ZOLCER JÁNOS

GORBACSOV TITKAI

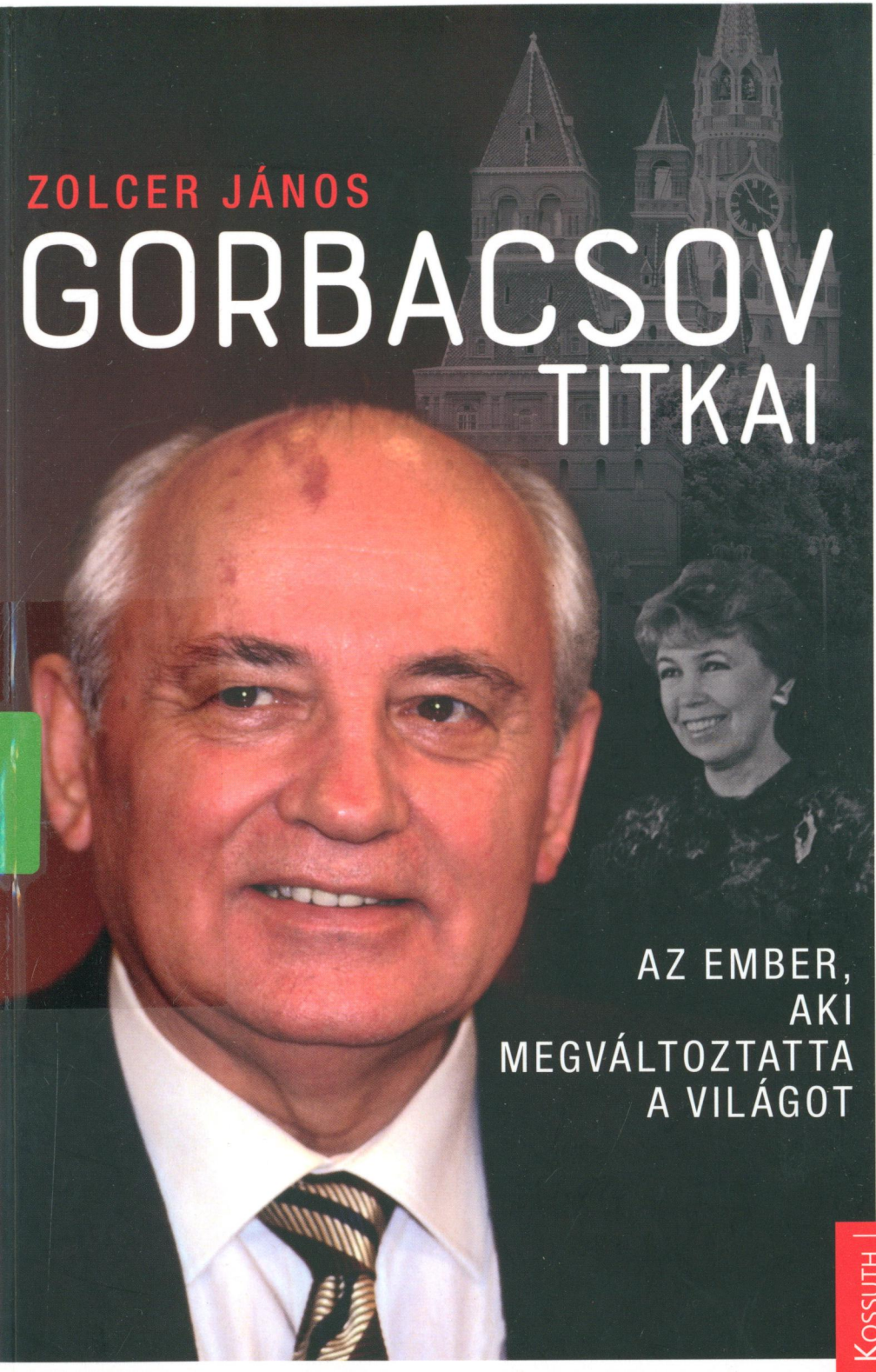

AZ EMBER, AKI MEGVÁLTOZTATTA A VILÁGOT

KOSSUTH

Ajánlom a könyvben leírt igaz történeteket azoknak, akiknek vannak álmaik, akik hisznek abban, hogy mások példájából is erőt tudnak meríteni az önmegvalósításhoz. Ajánlom továbbá azoknak, akik kíváncsiak a hatalom működésének kulisszatitkaira; az emberre, aki történelmi eseményeket idézett elő és történelmi fontosságú döntéseket hozott: miért és hogyan tette meg ezeket?

A történeteket személyesen Gorbacsovtól hallottam, és ötvöztem őket saját korábbi élményeimmel, majd némileg színesítve leírtam. Így megszületett egy kicsit szokatlan műfaj, a dokumentumriport–interjú–írói fantázia könnyed, olvasmányos formában előadott változata: a dokumentummese! Ezzel az egyedi formával szeretnék érdekes, izgalmas élményt nyújtani az olvasók több generációjának. Abban bízom, hogy ebben a formában sokakhoz jut el és sokakat érint majd meg a „száraz politika" és a hozzá kötődő személy karaktere, élete. A politikusok memoárjait általában csak kevesen olvassák. De ebben a formában talán sokkal többen!

Arra törekedtem, hogy maga a sztori bárki számára érdekes és olvasmányos legyen – akár a kor és a főszereplők ismerete nélkül is. Ezért a történeteket olyan modern, internetes tartalmakkal egészítettem ki, amelyek sokak számára visszahozhatják a könyvek „használatának"

X297405

ZOLCER JÁNOS

GORBACSOV TITKAI

AZ EMBER, AKI MEGVÁLTOZTATTA A VILÁGOT

35 személyes történet első kézből

KOSSUTH KIADÓ

SZTE Klebelsberg Könyvtár
J001328797

Írta és a képeket válogatta
Zolcer János

Munkatársak
Lengyel Hedvig, Papp Zoltán

A képek forrásai
Zolcer TV, Gorbacsov Alapítvány, internet

ISBN 978-963-544-198-3

Minden jog fenntartva

© Zolcer János 2020
© Kossuth Kiadó 2020

X297405

X 29

„Az a politika, amely nem fogékony az emberi sorsok iránt, nem érdemel tiszteletet!"

Mihail Szergejevics Gorbacsov

Mihail Gorbacsov és Raisza Gorbacsova
– életrajz, politika, szerelem

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot és nézze meg a 25 perces videót!

TARTALOM

Mihail Gorbacsov előszava 9
A szerző előszava 11

I. RÉSZ – A KÍVÁNCSI EMBER

11. Mihail és Raisza – A fába vájt szívecske 17
Mihail 25
Raisza 27
12. Az első találkozás – munka Gorbacsovval 29
13. Gorbacsov és az anyajegy 45
14. Az életmentő békahús 51
15. Gorbacsov iskolája – „Állj fel, és menj tovább!" 63
16. Mihail egyetemre megy 71
17. Mihail és Raisza – megismerkedés és házasságkötés 85
18. Gorbacsov az aszály sújtotta sztavropoli tájon 101
19. Gorbacsov látogatása a brnói fegyvergyárban 115
10. Gorbacsov és Sevardnadze –
Az afganisztáni háború kezdete 131
11. Mihail és Raisza – A „szexi" fotó 145
12. Gorbacsov:
„Miért nem lettem már Andropov után főtitkár?" 155

II. RÉSZ – A GYŐZTES EMBER

13. Gorbacsov megválasztása és a peresztrojka kezdete 173
14. Mathias Rust a Vörös téren landol 179
15. Az alkoholellenes törvény 185
16. A jegyrendszer 197
17. Gorbacsov és a XXVII. pártkongresszus 205
18. Csernobil – Egy üveg vodka és egy jó alvás?! 221
19. Gorbacsov, Strauss és Kohl 235
20. Gorbacsov első látogatása Bonnban 251
21. Málta: A hidegháború vége – egy térkép története 267
22. Gorbacsov és egy Gorbacsov-vicc 285
23. Mihail, Raisza és a kultúra 293
24. Raisza és Genscher – A német újraegyesítés 305
25. Gorbacsov, Ceauşescu és Németh Miklós 317
26. A puccs – Mi történt Foroszban? 329
27. Gorbacsov és a testőrök 355
28. Gorbacsov utolsó napja a hatalomban – Az atomkoffer átadása 367
29. Gorbacsov és Bush – Neked mennyi a nyugdíjad? 375

III. RÉSZ – A BOLDOGTALAN EMBER

30. A First Lady – Raisza halála 383
31. Gorbacsov és a házasság 397
32. „Maga szétverte a Szovjetuniót!" 403
33. Berlin – Alsónemű-vásárlás Irinával 409
34. Berlin, Hotel Adlon – A harmincezer márkás vacsora 413
35. Gorbacsovval a szülei sírjánál 421

És végül... 429

MIHAIL GORBACSOV ELŐSZAVA

KEDVES OLVASÓ!

Sok éve személyesen ismerem a könyv szerzőjét, Zolcer Jánost, akit tehetséges rendezőnek és dokumentumfilmesnek tartok.

Új könyvprojektjét – amely a peresztrojkát és annak kezdeményezőit kívánja a széles tömegeknek, elsősorban a fiataloknak modern kommunikációs eszközökkel bemutatni – az első pillanattól kezdve nagyon szimpatikusnak találtam.

A könyvet nem olvastam teljes egészében, csak néhány részt orosz fordításban.

Döntse el majd az olvasó, hogy a szerzőnek mennyire sikerült a huszadik század ezen jelentős eseményét hűen, és a nagyközönség számára szórakoztatóan bemutatni.

Moszkva, 2020. augusztus

Mihail Gorbacsov

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 2.

A SZERZŐ ELŐSZAVA

Mihail Gorbacsov és a szerző, Zolcer János, Berlin, 2001

Egyszer volt, hol nem volt, egy szinte ismeretlen észak-kaukázusi faluból elindult egy parasztfiú, és felküzdötte magát a csúcsra: ötven év múlva nevétől zengett a világ! – Megtette a hihetetlen *nagy utat, mert hitt az álmaiban!*

– Nehéz, de szép életem volt! – mondja a ma nyolcvankilenc éves Mihail Szergejevics Gorbacsov. – Ha fiatalokkal beszélek, azt szoktam nekik mondani: ha ti is egy szép, tartalmas életet akartok, akkor higgyetek az álmaitokban, és tegyetek meg mindent, hogy valóra is váljanak!

KEDVES OLVASÓ!

Ajánlom a könyvben leírt igaz történeteket azoknak, akiknek vannak álmaik, akik hisznek abban, hogy mások példájából is erőt tudnak meríteni az önmegvalósításhoz. Ajánlom továbbá azoknak, akik kíváncsiak a hatalom működésének kulisszatitkaira; az emberre, aki történelmi eseményeket idézett elő és történelmi fontosságú döntéseket hozott: miért és hogyan tette meg ezeket?

A történeteket személyesen Gorbacsovtól hallottam, és ötvöztem őket saját korábbi élményeimmel, majd némileg színesítve leírtam. Így megszületett egy kicsit szokatlan műfaj, a dokumentum-riport–interjú–írói fantázia könnyed, olvasmányos formában előadott változata: a dokumentummese! Ezzel az egyedi formával szeretnék érdekes, izgalmas élményt nyújtani az olvasók több generációjának. Abban bízom, hogy ebben a formában sokakhoz jut el és sokakat

érint majd meg a „száraz politika" és a hozzá kötődő személy karaktere, élete. A politikusok memoárjait általában csak kevesen olvassák. De ebben a formában talán sokkal többen!

2014-ben meglátogattam régi ismerősömet, a volt német külügyminisztert, Hans-Dietrich Genschert, az európai politika nagy öregjét, aki tizennyolc éven keresztül alkancellár is volt. Megkérdeztem tőle, hogy van, mit csinál mostanság.

– Ó, a memoárom új kiadásán dolgozom. Szörnyen unalmas munka, már fáj tőle a fenekem. Naphosszat csak ülök, írok, és végül majd örülhetek, ha tíz-húsz kutató elolvassa a könyvemet.

Genscher summás megállapítása elgondolkoztatott, hiszen neki igazán kalandos, izgalmas politikai pályája volt, tehát sokakat érdekelhetnek élete történései. Később elolvastam a könyvét, s arra a következtetésre jutottam, hogy a kortárs olvasónak nem a történetekkel, hanem a nagyon száraz, mondhatni, unalmas politikusi stílussal lehet baja. Könyvét – mint általában a politikusok memoárjait – nagyon figyelmesen, türelmesen, gyakran a sok száz vagy ezer hivatkozás figyelembevételével kell olvasni, hogy pontosan tudjuk értelmezni. Erre viszont korunk emberei, főleg a fiatalok, már nem vevők, hiszen ma szövegben, videóban – mindenféle tartalomban! – a frappáns, rövid, figyelemfelkeltő forma a nyerő. Tehát egy könnyedebb, sztorizós formát választottam, pontosabban találtam ki.

Arra törekedtem, hogy maga a sztori bárki számára érdekes és olvasmányos legyen – akár a kor és a főszereplők ismerete nélkül is. Ezért a történeteket olyan modern, internetes tartalmakkal egészítettem ki, amelyek sokak számára visszahozhatják a könyvek „használatának" csodálatos élményét, vagy új felhasználók kedvelik meg az olvasást. Igazi hibridkönyvet akartam létrehozni, amelyben sokféle formában egymás mellett, egymást kiegészítve megtalálhatók az ismeretet, élményt adó tartalmak – minden nemzedék számára.

A rövidség fontosságát bizonyítja az is, hogy a huszadik század egyik nagy politikusától, Sir Winston Churchilltől ma legtöbbször egy nagyon rövid mondatot idéznek: Csak semmi sport! (Már ha egyáltalán mondta ezt valaha is?!)

Nos, remélem, hogy az általam előadott formában sikerül majd a legkülönbözőbb korosztályú és érdeklődési körű emberekkel is megismertetni korunk egyik legnagyobb politikusának tetteit, gondolatait. Néhány apró részletében bemutatni a kort, amelyben Gorbacsov felnőtt és élt, amelyet elkezdett megreformálni. Ítélje meg az olvasó, hogy ez mennyire sikerült neki, mennyiben befolyásolta vagy változtatta meg ez a reform mindannyiunk életét, sorsunk alakulását.

Sok könyv született már Gorbacsovról: mind ő maga, mind kutatók, történészek, írók is részletesen leírták életét és munkásságát. Amit Gorbacsov írt, az érthetően egy szubjektív „monológ" önmagáról. Amit mások írtak róla, azok többnyire tudományos munkák, értekezések, amelyeknek írói legtöbbször egyáltalán nem vagy csak egy interjú erejéig találkoztak Gorbacsovval. Ezért hiányoznak belőlük a meghatározó, érdekes és egyedi élmények, sztorik!

Nekem szerencsém volt: kapcsolatunk immár húszéves, megszámlálhatatlanul sokszor, sok helyszínen, sok helyzetben találkoztunk!

Írásom egy barát objektív szemszögéből mutatja be őt, nagyon közvetlen, személyes élmények alapján. És ezért is lett más ez a könyv, mert módom volt Gorbacsovot elkísérni élete minden fontos helyszínére, sok-sok beszélgetést folytatni vele – és mindezt ötvözni származásom, múltam, személyes élményeim, munkám és kapcsolataim idevágó élményeivel.

Ilyen egyveleg még nem született róla!

Kérem, forgassák érdeklődéssel, szeretettel ezt a hibridkönyvet, mert Gorbacsov története is bizonyítja: igenis valóra válhat a mese, valóra válhat az álom! A parasztfiúból, ha bátran küzd, lehet ma is királyfi! A sors ugyan nem volt hozzá mindig kegyes, de ez számára lényegtelen. Hiszen az életében volt idő, amikor ő irányíthatta a sorsot! Ez bizony csak nagyon keveseknek adatik meg! És Mihail Szergejevics Gorbacsov ezen kevesek egyike!

Budapest, 2020. augusztus

Szeretettel a mesélő,

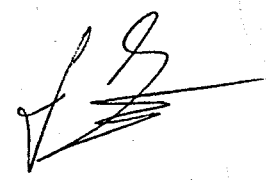

Zolcer János

I. RÉSZ

A KÍVÁNCSI EMBER

A kíváncsiság, a világ felfedezése utáni vágy nagyon nagy erő: reggelente kidob az ágyból és elindít a veszélyes utakon; napközben erőt ad, és nem ismersz lehetetlent; éjszaka meg ragyogó színekben megálmodod a másnapi küzdelmeket. Aztán ez így megy körbe-körbe, és egyszer csak ott állsz a csúcs előtt.

1. MIHAIL ÉS RAISZA – A FÁBA VÁJT SZÍVECSKE

Mihail és Raisza

ÖSSZEFOGLALÓ:

Konsztantyin Csernyenko* meghalt, és Mihail Gorbacsov volt az első számú jelölt a Szovjetunió Kommunista Pártja* (SZKP) főtitkári tisztségének betöltésére. Amikor az Andrej Gromikóval* folytatott, késő éjszakába nyúló megbeszélésről hazatért, feleségével, Raiszával kisétáltak az állami villa (melyet csak dácsának neveztek) hatalmas kertjének végébe. Ott egy fa „árnyékában" – ahol a KGB* nem tudta őket lehallgatni – elbeszélgettek.

A beszélgetés lényege: „Mihail, dönts belátásod szerint – én mindenben támogatlak!"

TÖRTÉNELMI HÁTTÉR:

1982. november 10-én elhunyt a tizennyolc éve hatalomban lévő szovjet pártfőtitkár, Leonyid Brezsnyev*. A Politikai Bizottság* (Politbüro) még aznap megválasztotta utódjának a hetvenéves Jurij Andropovot*. Egy évvel később Andropov is meghalt. Utódja a hetvenhárom éves Konsztantyin Csernyenko* lett, aki mindössze tizenhárom hónapig vezette az országot. A Szovjetunió* igazi urai, a Politikai Bizottság tagjai, átlagosan hetven év körüliek voltak, és most ismét főtitkárt kellett választaniuk.

ESEMÉNY:

Mihail Gorbacsov a PB legfiatalabb tagja, ekkor ötvennégy éves. Ő a legesélyesebb az új főtitkári tisztségre, és a párt legfelsőbb szerve, a Politikai Bizottság meg is választja őt az ország első emberének, az SZKP főtitkárának tisztségére.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Szovjetunió, Moszkva – Kreml, Gorbacsov állami villája (dácsa) 1985. március 10–11.

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. – az SZKP titkára, az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.

Raisza Makszimovna Gorbacsova: 1932. 01. 05. – 1999. 09. 20. filozófus, szociológus, Mihail Gorbacsov felesége

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot, és megjelennek a szövegben csillaggal (*) jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Mindannyian tudjuk: így nem lehet tovább élni!"

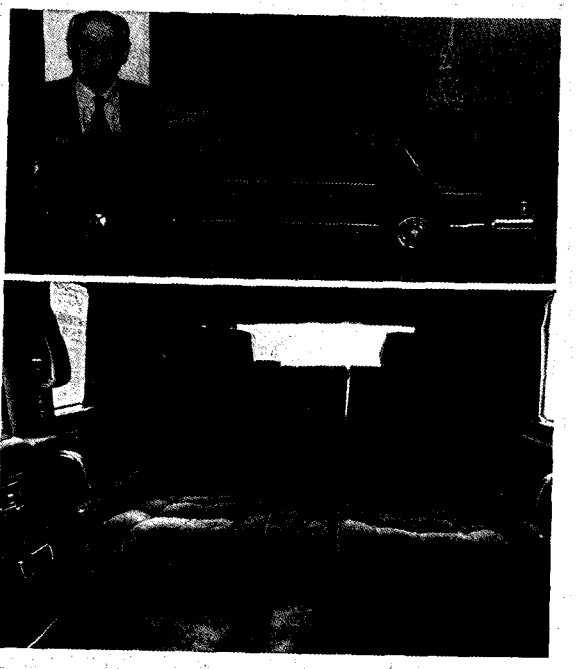

Gorbacsov ZIL-41052-es típusú, páncélozott luxuslimuzinja

– Gyerünk, induljunk gyorsan, minél előbb haza akarok érni! – mondta Gorbacsov a sofőrjének, miután beült a hatalmas ZIL* hátsó ülésére.

Fagyos téli hajnal volt. A Kreml* toronyórája épp elütötte a hajnali két órát, amikor a limuzin elindult. Moszkvában ilyenkor alig pislákolt néhány utcai lámpa, sötétség borította be az egész várost.

A Kremlből a KGB ügyeletes tisztje leadta a hírt a közlekedési rendőröknek: Gorbacsov elindult! A rendőrök ilyenkor – az előírásoknak megfelelően – azonnal leállították a kereszteződésekben a forgalmat, szabaddá tették az utat az érkező fontos elvtárs számára. Gorbacsov limuzinja előtt és mögött villogó rendőrautók haladtak, így az üres, lezárt utakon fékezés, megállás nélkül száguldhatott a hatalmas autó.

Máskor, ha korábban indult el a Kremlből lakhelyére, az állami villába, el-elbóbiskolt a kocsiban, de most egy pillanatra sem hunyta le a szemét – nagyon izgatott volt. Azon töprengett, hogyan tovább: karrierje, az ország sorsa, a hatalmas felelősség nem hagyta nyugodni. Tudta, mostantól merőben megváltozik majd az élete – neki is és feleségének, Raiszának is. Meg remélhetőleg az egész országnak is.

Mihail Gorbacsov és felesége, Raisza séta közben

Érezte, most olyan változás történik vele, amit teljes egészében még nem is tudott felfogni, átérezni: ő lesz a világ egyik nagyhatalmának az ura! A Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára!

Ő lesz az ország, a nagy Szovjetunió első számú embere!

S mindez fiatalon, ötvennégy évesen. Körülötte a Kremlben már mindenki túl volt a hetvenen. A legtöbben betegek, kiégettek voltak, és túlságosan is ragaszkodtak a múlt begyöpösödött szokásaihoz.

– De én más leszek, mindent másképpen csinálok majd! – gondolta magában, és érezte, ezt meg is teszi, ha hatalomra került. Nem a becsvágy, nem a gazdagság, nem az uralkodás bódító érzése lebegett a szeme előtt, hanem az emberek jobblétét szolgáló szükségszerű változtatások véghezvitele. Egy jobb világ megteremtése, amiben már gyermekkora óta hitt.

Hiszen az nem lehet, gondolta, hogy az emberek dolgoznak, és még sincs elég élelem az asztalukon; égető a lakáshiány, a gyerekek meg nem vagy csak nagyon ritkán kapnak gyümölcsöt, édességet.

Tudta azt is, hogy vannak országok, ahol ugyanúgy süt a nap, mint náluk, és az embereknek ugyancsak két kezük van, mégis jut nekik bőségesen étel, lakás, és gyümölcs a gyereknek.

– Akkor ez nálunk miért nem lehetséges? – tette fel mindig indulatosan a kérdést.

Gorbacsov limuzinja húsz perc alatt megérkezett a Moszkva környéki állami villához, a dácsához*. Már kora hajnal volt. Úgy érezte, hogy a nagy zöld bejárati vaskapu most nagyon lassan nyílik ki. Pedig ő már alig várta, hogy találkozhasson feleségével, Raiszával.

A sofőr, szokás szerint, egészen a ház bejáratáig gurult a kocsival. Gorbacsov kiszállt, Raisza már a bejárati ajtó előtt várta. Szőrmebunda volt rajta, a fején kucsma. Gorbacsov kézen fogta feleségét, és elindult vele egy sétára a hatalmas fákkal benőtt kertben. A magas hóban volt egy megtisztított ösvény, amelyen minden este végigsétáltak. Raisza kedvenc szokása volt a gyaloglás: hat kilométert tett meg naponta – függetlenül attól, hogy tél volt, vagy nyár, hideg vagy meleg. Férje, ha csak lehetett, mindig elkísérte.

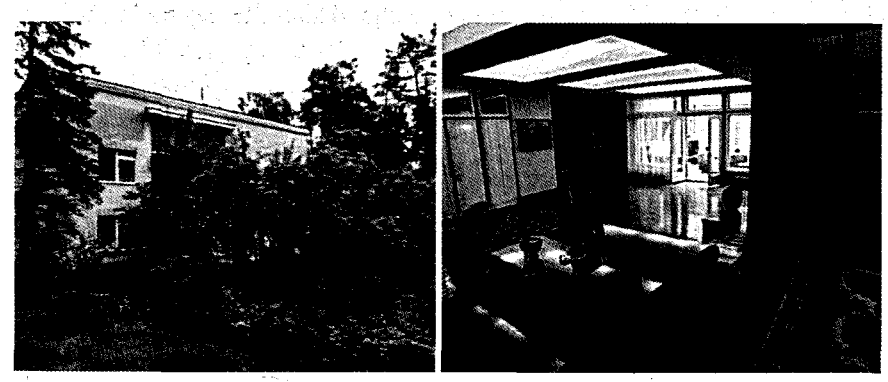

Mihail Gorbacsov állami villája (dácsa) Moszkva mellett, Rubljovo, Uszpenszkoje sosszé, 2001

Szavak nélkül, csendesen ballagtak a kert vége felé, ahol a magas törzsű fák egyre sűrűbb csoportot alkottak. Raisza érezte, férje most valami fontosat szeretne közölni vele, hiszen előző nap meghalt Csernyenko*, a párt eddigi főtitkára.

Férje egész éjszaka a Kremlben tanácskozott. Raisza már nagyon kíváncsi volt, mi lett a megbeszélés eredménye. Közben elértek a kert végébe. Ha valami bizalmas megbeszélnivalójuk akadt, mindig ide vonultak félre, mivel Gorbacsov egyik testőre, aki már hosszú évek óta dolgozott mellette, egy külföldi látogatáson felhívta a figyelmét arra, hogy a dácsa minden szegletét lehallgatja a KGB*, ezért legyen nagyon óvatos.

Viszont a kertben, főleg a vastag törzsű, magas fák között, már nem működik a lehallgatás. Ott nyugodtan lehet beszélgetni.

– Tudtam, hogy az irodában, a kocsiban, a dácsában, mindenütt lehallgatnak. Ez akkor a felső vezetők körében mindenkinél így volt. Nem tudtam, hol vannak a mikrofonok, nem tudtam, hogyan csinálják, de abban biztos voltam: figyelnek minden pillanatban! – mondta évekkel később Gorbacsov, majd hozzátette:

– Erről akkor nem illett beszélni, nem volt szabad firtatni az okát, egyszerűen így volt.

Most Gorbacsovnak és Raiszának egy nagyon bizalmas dolgot, talán az eddigi legbizalmasabb témát kellett megbeszélniük: ha másnap a Politikai Bizottság* megválasztja, ő lesz a Szovjetunió első embere.

Sétáltak komótosan, de Gorbacsov Raisza kezének erős szorításából érezte, hogy felesége nagyon izgul. Tudatában volt, hogy vele és körülötte az utóbbi években nagy és sok volt az izgalom, de Raisza, egyetlen társa, barátja, szerelme mindig mellette állt. Türelmesen, megértően, nagyon sok szeretettel. Raisza tudta, hogy férje neve már az előző főtitkár, Jurij Andropov* halálakor is szóba került, mint lehetséges utód. Nem is akárhogyan!

Mielőtt Andropov meghalt, írt egy beszédet a Politikai Bizottság soron következő ülésére, amelyben értékelte a helyzetet és kinyilvánította, hogy Gorbacsov legyen az utódja. Az írás Csernyenkóhoz került, ő pedig kivágatta belőle a Gorbacsovra utaló mondatokat. Így vitte be a végakaratot a PB-ülésre, ahol saját magát nevezte meg utódnak, bár már megválasztásakor is halálos beteg volt.

Gorbacsov és Raisza megálltak egy nagy, vastag törzsű fa mellett. Raisza a fa törzsének dőlt, Gorbacsov szorosan előtte állt:

– Ma beszéltem Gromikóval. Azt mondta, holnap engem javasol Csernyenko utódjának, a párt főtitkárának – mondta nagyon halkan, szinte suttogva Gorbacsov.

– És te mit válaszoltál neki?

– Azt, hogy ha engem választanak, akkor természetesen elvállalom! Te mit gondolsz? – kérdezte Gorbacsov, és mélyen felesége szemébe nézett. Raisza viszonozta férje éles tekintetét. Két kezébe fogta férje jobb kezét, és ajkához emelte.

– Mihail, kérlek, dönts belátásod szerint – én mindenben támogatlak!

Gorbacsov sejtette, hogy ez lesz majd a felesége válasza, de így, hogy Raisza ezt ki is mondta, megkönnyebbült, elöntötte a boldogság, szinte elakadt a szava. A helyzet, a tudat, hogy holnaptól ő lehet

A fába vájt szívecske

a Szovjetunió, a világ egyik nagyhatalmának mindenható ura – egyszerre nagyon sok volt számára.

De örült is: változtathat a dolgok menetén, jobbá teheti az emberek sorsát. Mert mindig ez volt a célja: egy jobb, boldogabb életet biztosítani az embereknek. A meglévő rendszeren belül eddig is próbált változtatásokat, reformokat véghezvinni – akár Komszomol-vezetőként, akár más terület vezetőjeként. De látta, most ennél sokkal nagyobb változásokra lesz szükség, méghozzá országos szinten.

Egy, később peresztrojkának* elnevezett, „békés forradalom" víziója lebegett a fejében. Úgy érezte, a változásokhoz eljött az idő is. Azt mondta Raiszának:

– Azért jöttem Moszkvába, hogy érdemben tegyek valamit. De ez eddig nem sikerült. Most, ha felkérnek és elfogadom a tisztséget, talán szabad utat kapnak a változások. *Mindannyian tudjuk: így nem lehet tovább élni!*

Mielőtt visszatértek volna a házba, kivett a zsebéből egy kulcscsomót, irodájának, páncélszekrényének kulcsait. Ezeket mindig magánál tartotta, soha nem bízta másra.

Mindig elővigyázatos volt. Megtanulta, a környezetében mindenki figyel mindenkit, ahogy most őket is figyeli a KGB. De abban bízott, hogy talán itt, a fa mögött, mégsem látják, hallják őket. Így talán nekik is lehet egy apró titkuk. Egy apróság ugyan, de titok, ami kizárólag csak az övék! Ez a gondolat nagyon jó érzéssel töltötte el. Boldog volt, és boldognak látta feleségét is.

Az egyik kulccsal egy kis szívet vájt a fa törzsébe. A szívecske a holdvilágnál, a boldog pillanatban, egész formásra sikerült. Raisza is elmosolyodott:

– Ügyes vagy, szép lett! – mondta, és végighúzta mutatóujját a szív vonalán.

– Szeretlek!

– Én is nagyon szeretlek! – válaszolta örömtől repesve Raisza, és megölelték egymást. „Jéggé fagyott" orruk szinte hangosan koccant össze a dermesztő hidegben, és erre elnevették magukat. Ez a pillanat akkor az övék és csak az övék volt: meghitt, boldog és teli végtelen szeretettel. Ezt nem látta senki, talán még a KGB sem. De ha látták is, ezt már akkor sem veheti el tőlük senki: ez felért számukra a mindenséggel, örökre megőrizték szívükben.

A pár összeölelkezve, gyors léptekkel elindult a dácsa felé, ahol tudták, már nem lehetnek nyíltak, őszinték, nem lehetnek egy meghitt szerelmespár. Tudták, bent már szerepet kell játszaniuk, mert ott a hatalom mindent lát és mindent hall. Pedig előbb, a fa törzsénél, még azt hitték, mostantól majd ők lesznek a hatalom.

Másnap, 1985. március 11-én Gorbacsovot kinevezték a Szovjetunió Kommunista Pártja főtitkárának. Felesége, Raisza lett az első szovjet First Lady*.

UTÓIRAT:

2001 nyarán Gorbacsov dácsájában jártam, a nappaliban beszélgettünk. Gorbacsov egyszer csak felállt, kézen fogott, és azt mondta: – Gyere, mutatok valamit.

Fürge léptekkel ment előttem, vezetett egészen a kert végébe. Ott megálltunk egy vastag törzsű fánál. Megfogta a kezemet, mint annyiszor, ha valami nagyon fontosat akart közölni velem, és szemmagasságban a fába vésett szívecskére mutatott.

– Ez az, erről beszéltem neked! – mondta, majd hosszan szemlélte a szívet, aztán könnycseppek gördültek le az arcán és elfordult. Kisvártatva megtörölte a szemét, és elindult vissza a házhoz.

Nem tudtam megszólalni: láttam rajta a boldogságot és a fájdalmat – együtt, egyszerre.

Mihail

Mihail Szergejevics Gorbacsov

Parasztcsaládban született 1931. március 2-án az észak-kaukázusi sztyeppék egyik kis falujában, Privolnojéban. Gyerekkorában sokat éhezett. Tizenöt éves korában már a földeken dolgozott. Tizenhét évesen a középiskola ifjúsági szervezetének, a Komszomolnak a titkára lett. A nyári iskolai szünetben apja mellett végzett kombájnosi munkájáért megkapta a Munka Vörös Zászló érdemrendet.

1950-ben bejutott a Lomonoszov Moszkvai Állami Egyetem jogi fakultására.

1953-ban feleségül vette Raisza Makszimovna Tyitarenkót.

Egyetemistaként felvették a Szovjetunió Kommunista Pártjába, és a diploma megszerzése után Sztavropol* (szűkebb hazája) Komszomol-bizottságának első titkára lett.

1957-ben Sztavropolban megszületett lányuk, Irina.

Sztavropolban gyorsan haladt előre a ranglétrán, és negyvenhét éves korára a terület pártbizottságának első titkára, a terület első embere lett. Közben levelező tagozaton elvégezte a sztavropoli Mezőgazdasági Főiskolát, ahol agrárközgazdász diplomát szerzett.

Már Sztavropolban elkezdte a mezőgazdaságban, az egészségügyben a „kis peresztrojkát", amelyre Moszkvában is felfigyeltek. Reformjait elsősorban kritikával és nem elismeréssel illették.

1976-ban Moszkvába került, ahol a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) agrárügyekkel foglalkozó titkárának nevezték ki, majd néhány évvel később a Központi Bizottság Politikai Bizottsága tagjá-

vá választották. A Politikai Bizottság volt a Szovjetunióban a legfőbb hatalmi szerv, harminckilenc taggal.

1985. március 11-én a Politikai Bizottság az SZKP főtitkárává választotta. Gorbacsov megválasztása után azonnal belekezdett az ország gyökeres megreformálásába: a *peresztrojka* és a *glasznoszty* programok megvalósításába.

Közel hét éven keresztül volt a Kreml ura. Ő volt az a politikus, aki kiengedte a változások szellemét a palackból, aki békés úton megváltoztatta a világot. Döntően elősegítette a hidegháború befejeződését; azt, hogy rengeteg ország visszakapja a szabadságot, az önrendelkezési jogot; az emberek milliárdjai pedig hozzájussanak egy békésebb és boldogabb élet lehetőségéhez – a többiről már nem is beszélve.

1991-ben a Szovjetunió első elnökévé választották. Az általa elindított demokratizálódási folyamat számos problémát hozott felszínre, melyek gazdasági válságot, kettős hatalmat, az 1991. augusztusi puccsot, majd később a Szovjetunió összeomlását, Gorbacsov politikai karrierjének végét okozták.

Mihail Szergejevics Gorbacsov 1991. december 25-én kénytelen volt lemondani: hét éven át vezette a Szovjetuniót. – Ma egyedül él egy Moszkva melletti állami villában.

Nobel-békedíjat és számos kitüntetést kapott. Neve világszerte a tíz legismertebb személyiség között van. Tetteit pontosan még nem is tudja a világ se érteni, se értékelni! De ez is csak idő kérdése!

Raisza

Raisza Makszimovna Gorbacsova (született: Raisza Makszimovna Tyitarenko)

Raisza a nyugat-szibériai Rubcovszkban* született 1932. január 5-én. Apja vasúti mérnök, anyja háztartásbeli volt. Apja vasútépítési munkája miatt tizennyolc éves koráig tizenkétszer költöztek.

A mindig kitűnő tanuló Raisza arany fokozattal végezte el a középiskolát, majd 1950-ben felkerült a Lomonoszov Moszkvai Állami Egyetemre, ahol filozófiát tanult.

1953-ban összeházasodtak Mihail Gorbacsovval. 1955-ben Sztavropolba* költöztek, és 1957-ben megszületett lányuk, Irina.

Raisza Sztavropolban két évig munkanélküli volt, majd a *Znanyije* nevű cégnél talált lektori munkát, továbbá a helyi egészségügyi főiskolán filozófiát tanított. Gyereknevelés, munka, túlóra mellett a disszertációján is dolgozott a sztavropoli Mezőgazdasági Főiskolán. 1967-ben Moszkvában védte meg disszertációját, ahol filozófiából kandidátusi fokozatot szerzett.

1978 novemberében Gorbacsovot a Központi Bizottság titkárává választották, és Moszkvába költöztek, ahol Raisza a Lomonoszov Moszkvai Állami Egyetemen oktatott.

Gorbacsovot 1985. március 11-én megválasztották a Szovjetunió Kommunista Pártja főtitkárának, ezzel Raisza lett az első szovjet First Lady, aki – a szokásoktól eltérően – nyilvánosan is megjelent a főtitkár oldalán.

Raisza, az ötvenhárom éves fiatalos nő, sosem volt csak feleség, hanem mindig önálló életet élő, saját hivatással rendelkező sze-

Raisza Gorbacsova a TIME Magazine címlapján, 1988. június 6.

mélyiség. Mindig nagyon tudatosan élt, azt tette, amit az adott helyzetben helyesnek tartott.

Gorbacsov számára ő volt egy biztos pont, a feleség, aki mindenben megértette, mindig mellette állt, támogatta őt a magánéletben és politikusként is.

– Raisza nélkül képtelen lettem volna naponta küzdeni, harcolni a világ ellen – mondta Gorbacsov. – Mi ketten egyek voltunk, így képeztünk egy nagyon erős, nagyon bátor egészet.

A Gorbacsov házaspár, de főleg Raisza hazájában és külföldön egyaránt nagyon egyedi és különös jelenségnek számított. Irigyelte őt a világ. Hazájában azért, mert férje oldalán sokat utazott, jól és önállóan élt; külföldön meg azért, mert mindig elegáns, kedves és udvarias, de visszafogott volt, mindig tartotta a három lépés távolságot. A nyugati politikusokat, a sajtót sokszor meglepte remek angoltudása, határozott fellépése, kellemes természete.

Raiszát a külföld nagyon szerette és nagyra értékelte: a TIME Magazine 1988-ban a címlapján közölte, a brit *Woman's Own* magazin 1987-ben megválasztotta az év asszonyának („Woman of the Year"); 1988-ban elnyerte a „Woman of the World"-díjat, 1991-ben pedig a „The Lady of the Year"-díjat.

Raisza 1991-ben, a férje ellen elkövetett puccs alatt infarktust kapott, látás- és beszédzavarokban szenvedett élete végéig. Férje és orvosai szerint valószínű, hogy halálához hozzájárult az 1949-es szemipalatyinszki atomkísérlet (Raisza annak a helynek a közelében élt), az 1986-os csernobili atomkatasztrófa (röviddel az esemény után járt a helyszínen) és az 1991-es puccs idején elszenvedett agyvérzés is.

1999. szeptember 20-án a németországi Münster város egyetemi klinikáján leukémiában hunyt el. Sírja a moszkvai Novogyevicsi temetőben található.

2. AZ ELSŐ TALÁLKOZÁS – MUNKA GORBACSOVVAL

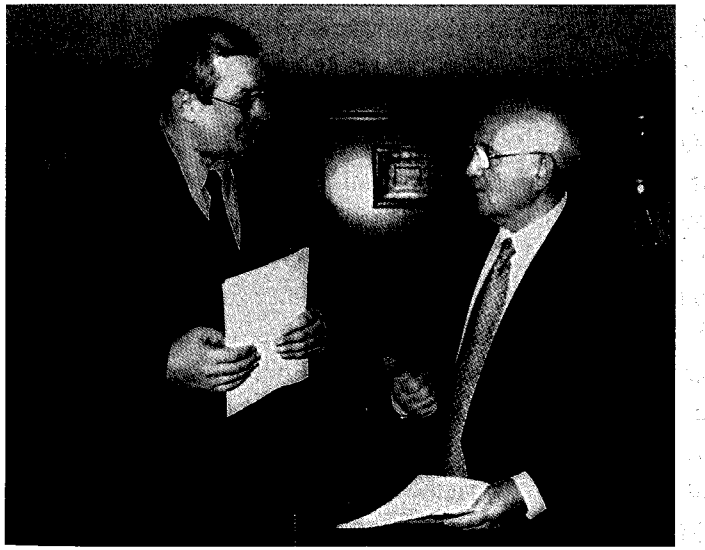

Zolcer János és Mihail Gorbacsov, Moszkva, 2000

ÖSSZEFOGLALÓ:

Csehszlovákiában* születtem, magyar nemzetiségű vagyok, és német az állampolgárságom. 1986-ban Pozsonyból kalandos úton eljutottam Münchenbe, ott saját filmprodukciós céget alapítottam, majd a világ húsz országában nyitottam irodákat. 2000-ben felkértem a Szovjetunió* volt elnökét, Mihail Gorbacsovot, hogy legyen egy dokumentumfilm-sorozat prezentátora. Elvállalta.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot, és megjelennek a szövegben csillaggal (*) jelölt szavak magyarázatai.

ELŐZMÉNY:

1956-ban születtem a csehszlovákiai Ipolybalogon (Balog nad Ipľom), ami bár Budapesttől mindössze nyolcvan kilométernyire van, Szlovákiában, a Felvidéken* található. Már tizenhét éves koromban külső munkatársa lettem a pozsonyi *Új Ifjúság* című hetilapnak; a középiskola elvégzése után újságírásból éltem.

1985-ben emigráltam a németországi Münchenbe, majd 1989-ben megalapítottam a Zolcer TV nevű filmprodukciós céget. 1992-ben már húsz országban volt saját irodám: 120 munkatárssal riport- és dokumentumfilmeket készítettünk elsősorban nyugat-európai, japán, amerikai tévétársaságok részére. Az 1990-es évek végére Németország és a térség legnagyobb magántudósító-hálózatával rendelkeztem.

Ekkor határoztam el, hogy elkészítem a dokumentumfilm műfaj legkülönlegesebb vállalkozását: alaposan megismerem és egyedi módon bemutatom a világ élő nagy politikusait, akik az 1989–1990-es években gyökeresen megváltoztatták a világot.

Ez az időszak történelmileg nagyon jelentős korszak volt: a világ nagyhatalmai között véget ért a hidegháború, a két világrendszer között leomlott a vasfüggöny*, megszűnt a kelet-európai kommunista blokk, sok ország visszakapta önrendelkezési jogát, leomlott a berlini fal*, a két Németország egyesült*, a Szovjetunióban betiltották a kommunista pártot, megszűnt az apartheid*, béke ígérkezett a Közel-Keleten, elindult a világ népeinek békés együttműködése, a kulturális globalizáció*.

A tervem a következő volt: egy nagyon ismert személyiség közreműködésével bemutatni a korszak legfontosabb politikusait, eltölteni velük két-három hetet. Gondoltam, a prezentátor legyen a korszak egyik legnagyobb, az események szálait mozgató, mindenki által ismert és elismert személyisége: Mihail Gorbacsov, a Szovjetunió volt elnöke. A tervezett politikusok névsora pedig: George Herbert Walker Bush*, Helmut Kohl*, Simon Peresz*, Hans-Dietrich Genscher*, Jasszer Arafat*, Fidel Castro*, Nelson Mandela*, II. János Pál pápa*... Már csak a lényeg hiányzott: találkozni Gorbacsovval és megnyerni őt a feladatra.

TÖRTÉNET:

„Pedig ma is nagy szükség lenne egy új Gorbacsovra."

– János, Bushtól majd megkérdezem, emlékszik-e a katonai térképre Máltán... Vagy Kohltól, hogy megkönnyezné-e újra, amikor rábólintottam a német újraegyesítésre – mondta nekem Gorbacsov megismerkedésünk után alig fél órával, 2000 nyarán Bécsben, a Sacher Szálló elnöki lakosztályának dolgozószobájában.

Ezzel a mondatával gyakorlatilag megkaptam tőle a beleegyező választ: Gorbacsov vállalja a feladatot, ő lesz a politikusokról szóló dokumentumfilm-sorozat prezentátora.

Az első beszélgetés kellemes, baráti hangulatban zajlott, és viszonylag gyorsan ment a Gorbacsovval való első találkozó megszervezése is.

2000-ben a München melletti Grünwaldban laktam, pár utcával távolabb élt Ferenczy Jóska (Josef von Ferenczy), a Kecskemétről 1956-ban Németországba emigrált médiacézár, üzletember. Akkoriban már nyolcvanéves volt, de még nagyon aktív. Németországban és egész Európában kiváló kapcsolatokkal rendelkezett – a legfelsőbb szinteken. Jóskával gyakran beszélgettünk. Egyszer elmondtam neki a tervemet a dokumentumfilm-sorozatról. Szinte ujjongott, remek ötletnek tartotta. Tudtam, hogy baráti viszonyban van Hans-Dietrich Genscherrel, a volt német külügyminiszterrel, Genscher viszont Gorbacsovval ápol jó, baráti kapcsolatot.

– Jóska, megkérnéd Genschert, hogy szóljon néhány jó szót az érdekemben Gorbacsovnál? – kérdeztem meg tőle otthonában, miközben a kötelező menüt fogyasztottuk: a Budapestről beszerzett, zsírjában sült libamájat. Jóska, aki szerette a dolgokat azon melegében intézni, azonnal kiszólt a titkárnőjének:

– Frau Mayer, kérem, hívja fel nekem Genscher urat! Köszönöm!

Alig tette le a kagylót, megérkezett Hans-Dietrich Genscher visszahívása. Jóska röviden bemutatott neki engem, elmesélte a filmtervet, majd így szólt:

Josef von Ferenczy egy rendezvényen beszél, Berlin, 2002

– Genscher úr, kérje meg Gorbacsov urat, hogy fogadja Zolcer urat.

Talán negyedóra múlva a titkárnő ismét Genschert kapcsolta.

– Genscher úr, kihangosíthatom? Itt ül mellettem Zolcer úr – tájékoztatta őt Jóska, s miután megkapta a beleegyezést, kihangosította a készüléket.

– Üdvözlöm, Zolcer úr – köszöntött Genscher. – Az előbb beszéltem Gorbacsov emberével, Karagezian úrral. Jövő kedden Bécsben vannak, és Gorbacsov várja önt 14:00-kor a Sacher Szállóban.

A fentiek hallatán annyira meglepődtem, hogy a puha libamáj majdnem megakadt a torkomon: köpni-nyelni nem tudtam örömömben: Mindenre számítottam, de arra nem, hogy alig fél óra alatt teljesül az álmom: rövidesen találkozhatom Gorbacsovval.

– Hát így megy ez nálad? – kérdeztem végtelenül boldogan Jóskától.

– Láttad, Genscherrel így megy! – válaszolta Jóska, aki büszke volt, hogy alig fél óra alatt összehozott egy ilyen fontos találkozót.

Később kiderült, hogy Gorbacsov és Genscher már a nyolcvanas évek vége óta állandó kapcsolatban állnak, és bizalmas, baráti viszonyt ápolnak egymással. Gorbacsov a legtöbb fontos dologban (legyen az politikai vagy gazdasági ügy) konzultál Genscherrel.

Öt nap múlva az egyik kollégámmal Bécsbe utaztunk. Már jóval 14:00 előtt leültünk a Sacher Szálló halljában. Gorbacsov is megérkezett, három ember kíséretében. Ahogy belépett a hallba, körülnézett. Mi azonnal felálltunk, ő pedig egyenesen felém tartott, kezet fogott velem, megölelt – én bemutatkoztam.

– Előremegyek – mondta Gorbacsov –, tíz perc múlva gyertek fel ti is a szobámba!

Végtelenül jólesett ez a meleg üdvözlés, meglepődtem ugyan az ölelésen, de tudtam, a szláv népeknél ez a baráti gesztus nem ritka.

Mikor felmentünk hozzá, azonnal hellyel kínált a lakosztály dolgozószobájában.

– Miért mutatkoztál be nekem, hiszen mi már ismerjük egymást – mondta rögtön Gorbacsov, és választ sem várva belekezdett más témába.

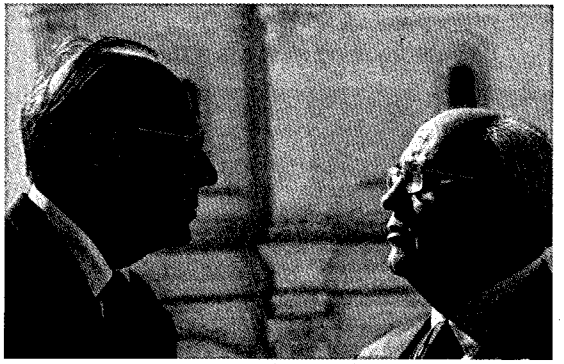

Hans-Dietrich Genscher és Mihail Gorbacsov, Moszkva, 2001

Nos, itt aztán megint elakadt a szavam: ha sok mindenben nem is, de abban azért ezer százalékra biztos vagyok, hogy személyesen eddig még nem találkoztam vele. Az még hagyján, hogy ő, aki „millió" emberrel találkozik, nem emlékszik rám – de hát én az ilyen találkozást sosem felejteném el. Azért szerényen megjegyeztem:

– Mi még nem találkoztunk.

– Mit beszélsz? – kérdezte erélyesen, ellentmondást nem tűrő hangon, de a válaszomra szinte nem is figyelt. Benne másképpen éltek a dolgok, mint bennem, és ebben tántoríthatatlan volt. Erre nem tudtam mit mondani, mert hirtelenjében kételkedni kezdtem saját magamban.

Viszont ha az ember találkozik a világ egyik legjelentősebb politikusával, a „nagy Gorbacsovval", a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának főtitkárával, a Szovjetunió elnökével, a világ egyik legnagyobb hatalmú emberével, a peresztrojka és a glasznoszty atyjával – akkor azt talán csak nem felejti el?! Vagy mégis?!... Hirtelenjében megfordult bennem és velem a világ. De a lényeg: a bécsi Sacher Szállóban találkoztam Gorbacsovval, és ő igent mondott fel-

kérésemre, elvállalta a dokumentumfilm-sorozat prezentátori szerepét! A csoda tehát megtörtént: elkészíthetem Mihail Gorbacsovval mint prezentátorral a politikai dokumentumfilm-történelem legkülönlegesebb vállalkozását! Ilyet eddig még nem csinált senki a világon!

Gorbacsov mint politikus jelen volt minden fontos világpolitikai döntésnél: legyen az a Szovjetunióban, Kelet- vagy Nyugat-Európában, Amerikában, Afrikában, a Közel-Keleten... Direkt vagy indirekt formában mindig jelen volt minden akkori fontos történésnél, tehát neki minden élő nagy politikus a partnere volt. Mindenkit ismer, mindenki ismeri őt. Előtte nem marad zárva egyetlen ajtó sem. Az ajtón túl pedig megnyílik majd minden szív és minden száj!

Gorbacsov végtelenül közvetlen ember, mindenkivel jó viszonyt ápol. Ő mindenkivel autentikusan tud majd beszélni, és alaposan kifaggathatja volt kollégáit. Akkor is úgy véltem, és ma is azt gondolom: soha nem találhattam volna nála jobb prezentátort.

A bécsi találkozó után eltelt néhány hét. Közben az irodájával telefonon folytak a tárgyalások, egyeztetések. Elkészítettük a Zolcer TV és Mihail Gorbacsov közötti együttműködési szerződést. Az egyeztetések befejezése után Moszkvába repültem, hogy aláírjuk a megállapodást.

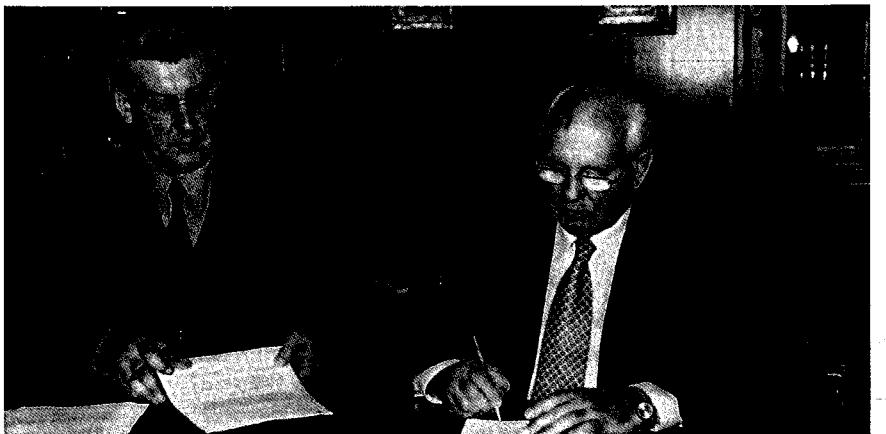

Zolcer János és Mihail Gorbacsov aláírják az együttműködési szerződést, Moszkva, 2000

Gorbacsov irodája a Leningradszkij Proszpekten, a Gorbacsov Alapítvány épületének harmadik emeletén van. A volt elnök az 1999-ben elhunyt felesége, Raisza képe „alatt" ült és ül még ma is a hatalmas íróasztalánál. A szerződést itt írtuk alá, és este egy vacsorával meg is ünnepeltük.

Már másnap elindult a produkciók szervezése: Gorbacsov és Genscher valóban gyorsan kinyitottak számomra minden ajtót. Csak kimondtam egy nevet, és néhány napon belül már meg is szervezték a találkozót: Európában, Amerikában, Afrikában, a Közel-Keleten, Ázsiában... Nem volt politikus, „hatalmasság", akihez ne tudtam volna – a segítségükkel! – eljutni.

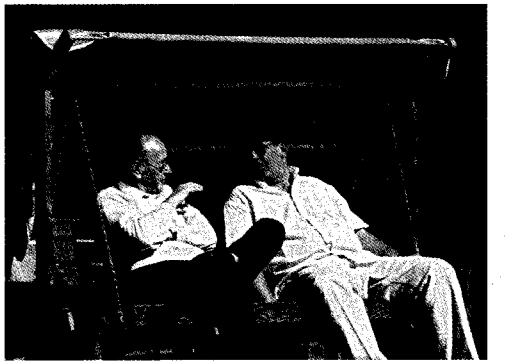

Hans-Dietrich Genscher és Zolcer János, Arhiz, 2001

Hans-Dietrich Genscherrel 2016-ban bekövetkezett haláláig nagyon jó kapcsolatot ápoltam: sokszor jártam nála a Bonn melletti Wachtberg-Pech-i otthonában, és gyakran hosszú órákon keresztül mesélt nekem a politikáról, diplomáciáról, életéről... Elmondott sok-sok háttértörténetet, amikről a hírekben sosem lehetett olvasni. Egyszer talán majd ezeket is papírra vetem.

Gorbacsovval éveken keresztül dolgoztunk együtt: a filmforgatás kapcsán és később, egyéb projektekben is. A mai napig rendszeres a kapcsolatunk. Járt a müncheni házamban és annak atombiztos bunkerében; járt nálam Budapesten; voltam nála Moszkva közeli dácsájában; megtisztelt azzal, hogy még a hálószobát is megmutatta – amelyben ma is minden úgy van, ahogy évtizedekkel ezelőtt felesége hagyta –, ahova senki idegent nem enged be; elvitt kaukázusi szülőfalujába, Privolnojéba; nagyon sokszor találkoztunk az irodájában és a világ számos pontján...

Végtelenül hálás vagyok a sorsnak, hogy korunk egyik legnagyobb politikai személyiségét, aki alapjaiban változtatta meg a világ

Hans-Dietrich Genscher, Zolcer János, Mihail Gorbacsov, filmforgatás, Berlin, Hotel Adlon, 2001

got, ilyen közelről megismerhettem. A sok-sok munka, utazás, találkozás során rengeteg közös élményben volt részünk. Nem sok embernek (újságírónak, filmproducernek...) adatott meg, hogy évtizedeken keresztül ilyen szoros emberi, üzleti kapcsolatba kerüljön vele.

Származásom alapján számára én szláv voltam, és egy hasonló rendszerben felnövő ember, mint ő. Ezért még inkább közel álltam hozzá. Mivel az iskolában kötelező volt az orosz, és a kilencvenes években sok-sok időt töltöttem Moszkvában, tűrhetően beszélek oroszul. Így aztán elég jól szót értettünk a csak oroszul beszélő Gorbacsovval.

Volt, hogy a forgatások során (körülbelül negyventagú német stábbal forgattunk) megjegyezte:

– Ezek németek, de te a miénk vagy. (Они немцы, ты наш!)

Nagyon kevés producer mondhatja el magáról, hogy a cégének dolgozott Gorbacsov. Én sem hittem volna ezt el, mondjuk, még 1985-ben sem, amikor Gorbacsovot Moszkvában megválasztották a párt első titkárává, én meg Pozsonyban újságíró voltam egy kis csehszlovákiai magyar nyelvű ifjúsági hetilapnál.

Emlékszem, épp egy nagy riportot írtam, ami címoldalra került volna, de Gorbacsovot megválasztották, s a hír az egész címoldalt elfoglalta. Riportom repült az újságból. Szidtam is őt emiatt: pont most kellett felbukkannia! Később elmeséltem neki ezt a történet. Jót nevetett és azt mondta:

– Hát, nekem is hirtelenül jött a dolog! – Így aztán „megbocsájtottam" neki, hiszen nem készakarva tette!

Még most, utólag is fantasztikus dolognak tartom a Gorbacsovval való ismeretséget, a közös munkát. Ezt csak az érti meg, aki átélte ezeket az időket Kelet-Európában. Aki tudja, hogy annak idején mennyire elérhetetlen volt a mindenkori szovjet pártvezető, így Gorbacsov is.

Hogyan is gondolhattam volna én, a nyolcszáz lakosú Ipolybalogon felnőtt parasztgyerek, hogy egyszer majd ez a nagy ember, úgymond, a filmprodukciós cégemnek dolgozik; hogy filmforgatás közben én adom neki az instrukciókat; hogy Berlinben egy étteremben cigányzenészt rendelek, és Gorbacsovval együtt énekeljük a *Tyomnaja nocs* (Тёмная ночь)* című orosz háborús dalt...

Hallgassa meg a *Тёмная ночь* című orosz háborús dalt Dmitrij Hvorosztovszkij előadásában!

Nos, én gondolni sem mertem erre, csak néha álmodni, álmodozni róla. És aki hisz az álmaiban, az meg is valósítja azokat. Így történt ez velem is: negyvennégy évesen együtt dolgoztam a volt szovjet államelnökkel! Együtt látogattuk meg a világ élő nagy politikusait. Egy idő után már természetes volt, hogy egyik nap Rómában a pápához megyek Gorbacsovval; másnap a volt amerikai elnök, Bush „múzeumának" kertjében vacsorázunk; utána a volt izraeli elnök, Simon Peresz ad nekünk fogadást jeruzsálemi otthonában; vagy Jasszer Arafattal foghatok kezet rámalláhi bunkerében; hogy Dél-Afrikában fogad a szabadságharcos Nelson Mandela; hogy

George H. W. Bush és Mihail Gorbacsov, Egyesült Államok, College Station, 2001

a lengyel Solidarność legendás vezérével, Lech Wałęsával teázhatok picike varsói irodájában; hogy a németek nagy kancellárjával, Helmut Kohllal disznósajtot eszegethetek a Deidesheimer Hofban... A Gorbacsovval közösen lezajlott Paul McCartney-, Alain Delon-, Ted Turner- és egyéb találkozókról már nem is beszélve.

Ha valaki akár még egy évvel korábban is azt mondja nekem, hogy majd Gorbacsov lányával, Irinával együtt vásárolunk a „papának" alsóneműt, hogy Gorbacsov beenged moszkvai dácsájába, elvisz szülőfalujába a szülei sírjához, Tel-Avivban három napon keresztül ülök a betegágyánál, ahol fogja a kezemet, és életének „titkairól" mesél... Hogy 2019-es moszkvai találkozásunkkor (betegen, nyolcvannyolc évesen) megölel, és azt mondja: „János, lehet, most találkoztunk utoljára, nagyon szeretlek!" – mese, mese, mese, adtam volna meg a választ. De a mese, az álom valóra vált, megtörtént!

Az elmúlt húsz év során többször, több helyen beszéltem Gorbacsovhoz *fűződő élményeimről barátaimnak. Mindig érdeklődve* hallgattak, s mindig megjegyezték: erről nem is tudtunk, ezt le kellene írnod! Nos, úgy érzem, most eljött az ideje.

A „nagypolitika" mindig nagyon rejtelmes, sejtelmes. A mindennapi ember szemében sokszor összeesküvések vagy földön kívüli hatalmak irányítják a politikát, a történelmi döntéseket, a nagy történéseket. Elérhetetlennek, kiismerhetetlennek és nagyon más világból valónak tűnnek ezek a döntéshozók. Világuk egy misztikus világ, amelybe az átlagember nem láthat bele.

A politikusokat a híradásokban legtöbb esetben öltönyben, nyakkendőben látjuk. Csak azt tudjuk meg róluk, amit ők akarnak megmutatni. Csak akkor értesülünk egy döntésükről, ha azt már

meghozták. Azt, hogy hol, hogyan, kivel, miért döntöttek így vagy úgy – azt szinte sohasem árulják el.

Az újságíróknak nagyon ritkán van módjuk egy-egy politikussal hosszan, részletekbe menően beszélgetni. Az együtt töltött napokról, az együttélésről, az együtt dolgozásról már nem is beszélve. Hiszen az igazán őszinte, bizalmas beszélgetések csak olyankor jöhetnek létre, ha tartósan és sok időt tölt velük az ember.

Egy interjúban csak címszavakban, félmondatokban, jelzések erejéig van szó a nagy dolgokról, ha egyáltalán ilyenről szó van. Első kézből, direkt formában ritka az adatgyűjtési lehetőség. Íme egy példa:

Egy Gorbacsovról szóló könyvben ennyi áll az 1969-ben Brnóban tett látogatásáról: a fegyvergyárban a munkások hátat fordítottak neki!

A néhány kurta megállapításon az olvasó gyorsan átsiklik, de nem tudja meg, miért „fordítottak hátat" a szovjet küldöttségnek a munkások. Így nem is sejti, hogy mindez Gorbacsov számára az egyik legmeghatározóbb élmény, tanulság volt későbbi pályafutása során. Ennek a hátatfordításnak a kapcsán kezdett el feleszmélni, gondolkozni a Szovjetuniónak a világban betöltött szerepéről. Ennek kapcsán jött a felismerés: mi, szovjetek valamit nagyon rosszul csinálunk!

A Wikipédián azt olvasom: Gorbacsov jelenleg az Egyesült Államokban él. Nos, Gorbacsov *sosem élt és most sem él az Egyesült* Államokban. Vagy egyes híresztelések szerint állítólag Németországban, a lányánál lakik.

Gorbacsov mindig a Moszkva melletti állami villában, a dácsáján élt. Legfeljebb csak néhány hétre hagyta el Moszkvát, állandó lakhelye is itt van. Sőt, 2017 óta, betegsége miatt, ki sem mozdul Moszkvából.

Szóval ennyit a könyvekben vagy az interneten megtalálható „hiteles" információkról!

Nos, engem írásaimban mindig az első kézből megszerzett információ, a Gorbacsov által elmesélt igaz háttértörténetek érdekeltek. Azok a „titkok", amiket ilyen formában még senki sem mesélt el róla. Sőt, így még ő sem mesélt önmagáról.

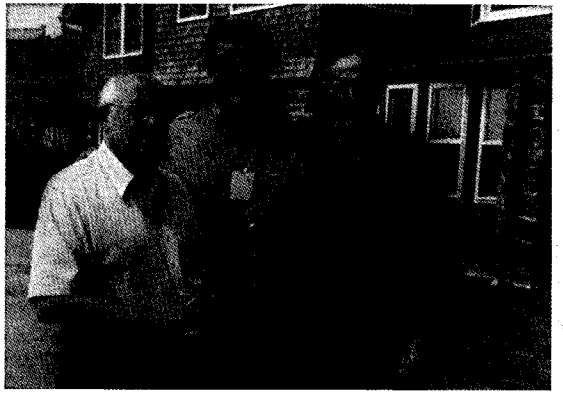

Mihail Gorbacsov, Zolcer János, George H. W. Bush, Egyesült Államok, Walker's Point, 2001

Mihail Gorbacsov, Zolcer János, Helmut Kohl, Moszkva, Kreml, 2001

Szerencsémre mindig megadatott számomra a lehetőség, hogy a „titkokról" konfrontálódjam. Ha például Gorbacsov mesélt valamit, arra Bush azonnal válaszolt, igazolta vagy kijavította őt. Mivel nagyon jó viszonyt ápolok más politikusokkal is, így gyakran előfordult, hogy Gorbacsov történeteit például a volt magyar miniszterelnök, Németh Miklós igazolta vissza vagy egészítette ki. Ha találkoztam az egyikkel, akkor telefonon felhívtam a másikat, és elmeséltettem vele a saját változatát. A kettőből aztán összeállt egy „tiszta" kép: a valós történet!

Itt szeretném megjegyezni, hogy amikor az eseményekkel kapcsolatos felvételeket, jegyzeteket, könyveket, dokumentumokat böngésztem, láttam, hogy bizonyos részletekre a politikusok – vagy akár maga Gorbacsov is – másképp emlékeztek öt-tíz évvel a történések után, megint másképp húsz-huszonöt évvel később. Igaz, itt csak részletekről van szó, de mégis! Én úgy adok közre mindent, ahogyan nekem Gorbacsov meg a többiek elmesélték.

Nagyon sokszor megtörtént, hogy Gorbacsov, Bush és én, Gorbacsov, Genscher, Kohl és én együtt ültünk egy fehér asztalnál, és étkezés közben vitattuk meg, elevenítettük fel a múlt eseményeit.

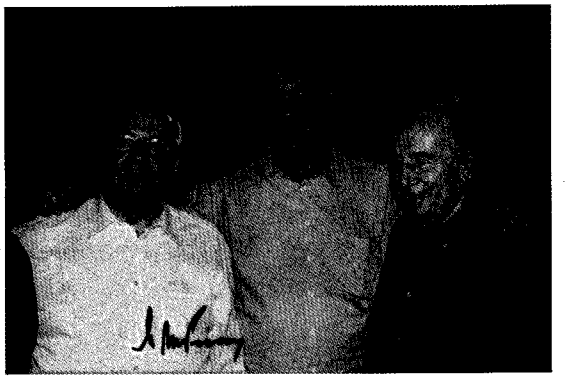

Mihail Gorbacsov, Zolcer János, Simon Peresz, Izrael, Jeruzsálem, 2001

Így aztán a jó értelemben vett „mellébeszélésre", téves visszaemlékezésre nem nagyon volt mód és lehetőség. Ilyen jellegű interjúban is keveseknek volt része: ezért ezeket a beszélgetéseket a tények szempontjából megbízhatóbb hivatkozási alapnak tekintem, mint a memoárokban leírt egyes visszaemlékezéseket. Sok dolog egymás jelenlétében másképp „csengett", mint amikor a politikus-szerző magányában azt leírta. Nem tisztem most itt se a szembesítés, se a dolgok részletezése, helyreigazítása. Pusztán azt hangsúlyozom, hogy nekem, előttem így mesélték el, ahogy én itt közreadom. Ezért számomra az itt leírtak jelentik a valóságot: ami történt, így történt!

A Gorbacsovval együtt töltött sok idő, a közös nyelv, a történelmi közelség, a hasonló gondolkodásmód (mindketten a Halak jegyében születtünk) meglehetősen közel hozott minket egymáshoz. Bizonyára ezeknek is köszönhetem, hogy Mihail Szergejevics megajándékozott őszinteségével, bizalmával, szeretetével.

Mindezek miatt is kötelességemnek tartom, hogy mindazt, amit láttam, hallottam tőle – papírra vessem. Ismerje meg a világ, hogy a nagy-nagy történelmi események, politikai döntések mögött is egyszerű, hús-vér ember van: aki érez, gondolkodik, nevet vagy sír, mint bárki más halandó! Akit a szíve, a lelkiismerete és a hazaszeretete irányít. Meg néha közbeszólt a társ is, akiből Gorbacsovnak egyetlenegy volt az életében: felesége, szerelme, barátja – Raisza Makszimovna. Raisza, Gorbacsov ellenfeleinek gyakori gyanúsításával el-

lentétben, sosem irányította a férjét – csak mindig határozottan elmondta neki a dolgokról a véleményét. Gorbacsov pedig ezt mindig figyelmesen meghallgatta. Valójában Gorbacsov egy nagyon határozott, „önfejű" ember, aki mindig tudta, hogy mit akar – ezért tényleges irányításról szó sem lehetett.

Talán nála is érvényes volt az örök igazság: minden sikeres férfi mögött egy erős asszony áll. Ők ketten így képeztek együtt egy egészet. De Raisza 1999-ben „elment". Gorbacsov azóta: szomorú, társtalan, vigasztalhatatlan.

A történeteknek, az élményeknek se szeri, se száma. Azóta is minden találkozás során előjönnek új helyzetek, új történetek – új élmények.

Mindent, amit hallottam-láttam, igyekszem életszerűen átadni Önnek, Kedves Olvasó! És igyekszem ezeket kiegészíteni saját élményekkel, amelyeket meg én osztottam meg Gorbacsovval. Sokszor a két személy (két világ) élményei kiegészítik egymást, és így válhatnak a történelmi mesék színes dokumentumokká egy korról, amelyet ő irányított, majd számolt fel.

Annak idején még nem volt túl népszerű az okostelefon, az azzal történő fényképezés, szelfizés – így nem is készült mindig és minden élethelyzetben töméntelen mennyiségű fotó, szelfi. De időnként néhány helyzetet sikerült fényképen is megörökíteni, azzal igyekeztem illusztrálni a történeteket, még közelebb hozni az Olvasóhoz Gorbacsovot.

Egyszer megkérdezték tőlem, milyennek ismertem meg Gorbacsovot. Nos, röviden csak ennyit:

Gorbacsov alapjában egy bőbeszédű ember. Nagyon akkurátusan, részletesen, sok szálat bevonva fejti ki gondolatait. Önmagáról többnyire egyes szám harmadik személyben beszél. Ahogy elmélyült ismeretségünk, többször vettem a bátorságot, hogy a nagy, általános érvényű tézisek mellett a kisebb dolgokat is szóba hozzam. De volt, hogy kérdezni sem kellett őt. Egyszer Moszkvában elvitt a Lomonoszov Egyetemre, és megmutatta, hol tanult és ismerkedett meg Raiszával; Sztavropolban alig bírtam őt követni, amikor a kis,

kátyús utcákon kerestük a házat, ahol az 1970-es években „kommunálkában" (társbérlet) lakott a feleségével; a Kreml hatezer főt befogadó kongresszusi termében a magány nyomasztó érzéséről mondott nagyon mély gondolatokat; Jeruzsálemben, az American Colony Hotelben a betegségről, a halálról; Boston belvárosában, a járdán ácsorogva a peresztrojka bukásáról...

Mihail Gorbacsov, Zolcer János, Karen Karagezian, Egyesült Államok, Boston, 2001

Gorbacsov sosem közelített meg egy-egy kérdést, problémát elméletileg, tudományosan, hanem mindig nagyon gyakorlatiasan: ő a tettek embere volt! Amit kigondolt, azt azonnal szerette volna megvalósítani. Egyik nagyon közeli munkatársa, a peresztrojka egyik „szürke eminenciása", Vagyim Zaglagyin, Rómában azt mondta nekem Gorbacsovról: azért szeretek vele dolgozni, mert ha este kitalálunk valamit, azt másnap meg is csináljuk! Gorbacsov sosem tétovázott, hanem cselekedett. Gyakori mondata volt: Rajta, csináljuk!

Ugyanakkor Gorbacsov nem volt a szó hagyományos értelmében harcos forradalmár. Ő sokkal inkább egy fegyver nélküli, békés forradalmár volt, aki az adott rendszeren belül indította el a peresztrojkát, a „békés forradalmat". De ezzel talán még jobban felbolydította a világot, mint mások puskákkal és tankokkal teszik, hiszen azóta minden merőben más lett! Hol jobb, hol rosszabb, de mindenképpen más.

A világ mérhetetlenül sokat köszönhet neki. Gorbacsov mindig hitt abban, hogy minden megreformálható, jobbítható. Sőt, hogy ezt időről időre meg is kell tenni. Ő nem véres háborút, harcot, hanem békés változást, egy jobb életet akart. Sajátos megállapítása, jelmondata volt: Így nem lehet tovább élni!

Ha úgy tetszik, idealista volt. Egy békés idealista forradalmár! De hát csak egy hasonló természetű idealista képes politikai öngyilkosságra. Az élete végéig tartó teljhatalom, a politikai karrier helyett mindig vállalta a szemtől szembeni, tisztes megmérettetést, ezzel egy állandóan változó, forrongó életmódot.

Gorbacsov sosem volt a megalkuvások embere. Tudta, az akkori helyzetben cselekednie kell: a szellemet, a változások szellemét ki kell engedni a palackból!

A Szovjetunió egy begyöpösödött, öreg és konzervatív kommunisták által, önös érdekek szerint irányított diktatórikus társadalom volt. Gorbacsov tudta, az ország élete így nem folytatható: a gazdaság a csőd szélén áll, a hidegháború felemészti javaikat, az emberek megint éheznek, mint az 1930-as években. Ennek véget kell vetni! Ezt ugyanúgy tudták vezetőtársai is, de cselekedni senki nem mert!

Önmagában a gorbacsovi reformpolitika egy hihetetlenül nagy és bátor – abban a korban, abban a helyzetben ténylegesen forradalmi – tett volt. Sajnos egy forradalomra (még ha az békés is!), a reformokra senki sem volt felkészülve. Az embereket villámcsapásként ért minden változás. A nómenklatúra tagjai (hivatalnokok, párttagok...) pedig egyenesen elleneztek, bojkottáltak minden újat, hiszen a reformokkal elsősorban az ő privilégiumaik szűntek meg.

Gorbacsov hamar felismerte: ő ugyan a szellemet békésen, az egész világra kiterjedően kiengedte a palackból, de ami azután történik, azt már nem tudja irányítani, befolyásolni. Ezzel előidézte reformpolitikájának végét és saját vesztét is.

– Bármi történt is, újra ezt tenném: el kellett indítani a világot a változások útján – mondta nekem Gorbacsov a 2000-es évek elején.

Igen, el kellett indítania, akkor ezt meg kellett tennie. De sorsát ő sem kerülhette el. Neki akkor ennyi volt a feladata: kiengedni a változások szellemét a palackból! Egy másik politikusnak, egy másik nemzedéknek pedig az, hogy folytassa az elkezdett munkát! De mintha ez mostanában nem akarna összejönni: hiányzik korunk új reformere!

Pedig ma is nagy szükség lenne egy új Gorbacsovra!

3. GORBACSOV ÉS AZ ANYAJEGY

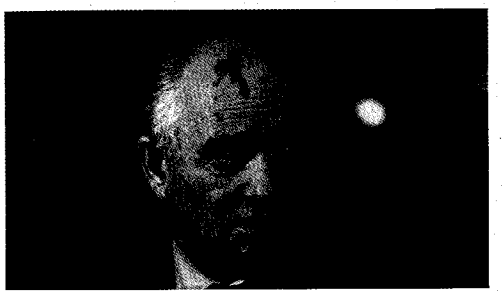

ÖSSZEFOGLALÓ:

Mihail Gorbacsov a fején egy tűzfolttal* született. Egyesek azt mondták, a folt a sátán jele. Mások szerint az anyja megijedhetett a szülés alatt. Valójában egyik sem igaz: a tűzfolt egy „egyszerű" anyajegy*, amit az erek rendellenessége okoz. Főtitkárrá választása után felajánlották neki, hogy eltávolítják a fejéről a vörös foltot, de ő azt válaszolta: „Ezt adta az Isten, én meg ezt viselem."

HÁTTÉR:

Naevus flammeus (tűzfolt): anyajegy, kapilláris torzulás a bőrön, amit az erek rendellenessége okoz. A tűzfolt vagy „port-bor folt" nevét a portói bor színéről kapta. A folt vagy foltok születéskor keletkeznek, és az egész életen át fennmaradnak. Arányosan növekszenek a bőrfelülettel, de semmilyen káros hatásuk nincs viselőjükre.

ESEMÉNY:

1931. március 2-án a Szovjetunióban* született egy kisfiú, a fején egy vörös folttal. Születése után előbb a Viktor, majd a keresztelésnél a Mihail nevet kapta.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Szovjetunió, Észak-Kaukázus, Privolnoje
1931. március 2.

SZEREPLŐ:

Mihail Szergejevics Gorbacsov:
1931. 03. 02. –

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot, és megjelennek a szövegben csillaggal (*) jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Papa, te úgy születtél, mint Jézus!"

– Hát ez meg micsoda?! – mondta meglepődve, értetlenkedve a bába, amikor az újszülött fején egy furcsa alakú, vörös foltot pillantott meg. A szüléseknél már sok mindent látott életében, de ilyet még nem: ekkora vörös folt és pont egy jól látható helyen, a baba homlokán, még a bábának is ismeretlen volt. Ezért eléggé értetlenkedve mosta meg a babát, majd bebugyolálva anyja karjába adta.

– A fején van valami folt, de majd biztosan elmúlik – mondta a bába bizonytalanul, és igyekezett megnyugtatni az anyát: a kisfiú szép, egészséges! Az anya magához ölelte a fiúcskát, végtelenül boldog volt, nem is nagyon foglalkozott a folttal. Hiszen a fiú mozgolódik a pólyában, fel-felsír, s ez mind nagyon jó jel számára. Az anyának a szüléshez a hátsó szobában „vetettek" meg: szalmát terítettek a földre, azon fekve folyt le a szülés. Később Gorbacsov elmesélte születésének körülményeit lányának, Irinának, aki erre azt mondta: *„Papa, te úgy születtél, mint Jézus!"*

Privolnoje kis falu az Észak-Kaukázusban. A sáros utca utolsó, faluvégi kis vályogházában született gyermeket előbb Viktornak nevezték el, ám a hivatalos keresztelésnél apja a Mihail nevet adta neki.

Normális szülés volt, de a bába nem tudott napirendre térni a kisfiú homlokának jobb oldalán lévő vörös folt fölött. A szülés levezetése után, hazafelé menet, két asszonynak is elmesélte, hogy miféle babát segített a világra. Így a hír, hogy Gorbacsovéknál az újszülött vörös folttal született, hamar elterjedt a faluban. A rossz nyelvek szerint a sátán megjelölte a gyermeket. Mások azt mondták, a gyermek anyja a terhesség ideje alatt tűzbe nézett, megijedt, a homlokához kapott, és a méhében a babának a homlokán véraláfutása keletkezett. Persze mindez csak babona. A valóság ma már az orvostudományban jól ismert: az ilyen anyajegyet *naevus flammeus*nak (tűzfolt, port-wine stain) nevezik, amit az erek rendellenessége okoz. A foltnak semmilyen káros hatása nincs viselőjére.

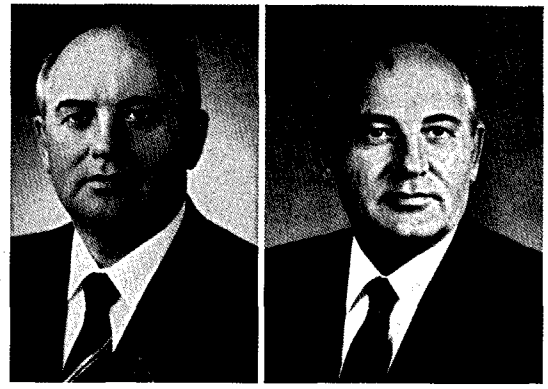

Egy retusált és egy nem retusált fotó Gorbacsovról, 1985

Később a kamaszodó Mihailnak is elmesélték, hogy fején a vörös folt egy anyajegy, ami nála nagyon szembetűnő helyen és formában jelent meg. De egészségileg ez semmilyen kihatással nem lesz az életére. Egyébként minden embernek van valamilyen anyajegye. Az orvostudomány még napjainkban sem tudja megmagyarázni, hogy az anyajegy miért, hogyan alakul ki.

Nos, a kis Mihailnak hamar kinőtt a haja, és eltakarta a tűzfoltot. Később az egyre nagyobb politikai karriert befutó Gorbacsovot a folt nem érdekelte. De amikor már kopaszodni kezdett, a folt egyre láthatóbbá vált, s általa viselője még jobban kitűnt a többiek közül. És ez nem volt kívánatos az akkori Szovjetunióban. Amikor 1985-ben megválasztották a párt főtitkárának, felajánlották neki, hogy plasztikai műtéttel eltüntetik a foltot.

– Maradjon csak, engem nem zavar – intézte el gyorsan az ügyet Gorbacsov.

A „hivatal" számára azonban a dolog ezzel nem volt elintézve. A Szovjetunióban kötelező volt minden hivatalban, iskolában, állami intézményben, katonai egységnél kitenni a falra, fő helyre, a főtitkár bekeretezett fényképét. Miután 1985 márciusában megválasztották Gorbacsovot, több százezer példányban a kiretusált, vörös folt nélküli fotó került ki mindenhová – Szovjetunió-szerte. Sőt, a külföldön állomásozó katonák is ezt kapták meg. Később, Gorbacsov kérésére, ezeket a képeket kicserélték, és mindenütt egy valósághű, vörös tűzfoltos képet tettek ki. Ezzel alig három év alatt – a főtitkárok elhalálozása miatt – négyszer cseréltek sok százezer vagy sok millió (!) példányban főtitkári képeket. Igaz, a keret mindig maradt a régi – csak a kép változott!

Még Gorbacsov főtitkársága idején is az SZKP Központi Bizottságán külön grafikai osztály dolgozott a főtitkár, a PB-tagok hivatalos

fotóinak a kialakításán. Grafikusok százai festegették a hivatalos személyek fényképeit: retusáltak, mindenkit „megszépítettek", eltüntették az anyajegyeket, a ráncokat, megigazították a szemöldököket.

Viszont a hivatalos tévéhíradásokban (amelyeket nem tudtak olyan egyszerűen és gyorsan átdolgozni) mindig látható volt a vörös folt.

Gorbacsov már közel jár a kilencvenedik életévéhez, és fején még mindig ott a folt, pedig lézertechnikával ma már könnyű lenne eltávolítani.

– Számomra olyan volt ez a jel, mint bármely egyéb testrészem: ezt adta az Isten, én meg ezt viseltem – mondta nekem egyszer Gorbacsov, amikor rákérdeztem, mit is jelent számára a vörös folt.

– Akkor lett volna baj, ha a folt nem vörös, hanem, mondjuk, kék! – jegyezte meg egy rá jellemző huncut mosoly és nevetés kíséretében. Azt hiszem, számára a kék folt sem jelentett volna nagy bajt! A külsőségek nem nagyon érdekelték. Neki mindig a tartalom volt a fontos, és nem a csomagolás!

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 2.

4. AZ ÉLETMENTŐ BÉKAHÚS

Misa a nagyapjával, Pantyelej Jefimovics Gopkalóval, és nagyanyjával, Vaszilisza Lukijanovnával, Privolnoje, 1937

ÖSSZEFOGLALÓ:

A kis Misa beteg és éhes. A padlásokat, kamrákat már felélték az emberek, vagy kiürítették azokat az állandóan rekviráló* katonák. Új termés meg nincs: az aszály, a szárazság tönkretett mindent! Pantyelej nagypapa békahússal próbálja táplálni, megmenteni beteg unokáját.

HÁTTÉR:

1932–1933-ban a Szovjetunióban* éhínség tombolt. Ukrajnában a hétmillió áldozatot követelő vész holodomor* néven vált ismertté. Szovjetunió-szerte húszmillióra teszik az éhínség halálos áldozatainak számát. Az okok között Sztálin politikája, a kolhozosítás és a szárazság szerepel.

ESEMÉNY:

Az észak-kaukázusi falut, Privolnojét* is elérte az éhínség, és megtizedelte lakóit: a falu lakosságának közel fele éhen halt. Az éhínség napról napra több áldozatot követelt. A Gorbacsov családból hármat is, kis Misa pedig éhes és beteg volt.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Szovjetunió, Észak-Kaukázus, Privolnoje
1934

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov:
1931. 03. 02. –

Pantyelej Jefimovics Gopkalo: 1894–1953
Gorbacsov anyai nagyapja

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot, és megjelennek a szövegben csillaggal (*) jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Sztálin bizonyára az egészről nem tud semmit, mindez csak a helyi vezetők túlkapásai miatt történt meg!"

– Éhes vagyok – panaszkodik a kis Misa betegen, lázasan. Olyan gyenge, hogy a kemencesutban „megvetett" ágyból már fel sem tud kelni.

– Igyál teát, az csillapítja az éhséget – mondja Pantyelej nagyapa, és a szíve majd megszakad unokája állapota láttán. A teán kívül nincs mit adni a beteg, az éhhalál szélén lévő gyermeknek.

Éhínség a Szovjetunióban, Kaukázus, 1933

Ekkor már javában zajlik Szovjetunió-szerte a kolhozosítás*, és tart az éhínség*. A brutális élelmiszerhiány eléri a gabonában, állatokban egyébként nagyon gazdag kaukázusi térséget is. Sztálin könyörtelen módszerekkel dolgozik, közben kegyetlenül bünteti is az általa gyűlölt parasztságot. Nyíltan hangoztatja: mi földet adtunk a parasztnak, ezért örökre legyen hálás, termelje meg a városiaknak az élelmet, maga meg akár éhen is halhat. Éheztek, milliószámra haltak éhen – köztük Gorbacsov két nagybátyja és egy nagynénje is.

Aki szót mert emelni a kolhozosítás, az élelem rekvirálása ellen, azt a katonák helyben „elintézték" vagy munkatáborba* (Gulag) vitték. Az ország mindenható vezetője az éhezést, az éhhalált, a tisztogatást (csisztka) természetes áldozatvállalásnak, büntetésnek és hatalma megszilárdítása egyik fontos részének tekintette. Azt hangoztatta, hogy a kommunizmus* eléréséhez nagyon rögös az út, és a megvalósítás sok áldozatot követel – mindeközben ő Moszkvában dúskált a javakban.

Az 1917-es forradalom győzelme után kezdődött meg a kommunizmus építése
– Nézze meg a videót az 1917-es forradalomról!

Gorbacsov első gyermekkori emléke, hogy beteg és éhes. Se tej, se kenyér, se hús nincs a háznál, de a falu más házainál sem. Az emberek jobb esetben füveket, növényeket és krumplit ettek. A parasztok titkos vermeket építettek a krumplinak meg egyéb élelmiszereknek. De egy idő után az eldugott krumpli is elfogyott, vagy a katonák találták meg. És nemcsak elvitték, hanem brutálisan büntették is a „rejtegetőket": sok esetben azonnali halál vagy a félig holtra vert „élet".

Az emberek már nem is tudták, mi jobb a számukra: azonnal meghalni vagy megvárni, míg az éhínség végez velük. A tömegek számára tehát valóban göröngyös volt a kommunizmushoz vezető út. De a mindig hangoztatott „szent" célt, az egyenlőséget és a jóléti társadalmat (kommunizmust) sem akkor, sem később nem érte el a Szovjetunió. Igaz, eddig még egyetlen más ország sem a földkerekségen.

Ám egyelőre Misa még kicsi, beteg és éhes. Szervezete már nagyon gyenge, a láz, az éhség meggyötörte, a helyi felcser is lemond róla. A szülei a réti fűvekből főzött teán kívül semmi mást nem tudnak neki adni. Orvosságra, erőt adó húslevesre már szinte nem is emlékeznek. Korábban voltak galambok is a faluban, de mára már azok is eltűntek.

A kis Misa alapjában véve szívós gyerek volt: mindenáron élni akart! Az ízetlen, fanyar tea nem ízlett neki, de jobb híján ezt kortyolgatta.

„Valami szilárd falat is kellene a gyomrának, másképpen ő sem éli túl a betegséget" – töprengett Pantyelej nagyapa, aki aznap reggel is kiment a sztyeppére, hogy a már szinte teljesen kiszáradt folyó partján füvet gyűjtsön és teát főzzön belőle beteg unokájának.

Pantyelej Jefimovics Gopkalo életerős férfi volt, de őt is nagyon megviselte a nyomorúságos helyzet. Épp akkoriban nevezték ki a helyi „Vörös Október" kolhoz vezetőjének. Megvolt a véleménye a rendszerről, de soha egyetlen rossz szó nem hagyta el a száját: elsőként lépett be a kolhozba, becsülettel dolgozott. Nem úgy, mint Gorbacsov apai nagyapja, Andrej, akit sosem tudtak megtörni – mindvégig a rendszer ellensége maradt. De Pantyelej Jefimovics nagypapát most csak az unokája megmentése foglalkoztatta.

Régebben egy bővizű patak csörgedezett a réten, mára már csak kis pocsolyák voltak a helyén. A vízben békák csapkodták a sekély vizet, próbálták túlélni a szárazságot.

A leleményes nagyapának hirtelen életmentő ötlete támadt: megfogja a békákat, és belőlük készít valamilyen ennivalót beteg unokájának. Ez az utolsó esélye, hogy a gyereket megmentse az éhhaláltól.

Hihetetlen tetterő és öröm töltötte el. Hirtelen lekapta fejéről a sapkáját, és elkezdte összefogdosni az ugráló békákat. Nem érdekelte, hogy közben vizes lesz, belelép a pocsolyába, hogy a békák csúfot űznek belőle, mert ügyesebbek, mint ő.

Nagyon igyekezett, és igyekezetét siker koronázta: megfogott három békát, és a sapkájába tette a ronda varangyokat. Nagyon boldog volt, sőt, ő volt a világ legboldogabb embere: ezzel a kis Misa megmenekülhet.

Privolnojéban nem volt szokás a békahús fogyasztása. Mihail nagyapja itt, a világ végén arról sem tudott, hogy Franciaországban, Ázsiában a béka az egyik legfinomabb ínyencfalat. Az omlós, kicsit édeskés, a csirkehúshoz hasonlító ételben rengeteg a tápanyag. A legtöbb helyen azonban, főleg kinézetük miatt, nem a béka lett az emberek kedvenc étele.

De Pantyelej nagyapa annyit azért tudott, hogy a békán van hús, és Misának most húsra, tápanyagra van szüksége.

A sapkájában mocorgó békákkal rohant haza. Senkinek nem szólt, húzott a kútból egy nagy vödör vizet. A békákat erős, határozott mozdulattal a földhöz csapta, kivégezte őket. Életében először! Kicsit undorodott is, mert a csúfságokra még ránézni is rossz volt, nemhogy megenni. De most mindez nem számított. Ételre, életet mentő táplálékra volt szüksége, és békákból ez elkészülhet.

A ház végében egy gödröt ásott, megrakta gallyakkal és tüzet gyújtott. A tűz fellobbant, egyre nagyobb lánggal égett, majd szép parázs keletkezett a gödörben. A nagypapa a tűz köré rakott néhány követ, és azokra rátett egy ütött-kopott üstöt. Teleöntötte vízzel, és várta, hogy a víz felforrjon.

Közben kigondolta, hogy másnap kora reggel ismét kimegy a patakpartra, és addig kergeti a békákat, amíg nem kerül a sapká-

jába három-négy darab. Arról álmodozott, hogy ha szerencséje lesz, akár négy-öt békát is foghat. Ha meg elég kitartó is lesz, talán nyolc-tízet is begyűjthet, és akkor neki meg a feleségének is juthat egy kis husika.

Amikor a víz forrni kezdett, beledobta a békákat. Azok pillanatok alatt a hátukra fordultak és fehér hasukat mutatták az ég felé. A nagyapa beleborzongott: soha nem látott még ilyet, de most a cél, unokája megmentése, mindennél előbbre való volt.

A víz egyre forrt, a békák meg forogtak benne. A nagypapa főzte őket egy ideig, majd kivette és megnyúzta a varangyokat. Látta, hogy a hátsó combokon elég sok a hús.

Aztán levette az üstöt, és bedobott a parázsba egy nagyobb követ. Mikor a kő felforrósodott, rádobta a békacombokat, melyek pillanatok alatt megsültek. Aztán a sült húsdarabokat egy fatányérra tette. Fel akart állni a tűz mellől (egy darab farönkön ült) – de csak annyit érzett, hogy nincs ereje, nem bír felállni. A békahús látványa elindította gyomornedveit, és korgó gyomra ráparancsolt: kapj be egy darabot! Sőt, nem is egyet, hanem kapd be mindet!

Pantyelej nagyapa szinte beleszédült a gondolatba: ha megeszi a békákat, az unokájának nem marad táplálék, és nem éli meg a holnapot. Ha meg nem eszi meg őket, talán neki lesz vége, és talán be sem bírja vinni a házba a finom falatokat. De erőt vett magán, becsukta a szemét, megnyalta a szája szélét, nyelt egy hatalmasat, és felnézett az égre – majd kinyitotta a szemét: „Uram, ne kísérts!"

Nagy nehezen felállt. Nem nézett többé a frissen sült békákra, hanem elindult a házba, a kis Misához. Lánya a gyerek ágyának szélén ült. Pantyelej nagyapa odaadta a tányért:

– Add ezt neki! Holnap, hozok megint. Ha Isten segít, meggyógyul – mondta halkan, és kiment a szobából.

Pantyelej nagyapát 1937-ben letartóztatták és munkatáborba vitték. Egyike volt a több millió embernek, akiket koholt vádak alapján elítéltek. A hatalom így fogalmazta meg a vádakat: hátráltatta a kalászosok betakarítását, ennek következtében a gabonaszemek kiperegtek. A kolhoz szarvasmarha-állományának megsemmisítése céljából mesterségesen csökkentette a takarmánybázisukat azáltal,

hogy felszántatta a szénabegyűjtésre szolgáló mezőket, emiatt a szarvasmarha-állomány csontsoványra fogyott; a kolhozban hátráltatta a sztahanovista mozgalom kibontakozását, üldözte a sztahanovistákat...

Természetesen minderre semmiféle bizonyíték nem volt, pusztán a faluban is teljesíteni kellett a tisztogatási tervet, és a nagypapa is ennek lett az áldozata. Aztán 1938 decemberében egyik reggel azt mondták neki a munkatáborban: indulás haza, az eljárást megszüntették. Nem volt se bocsánatkérés, se kártérítés, se rehabilitáció. – Azt viszont megsúgták neki, ha békességet akar, akkor felejtse el az elmúlt tizennégy hónapot.

Amikor visszatért a faluba, a sok kínzás, szenvedés, megaláztatás után is azt mesélte: *Sztálin bizonyára az egészről nem tud semmit, mindez csak a helyi vezetők túlkapásai miatt történt meg!* Ezt a véleményt akkor sok millióan osztották a Szovjetunióban. A szemükben Sztálin – történjen bármi! – egy isten volt, aki semmi rosszról nem tehetett. Az emberek minden rosszért mindig „csak" a helyi vezetőket okolták. Akkor is meg még ma, 2020-ban is milliók gondolnak „szeretettel" Sztálinra. A szemükben ő egy jó és erőskezű vezető volt.

Sztálin, a diktátor, 1937.
– Nézze meg a filmet Sztálinról!

Olyannyira erős, hogy kemény ökle huszonöt millió emberéletet oltott ki, de ezt a tömegek nem az ő számlájára írták, hanem a „helyi vezetők" túlbuzgóságáéra. Hiába, a történelem már csak ilyen: felejt és átértékel!

Misa néhány napon belül meggyógyult. Ötven évvel később ő lett a Szovjetunió első embere. Picigyerekkora óta értékelt és tisztelt minden ételt, amit elé tettek. Felnőtt korában sem hagyott semmit a tányéron. Mindig megette még a hal vagy a bárány szemét is.

– Nagyon nehéz, szegény, de mégis nagyon boldog gyermekkorom volt. Olyan emberek között nőttem fel, akik nagyon szerettek,

mindenre megtanítottak. De legfőképpen arra, hogy az ember sose felejtse el, hogy honnan jött – mondta nekem évekkel később Gorbacsov Privolnoje utcáin sétálva.

UTÓIRAT:

A 2000-es évek elején Gorbacsovval autóval jártuk be a Kaukázus több járását. A helyi vezetőség mindig elkísérte kocsinkat a járás határáig, ami általában egy kis pihenő, parkoló volt az országút mellett, a sztyeppe közepén.

A járáshatárt jelző képzeletbeli vonalnál már várt a vendégfogadók autója, mögé tolatott a búcsúztatóké. Így a két Volga csomagtartója szinte összeért, alig maradt köztük egy jó méternyi hely. A csomagtartókból a búcsúztatók/fogadók gyorsan „terülj, terülj asztalkát" varázsoltak: leterítették egy vászonabrosszal, megrakták finom falatokkal, sült báránnyal, sok zöldséggel...

Előbb a búcsúztatóval kellett inni és enni, aztán átfordultunk a fogadó „asztalához", és velük is el kellett fogyasztani egy rendes adagot. Ételből, italból egyaránt. Mindezt a búcsúztató tiszteletére meg a fogadó, az érkezés örömére. Ez a rituálé utunk során sokszor, naponta vagy három-négy alkalommal is megismétlődött.

A búcsúztatás-fogadás közben mindenki mondott egy-egy tósztot. Az egydecis poharakat minden esetben, minden tósztnál fenékig ki kellett inni. Ha valaki „véletlenül" a felhörpintés után a poharában hagyott akár csak egy kortyot is, annak „büntetésből" azonnal újra teletöltötték a poharát.

Ez egy fontos és tradicionális rituálé, amit az Észak-Kaukázusban előszeretettel ápolnak már évszázadok óta: a vendégnél nincs fontosabb, annyit kell ennie, innia, amennyi csak belefér.

– Látod, ez az én otthonom, hazám – mondta később, már az autóban ülve Gorbacsov. – Nagyon szeretem ezeket az embereket – folytatta, majd kis töprengés után hozzátette: – És ők is szeretnek engem.

Az egyik ilyen fogadás-búcsúztatásnál Gorbacsov kezéből véletlenül a földre esett egy falat bárányhús. Azonnal lehajolt érte és felvette a porból. Ráfújt, letisztogatta és jóízűen megette. Senki sem

szólt rá, hogy „hagyja csak, Mihail Szergejevics", és ő sem rugdosta félre a leesett ételt. Mindenkinek természetes volt, az ételt meg kell becsülni, semmi sem veszhet kárba!

Később, amikor már az autóban ültünk és zötyögtünk tovább a kátyús utakon a következő találkozóra, Gorbacsov mesélt:

– Itt sokat éheztem, nélkülöztem, mégis itt voltam a legboldogabb. Gyerekkoromban a békahús mentett meg az éhhaláltól. Egyszer, már főtitkár koromban, egy párizsi utam során kipróbáltam, megettem néhány békacombot. Semmi különöset nem éreztem, nem szoktam rá. Viszont ma is azt mondom: az élelem minden kincsnél nagyobb érték!

Menet közben Gorbacsov élvezettel fürkészte a tájat: a Kaukázus tényleg csodaszép, de természetesen mindenkinek a saját szülőföldje a legszebb. Közben arról beszélt, hogy a térségben él vagy negyvenféle nemzet, nemzetiség, és még ennél is több nyelvet beszélnek az emberek. Közéjük tartoznak – a teljesség igénye nélkül – az abházok, adigék, adzsarok, bagulakok, budurok, csecsenek, cserkeszek, dargok, hegyi zsidók, ingusok, kabardok, kisztek... És még nagyon hosszan sorolhatnám.

2001-ben az arhizi* állami üdülőben (ahol Helmut Kohllal és Hans-Dietrich Genscherrel bejelentették a német újraegyesítést*) ünnepséget szerveztünk Gorbacsov tiszteletére. Amikor a lebonyolításról tanácskoztam a szervezők vezetőjével, egy cserkesz férfival, azt mondta:

– Az itt élő húsz legnagyobb nemzetiségnek és népcsoportnak a képviselői közül senki sem maradhat ki az ünnepi műsorból. Mi itt mind egyenrangúak vagyunk. Legalább a húsz legnagyobbnak ott a helye.

Ezt igazán demokratikus megközelítésnek tartottam. Persze, akkor még nem tudtam, hogy ennek a nagyon színes kavalkádnak a számláját majd nekem kell állnom. Így tényleg nagy szerencsém volt, hogy nem vonultatták fel mind a negyven népcsoport képviselőjét. Ugyanis a dácsa hatalmas udvarán mind a húsz nemzetiség felépített egy tipikus, vesszőkből font kunyhót, népviseletbe öltözve főztek és

várták Gorbacsovot meg a másik díszvendéget, Hans-Dietrich Genschert.

A vendégeknek minden kunyhóban meg kellett kóstolniuk az adott nemzetiség specialitását, és a két politikusnak a helyi lányokkal, asszonyokkal el kellett ropniuk egy-egy táncot.

Délben kezdtünk és késő este értünk az utolsó kunyhóhoz. Genscher a híres és tipikus sárga pulóverében egyre fáradtabban ropta a táncot, majd estefelé megjegyezte:

– Legközelebb olyan helyre menjünk, ahol nem él ennyiféle nemzetiség!

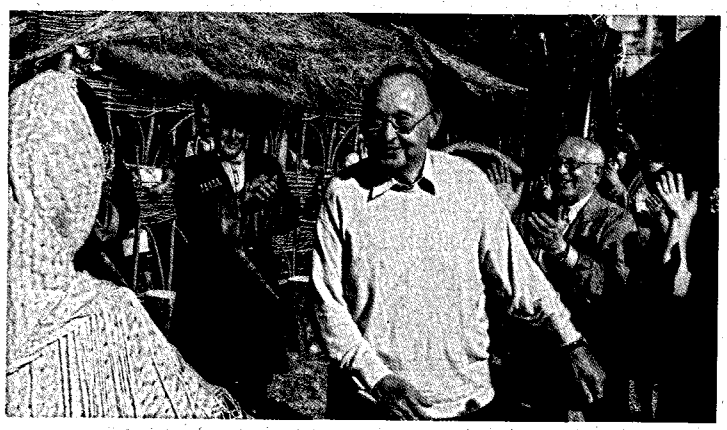

Hans-Dietrich Genscher, Mihail Gorbacsov, Arhiz, 2001

Az ünnepség után másnap reggel jött a cserkesz barátom. Előbb az előző napi sikeres esemény lezárásaként meg kellett vele innom néhány pohár vodkát. Ez még úgy, ahogy ment. Aztán arra kért, menjek ki vele az udvarra. Kint a húsz vesszőkunyhó mellett egy óriási halomba össze volt rakva a tegnapi ünnepség rengeteg kelléke: kemencék, szamovárok, subák, népi faragású étkészletek és díszek, asztalok, székek, népviseleti ruhák, abroszok... Ekkor tudtam meg, hogy az ünnepséget, a vesszőkunyhókat, a rengeteg kelléket, az ételeket az én költségemre vásárolták. A buszok is az én költségemre hozták ide az embereket. Bár még csak két-három pohár vodkát ittam, de ha lement volna egy-két üveggel, akkor is biztosan azonnal kijózanodok: az egész „buli" költsége 42 ezer német márka (azaz mai áron 15 millió forint) volt. Főleg így, hogy ezt utólag tudtam

Ünnepi fogadás, Hans-Dietrich Genscher, Mihail Gorbacsov, Arhiz, 2001

meg, kicsit mellbe vágott a dolog. De miután cserkesz barátom közölte az összeget, megnyugtatott:

– Természetesen a sátrak, a kellékek mind a tiéd. Becsomagoljuk, és viheted magaddal!

Basszus, gondoltam, már csak ez hiányzott: a csomagolás és a Münchenbe történő szállítás költsége biztos egy újabb tetemes összeg lesz. Ezért aztán előjött belőlem a nagylelkűség:

– Tegnap annyira jól csináltatok mindent, hogy hálám jeléül mindent nektek ajándékozok!

Cserkesz barátom megölelt és perceken keresztül hálálkodott:

– Ezzel népeink örök barátja lettél, bármikor jössz ide, mindig a vendégünk vagy.

Nos, akkor ebben maradtunk. Az összeget kifizettem, a kellékek ott maradtak. Azóta eltelt húsz év. Egyre többször jut eszembe, hogy talán itt lenne az ideje eleget tenni a meghívásának. Sajnos Gorbacsov már évek óta nem mozdul ki Moszkvából, így biztosan nem tudna velem jönni. Pedig a Kaukázus nekem egyenlő Gorbacsovval, nélküle nem lenne az igazi. Így aztán lehet, hogy cserkesz barátom vendégszeretetét sosem fogom élvezni.

5. GORBACSOV ISKOLÁJA – „ÁLLJ FEL, ÉS MENJ TOVÁBB!"

ÖSSZEFOGLALÓ:

Mihail az iskola 9–10. osztályát a közeli járási székhelyen, Krasznogvargyerszkojében* (Molotovszkoje) fejezte be. Itt az iskolaév elején Komszomol-titkárt választottak. Az esemény élete végéig emlékezetes marad számára, mert amikor a beszéde elmondása után le akart ülni, kihúzták alóla a széket, és ő mindenki szeme láttára hanyatt esett. Ám büszkén felállt, és csendben kivárta az eredményt. A titkos szavazáson a diákok egyhangúlag őt választották meg az iskola ifjúsági szervezetének elnökévé.

HÁTTÉR:

Néhány évvel a második világháború vége után, az 1940-es évek végén Sztálin* kommunista rendszere a vidéki parasztgyerekeket középiskolákba szervezte. A munkások, részben a parasztok gyermekei tanulhattak, az arisztokraták (burzsoák), az osztályidegenek, a középosztálybeliek gyermekei nem. A tudatos folyamat két fontos elemet tartalmazott: szervezetten a kommunista ideológiára tanítani a fiatalokat és kiképezni egy új, szocialista eszméket valló értelmiséget.

ESEMÉNY:

Mihail 1948-ban sikeresen befejezte szülőfalujában a 8. osztályt. 9. és 10. osztály csak a járási székhelyen volt. Bár szívesen dolgozott apja mellett a földeken, mégis csábította őt a lehetőség, a továbbtanulás a húsz kilométerre lévő városkában. A szülei támogatták: hadd tanuljon, talán így könnyebb élete lesz neki!

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Szovjetunió, Észak-Kaukázus, Privolnoje és Krasznogvargyerszkoje 1948–1950

SZEREPLŐ:

Mihail Szergejevics Gorbacsov:
1931. 03. 02. –

Okostelefonjával olvassa le a QR-kódot és megjelennek a szövegben csillaggal (*) jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Elesni nem szégyen, inkább az a baj,
ha valaki nem tud felállni."

– Itt ültem, ezen a helyen. Itt jártam ki a 9–10. osztályt – meséli már hetvenévesen Gorbacsov a Krasznogvargyerszkoje iskola egyik termében, és rámutat a padon lévő kis fémtáblára. Azon a következő áll: *„Ezen a helyen ült a Szovjetunió első elnöke, Mihail Szergejevics Gorbacsov."*

Emléktábla Mihail Gorbacsov volt iskolájának padján, Hans-Dietrich Genscher, Mihail Gorbacsov, Krasznogvargyerszkoje, 2001

1948 őszétől ebben az iskolában folytatta iskolai tanulmányait a mindenre kíváncsi és nagyon szorgalmas Mihail. Különösen érdekelte őt a számtan, a fizika, a történelem. Húsz kilométer ugyan nem nagy távolság, de mivel akkor sem vonat-, sem buszközlekedés nem volt a két település között, nem utazhatott naponta, ezért albérletben lakott. Szombatonként, az iskola után, Mihail gyalog vagy egy teherautóra felkéredzkedve ment haza a szüleihez. És a húsz kilométer – télen-nyáron, esőben-hóban – három-négy óra tempós gyaloglást jelentett. Nyaranta mezítláb tette meg az utat, hogy ne koptassa a cipőjét,

amiből csak egy pár volt neki. De jött minden hétvégén, hogy lássa a szüleit és egész hétre elegendő élelmet vigyen magával.

Megesett, hogy lerövidítette az utat, gyakran átvágott a mezőkön, gabonatáblákon. Ilyenkor megállt egy kézfogásra, beszélgetésre a földeken dolgozó parasztokkal. De sokszor előfordult, hogy a munkagépek – traktor, kombájn, cséplőgép – meghibásodtak, és többen is dolgoztak a megjavításukon. Ilyenkor Mihail melléjük szegődött, figyelt, kérdezett, és ha tudott, segített.

Szovjetunió, aratás kaszával és kombájnnal, 1941.
– Nézze meg a filmfelvételt!

– Az akkori gépek gyakran meghibásodtak, és a pótalkatrész, a szakképzett szerelő szinte ismeretlen dolog volt arrafelé. A gép kezelője volt egyben a gépszerelő is. Apám is ilyen ember volt. A kezelő ügyességén múlott, hogy megoldja-e a problémát, vagy áll a gép. Emlékszem, a földeken sokszor csodákat műveltek az emberek, hogy megjavítsanak egy eltört vagy meghibásodott alkatrészt. A hozzáállásuk azt sugallta: nincs lehetetlen – emlékezett vissza Gorbacsov, amikor szülőfalujában elpöfögött mellettünk egy modern traktor.

Az akkori pártvezér, Sztálin is azt hangoztatta: nincs lehetetlen! Ezért ha egy gép elromlott, és kezelője nem tudta megjavítani, könnyen ráfogták: szabotőr! És aki szabotál, az a párt, a nép ellensége. Az ilyet hamar elvitték – akár örökre! – egy szibériai munkatáborba*. Gyakran úgy tűntek el emberek, hogy nem is értesítették a családjukat. Ilyenkor legtöbbször az egymás közt suttogva elhangzott szóbeszédből tudta meg az anya, a feleség, hogy fiát, férjét elvitték, és többé ne is várja haza. Akadt olyan, aki évek múlva mégis megjött, de voltak sokan, akiket évtizedeken át hiába vártak haza. A legtöbb

Mihail Gorbacsov a volt iskolája előtt,
Krasznogvargyerszkoje, 2001

elhurcolt ember haláláról még értesítést sem kapott a család. Ezekben az időkben mindenki félt mindenkitől! A paraszt rettegett: szenvedett a hét minden napján a látástól vakulásig végzett munkában, gyötörte őt az aszály és az éhínség, és félt, mert nem tudta, mikor hurcolják el őt vagy szeretteit szibériai munkatáborokba.

– A félelem, a szükség nagyon leleményessé tette az embereket. Persze ha, mondjuk, egy féltengely eltört, akkor azt a búzatábla közepén lehetetlen volt megjavítani. De még ilyenkor is felmerült az „alapos gyanú": talán a traktorvezető készakarva törte el a féltengelyt?! – meséli Gorbacsov ifjúsága szörnyű élményeit, amelyek az akkori rendszer mindennapos velejárói voltak.

Helyi „ismerős", Mihail Gorbacsov,
Hans-Dietrich Genscher, Krasznogvargyerszkoje, 2001

Egy idő után a kamaszkorban lévő Mihail nemcsak figyelte a mezőn dolgozókat, hanem beállt nekik segíteni. Volt, hogy csak késő este ért haza a szüleihez: az arcán elkenődve a poros gépolaj. Ilyenkor apja mindig megkérdezte, hol, kinek, mit segített. Anyja, aki nagyon jó szakácsnő hírében állt, azonnal terített neki, és el sem mozdult mellőle, amíg fia jól nem lakott. Aztán másnap, vasárnap Mihail már délben indult is vissza az iskolába: egy csomag elemózsiával, aminek ki kellett tartania egész hétre!

Mihail Gorbacsov az iskolai színjátszó körben, Mihail Lermontov *Álarcosbál* című darabjában, 1949

Mihailban sosem merült fel, hogy a mezőgazdasági munka lesz az élete, a jövője. Őt elsősorban az új ismeretek foglalkoztatták, a tanulás izgatta.

– Szerettem ezt az iskolát, nagyon érdekelt minden. Kitűnő tanítók, tanárok oktattak, akik közül később többen a moszkvai egyetemekre kerültek, néhányan professzorok lettek.

Gorbacsov tizenhét évesen már a szovjet ifjúsági szervezet, a Komszomol* tagja volt. Amikor bekerült az iskolába, éppen napirenden volt a helyi Komszomol-vezető (titkár) megválasztása. Az iskolához tartozó körzetek egy-egy diákot jelöltek a tisztségre. A választásokon minden jelöltnek egy rövid bemutatkozó beszédet kellett mondania. Gorbacsov is elmondta a magáét, majd helyet akart foglalni, de valaki diákcsínyből kihúzta alóla a széket, és ő hanyatt esett a földre. Miközben a többiek egy jót nevettek, Mihail felugrott, leporolta a nadrágját, felállította a széket, és helyet foglalt.

– A fura eset után jött a titkos szavazás, melyen engem választottak meg az iskola Komszomol-titkárának. Így kezdődött a politikai karrierem – meséli Gorbacsov a régi iskolapadban ülve.

Mihail minden tantárgyból kitűnő eredményt ért el. A tanulás mellett a fő szervezője volt az iskola mozgalmi életének.

– Ha manapság fiatalokkal találkozom, mindig elmesélem nekik az akkori Komszomol-választás történetét. Elmondom nekik: ha elestek, ne essetek pánikba, álljatok fel és menjetek bátran tovább! *Elesni nem szégyen, inkább az a baj, ha valaki nem tud felállni.*

Az iskolában működött egy színjátszó kör, Mihail abban is szerepelt.

– Nagyon szerettem a színházat. Jó társulatot alkottunk. Jártuk a környező falvakat, és pénzért felléptünk. A bevételből cipőt, ruhát vettünk azoknak a gyerekeknek, akiknek erre nem telt. Emlékszem, harmincöt gyereket sikerült felruháznunk, így már ők is járhattak iskolába. Ekkor kezdődött el az én jótékonysági tevékenységem, amelyet a mai napig folytatok – mesél büszkén Gorbacsov a nehéz időkről, amikor neki is csak egy pár cipője meg egy nadrágja volt.

Gorbacsov 1950-ben ezüst fokozattal fejezte be középiskolai tanulmányait. Az írni-olvasni alig tudó apja amikor meglátta fia kiváló eredményeit, a vasárnapi ebédnél megkérdezte tőle:

– Fiam, akarsz továbbtanulni, vagy dolgozol velem a földeken?

– Nagyon szeretnék továbbtanulni.

– Akkor menj, tanulj, én majd valahogy elboldogulok egyedül is.

Így hát Gorbacsov a nyár végén elutazott Moszkvába, a Lomonoszov* Egyetemre jogot tanulni. Az apja egy darabon elkísérte őt. Felkéredzkedtek egy teherautóra, és elmentek a tyihorekai vasútállomásig. Ott a meghitt búcsúzás közepette az apa magánál felejtette Mihail vasúti menetjegyét. A vonat elindult, majd jött a kalauz. Gorbacsov zavartan magyarázta neki a történteket. A szigorú kalauz előbb hajthatatlan volt: Mihailnak le kell szállnia a következő állomáson! A vitát hallották a vagonban ülő utasok is. Azonnal ráförmedtek a kalauzra: Hagyd békén ezt a gyereket, igaz, amit mond. Nemrég búcsúzott el apjától, aki egy hős katona, ruhája érdemrendekkel volt tele. Te meg egy ilyen ember fiát zaklatod?! A kalauz kicsit megenyhült: Mihail utazhatott tovább, de a következő állomáson vennie kellett egy új menetjegyet. A furcsán induló történet sok további váratlan élménnyel gazdagodott. Az egyes állomásokon helyi, toldott-foldott ruhákba öltözött emberek „ostromolták" meg a vonatot: főtt krumplit, uborkát, lekvárt árultak az utasoknak. De szinte senki sem vásárolt, hiszen ekkor még alig volt pénzük az embereknek.

Moszkvában, a pályaudvaron Mihailt egy számára akkor még „félelmetes", sosem látott gépezet fogadta: a mozgólépcső! Előbb hosszan megfigyelte az embereket, hogyan szállnak rá fel és le. Aztán azt mondta, lesz, ami lesz, ha mások képesek a mozgólépcső használatára, akkor megpróbálja ő is. Persze hogy sikerült neki! Aztán naponta elindult felfedezni, áttanulmányozni az új világot. Kezdetben mindent mindig összehasonlított: Privolnojéban ez így volt – Moszkvában meg így van. De sosem felejtette el, hogy az a közeg – amelyben se köves út, se villany, se rádió, se busz, se vonat nem volt – készítette fel őt az életre. Így Moszkvára is.

– Itt szembesültem az élet egyik legfontosabb dolgával: minden elérhető, megtanulható, csak akarni kell! Én pedig nagyon akartam. Ma már tudom, aki hisz ebben, az eléri a célját!

6. MIHAIL EGYETEMRE MEGY

ÖSSZEFOGLALÓ:

A tizenkilenc éves Gorbacsovot felveszik a Lomonoszov Moszkvai Állami Egyetem jogi karára. Először jár a nagyvárosban, ahol egy merőben más és új világ nyílik meg előtte.

– Sztálin halálával fellélegzett az ország. Jött Nyikita Hruscsov, és változásokról, *olvadás*ról kezdett beszélni. Ennek lényege a múlt hibáinak, túlkapásainak feltárása és korrigálása volt.

De az igazi *olvadás* elmaradt, és majd csak harmincöt év múlva, amikor Gorbacsov lett az ország vezetője, indultak el az igazi változások: *peresztrojka** és *glasznoszty** néven.

HÁTTÉR:

A szovjethatalom erőteljesen építi a Szovjetunióban a munkások és parasztok kommunista országát. Modernizálják a mezőgazdaságot, ipari üzemeket, gyárakat, vasútvonalakat építenek. Nagy ütemben fejlesztik a városokat, elsősorban Moszkvát, ahol egyebek mellett hatalmas iskolák, egyetemek is épülnek. Sztálin mindezt erőltetett menetben, diktatórikus módszerekkel teszi: elsősorban a cél és nem az ember a lényeg.

ESEMÉNY:

A tizenkilenc éves Mihail sikeresen befejezi a középiskoláját, és szülőhelyétől messze, Moszkvában szeretne jogot tanulni, a Lomonoszov Egyetemen. 1950 augusztusában megérkezik a számára hatalmas, ismeretlen és rejtélyes új világba, Moszkvába.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Szovjetunió, Moszkva, Lomonoszov Moszkvai Állami Egyetem
1950

SZEREPLŐ:

Mihail Szergejevics Gorbacsov:
1931. 03. 02. –

Okostelefonjával olvassa le a QR-kódot, és megjelennek a szövegben csillaggal (*) jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Egy társadalom olyan lesz, amilyenné a diákjait neveli."

– Ez az egyetem sok fontos ismeretet, tudást adott számomra. Nélküle ma nem lenne Gorbacsov – mondta büszkén Mihail Szergejevics a Lomonoszov* Moszkvai Állami Egyetem hatalmas épületének bejáratánál.

Moszkva, 1950-es évek eleje – Nézze meg a filmfelvételt!

Gorbacsov mindig szeret önmagáról egyes szám harmadik személyben beszélni. A leggyakrabban nem azt mondja: „Én kiadtam az utasítást", hanem: „Gorbacsov kiadta az utasítást." Számára a nagy reformátor – a *peresztrojka** és a *glasznoszty** megálmodója – mintha már egy különálló, külön életet élő, önálló személy lenne. Nyilatkozataiban, beszédek, interjúk sokaságában legtöbbször egy harmadik személyről, „A Gorbacsov"-ról beszél, és nagyon ritkán használja az „én" kifejezést.

2001-ben álltunk az egyetem előtt, ahová Gorbacsov ötven évvel korábbanmegérkezett az észak-kaukázusi Privolnoje* nevű kis faluból.

– Számomra akkor Moszkva egy hatalmas világváros volt. Parasztcsaládban születtem. Nálunk otthon nagy volt a szegénység, két nagybátyám és egy nagynéném is éhen halt. Arrafelé nem volt vonat, nem volt villany és nem volt még rádió sem. Tudom, nehéz ezt ma kimondani, de igen, még rádiója sem volt a faluban senkinek. Mi ott alig tudtunk valamit Moszkváról. A világról meg végképp semmit. Ezért volt Moszkva számomra egy teljesen új világ.

– Moszkvában olyan volt minden, mintha egy új bolygóra érkeztem volna. Mintha ejtőernyővel ledobtak volna ebbe a számomra ismeretlen közegbe. 1950-ben Moszkvában négymillióan laktak, ma 13 millióan élnek a metropoliszban. Akkor a Lomonoszov Egyetem épülete jelentette a város határát. Ma ugyanez a hely szinte már belvárosnak számít. Akkoriban 12 ezer diák tanult az egyetemen, ma

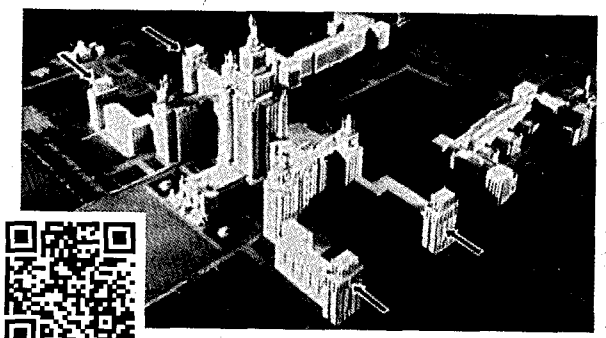

A Lomonoszov Egyetem építése
– Nézze meg videót!

48 ezer hallgatója van. Az egyetem építését az akkori szovjet „géniusz", Sztálin* rendelte el és határozta meg a helyét is. Sztálin hét, hozzá hasonló, magas tornyú épületet építtetett városszerte.

A múlt évszázad elején nagyon nagy volt Oroszországban, majd a Szovjetunióban is az írástudatlanság. Például az új déli tagállamok lakossága – üzbégek, türkmének, kirgizek – körében nem érte el az egy százalékot sem az írni-olvasni tudók aránya. Sok nemzetnek még írása, ábécéje sem volt. Aztán Mihail Kalinyin szovjet államelnök elindította az „önkéntes tanítók" mozgalmát. Ötmillió íróstudó tanította a százmilliónyi analfabétát és dolgozták ki az egyes népek ábécéjét. A volt orosz és egyéb népek értelmiségét „kinyírták" vagy elüldözték. Az új szovjet hatalomnak új kultúrát, új értelmiséget kellett teremtenie és kiképeznie. Az iskolai oktatást a semmiből kellett megteremtenie. Ennek az új folyamatnak volt részese Gorbacsov is.

1950-ben Moszkva külvárosi részei jórészt egy nagy falura hasonlítottak: lovas kocsik sokaságán szállították az árut, a sáros úton a nénikék tehenet vezettek, az épülő toronyházak szomszédságában

Moszkva, 1950-es évek eleje

még sok apró faépületben is laktak emberek... Gorbacsov diákotthona az egyetem központjában, a belvárosban volt, a Kreml* közelében, az előadásokat meg az újonnan felépült, külvárosban lévő egyetem hatalmas

tornyú épületében tartották. Így aztán Gorbacsov naponta látta a régi városképet, Moszkva polgári épületeit, a szerinte úri módon öltözködő moszkvaiakat meg a vidékre emlékeztető részeket, a külvárost, az építkezést... Amikor megérkezett az egyetemre, a Leninhegyen lévő épület környékén még sártenger volt, építőanyagok hevertek szerteszét. De a tanítás már megkezdődött.

Moszkva, 1950-es évek
– Nézze meg a filmet!

– Habzsoltam magamba minden újat: jártam a várost, elkezdtem felfedezni az utcáit. Esténként nagyon sötét volt a városban, az utcai lámpák alig pislákoltak, de akkor is csak mentem és mentem, mert még így, sötétben is minden új és érdekes volt számomra. Nyitott voltam minden újra. Mindig nagyon önálló voltam, nekem valójában a szüleim sem parancsoltak soha, hanem mindig mindent szépen megbeszéltek velem. Moszkvában is elkezdtem önállóan mozogni, élni. Bizonyos tapasztalataim már voltak az életről. Már jelölt voltam a kommunista párttagságra, öt évet mezőgazdasági gépeken dolgoztam, egy értékes arany fokozatú kitüntetést, a Munka Vörös Zászló érdemrendjét* is megkaptam a jó munkámért... De Moszkva azért nagyon más volt, mint Privolnoje.

A parasztgyerek fejében eddig az élt, hogy egyetemen csak a kiváltságosok tanulhatnak. Csak a nagy tudósok meg az iskolai könyvek okos szerzői járhatnak a „magas" iskolákba. Abból a világból, ahol ő született, még senkinek sem sikerült eljutnia Moszkvába, az egyetemre. Hát akkor hogyhogy ő most itt van?

– Az egyetemen hamar megéreztem a demokrácia szellemét. Korábban még szinte a „demokrácia" szót sem hallottam. Nálunk a faluban mindent a helyi párt- és kolhozvezető irányított, nagyon egyszerűen: elmondta, hogy mit kell tenni, és azt kérdezés nélkül mindenki megcsinálta. Nálunk ilyen volt demokrácia. Viszont itt, az egyetemen éreztem először, hogy van más is, mint amit az ember eddig ismert. Pedig akkor még csak a Hruscsov-féle* változások elején voltunk. Az egyetem tele volt besúgókkal. Senki sem tudta, hogy

Mihail Gorbacsov (középen) és barátai, Moszkva, 1950-es évek eleje

ki kit figyel. De mégis, ez nekem nagyon más világ volt.

A diákoknál a változás szelét nagyon nehéz lett volna megállítani. Az ország számos pontjáról, a több ezer kilométeres körzetekből, a sokféle kultúrából érkező egyetemi hallgatókban volt valami közös: vágytak a tudásra és a változásra, az újra.

A hallgatók mindegyike nagyon szegény sorból jött – hiszen burzsoá, osztályidegen származású diák akkor nem is tanulhatott! –, de még így is meglepték őket a diákotthonok spártai körülményei. Huszonöt-harminc diák lakott, aludt, élt egyetlen helyiségben. Zuhany nem volt, csak néhány mosdó, hideg víz és egy vécé a sok emberre.

– Tudtuk, hogy nagyon kemény, sokat próbált nép vagyunk, hogy a háború után nem telik „luxusra", de ahogy múlt az idő, úgy igényeltük a változást, vártuk életünk jobbra fordulását. De a változás csak nem akart eljönni. Sőt, a hírek, a történések egyre több kételyt, gondolatot ébresztettek Gorbacsovban.

– Emlékszem, egyszer az egyetemi rádióban a fizikai fakultás egyik „kalózcsoportja" megszakította a hivatalos adást, és közölték a hallgatókkal: „Holnap választások lesznek. Szabad emberek, szabad polgárok vagyunk, tőlünk függ minden. Ezért holnap mindenki menjen el szavazni!" Gorbacsov figyelmesen hallgatta a rádiót, felvillanyozta az esemény. Örömét azonban nem merte senkivel sem megosztani. Nem tudta, kiben bízhat és kiben nem. Később azt is megtudta, hogy a „kalózokat" elkapták, és megbüntették őket: mindegyikük „eltűnt" az egyetemről. Ez az önállósodás felé vezető úton, a demokrácia gondolatát ízlelgető fiatalember számára, egyáltalán nem volt jó jel.

Meg arról az úgynevezett Osztap Bender-esetről* is hallott. Moszkvába érkezése előtt az egyetemen volt egy színielőadás. A hallgatók Ilja Ilf egyik darabját adták elő, amelyben szerepelt egy bíró, egy védőügyvéd és egy államügyész. Az előadás nagy sikert aratott a hallgatók körében, mégis az összes szereplőt eltávolították

az egyetemről. A dolgok láttán, hallatán a fiatal Gorbacsov nagyon kíváncsi, de bizonytalan és tanácstalan volt: mi történik itt? – tette fel gyakran a kérdést önmagának. Az ő korábbi világában teljesen más emberek, problémák, témák voltak napirenden. Otthon is számtalanszor szajkózták nekik a kommunista vezetők a könyörtelen osztályharcot, de ezzel ilyen formában, mint itt Moszkvában, még nem találkozott.

Privolnojében sokkal inkább a mindennapi megélhetés, a betakarítás, a gépek alkatrészhiánya, a teheneket tizedelő betegségek, az időjárás, az aszály volt a téma. Ott, ahol még rádió sem volt, az imperializmust*, az osztályharcot* nagyon nehéz volt testközelbe hozni.

– Moszkvában belecsöppentem egy új világba, ami egyrészt nagyon érdekes, izgalmas volt, másrészt az új világból sok mindent nem értettem. Gyakran megkérdeztem magamtól: hogy is van ez? Az emberek látástól vakulásig dolgoznak, mégis éheznek. Egy házaspár az egyetemen egy közös szobában akar lakni, de ezt megtiltják nekik. Diáktársaim beszélnek az egyetemi rádióban, és másnap eltávolítják őket. Egy híres író darabját eljátsszák, aztán megbüntetik őket.

– Ez nekem egy erős sokk volt: nem értettem, hogy miért történik mindez. Sőt, kicsit később már az is megfogalmazódott bennem, hogy ez így nincs rendjén. Mert az mégsem lehetséges, hogy Lenin* így gondolta volna, hogy a párt akarná mindezt!? Nem tudtam elképzelni, hogy ezeket valaki tudatosan csinálja. Akkor már eszembe jutott Pantyelej nagyapám munkatáboros története, de ahogyan ő sem, akkor még én sem hittem el, hogy mindez a legfelsőbb vezetés tudtával és beleegyezésével történik. Sőt, hogy nemcsak tudnak róla, de onnan irányítanak mindent! Azt gondoltam, ha ezt Hruscsov elvtárs tudná, azonnal megbüntetné a helyi vezetőket. Ám, gondoltuk, Hruscsov elvtárs nagyon elfoglalt, ő sem tudhat mindenről, így aztán sok minden rossz megtörténhet. Folyamatosan azt feltételeztem, hogy ez az egész rémség csak a helyi túlbuzgó emberek műve, majd jönnek a reformok, és hamarosan minden rossznak vége lesz.

De a reformok nem jöttek! Gorbacsov ennek ellenére szorgalmasan látogatta az előadásokat, tanult, olvasott. Nagyon megsze-

Lenin halála, 1924. Sztálin hatalomra kerülése – Nézze meg a videót!

rette a könyveket. Később feleségével, Raiszával rengeteg könyvet gyűjtöttek össze, és amikor csak idejük engedte – főleg éjszaka –, olvastak. Gorbacsovnak az egyetemen nagyon tetszettek a Leninről szóló előadások. Megfigyelte, hogy az egyik idősebb tanár kimondottan hosszan taglalja a Lenint bírálók személyiségét és azok téziseit.

– Az egyik előadáson megértettem: ezt azért teszi, hogy a hallgatók megismerkedhessenek más gondolatokkal, véleményekkel is. Mert direkt formában a Lenint bírálókról nem volt szabad beszélni. Nekünk akkor más forrásokból, például könyvekből, erre semmilyen lehetőségünk nem volt. Az előadó pedig nagyon ügyesen mindkét pólust bemutatta. Az egyetem vezetésének ez nem tetszett, és később betiltották az ilyen jellegű előadásokat. Később már csak arról lehetett előadni, tanulni, hogy mit csinált Lenin. Amíg az idős tanár nyíltan beszélhetett, nagyon sok hallgató járt az előadásokra. Elsősorban arra figyeltek, hogy kik, hogyan és miért kritizálták Lenint. Akkoriban a Szovjetunióban Lenin téziseit már szentírásnak tartották. Személye az érinthetetlen, az örök vezér, az ország és a kommunizmus tévedhetetlen atyja volt. Bebalzsamozott holtteste még ma is a Kreml Lenin-mauzóleumában* látható. Halála óta senki sem meri Lenint bolygatni. Még Vlagyimir Putyin* is azt vallja: az a kisebb rossz, ha a mauzóleumban marad! Ezért kevesebb kritika éri őt, mintha Lenint eltávolítanák.

Így aztán naponta megismétlődik a folyamat: a Lenin-mauzóleum alatt három emelet mélységben van a bebalzsamozott Lenin igazi nyughelye. Minden reggel egy lift felviszi a testet a mauzóleumba, ahol a tömegek megtekinthetik őt. Aztán este a lift visszaviszi, és a szakemberek hada „kezelésbe" veszi az 1924-ben, közel száz éve elhunyt „hős szovjet forradalmár" földi maradványait. Moszkvai irodám készített a munkájukról egy kis riportfilmet, amelyben a komoly tudósok váltig állítják: Lenin testét sikerült megmenteni az enyészettől. Sokan sokszor állították: az egész csak egy nagy csalás és ámítás. Bevallom, többször próbálkoztam, de sosem került szóba ez a téma, ha Gorbacsovval beszélgettünk: mi az igazság Lenin holttestével kapcsolatban? Így aztán ez továbbra is titok marad.

1950-ben még Gorbacsov szemében is isten volt Lenin. De az egyetemen hallott kritikus ellenvélemények alapján néha már elgondolkozott: hogy is van ez? Tehát vannak Leninről más vélemények, más gondolatok is. És ezek a más gondolatok felnyitották Gorbacsov szemét.

– Megtudtam, hogy van másfajta gondolkodásmód is a marxista–leninista* elméleten kívül. Az előadáson hallottam, hogy már Lenin idejében is voltak és most is vannak ellenvélemények – a Szovjetunióban* és a világban is. Tehát amit Lenin mondott, azt sokan kritizálták, nem fogadták el. Holott akkor hivatalosan Lenin tézisei az egyetlen és kizárólagos igazságnak számítottak. Az ellenvéleményeket az emberek nem ismerték. Nekem viszont az egyetemen szerencsém volt. Ott megtanultam: a dolgok, a világ nem egypólusú. Sőt, ahány ember, annyi vélemény lehetséges. Nekem ez, ugye, nagyon új volt.

A fiatal Gorbacsov eléggé összezavarodott, hirtelenjében nem tudta, kinek is higgyen.

– Én otthon azt tanultam: csak egyféle vélemény van, a párt véleménye, és azt feltétel nélkül követni kell! De Moszkvában rájöttem, másképpen is lehet gondolkozni: meg kell hallgatni mindenkit, mindenféle véleményt. Ezeken el kell gondolkozni, értelmezni kell azokat, esetleg tanulni belőlük. De titkolni, tiltani semmiképpen sem helyes a másféle gondolatot! Ha mégis megteszik, akkor jól van ez így? – kérdeztem sokszor magamtól.

Akkoriban a szovjet egyetemeken ideológiai alapon oktattak mindent. Ezért a hallgatók többségében csak egy nagyon egyirányú, pártpolitikai alapon nyugvó vélemény, gondolkodásmód alakult ki. Sztálin terve, a teljes agymosás, az új, szocialista értelmiség kinevelése, bevált.

– De a diák, az diák: mindig mást akar! Lehetetlen felette teljes ellenőrzést gyakorolni. Ezért egyre többen voltak köztünk, akik időről időre összenéztek, összesúgtak – beszélgettek, kérdeztek. De szólni, kérdezni csak kevesen mertek. Aztán ahogy telt az idő, mindenki

megértette: a legjobb reakció a hallgatás! Így az ország új értelmisége, az ország új vezetése mindenben a pártvezetés, a Kreml utasításait elfogadó, hűséges apparatcsikok rendszere lett.

Gorbacsov később, már öreg fejjel, is azt vallotta: a diákokkal érdemes és kell foglalkozni. *Egy társadalom olyan lesz, amilyenné a diákjait neveli.*

Hovatovább Gorbacsov egyre otthonosabban érezte magát Moszkvában, és kritikus véleményének időnként hangot is adott. Ezért aztán hamar ráaggatták a „disszidens" kifejezést, ami akkoriban olyasmit jelentett: áruló, ellenség! A vádakra mindig válaszolt, és kikérte magának: ő nem disszidens, csak egyszerűen nem tart helyesnek bizonyos történéseket. Kételyei egyre erősödtek, hiszen korosztályának még volt némi szerencséje. Őket részben még oktatta néhány, a „régi világból" származó professzor is. Így a joghallgató a marxista–leninista tanok mellett tanulhatott a világban létező egyéb, nem kommunista tanokról is: Hammurápi törvényeiről*, a római jogról*, az indiai Védákról*... Ezek kapcsán újabb kérdések merültek fel benne. Miközben nyíltan semmiről sem lehetett beszélni: a falnak is füle volt.

Sztálin szelleme – még halála után is! – sokáig mindenütt jelen volt. Hiszen valójában a legtöbb dolog hozzá volt köthető. Sztálin határozta meg, hogy mi és hová épüljön, mennyi legyen évente a gabonatermés, mit oktassanak, milyen legyen az emberek öltözéke, mit írjanak az újságok... Kik élhetnek és kinek kell idő előtt meghalnia. Sőt, azt is Sztálin mondta meg, miről szabad gondolkodni, beszélni, és miről nem.

Hogyan halt meg Sztálin? Megmérgezték?
– Nézze meg a videót!

Egy érdekes és jellemző kis színjáték: 1952-ben, a XIX. pártkongresszuson* Sztálin – micsoda PR-fogás! – bejelentette, hogy elfáradt és lemond. Erre

a küldöttek közül néhányan megrémülve rohantak hozzá, és könyörögtek neki: „Sztálin elvtárs, ne tegye ezt velünk, maga az Apánk, folytassa tovább az ország vezetését!" Erre Sztálin: „Rendben van, fiaim, meggyőztetek, ha ennyire akarjátok, akkor folytatom!" Azt, ugye, csak kevesen tudták, hogy a bejelentés előtt a „könyörgők" személyét Sztálin gondosan kiválasztotta, és meghatározta számukra az eljátszandó feladatot. A sok hű szolga meg eljátszotta a szerepét.

Hasonló színjáték megtörtént már 1941-ben is, amikor a náci Németország megtámadta a Szovjetuniót. Sztálin akkor legfőbb bizalmasával, Lavrentyij Berijával közölte: megtámadtak, nagy bajban vagyunk, én lemondok! Berija összeült a legfelsőbb szovjet vezetéssel, és egyöntetűen úgy döntöttek, Sztálint vissza kell hívni, ő az egyetlen, aki a bajt kezelni tudja. Elmentek hozzá, könyörögtek neki. Sztálin ugyan vonakodott, de hagyta magát meggyőzni. Visszajött, és az első lépése az volt, hogy kivégeztette a teljes vezérkart. Amikor a szintén véreskezű Berija megkérdezte tőle, szükség volt-e erre, akkor Sztálin hidegvérrel ezt válaszolta: régi emberekkel nem lehet új csatát nyerni! – Hát ennyit a diktátorok szemfényvesztő trükkjeiről! De minden trükk ellenére bekövetkezett a „tragédia": Joszif Visszarionovics Sztálin (eredeti nevén Dzsugasvili) 1953. március 5-én meghalt. Egyesek szerint megfojtották, mások szerint megmérgezték. Orvosai szerint agyvérzésben halt meg.

– Sztálin utolsó éveiben elzárkózottan élt a Kremlben, halandó ember alig láthatta. Aztán jött a hír, hogy meghalt, és a Kremlben, az Oszlopteremben felravatalozták őt. Hallgatótársaimmal órákat álltunk sorba, amíg végre a színe elé kerültünk, és láthattuk a koporsóban halott Apánkat. Azokban a napokban a Szovjetunióban mindenki sírt, de még világszerte is milliók gyászolták őt.

Magyarországon halála után törvénybe iktatták Sztálin emlékét, amit csak 1989-ben töröltek el.

Aztán eltelt egy kis idő, jött Hruscsov, és Sztálin túlkapásairól, személyi kultuszáról meg reformokról kezdett beszélni. De akkor ezt nem reformoknak nevezték, hanem *olvadás*nak*: a múlt hibáinak korrigálása volt a lényeg. Eszébe sem jutott senkinek, hogy a lenini elvekkel, a kommunista ideológiával lehet a probléma. Az utat, a célt,

Nyikita Hruscsov – Nézze meg a filmet!

a kommunizmus elérését mindenki helyeselte – pusztán a megvalósítás mikéntjében voltak furcsaságok. Ezekről meg azt hittük, hogy megfelelő vezetéssel korrigálható – emlékezik vissza akkori vélekedésére Gorbacsov. Hruscsov pártfőtitkár – részben! – korrigálni is akart sok minden, Sztálin által elkövetett hibát. Módszereit az idősebb, hatalmukat féltő elvtársak, a Politikai Bizottság* nem vette jó néven.

1953 szeptemberétől 1964 októberéig Nyikita Szergejevics Hruscsov volt a párt főtitkára, az ország első embere. Korábban még ő is „hithű" sztálinista volt, de később már élesen bírálta Sztálin bűneit, személyi kultuszát*. Ám magára a rendszerre, a szocializmusra sosem „panaszkodott". A Politikai Bizottságban sokak számára már ez a bírálat, az úgynevezett „olvadási" folyamat megkezdése is túl sok volt.

1964-ben a párton belüli ellenfelei, a keményvonalasok erőszakkal eltávolították őt a hatalomból. Utódja, a szintén keményvonalas Leonyid Iljics Brezsnyev* lett. Hruscsov élete utolsó hét évét házi őrizetben töltötte. 1971-ben halt meg Moszkvában.

– Némi túlzással azt is mondhatnám, Hruscsov kezdte el a *peresztrojkát*! De gyorsan hozzá is teszem: az akkor teljesen más kor volt, és más jellegű változásokról volt szó. Ami mégis közös bennünk: mindkettőnk reformjaival az ország javát akartuk, és mindkettőnket megbuktattak a konzervatív erők!

Gorbacsov az egyetem elvégzése után feleségével, Raiszával visszatért szülőföldjére, Sztavropolba, ahol 1957-ben megszületett egyetlen gyermekük, Irina*. A fiatal politikus egyre feljebb került a párthierarchiában, de közben szakmailag is képezte magát. Harmincöt éves korára a sztavropoli Mezőgazdasági Főiskolán agrárközgazdász diplomát szerzett.

1985-ben pedig megválasztották a Szovjetunió Kommunista Pártja főtitkárának, az ország első számú vezetőjének. Hatalma 1991. december végéig tartott.

– Erős ellenszélben nem tud haladni a hajó. Főleg akkor nem, ha az egyik utas előre, a másik meg hátrafelé evez. Sajnos a történelemben mindig többen voltak, akik jobban ragaszkodtak a hatalomhoz, a múlthoz, mint a változásokhoz.

– Most már tudom, a világ csak nagyon lassú léptekkel változtatható meg. De én mindig azt vallottam, ha lassan is, de mindig csak előre szabad menni. És abban is hiszek, hogy mindig lesznek emberek, akik az elsők tettét értékelik és követik. A történelem majd dönt és igazol engem!

Úgy legyen, ám a történelem jogos igazolása még várat magára.

UTÓIRAT:

Kelet-Európa országai, melyek Gorbacsovnak köszönhetik legújabb kori szabadságukat, eddig még nem tettek felé egyetlen köszönő gesztust, nem adtak neki egy „köszönő kitüntetést" sem. Ezekben az országokban még mindig egy kommunista diktátort és nem a felszabadító reformert látják benne.

Egyik-másik kelet-európai országban – politikai kapcsolataim révén – próbálkoztam megértetni az aktuális vezetéssel, hogy hatalmukat ők is Gorbacsov akkori politikájának köszönhetik. Bár részben vagy egészben igazat adtak nekem, de mindenütt előjöttek a politikai félelmek: mit szól majd az ellenzék egy szovjet kommunista vezető kitüntetéséhez? mit szólnak az emberek, hogy egy oroszt tüntetnek ki? mit szól majd Putyin, hogy Gorbacsov kitüntetést kap, ő meg nem...?

Tehát a politika mindig talált okot, hogy megkerüljék a témát. Ugyanakkor világszerte, ahol lényegesen kevesebb kézzelfogható változást hoztak Gorbacsov reformjai, mint Kelet-Európában, kitüntetések, elismerések százait kapta. Legyen az Németország, az Egyesült Államok, India, Norvégia, Franciaország, Olaszország vagy Japán, mindenütt dicsőíti őt a hivatalos politika és a közvélemény is.

Mondjam most azt, hogy senki sem lehet próféta a saját hazájában? Mondom, mert Gorbacsov példája is bizonyítja: a mondás igaz!

Zolcer János és Mihail Gorbacsov, Moszkva, 2019

A kilencvenedik évéhez közeledő Gorbacsov napjai magányosan telnek. Már évtizedek óta sokféle betegség gyötri. Moszkva utcáira még harmincöt évvel az események után sem kellemes kimennie. Az emberek, ha felismerik, a fejéhez vágják, hogy annak idején szétverte a Szovjetuniót, hogy ő minden bajok okozója.

– Az emberek még mindig azt hiszik, a dolgokat az akkori bevett rend szerint kellett volna tovább csinálni. Nem kellett volna bevezetnem a nagy reformokat, nem kellett volna engednem az egyes tagköztársaságok önállósodását. Most sokan nosztalgiával emlékeznek a békebeli szovjet időkre: akkor mindenkinek volt munkája, lakása, évente egyszer elmehetett nyaralni, az emberek jó viszonyt ápoltak egymással. Mivel pénzből senkinek nem volt sok, ezért a nagy tömeg, a százmilliók mind egyenlők voltak. Mára millióknak nincs munkája, drága a lakás, az emberek egymásra acsarkodnak.

És pénzük a tömegeknek most sincs. Oroszország-szerte ugyan vannak nagyon gazdagok, de egyre több a szegény ember. A tömegek nem tudnak mit kezdeni az utazási szabadsággal, mert nincs pénzük rá. Gyakorlatilag továbbra is egypártrendszer van, a Kreml ura dönt mindenben. Úgyhogy politikailag semmi sem változott – gazdaságilag meg minden. És nem jobbra, hanem rosszabbra. Gorbacsov lánya, unokái, dédunokái Németországban élnek. Maga Gorbacsov ha nem beteg és épp nem szorul kórházi kezelésre, akkor olvas, ír, nyilatkozik. Időnként bemegy a moszkvai irodájába és cikkeket, szövegeket diktál, emberekkel találkozik. Néhány hű testőre, titkárnője, munkatársa van csak körülötte. Amikor legutóbb, 2019-ben találkoztunk, csak nagy nehezen állt fel székéből. Kezet fogtunk, megölelt, háromszor megcsókoltuk egymást. A harmadik csók után nem engedett el. Még jobban magához szorított, és a fülembe súgta:

– Lehet, utoljára találkozunk! Nagyon szeretlek!

Én azóta is nagyon remélem, hogy nem ez volt az utolsó találkozás Mihail Szergejevics Gorbacsovval.

7. MIHAIL ÉS RAISZA – MEGISMERKEDÉS ÉS HÁZASSÁGKÖTÉS

Mihail Gorbacsov, Raisza Tyitarenko, Moszkva, 1950-es évek eleje

ÖSSZEFOGLALÓ:

Mihail és Raisza két külön világból (!) érkeznek meg Moszkvába 1950-ben, és egy egyetemi táncesten megismerkednek. Mihail azonnal beleszeret Raiszába. A kicsit viharos folytatás után Raisza viszonozza Mihail érzelmeit. Következik az esküvő: gyűrű és lakodalom nélkül. Közben kialakul közöttük egy örök kötelék, amelyet csak Raisza 1999-ben bekövetkezett halála szakított meg.

HÁTTÉR:
Raisza aranydiplomával érettségizik Sztyerlitamakban, Mihail ezüst fokozattal Krasznogvargyeszkojében. Mindkettőjüket felvételi vizsga nélkül veszik fel a Lomonoszov Moszkvai Állami Egyetemre. Raisza filozófiát, Mihail jogot tanul.

ESEMÉNY:
Szombat esti táncest az egyetem diákotthonában. Mihail még tanulni akar, de a barátai rábeszélik a szórakozásra. Előbb kicsit vonakodik, de aztán élete legjobb döntésének tartja, hogy elment a táncestre, ugyanis ott megismerkedik Raiszával, későbbi feleségével.

HELYSZÍN, IDŐPONT:
Szovjetunió, Moszkva
1950

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov:
1931. 03. 02. –

Raisza Makszimovna Tyitarenko:
1932. 01. 05. – 1999. 09. 20.

Okostelefonjával olvassa le a QR-kódot, és megjelennek a szövegben csillaggal (*) jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Mi akkor Raiszával úgy gondoltuk, hogy a Szovjetuniót, a kommunizmus fejlődését visszavetette a háború, hiszen ha nincs háború, már előbbre tartanánk."

– Ide jártunk Raiszával egyetemre – mondja Gorbacsov a Lomonoszov Moszkvai Állami Egyetem hatalmas épületében ötven évvel később, egy verőfényes nyári napon.

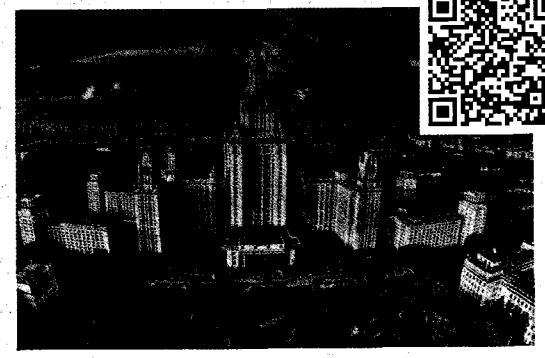

Lomonoszov Moszkvai Állami Egyetem, Moszkva, 2015 – Nézze meg a videót!

Raisza Makszimovna, született Tyitarenko 1932. január 5-én látta meg a napvilágot a nyugat-szibériai Rubcovszkban*. Születése után, amikor apja magához ölelte, azt mondta: „Olyan csodálatos ez a kislány, mint egy paradicsomi alma (райское яблочко). Ezért legyen a neve Raja (Рая)" (éden / paradicsom – рай).

A család három gyermekéből Raisza volt a legidősebb. Apja vasútépítő mérnökként dolgozott, akit gyakran rendeltek új városokba új vasútvonalak építéséhez. A család Raisza gyermekkorában tizenkétszer költözött. A mindig nagyon szorgalmas kislány, mondhatni, „végigtanulta" Szibériát, hiszen szinte évente váltott iskolát. A gyorsan és jól tanuló Raisza már az Urálban

Raisza, 1940-es évek vége

Raisza, 1950-es évek eleje

Hallgassa meg Dmitrij Sosztakovics *Második keringő* című szerzeményét!

lévő Sztyerlitamakban érettségizett, aranydiplomával, így felvételi nélkül kerülhetett be a moszkvai egyetemre, ahol filozófiát tanult.

– Az iskolatársaim gyakran hívtak az egyetemi diákotthonban rendezett táncos összejövetelekre. Néha elmentem, de legtöbbször inkább otthon maradtam és tanultam, olvastam – emlékezik vissza Gorbacsov az épület előtti hatalmas parkban sétálva.

– Emlékszem, egy szombat estén Jura és Vologya újra noszogattak: Misa, gyere velünk táncolni! Azt feleltem: csak menjetek előre, én még tanulok egy kicsit, aztán majd utánatok megyek. Így is történt. Most már tudom, ez volt életem legjobb döntése. A húszéves Mihail ezen az estén ismerkedett meg örök társával, későbbi feleségével, Raisza Makszimovna Tyitarenkóval.

– Ahogy megláttam Raiszát, azonnal boldogság öntött el: nagyon megtetszett, ez szerelem volt első látásra.

Mihail leült a barátaihoz, de alig várta, hogy megszólaljon a zene. A keringő első taktusának hallatán nem tétovázott, azonnal odament a szép barna lányhoz és felkérte táncolni. Átkarolták egymást és önfeledten, egymásra nézve, mosolyogva, nevetve követték a tánc ritmusát. Egy-két percen belül már úgy belelendültek, hogy szinte lesöpörték maguk körül a táncospárokat, ők uralták a parkett nagy részét.

– Úgy éreztem, megszűnt körülöttem a világ: csak Raiszát láttam. Nevettünk, keringőztünk, és végtelen nagy boldogságot éreztem. Annyira átadtuk magunkat a táncnak, egymásnak, hogy a zene már régen elhallgatott, már senki sem táncolt, de mi még mindig pörögtünk-forogtunk. Amikor végre abbahagytuk, mindenki ránk nézett. Mindketten elpirultunk. Gyorsan megragadtam Raisza kezét, és elmentünk a terem egyik sarkába, minél távolabbra a sok kíváncsi, fürkésző tekintet elől.

Hallgassa meg a *Moszkva-parti esték* című dalt Dmitrij Hvorosztovszkij előadásában!

Mihail és Raisza kapcsolatának további része elég viharosan alakult. Volt, hogy szinte naponta találkoztak, sokat sétáltak, beszélgettek, néha meg Raisza arra kérte Mihailt, inkább ne találkozzanak. De Mihailt többé már nem lehetett eltántorítani Raisza mellől. Intenzíven és nagyon kitartóan udvarolt neki, egyre gyakrabban kereste a törékeny, a többiektől nagyon különböző lány társaságát.

Viharos kapcsolatuk közepette Raisza egyszer elmondta Mihailnak, hogy furcsa viselkedésének mi is a valódi oka. Sírva elmesélte, hogy épp egy komoly kapcsolaton, szakításon van túl. Korábban volt egy „vőlegénye", ám a jegyességből mégsem lett házasság. A szakítás miatt nagy csalódás érte, ezért számára most nehéz új kapcsolatot létesíteni, fél egy újabb csalódástól.

– Toljának hívták a vőlegényt. Egy fizikus srác volt, akinek apja a szovjet vasutak egyik magas rangú igazgatójaként dolgozott. Tolja anyja egy részére fenntartott vasúti kocsiban érkezett a Baltikumból Moszkvába, hogy megismerje fia jövendőbelijét. Szerencsémre Raisza nem nyerte el a szigorú anya tetszését, és eltiltotta fiát Raiszától. Így a tervezett esküvő elmaradt. Végül is én köszönettel tartozom Tolja anyjának.

Egyszer egy táncesten újra találkoztak. Raisza még éjfél előtt azt mondta Mihailnak: nekem mára ennyi elég volt, inkább hazamegyek. – Elkísérhetlek? – kérdezte a lelkes Mihail. Raisza beleegyezett. A táncest a Kreml közelében, a régi egyetem épületében volt. Elindultak egy városi sétára. Beszélgettek, gyakran meg-megálltak. Mihail szüntelenül beszélt, és Raisza egyre nagyobb érdeklődéssel hallgatta. Gyakran kérdezett is, és egyre többször elmondta a témával kapcsolatos tapasztalatait, véleményét.

– Fiatalok voltunk, gondolatainkkal fel akartuk forgatni a világot! Ha találkoztunk, mindig sétálgattunk és nagyokat beszélgettünk. A séták alatt igyekeztem gyakran megfogni Raisza kezét. Sosem ellenkezett. Számunkra ekkor ez a kézfogás egy fizikai kapcsolat jele volt, de

Raisza és Mihai, Moszkva, 1950-es évek vége

később már a szoros egységünket jelentette. – Később, amikor Gorbacsov a Szovjetunió első embere lett, ha bárhol megjelent feleségével, mindig fogta a kezét. – Számukra ez az összetartozás legtermészetesebb jele volt.

Kapcsolatuk egyre jobban elmélyült. Mihail úgy érezte, Raiszában megtalálta élete értelmét. Számára Raisza testesítette meg azt a nőt, akire mindig is vágyott.

– Mint már említettem, első látásra beleszerettem: előtte még soha nem éreztem ilyen vonzódást senkihez. Élete végéig ha ránéztem, mindig melegség, öröm, boldogság töltött el: nekem ő volt a legszebb nő, a legjobb ember, a legmegbízhatóbb társ. Soha nem vágytam jobb feleségre!

1953. szeptember 25-én Mihail és Raisza összeházasodtak. Ekkoriban ez még nagyon gyorsan ment. A pár bement a hivatalba, befizetett 1,5 rubelt (egy éttermi ebéd árát!), és egy héten belül már megtarthatták az esküvőt. Elég volt, ha csak a két fiatal jelent meg az anyakönyvi hivatal képviselője előtt. Nem kellett sem tanú, sem semmi különösebb formalitás. A hivatalnok előtt aláírták a szükséges házassági papírokat, és máris hivatalosan házasok lettek.

– Egy este sétáltunk a parkban, majd megpihentünk egy padon. Emlékszem, meleg nyári este volt, kissé meg is izzadtam, részben a melegtől, részben az izgalomtól. Szó szót követett, végül ott, a padon ülve megkértem Raisza kezét, de közben nagyon bántott, hogy nem tudtam eljegyzési gyűrűt venni, mert nem volt rá pénzem. Ám ez cseppet sem zavarta Raiszát: „Majd lesz idő, amikor akár több gyűrűt is veszel nekem!" – válaszolta nevetve.

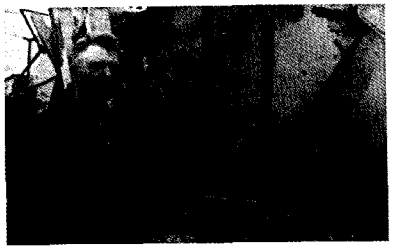

Gorbacsov édesapja, Szergej Andrejevics, Privolnoje, 1940-es évek vége

Az esküvőről csak néhány barátjuknak szóltak. Raisza sem beszélte meg a házasságot a szüleivel, Mihail is csak rejtélyes célzásokat tett az esküvőről egy szüleinek írt levélben. Már javában házasok voltak, amikor Gorbacsov hazavitte Raiszát Privolnojéba. Anyja, Maria Pantyelejevna írástudatlan volt, de a faluban híres szakácsnő hírében állt. Egyáltalán nem örült, hogy nem tájékoztatták őket az eseményről. Mihail apja, Szergej Andrejevics nagyon egyszerű, két osztályt végzett parasztember volt, a helyi kolhozban* dolgozott, mint gépkezelő.

– Gondoltam, hazaviszem Raiszát, és megpróbálom személyesen javítani a szülők és köztem kialakult feszült „diplomáciai" kapcsolatot. Vonattal utaztunk haza, az utolsó szakaszt pedig egy lovas kocsin tettük meg.

– A falun végigbaktatva fogtam Raisza kezét, kerülgettük a tócsákat a földes úton. Néhány kutya meg is ugatott bennünket, de mi csak mentünk előre szótlanul.

Aztán megérkeztek a szülői házba, ahol megtörtént Raisza bemutatása.

– Apám kezdettől fogva nagyon kedves volt Raiszához, azonnal lányának fogadta őt. Anyám merőben másképp viselkedett. Nem volt hajlandó megölelni a menyét. Éreztette vele, meg van sértődve, mert Raisza elvette tőle a fiát. Sőt, azt is mondta nekem: „Mihail, milyen lányt vettél te feleségül?! Mit várhatsz te majd tőle?!" Erre elmagyaráztam neki, hogy Raisza egy nagyon okos, rendes lány. Egyetemet végzett, és majd tanítani fog. Erre anyám: „És rajtunk ki segít majd, ha megöregszünk? Ti elmentek innen a városba, a Raiszád biztosan nem fog engem ápolni. Inkább vettél volna feleségül egy falubeli lányt, akkor minden rendben lenne öregkorunkban is." Mihail anyja és Raisza között még évekig tartott a sokszor ellenséges viszony. De az idő ezt is megoldotta. Raisza kedvessége meglágyította anyósa szívét. Aztán jött az unoka, és attól kezdve teljes volt a béke.

– Igyekeztünk sokat együtt lenni. Segítettünk nekik anyagilag, új házat is építettünk nekik. Életük végéig nagyon jó volt a kapcsolatunk.

Később Raisza is elvitte Mihailt az Urálba, bemutatni a szüleinek. Ő korábban még „rejtjelesen" sem közölte a szülőkkel a házasságot. Apja, anyja csak a látogatásuk alkalmával tudták meg, hogy lányuk férjhez ment. Raisza szüleinél zökkenőmentesen zajlott a találkozás: Mihailt azonnal befogadták a családba.

Raisza Makszimovna anyja és apja

Mihail és Raisza az esküvő napján nem tartottak semmilyen ünnepséget, ezért ezt Mihail novemberben szerette volna bepótolni. Évfolyamtársainak megígérte, a nyáron dolgozni fog, aztán ősszel lesz majd nagy ünnepség. A tanév alatt az egyetemi ösztöndíjból épp csak az élelemre futotta. Sokszor ettek kenyeret mustárral és sóval. Ezt ingyenesen tudták „vételezni" a menzán. Gyakori étel volt még a bab is, ami akkoriban nagyon olcsó volt. Ha maradt egy kis pénzük, azon könyvet vagy mozijegyet vettek.

Az esküvő költségeit Mihail csak kemény munkával tudta előteremteni: nyáron Privolnojéban részt vett a betakarításban, kombájnt vezetett, aratott.

– A munkából összejött annyi pénz, hogy tudtunk varratni egy menyasszonyi ruhát, és nekem vettünk egy öltönyt. A Kirovszkaja metróállomásnál volt egy kis ruhaszalon, oda mentünk Raiszával. Háromféle modellből lehetett választani. Mivel nagyon kevés volt a pénzünk, a legolcsóbb mellett döntöttünk. De Raisza megkérte az egyik varrónőt, hogy a ruha nyakkivágásán alakítson egy picit. Az idősebb hölgy rámosolygott Raiszára, ami akkor nem volt szokás az üzletekben, és azt mondta: „Kedveském, olyan szép az arcod,

hogy ezt szívesen megteszem neked." És meg is tette: szép sifonanyagból elkészült a ruha, ami olcsó volt, és egy kicsit Raiszára volt szabva. Nagyon szép volt benne. Hosszan forgott a tükör előtt, nézegette magát minden oldalról.

Mihail és Raisza, 1950-es évek

– Tetszik? – kérdezte őt Mihail.

– Igen! Nagyon boldog vagyok!

Raisza izgett-mozgott a tükör előtt, igazgatta magán a ruhát, és sokat nevetett. Ez Mihailt is végtelen boldogsággal töltötte el. Végre teljesül az álma, feleségül veheti álmai asszonyát! Raisza nagyon szerette a szép ruhákat. A Nyugat-Szibériában felnövekedett lánynak sok különleges, városi, Mihail szerint „úri" allűrje volt. Soha nem látott előkelő életet, elit társaságot, mégis minden mozdulatával, viselkedésével egy hercegnőre emlékeztetett. Mindenben különbözött a többi lánytól.

– Gyakran eszembe jut ma is, amit mindig mondtam neki: Te egy valódi hercegnő vagy! És ma már tudom, ez egyáltalán nem volt túlzás, ő tényleg egy igazi, gyönyörű hercegnő volt! Raisza mindig szépnek, jól öltözöttnek akart látszani.

Ám kezdetben nagyon kevés pénzük volt, nem állt módjukban Raisza elképzeléseit valóra váltani. De később, ahogy összespóroltak egy kis pénzt, vagy javult az anyagi helyzetük, mentek az üzletbe és vásároltak Raiszának: cipőt, szoknyát, blúzt, kabátot...

– Emlékszem, egyszer vettünk neki egy élénkzöld anyagból készült kabátkát, kis prémes gallérral. Raisza nagyon szerette. Vagy tízévi viselet után kicsit megkopott a kabátka, Raisza azonban kifordította, és még úgy is viselte tovább éveken keresztül.

A fiatal párnak esküvői cipőre már nem futotta. Mihailt bosszantotta, hogy Raisza szép ruhájához nem tud megfelelő cipőt venni. Próbált diáktársaitól kölcsönkérni pénzt, de azok sem tudtak neki segíteni, szegények voltak, mint a templom egere.

– Nyugi, Misa, az egyik osztálytársnőmnek van egy jó cipője, kölcsönkérem tőle – vigasztalta Raisza vőlegényét. A cipőkérdés ezzel megoldódott, de Mihail azt már alig tudta Raiszának eldadogni, hogy még más is fog hiányozni: az esküvői gyűrű! Aztán nagy nehezen ezt is kinyögte, viszont Raiszát ez sem zavarta. Raisza tehát kölcsönkért cipőben, gyűrű nélkül, négy barátjuk társaságában mondta ki a boldogító igent. De kimondta, kimondták – és akkor ez volt a legfontosabb. Akkoriban számukra a formaságok, külsőségek nagyon keveset jelentettek. Szegény volt az ország, szegények voltak ők is, igényeik nem tárgyiasodtak. Mihail évekkel később, amikor már jobban keresett, meglepte feleségét egy szép gyűrűvel. Raisza élete végéig viselte ezt a gyűrűt. De nemcsak a cipő, a gyűrű maradt el a házasságuk napján, hanem az ilyenkor szokásos ünnepség, ebéd/vacsora is. Erre sem futotta a diákok pénzéből.

November végére – a földeken végzett munkából! – megint összejött Mihailnak egy kis pénz, és tartottak egy meghitt ünnepséget a Sztrominka utcai diákszálló étkezdéjében. Az ütött-kopott helyet csak jóindulattal lehetett étkezdének nevezni: az egyszerű, fapados teremben rozoga székek, agyonmosott terítővel letakart asztalok álltak. De ez őket nem zavarta: összejött néhány barát, évfolyamtárs, és reggelig ünnepeltek. Sokféle előétel, hal, főtt burgonya meg egy kis hús. Nem sok, mert a hús nagyon drága volt. Stolichnaya vodka* is került az asztalra, volt belőle bőven. Ne csodálkozzunk, akkoriban az volt a legolcsóbb, és ugye a fiatalok mulatni akartak.

– Remek összejövetel volt: ettünk, ittunk és táncoltunk. Az egyik tánc után a barátok azt skandálták: csókold meg, csókold meg! Én nekibátorodtam, meg akartam csókolni Raiszát, de ő a fülembe súgta: ne itt! Pedig már férj és feleség voltunk! Raiszának a csók nagyon intim, nagyon személyes dolog volt, ami csak kettőnkre tartozott. Így aztán a nyilvánosság előtt a csókkal mindig csínján bántunk.

Alig telt el néhány hónap, és Raisza örömmel közölte férjével: „Terhes vagyok!" Másnap elmentek az orvoshoz, de ott jött a hideg zuhany. Az orvos Raisza egészségi állapota miatt megtiltotta a szülést. A fiatalok akkor még nem akartak gyereket, viszont, ha már Raisza teherbe esett, szerették volna megtartani.

Raisza korábban súlyos beteg volt: reumatikus fájdalmak gyötörték, ízületei megdagadtak. Közben szívkomplikációk is felléptek nála. A betegség nem múlt el következmények nélkül: az orvosa szerint egy szülés akár Raisza életébe is kerülhet. „Egy szülést nem fog elbírni a szíve, ezért dönteni kell: vagy az anya, vagy a gyermek" – mondták Mihailnak az orvosok. A fiatalok nem tudták, hogy mitévők legyenek. Raisza sokat sírt, alig lehetett megvigasztalni.

– Gyakran mondtam neki, nyugodj meg, a jövőben még lehet gyerekünk, de most azt kell tennünk, amit az orvosok tanácsolnak.

Az ifjú pár nagyon elkeseredett, és tanácstalan volt. Akkoriban a nemiség, a terhesség még a tabutémák közé tartozott. Sem a fiatalok szülei, sem az iskolák, sem a társadalom egyéb szervei nem foglalkoztak ilyen problémákkal. Arról is keveset tudtak, hogy egy ilyen beavatkozás után hogyan kell tovább élni, hogyan és milyen lehet a nemi életük. A moszkvai savolobkai kórházban került sor a művi megszakításra. Gorbacsov megkérdezte a nála csak néhány évvel idősebb orvost:

– Mit tanácsol a továbbiakban?

Az orvos határozottan válaszolt:

– Nagyon kell vigyázniuk! Erre a legjobb módszer: a teljes tartózkodás a nemi élettől.

Gorbacsov tudomásul vette az intő szavakat. Persze benne is azonnal felmerült a kérdés: rendben, tartózkodunk, de vajon meddig kell tartózkodnunk? Erre akkor senkitől sem kapott választ. A műtét után mindketten kedveszegettek lettek, mivel már beleélték magukat a szülői szerepbe. Ráadásul azt hitték, bizonyára fiú lesz az újszülött, a Szerjozsa nevet akarták neki adni Mihail apja tiszteletére.

– Szomorúak voltunk a történtek miatt, de megbeszéltük, ha Raisza megerősödik, akkor újra próbálkozunk, mert nagyon szerettünk volna gyereket. Az orvosok szerint Raiszának éghajlatváltozásra volt szüksége. Egy új környezetben, jobb levegőn, mint amilyen Moszkvában van, nagyobb esély van a gyógyulásra. Ezért is döntöttünk úgy, hogy elmegyünk a Kaukázusba. A szülőföldemen, Sztavropolban* jó a levegő, talán ott meggyógyulhat Raisza.

Mihail és Raisza, Szovjetunió, Szocsi, 1960-as évek

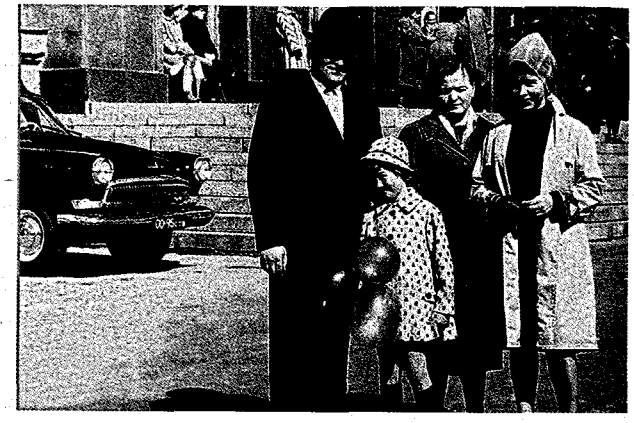

Május 1., az ünnepi felvonulás után: Gorbacsov, Irina, Raisza édesanyja, Raisza, Sztavropol, 1961

De az utazásra még várniuk kellett. Esküvőjük után a Lomonoszov Egyetem hatalmas épületének diákotthonába költöztek, ahol a fiúk és a lányok külön-külön épületrészben laktak. Kivételt a házasok sem élvezhettek.

– Annyi előnyöm volt, hogy a feleségemet mindennap meglátogathattam a szobájában. A portán be kellett jelentkeznem és leadnom az igazolványomat. Aztán, emlékszem, este pontban 23:00-kor csörgött a szobában a telefon, és a portás erélyes hangon közölte Raiszával: „Lejárt a látogatási idő, a vendége öt percen belül hagyja el a szobát és jelentkezzen nálam a kijáratnál".

Gorbacsov és Raisza mindig hosszas ölelésekkel, búcsúcsókokkal váltak el egymástól. Hasonlóan élt akkor nagyon sok fiatal egyetemista házaspár.

Ugyanez az eset megismétlődött velük már fiatal házas korukban is, amikor Sztavropolban laktak. Raisza elutazott egy hosszabb kijevi továbbképzésre. Férje az egyik hétvégén felkereste őt. Kivett egy hotelszobát, és szeretett volna együtt lenni feleségével. Hiába volt róla papírjuk, hogy ők házasok, a hotel nem engedte meg, hogy a férfi női vendéget fogadjon. Gorbacsov, aki akkor a sztavropoli Komszomol másodtitkára volt, felkereste Kijev Komszomol-szervezetének első titkárát, és tőle kért elvtársi segítséget: intézze már el, hogy együtt lehessen a szállodában feleségével. Az elvtárs segített! Mihail és Raisza három boldog napot tölthettek el együtt!

Ősszel az egyetemisták diákkongresszust tartottak, amelyen a hallgatók „fellázadtak" a körülmények ellen, és rábírták a diákotthon igazgatóját több szabály módosítására. Ennek eredménye lett, hogy Gorbacsovék mint házaspár kaptak egy külön szobát. Ez például Sztálin idejében nem lett volna lehetséges, de a halála után az új vezetéssel, Nyikita Hruscsov főtitkárral új szelek fújdogáltak Moszkvában is. Lassan, fokozatosan enyhült a korábbi, végtelenül szigorú, a hallgatók érdekeit semmibe vevő egyetemi szabályzat is.

– Már akkor arról beszélgettünk Raiszával, hogy bizonyára hamarosan begyógyulnak a háború okozta sebek, eltűnnek a károk, és egy új korszak kezdődik, ahol sokkal jobb, sokkal könnyebb lesz az életünk. *Mi akkor Raiszával úgy gondoltuk, hogy a Szovjetuniót, a kommunizmus fejlődését visszavetette a háború, hiszen ha nincs háború, már előbbre tartanánk.* Számunkra ezek a változások nagy jelentőséggel bírtak: együtt lakhattunk egy szobában! Kell ennél több egy egyetemi hallgató házaspárnak?

Az egyetem befejezése után, 1955-ben a fiatalok elköltöztek az északkaukázusi Sztavropol városba, Gorbacsov szülőföldjére. Abban reménykedtek, Raisza ott meggyógyul, megerősödik. De a vidéki városban nem volt szükség filozófusra, Raisza tanult szaktudására. Így csak Mihail fizetéséből éltek.

– Voltak köztünk kisebb súrlódások, de mindig nagyon boldogok voltunk. Boldogok és nagyon szegények. Gyakran előfordult, hogy ételre sem volt pénzünk, de a szüleink sokat segítettek.

Viszont Raiszának tényleg jót tett az új környezet és a levegőváltozás. Két évvel később terhes lett, és 1957. január 6-án, az orosz karácsony estéjén, a huszonöt éves Raisza nehézségek nélkül megszülte egyetlen gyermeküket, Irinát. (Azóta Irinának született két lánya, és azoknak is van két-két gyermekük.)

– Sztavropolban egy kommunálkában* laktunk. Ez a Szovjetunióban széles körben elterjedt módja volt a társbérletnek. A nagy, polgári házakat, lakásokat elvették korábbi tulajdonosaiktól, és szobánként odaadták egy-egy szegény családnak. Sőt, az is megtörtént, ha a szoba nagyobb volt, hogy a helyiséget egy vékony fallal

kettéválasztották. Így aztán egy szobán belül laktak a fiatalok két-három gyerekkel, az elválasztott részben meg a nagyszülők. Ebből adódóan egy kétszáz négyzetméteres lakásban élt, mondjuk, öt-hat család, három generáció, húsz-huszonöt ember. Persze szovjet módra: a lakók egy fürdőszobán, egy vécén, egy konyhán osztoztak. Naponta éles viták, ölre menő küzdelmek és sok-sok idegeskedés közepette. De aztán, ha jött egy ünnep, születésnap, együtt ünnepeltek, együtt vodkáztak.

UTÓIRAT:

A 2000-es évek elején elmentünk Gorbacsovval Sztavropolba. Az egyik délután Gorbacsov fel akarta keresni régi lakásukat. Közel negyven éve nem járt ott. Gyors, fürge léptekkel ment előre a kátyús, pocsolyákkal tarkított utcán. Alig bírtam őt követni. Útközben ha meglátott valakit, megkérdezte:

– Merre van a Kazanszkaja 49.?

Gorbacsov a Kazanszkaja utcában keresi régi lakásukat, Sztavropol, 2001

A címre még pontosan emlékezett. Néhány perc után megtaláltuk a keresett házat. Egy kislány nyitott ajtót, bekéredzkedtünk. Az akkor hetvenéves Gorbacsov megállt az ajtó előtti lépcsőn és nagyon büszkén, boldog arccal azt mondta:

– Itt éltünk Raiszával! De szép idők is voltak azok! Nagyon boldogok voltunk itt!

A társbérletben Gorbacsovék a kétszobás lakásból egy szobát, egy tizenegy négyzetméteres helyiséget használhattak. Rajtuk kívül a lakásban – a másik szobában – még egy idősebb tanár házaspár lakott: lányuk, vejük és két unoka társaságában. A lakás egy nagy udvarral rendelkező házban volt, ahol még további öt család élt.

– A házaspár nagyon szerette Raiszát, mindig nagy tisztelettel beszéltek vele. Raisza társasági és végtelenül önzetlen lény volt.

Gorbacsovék lakásának bejárata negyven évvel később, Sztavropol, 2001

Fiatalasszonyként a társbérletünkben örömmel főzött az ott élő idősebb embereknek. Gyakran együtt ettünk, beszélgettünk.

A lakásban csak egy nagy kályha volt. Nappal, ha raktak a tűzre, a kályha jó meleget adott, de éjszaka, ha kialudt a tűz, a lakók fagyos hidegre ébredtek. A szenet kint az udvaron, a fészerben tárolták.

– Volt egy régi vaságyunk, amire ha lefeküdtünk, a sodrony leért a földre – emlékezik vissza negyven évvel később Gorbacsov.

Asztal nem volt a szobában, csak egy nagyobb, préselt fából készült láda. Ebben hozták el Moszkvából a könyveiket. Ha enni akartak, lecsukták a láda tetejét, s az volt az asztaluk is. Lányuk születése után elköltöztek egy kilencszobás társbérletbe: lakott ott gázszerelő, ezredes, ruhagyári gépész, alkoholista agglegény az anyjával és egyedülálló munkásnő. Itt is egy fürdőszoba, egy vécé, egy konyha jutott ennyi emberre.

Később, amikor Mihail a helyi Komszomol másodtitkára lett, rájuk köszöntött a paradicsom: egy harmincnyolc négyzetméteres, különálló lakást kaptak. Egyik sztavropoli barátjuk mesélte, hogy amikor Gorbacsovot megválasztották a határterület első titkárának, Gorbacsovék egy nagy házban kaptak lakást. A ház előtt ott posztolt a KGB embere, őrizték az első titkárt. Gyakran megtörtént, hogy leállt a vízszolgáltatás az épületben. Ilyenkor Raisza vödörrel a kezében kiment az utcai kútra, és onnan cipelte be a vizet a lakásba, hogy kislányukat meg tudja fürdetni.

Később, Gorbacsov főtitkársága idején, megkezdődött a lakások eladása. Amennyiben a „kommunálka" minden lakója beleegyezett egy új lakás vásárlásába, jöhetett az új vevő, aki megvehette az egész lakást. Mert akkor még az volt a tulajdonos, aki a társbérleti lakásban lakott (pontosabban oda volt bejelentkezve). A „vadkapita-

lista" idők kezdetén gyakran megtörtént, hogy sok embert egyszerűen kiűztek a lakásából, és elfoglalták (elvették) azt a maffiának nevezett csoportok.

Gorbacsovék egykori házában még mindig három család lakik. Körbenézünk az udvaron, aztán elindulunk visszafelé. Útközben Gorbacsov még nagyon hosszan mesél a boldog sztavropoli évekről.

– Én akkor a helyi Komszomol Bizottságban* dolgoztam. Raisza mint filozófus négy évig nem talált munkát. Egy fizetésből éltünk és neveltük a lányunkat, Irinát. Nehéz, de nagyon szép évek voltak.

8. GORBACSOV AZ ASZÁLY SÚJTOTTA SZTAVROPOLI TÁJON

Mihail Gorbacsov (jobbról a második), Sztavropol, 1976

ÖSSZEFOGLALÓ:

Gorbacsov szülőfalujába, a kaukázusi Privolnojéba utazunk. Útközben előjönnek az emlékek az 1970-es évekből, amikor Gorbacsov a Sztavropoli határterület* (nagyobb, mint néhány mai európai ország!) első titkára volt, és minden erejével küzdött a mezőgazdaság modernizálásáért.

1976-ban nagy szárazság sújtotta a térséget. Gorbacsov beült egy kisrepülőgépbe, hogy megszemlélje az aszály sújtotta területet:

– Én felteszem az életemet arra, hogy ebben az országban ilyen többé ne forduljon elő!

HÁTTÉR:

A szovjetek hatalomra jutásától, 1918-tól a Kreml folyamatosan küzdött a mezőgazdaság fejlesztésének problémáival. A nagy áttörés sosem sikerült: hiányzott a korszerű szakértelem, a megfelelő munkagépek, a személyi érdekeltség, és gyakran nagy ellenség volt az időjárás is. A hatalmas, közel háromszázmilliós országot többször sújtotta milliók életét követelő éhínség.

ESEMÉNY:

Az 1970-es években a Sztavropoli határterületen regnáló Mihail Gorbacsov első titkár volt az a vezető, aki, szembemenve a hivatalos irányvonallal, gyökeresen meg akarta reformálni a mezőgazdaságot. Előbb csak saját körzetében, Sztavropolban, Szovjetunió-szerte. Idővel ugyan elért komoly eredményeket, de a teljes áttörés neki sem sikerült.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Szovjetunió, Sztavropoli határterület
1976. május, 2001. augusztus

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov:
1931. 03. 02. –
az SZKP Sztavropoli határterületének első titkára

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot, és megjelennek a szövegben csillaggal (*) jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„A Kremlből az elvtársak nem látták,
nem akarták látni az embert, a problémákat."

„Én felteszem az életemet arra,
hogy ebben az országban ilyen többé ne fordulhasson elő!"

– Ó, istenem, miért kellett itt annyi embernek éhen pusztulnia?! – tette fel a kérdést Gorbacsov 2001 nyarán, úton Sztavropolból a száz kilométerre fekvő Privolnojéba.

A táj, az észak-kaukázusi sztyeppe, ez a hatalmas füves, errefelé kicsit dombos „puszta" csodálatos. Ha nincs aszály, akkor elegendő a termés az itt lakóknak. Gorbacsov szokása szerint utazás közben mindig nagy érdeklődéssel szemléli a tájat, és időnként tömören, velősen megszólal:

– Sok ember életébe került már itt a szárazság!

Mihail Gorbacsov negyven év után a helyi pártbizottság épülete előtt, Sztavropol, 2001

A témáról többször beszélgettünk. Így tudtam, hogy az 1930-as évek nagy éhínségére* gondol, amikor ő kisgyerekként szinte éhen halt. No meg az 1970-es évekre, amikor ezen a vidéken volt első titkár, és helyi szinten már akkor elkezdte a reformokat. Meg azokra a szinte három-négy évenként ismétlődő aszályos időszakokra, amelyek már évszázadok óta megnehezítik az itt élők életét. Ezért is kezdett bele a sokak által „felforgatónak" nevezett tevékenységbe, hogy csatornákat építsen, lehetőséget teremtsen az öntözésre, és ne legyen többé éhínség a területen.

– Gorbacsov sosem elégedett meg azzal, ami van: mindig többet és jobbat akart – mondta nekem saját magáról. – Mindennek elmondtak emiatt: felforgató, különc, idealista...

Gorbacsov akkor még nem járt külföldön, nem tapasztalta, hogy főleg Nyugat-Európában sokkal jobban, könnyebben élnek az emberek. De már tudta, a dolgok menete a Szovjetunióban nincs rendjén. Hithű kommunista, őszinte párttag volt, de mindig felmerültek benne kérdések: az emberek csodás környezetben élnek, de alig van élelmük, kevés a lakás, kevés az áru a boltokban. Miért van ez így?

Hogyan lehet az, hogy komoly harcot kell vívni az egyes moszkvai szervekkel – hivatalok, minisztériumok, Politikai Bizottság*, Brezsnyev* –, hogy egyszerű, kézenfekvő dolgokat egyáltalán csak szóba hozhassunk. A megvalósításról már nem is beszélve! Mintha Moszkvában senkinek sem lenne érdeke a dolgok menetének megváltoztatása, a változtatás, a jobb munka- és életkörülmények megteremtése. Hogy lehet az, hogy neki mint egy jelentős határterület első emberének is hónapokat kell várnia, különféle trükkökhöz folyamodnia, ha be akar jutni a Kremlbe a főtitkárhoz.

– Sokszor megkérdeztem magamtól: hogyan lehet, hogy a Politikai Bizottság hosszan foglalkozik az ember űrbe küldésével, az atomtöltetű rakétákkal, a nemzetközi kommunizmus* térhódításával – de soha nem szán egy percet sem arra, hogy elegendő vécépapír és női fehérnemű legyen az üzletekben – mondta, majd rám nézett, megszorította a csuklómat s így folytatta:

– *A Kremlből az elvtársak nem látták, nem akarták látni az embert, a problémákat!* Amikor főtitkár lettem, naponta kaptam a KGB 9. osztályán összeállított jelentéseket. Belenéztem, de furcsa volt, hogy az első három-négy oldalon mindig csak pozitív dolgokat soroltak fel. Mindezt nekem akarták „beadni", aki aztán tényleg ismertem az emberek, a vidék millió problémáját. Ám ha továbblapoztam a jelentésben, akkor már következtek a kritikus, problémás történetek. Miután ez többször is megtörtént, magamhoz kérettem az illetékest. Megkérdeztem, miért így állítják össze a jelentéseket. Erre a következő volt a válasz: „Mi korábban ezt az utasítást kaptuk!" – Kitől? Miért? – kérdeztem tőle. Na és most jött a felháborító válasz: „A KGB* felsőbb vezetése szerint a főtitkár, a PB-tagok három oldalnál többet nem olvasnak el. Tehát ezen a három oldalon nem kell őket felboszszantani, problémákkal traktálni. Itt legyenek csak a jó hírek! De a biztonság kedvéért hátrébb leírjuk a rossz dolgokat is. Nehogy az a vád érjen minket, hogy eltitkoljuk a problémákat. De arról már nem tehetünk, hogy ezeket nem olvassák el az elvtársak."

Azt hittem, felrobbanok. Azonnal kiadtam az utasítást, hogy pont fordítva kérem a jelentéseket. Én tudni akartam a problémákról, nem pedig eltussolni azokat. Ekkor megértettem, hogy a Politikai Bizottságot éveken keresztül „félrevezették", és nem csoda, hogy számukra a világ, a Szovjetunió egy békés, boldog ország volt.

Gorbacsovot nehéz volt jelentésekkel félrevezetni. Egyik legfontosabb, szinte napi teendője volt, hogy üzemeket, mezőgazdasági szövetkezeteket látogatott meg. Elment vidékre, kiment a földekre, és beszélgetett az emberekkel a hivatalokban, az utcán – mindenütt. Ismerte, tudta a „nyelvüket", hiszen kamaszkorában ő is kombájnon dolgozott. Meg elevenen éltek benne a nélkülözés, az éhínség napjai, amikor lyukas volt a cipője, foltozott a nadrágja. Gorbacsov valóban a nép egyszerű gyermeke volt.

– Gyakran odajöttek hozzám az emberek, és megkérdeztek: Mihail Szergejevics, hogy van az, hogy már ötven éve építjük a kommunizmust, de még mindig nem értünk célba? Persze próbáltam nekik ideológiailag megmagyarázni a dolgokat, de akkor az embereket már a tények, az életszínvonal milyensége sokkal jobban érdekelte, mint az elmélet. Nem nagyon lehetett mellébeszélni, mert megtörtént, hogy kinevettek. De ugye ilyesmi az elvtársaknak a Kremlben, a PB-tagoknak sohasem jutott az eszébe: nem mentek az emberek közé! Talán életükben egyszer sem „alacsonyodtak" le hozzájuk. Elzártan, félreinformálva éltek az elefántcsonttornyukban.

A régi Volga gépkocsi csak lassan haladt a keskeny, kátyús, kacskaringós utakon. Errefelé nem száguldoznak az autók: ráérősen, kényelmesen halad minden és mindenki. Egyrészt nagyon rosszak az utak, másrészt az emberek több időt szentelnek egymásra, a barátkozásra, az evésre-ivásra, mint a fővárosban. Gorbacsov mesélni kezd. Ilyenkor akár órákig is mondja régi élményeit, múltjának kisebb-

nagyobb eseményeit. Akkori életének mindennapjait. Megtudom tőle, hogy a sztavropoli évek alatt reggel ötkor kelt, olvasott, tanult, hétkor felébresztette a családot, elkészítette a reggelit, nyolckor együtt reggeliztek, majd elindult munkába. Hol a hivatalába, hol a környező városokba, falvakba, gyárakba, földekre... Csak este kilenc-tíz óra körül ért haza. Napközben alig evett, este viszont felfalt mindent. Így aztán nem csoda, hogy szép lassan meghízott. Aztán jött az esti koplalás, fogyókúrázás is. Van, amikor ez működött nála heteken keresztül, de volt időszak, hogy nem bírt ellenállni a finom kaukázusi ételeknek.

Mivel gyakran emlegette, hogy fiatal korától napi tizenkét-tizennégy órát dolgozott, járta az országot, állandóan „lendületben" volt, megkértem, mondja már el, mivel is teltek ezek a hosszú napok, hiszen ő nem ivott, nem szerette az éjszakába nyúló dorbézolásokat, tehát ez sem lehetett a hosszú munkanapok oka.

Válaszul Gorbacsov hosszasan mesélt a látástól vakulásig tartó munkanapokról. Megpróbálom egy történettel érzékeltetni (összefoglalni) az eseményeket:

Gorbacsov elutazott egy üzemlátogatásra. (Ezt hetente szinte két alkalommal is megtette, akár Komszomol-titkárként, akár az ország elnökeként.) Esetünkben megnézett egy tengerparti, halkonzerveket gyártó üzemet. Beszélgetésbe elegyedett a munkásokkal, akiktől megtudta, hogy ők naponta túlteljesítik a tervet, gyártják a rengeteg halkonzervet, és ezért Moszkvától még kitüntetést is kaptak.

Gorbacsov megjegyzi: ez dicséretes, de vajon mi az oka, hogy az üzletekben hiánycikk a halkonzerv? Gyorsan megkapja a választ: nincsenek dobozok, amikbe a konzerveket csomagolhatnánk, így nem tudjuk kiszállítani a kereskedelembe. Gorbacsov elcsodálkozik: és akkor mi lesz a konzervekkel, amit naponta gyártanak? Erre is jön a válasz: mivel a raktárban kell a hely az új gyártású konzerveknek, a régieket eltüntetik.

Gorbacsov felháborodik, azonnal kézen fogja a munkást, és mennek a gyárigazgatóhoz. Útközben kiderül, a munkás még sosem találkozott az igazgatóval, látásból sem ismeri. Az igazgató nem érti,

mi a probléma, és büszkén mutatja Gorbacsovnak a moszkvai minisztériumtól kapott kitüntetéseket a terv túlteljesítéséért!

Gorbacsov nem titkolja felháborodását: maguk gyártanak ész nélkül, és utána kidobják a kész konzerveket, a nép meg éhezik. Miért nem juttatják el a kereskedelembe a konzerveket, ahol bárki megvehetné azokat?!

Erre aztán jön a hihetetlennek tűnő válasz: a mi feladatunk a konzervek előállítása, és nem az értékesítés! Mivel nincs elég doboz, nem tudjuk innen elszállítani a konzerveket. A raktárban meg egyre csak gyülemlik az áru, nincs elég hely az új termékeknek. Ezért időnként helyet kell csinálnunk, kidobjuk a korábban gyártottakat. Ránk nem lehet panasz: mi mindig teljesítjük a gyártási tervet!

Gorbacsov felháborodva visszatér Moszkvába, beszél a miniszterrel, akitől megtudja, hogy a szállításra alkalmas dobozok az ország másik részében készülnek. A „dobozgyárban", mivel nincs megfelelő alapanyaguk, csak gyenge minőségű dobozokat tudnak gyártani, amelyek hamar tönkremennek, így nem tudják ellátni a piacot. A miniszter felhívja kollégáját, aki felelős a dobozok alapanyagáért. Az is elmondja saját panaszait, problémáit... Megoldás, sajnos, ott sem mutatkozik.

És a történet így folytatódik a végtelenségig. Gorbacsov rákérdez, hallgat, telefonál, intézkedik egy végtelenül egyszerű dolog miatt: miért nem végzi mindenki rendesen a dolgát?.Hónapok munkájával próbálja elérni, hogy legyen elég doboz, hogy a halkonzerveket eljuttathassák a kereskedelembe. De a legtöbb esetben ha megfeszült, akkor sem mindig jött neki össze. Viszont ha nagy erőfeszítések árán végre megoldódott a halkonzervprobléma, akkor jöttek az újabb és újabb nehézségek. A megoldandó feladatoknak sosem lehetett a végére érni. Ilyen volt a Szovjetunió. A dolgoknak megvolt a maguk megszokott rendje – ami egyfajta szentírásként működött. Ezen még egy főtitkár sem tudott változtatni.

Emlékszem, hogy a hetvenes évek végén Pozsonyból vonattal utaztam Moszkvába. Az út két napot és két éjszakát tartott, egészen pontosan harminckilenc órán keresztül voltunk „izolálva" a szovjet

szerelvényekben. Valamikor télen történt az eset. Időnként, a nagyobb állomásokon, megállt a vonat, és hosszan várakoztunk, miközben gépfegyveres kiskatonák álltak a szerelvény mindkét oldalán. A vagonokban meleg volt, és bűz, de tilos volt kiszállni. Próbáltam kinyitni az ablakot, de zárva volt. Megkértem a személyzetet, nyissa ki az ablakot, hadd jöjjön be a friss levegő. A termetes asszonyság felháborodva adta meg az ellentmondást nem tűrő választ: Nem lehet!

Nem egészen értettem a dolgot, de tudomásul vettem. Ám ahogy egyre áporodottabb lett a levegő a vagonban, egyre elégedetlenebb lettem, és furdalt a kíváncsiság is. Ismét megkérdeztem, hogy miért nem lehet ablakot nyitni. „Az ősz végén jön egy brigád, az lezárja az ablakokat, majd tavasszal megint jönnek és kinyitják azokat. Addig meg fűtés van, nem lehet az ablakokat nyitogatni!" – kaptam meg a szakavatott választ. Erre morgolódtam egy sort, de a lényegen ez mit sem változtatott: az ablakok zárva maradtak! Hát így működött nemcsak a szovjet vasút, hanem az egész Szovjetunió is: szépen, rendben, ahogyan az a nagykönyvben meg volt írva. Friss levegő: nyet! Változás: nyet! Morgolódás: nyet! És ami a legrosszabb: Gorbacsov: nyet!

Sokat beszélgetünk Gorbacsovval a régi időkről. Egyikünk sem tudja megmagyarázni, hogy ilyen különös körülmények között egyáltalán hogyan is működhetett az ország. De tény, működött! Igaz, nagyon rosszul, de hát, mondta volt István barátom, a büdösbe még nem halt bele senki, a hidegbe már igen!

De egyelőre maradjunk még a múltban!

Nos, akkoriban a fentebb leírtak szerint zajlott Gorbacsov egy napja. Elődei nem járták az országot. Ők inkább csak elolvasták a nekik készült jelentéseket, tudomásul vették az első három oldalon leírtakat, aztán adták a kitüntetéseket. Az ország meg a csőd szélére jutott!

Hasonló eseteket ezrével lehetne sorolni. Mondhatni, nem volt olyan termelőegység a közel háromszázmilliós Szovjetunióban, ahol tényleg rendben mentek volna a dolgok.

És akkor jön egy új főtitkár, Gorbacsov, aki ebben a megtervezett káoszban szeretne rendet rakni! Csoda, hogy ez neki nem sikerült?!

Mesélés közben Gorbacsovnak gyakran fel-felcsillan a szeme, arca különös mimikát mutat. Néha halkan, csendesen, máskor hangosan és indulatosan mesél. Teljes átéléssel mondja és mondja élményeit, szinte érzem az akkori történéseket. Egy egészen különös téma kerül terítékre:

– 1975–1976-ban nagy volt errefelé a szárazság. Egy csepp eső sem esett, aszály volt mindenfelé. A kisebb patakok, folyók vize is kiapadt. A hegyekből alig jött víz, az égből meg semmi. Egy csepp sem!

Megállt a beszéddel, nézett maga elé a semmibe, majd folytatta:

– Sztavropolban beültem egy kis repülőbe, felülről akartam látni a tájat. A látvány elszomorító és megdöbbentő volt: kiégett, parlagon hagyott földek, üres falvak, elpusztult állatok tetemei mindenfelé. Siralmas tájat láttam a levegőből. A szárazság, az éhínség miatt rengeteg ember elvándorolt innen. A munkatársaim azt javasolták, hogy a kolhozok* közel felét számoljam fel, mert nincs ember, és az aszály lehetetlenné teszi a munkát. De nem ezt az utat választottam. Tudtam, nem a rombolás a megoldás. Tudtam, a szárazság egyszer majd elmúlik, és akkor is élni kell! De azt is tudtam, a szárazság ellen egy megfelelő öntözőrendszerrel lehet és kell is védekezni.

A kis gép lassan szállt a táj felett. Hol alacsonyabban, hol magasabban.

– Szívszorító látvány volt ez az egyébként csodálatos táj. Ökölbe szorult a kezem: ha lenne víz, ha öntözhetnénk, akkor minden megteremne ezen a földön. De így, víz nélkül, semmink sincs!

– *Én felteszem az életemet arra, hogy ebben az országban ilyen többé ne fordulhasson elő!*

Miután leszálltak, Gorbacsov – aki ritkán ivott alkoholt – kért száz gramm vodkát*. Megitta! Talán se előtte, se utána nem ivott ennyit egyszerre.

– Tölts még egyet! – mondta, majd lehúzta azt is, és azonnal összehívta a helyi pártbizottságot. Irodájában izzott a levegő.

Gorbacsov a Sztavropoli határterületen már akkor is egy különleges figura volt. Ami a szívén, az a száján is volt.

– Egész életemben az egyszerű paraszti ész vezetett: a rosszat meg kell szüntetni; ami ma nincs, azt holnapra elő kell teremteni; aki dolgozik, az hibázhat, és mindig tanuljunk a hibákból – mondta a tőle megszokott indulattal, szinte hadarva. Ha valami számára nagyon fontosat akart tudatni, mindig gyorsan beszélt.

Gorbacsov nemcsak a Sztavropoli határterületen, de Szovjetunió-szerte is különcnek számított. A mezőgazdaságban tett erőfeszítései, munkastílusa, hihetetlen munkabírása, teljesen egyedi és önálló elképzelései a Kremlben is gyakran szóba kerültek.

Leonyid Brezsnyev* pártfőtitkár, a Szovjetunió akkori teljhatalmú ura is kénytelen volt megjegyezni egy PB-értekezleten, amikor szóba került a Nagy sztavropoli öntözőcsatorna* témája: „Gorbacsov egy új vezetői stílust gyakorol. Ő egy regionális ötletet országos szintre emelt, ezért kiérdemli a támogatásunkat!" Ahhoz, hogy ezt Brezsnyev kimondja, Gorbacsov rengeteg jelentést írt, kérelmet adott be, tárgyalt a minisztériumban, és megkörnyékezte nyaralása során magát a főtitkárt is. Csak így tudta célját elérni. Látástól vakulásig dolgozott, és sosem értette, miért nem mennek a dolgok egyszerűen, hiszen senkinek sem akar ártani, hanem csak segíteni.

Megtörtént az is, hogy Moszkvából Gorbacsov csodájára jártak az elvtársak. Egyszer meglátogatta őt Mihail Szuszlov, a párt fő ideológusa, de még a főtitkár, Brezsnyev is járt nála. Bár nem dicsérték meg őt, de legalább nem tolták le. És ez akkoriban már nagy dolog volt. De előfordult, hogy az elvtársak nem kíváncsiskodni jöttek hozzá, hanem keményen megdorgálták őt. Meg sokan jöttek olyanok is, akik körülnéztek, majd miután visszamentek Moszkvába, minden lehető fórumon támadták őt. A látogatók közül többen voltak Gorbacsov ellenségei, mint barátai. De Gorbacsov nemcsak a mezőgazdaságban, hanem például az egészségügyben is eredményes volt.

Sztavropoli első titkársága idején sok volt a panasz a kórházakra, hogy nincs elegendő számú orvos, ápoló. Gorbacsov oknyomozása során kiderítette, változhatna a helyzet, ha a személyzeti politikát nem Moszkvából irányítanák, hanem ez a helyi kórházigazgató hatáskörébe tartozna.

Moszkvában kiharcolta, hogy a sztavropoli kórház kapjon egy egységnyi összeget, s abból az igazgató – Moszkva megkérdezése nélkül – önállóan gazdálkodhasson. A kórház ugyan nem kapott több pénzt, mint korábban, csak most helyben történt meg a pénz elosztása.

A kórházban a helyzet hónapokon belül rohamosan megváltozott: megszűnt a munkaerőhiány. Gorbacsov, hogy eldicsekedjen az eredménnyel, felutazott Moszkvába, és találkozott az egészségügyi minisztérium illetékesével. Javasolta neki, hogy vezessék be ezt a pénzelosztási módszert országszerte. Erre viszont gyorsan megkapta a nem épp udvarias választ: „Nem kísérletezünk, nekünk megfelel az eddigi gyakorlatunk. Meg aztán ha az igazgatók helyben döntenek a dolgokról, akkor mi szükség lesz itt ránk Moszkvában, a minisztériumban?" – Hát igen, ez volt nálunk a legnagyobb gond: mindenki féltette a munkáját, a fontosságát, senki sem volt hajlandó a változtatásokra – mondta Gorbacsov.

A fenti eset hallatán elgondolkozom, hogy mennyire maradi gondolkodásmóddal kellett megküzdenie a fiatal első titkárnak. Vajon Gorbacsov honnan vette az erőt, hogy az ellenséges közegben napról napra újra harcba induljon? Pedig ő is beállhatott volna a sorba, élvezhette volna a rengeteg privilégiummal járó pozíciót. Napközben nyolc óra munka, nagy dínomdánomok, kényelmes hétvégék, jólét a személyzettel ellátott állami villában, vásárlás a fontos elvtársaknak fenntartott üzletekben...

Akkoriban a Gorbacsov-szintű vezetők semmiben nem szenvedtek hiányt. Kiskirályok voltak a saját körzetükben, gyakorlatilag a törvény felett álltak, és családjukkal együtt kényükre-kedvükre élhették az életüket. Csupán eleget kellett tenniük a moszkvai utasításoknak, amelyeket ha ellenvélemény nélkül végrehajtottak, komolyabb bajuk nem történhetett. Fontos volt, hogy a saját szakállukra ne tegyenek semmit. Ennyiből állt akkoriban egy vezető elvtárs élete. Nos, Gorbacsov ehelyett – igaz, állami dácsában! – éjjel-nappal dolgozott, naponta küzdött, szinte minden tettével kihívta maga ellen a helyiek és Moszkva ellenszenvét.

Gorbacsov szülőfaluja, Privolnoje, 2001

Tehénpásztor, Privolnoje, 2001

Az, ami a piacgazdálkodású* országokban a világ legtermészetesebb dolga volt, az a tervgazdálkodású* Szovjetunióban szinte bűnnek számított. Persze Gorbacsov akkor még nem is sejtette, hogy a világ számos országában mindaz, amiért ő küzd, teljesen természetes dolog.

Őt akkor is a józan paraszti ész vezette. Gyakran kellett erőt vennie magán, hogy higgadtan tudja tudomásul venni az őt környező világot. De még akkor sem szidta sem Moszkvát, sem a rendszert, hanem egyszerűen a hozzá nem értő emberekben kereste a hibát.

Autónk egy nagyobb rét mellett haladt el, ahol egy kis patak folydogált. Megálltunk, és lementünk a patakhoz.

– Sok gond volt a mezőgazdaságban, de a vízhiány volt a legnagyobb. Én már akkor is tudtam: ide víz, csatorna, öntözőrendszer kell. Ezen a földön megterem minden, még a világ másik felének is jutna belőle, ha tudnánk öntözni.

A víz mosta kövekre lépve Gorbacsov lehajolt, és tenyérrel merített a kristálytiszta vízből, majd élvezettel felhörpintette:

– Tiszta és nagyon finom ez a víz! Nyugodtan megihatod, nem lesz semmi bajod – mondta, és igyekezett rávenni, hogy kövessem példáját. Finom, hűsítő volt a víz, több korty is lecsúszott a torkomon. A kellemes „italozás" után visszaszálltunk az autóba, és folytattuk az utunkat Gorbacsov szülőfaluja felé.

A döcögős úton én is elmerengtem. Gorbacsov egyedülálló módon rengeteget küzdött a sztavropoli mezőgazdaságért, majd később az egész Szovjetunió gazdaságáért. Tovább építette a 480 kilométer hosszú Nagy sztavropoli öntözőcsatorna második és harmadik szakaszát, amit később országos Komszomol-projektté nyilvánított a Kreml.

Terülj, terülj asztalkám, Gorbacsov rokonainál, Privolnoje, 2001

Harcolt a helyi vezetőkkel, a moszkvai bürokratákkal, akik arra akarták kényszeríteni, hogy a szárazság idején több tízezer disznót, szarvasmarhát vágasson le. Harcolt a PB öregjeivel, akik a problémákról sem tudomást nem akartak venni, sem megoldást nem akartak találni azokra. Harcolt a természeti elemekkel, hogy összegyűjtse a hegyek, patakok vizét és öntözőcsatornákat hozzon létre. Küzdött, harcolt, miközben még kollégái közül is sokan „a realitásokat nélkülöző álmodozónak" tartották őt.

– Mindig sokan voltak körülöttem, mégis mindig nagyon egyedül éreztem magamat. Csak Raisza volt mindig mindenben mellettem, csak ő támogatta feltétel nélkül az ötleteimet – mondta nekem többször is, ha előjött melankolikus hangulata.

Közel háromórás autózás után megérkeztünk Privolnojéba. Zuhogó eső fogadott. No meg aszfalt nélküli, sáros utcák. Nyolcvan évvel a kommunizmus építésének elkezdése után ide, ebbe a kis faluba még mindig nem jutott aszfalt. Olyanok az utcák, mint az 1930-as években, Gorbacsov születésekor is voltak: inkább csak mezítláb érdemes a sártengerben járni.

A szülői ház már nem áll, csak néhány közeli rokon él e tájon. Áll viszont az a ház, amelyet Gorbacsov és Raisza már a Moszkvából küldött pénzen építtetett a szülőknek. A rokonok nagy lakomával várnak: a Gorbacsov által kedvelt kocsonya a legbecsesebb falat a roskadásig terített asztalon.

– Ezt meg kell kóstolnod – tolt elém egy nagy tál kocsonyát Gorbacsov. Ránézek a hatalmas zsíros-bőrös kocsonyástálra, a mellé tett italra, és megfordul a gyomrom: Istenem, mit tegyek, hogy ezt most ne kelljen megennem?!

Végül is sikerült. Gorbacsov elkezdett beszélgetni a másik oldalán ülő emberrel. Gyorsan odaintettem az egyik felszolgálót és kezébe nyomtam a tálat, mondván, köszönöm, nagyon finom, de én inkább majd valami mást kérek. A lány elvitte a tálat. Gorbacsov egyszer csak odafordult hozzám, meglátta, hogy üres előttem az asztal. Most ő intette oda a felszolgálót:

– Hozz Jánosnak még egy tál kocsonyát!

9. GORBACSOV LÁTOGATÁSA A BRNÓI FEGYVERGYÁRBAN

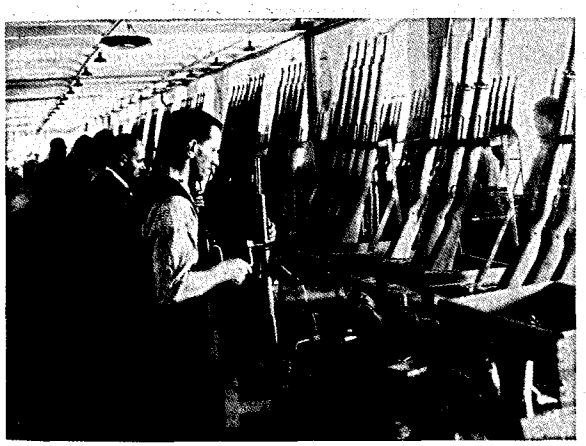

Munkások a brnói fegyvergyárban, Brno, 1970-es évek

ÖSSZEFOGLALÓ:

Egy évvel a levert 1968-as forradalom (prágai tavasz*) után, egy szovjet párt- és Komszomol*-küldöttség tagjaként, Gorbacsov Csehszlovákiába* utazott. A küldöttség végigjárta az országot: találkozni, barátkozni akarnak politikusokkal, munkásokkal, az utca emberével, de mindenütt ellenszenvvel fogadták őket. A brnói fegyvergyárban* a munkások hátat fordítottak nekik.

Gorbacsov: „Ott a gyárban szerettem volna egy kisegér lenni, aki szégyenében elbújhat az első lyukban! Itt értettem meg először, hogy mi, szovjetek valamit nagyon nem jól csinálunk!"

HÁTTÉR:

1968. augusztus 21-én a Szovjetunió* vezetésével a szövetséges szocialista országok hadseregei lerohanták Csehszlovákiát, és véget vetettek a prágai tavasznak: az „emberarcú szocializmus" megteremtésére, a párt és az állam demokratizálására irányuló törekvéseknek. A forradalom eltiprása után Moszkva a keményvonalas szlovák Gustáv Husákot* tette Csehszlovákia élére. De a csehek és a szlovákok ellenszenve a Szovjetunió iránt érezhető volt még Moszkvában is.

ESEMÉNY:

A moszkvai pártvezetés 1969-ben – a helyzet konszolidálása érdekében – egy ifjúsági munkacsoportot (Komszomol-küldöttséget) küldött Csehszlovákiába. Úgy gondolták, talán a fiatalok könnyebben barátkoznak, és a Szovjetunió újra megtalálja a közös hangnemet Csehszlovákiával. A küldöttség egyik tagja az akkor harmincnyolc éves Mihail Gorbacsov volt.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Csehszlovákia, Brno, Česká zbrojovka fegyvergyár
1969 novembere

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. – az SZKP Sztavropoli Regionális Bizottságának másodtitkára

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot, és megjelennek a szövegben csillaggal (*) jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Itt értettem meg először, hogy mi, szovjetek valamit nagyon nem jól csinálunk!"

– Mi bajuk van ezeknek? – kérdezte a szovjet küldöttség egyik tagja, miután a csehszlovák politikai vezetők sorra lemondták a találkozókat a szovjet Komszomol-küldöttséggel. Erre a kérdésre a látogatás első napjaiban még Gorbacsov sem tudta a választ, aki – mint a Sztavropoli határterület másodtitkára – tagja volt a Csehszlovákiába látogató küldöttségnek.

Egy év telt el a prágai tavasz véres leverése óta, de a két ország között még mindig fagyos volt a hangulat. Sőt, Brnóban és Pozsonyban rendszeresek voltak a tüntetések a megszálló szovjetek ellen. Csehszlovákia új vezetőit, élükön a szlovák Gustáv Husákkal, a Kreml ültette az ország élére 1969 áprilisában. Husák „megválasztása" után Moszkva megkönnyebbült.

Aznap Gorbacsov épp a Kremlben volt, amikor tárgyalópartnerénél megcsörrent a telefon. Rövidesen ő is értesült a fontos hírről:

– Nagy dolog történt, Mihail Szergejevics. Prágában megválasztották barátunkat, Gustáv Husák elvtársat. Végre ott is rendeződik a helyzet!

Csehszlovákia, Prága akkor a nemzetközi politika figyelmének fókuszában volt. 1968 elejétől szeptemberig maguk a csehszlovák reformkommunisták – a szlovák Alexander Dubček* vezetésével – próbáltak meg egy új utat járni: békés módszerekkel kivívni az emberarcú szocializmust. Hittek abban, hogy van (lesz!) emberarcú szocializmus, hogy van (lesz!) élet a Szovjetunió nélkül is.

Tévedtek!

Moszkva ezt az önállósodást nem nézte jó szemmel. Az akkori szovjet vezető, Leonyid Brezsnyev* 1968. augusztus 20-án 23:00 órakor elindította a Duna-hadműveletet: az ötszázezer szovjet, keletnémet, lengyel, magyar, bolgár katona, ezer repülőgép, hétezer tank bevonult Csehszlovákiába, és megszállták az országot. (Magyarország 12 500 katonát, 155 harckocsit, 200 löveget, 2000 egyéb járművet

adott az akcióhoz. A magyar alakulatok az általuk megszállt területen tíz helyőrséget hoztak létre.)

Alexander Dubček, a prágai tavasz vezéregyénisége.
– Nézze meg a prágai tavaszról készült filmet!

A bevonulást több magas szintű, de sikertelen tárgyalás előzte meg. Májusban tizenöt KGB*-ügynök érkezett Prágába, akiknek az volt a feladatuk, hogy befolyásolják a belpolitikai események alakulását. Miután ez kudarcot vallott, Brezsnyev a Kremlben kijelentette: az egységet akár katonai erő bevetésével is biztosítani kell! Lényegében ez volt a Brezsnyev-doktrína egyik fontos eleme: a markunkból senki nem szabadulhat. A bevonulás megtörtént, az eseményeknek 137 csehszlovák halálos áldozata volt. A Kreml ennek a többszörösével számolt, így számukra az akció eredményes és sikeres volt.

Emlékszem, tizenkét éves voltam, amikor szülőfalumban, a felvidéki Ipolybalogon egy éjszaka arra ébredtünk, hogy magyar tankok vonulnak végig az utcán. A lánctalpak nyomai még sokáig látszódtak az aszfalton. Nagy csalódás volt ez akkor a felvidékieknek: Magyarország elárulta, lerohanta őket!

Másnap a Szabad Európa Rádióból* tudtuk meg, hogy mi történt. A müncheni rádió azt szajkózta: emberek, tartsatok ki, jönnek az amerikaiak, és ejtőernyőkkel dobják majd le a szövetséges katonákat! Napokon keresztül kémleltük az eget, már fájt a nyakunk az égbe nézéstől... Mi, gyerekek akkor még nem tudtuk: ahogyan 1956-ban Magyarországra sem érkezett katonai segítség, úgy 1968-ban Csehszlovákiába sem fog.

– Brezsnyev tisztában volt vele, hogy a Nyugat nem fog beavatkozni. A hidegháborús* helyzet a Nyugatnak is kedvezőbb volt, mint egy forró háború. A hidegháborúból az Egyesült Államok sokat profitálhatott, miközben a Szovjetuniót gazdaságilag kiéheztette. Brezsnyev

számítása bevált, a Nyugat szépen beletörődött az új helyzetbe – mesélte nekem később Gorbacsov Prágában, egy vacsorán.

Azt is megtudtam, hogy akkoriban a szovjet hírszerzés, a KGB sokkal hatékonyabban dolgozott, mint az amerikai CIA*. Moszkva ügynökei azt jelentették, Washington elképzelhetetlennek tartja, hogy Brezsnyev katonailag beavatkozzon a csehszlovák eseményekbe. Úgy gondolták, Európa kellős közepén a Nyugattal szomszédos országot Brezsnyev nem támadja meg. Hiszen egy ilyen katonai beavatkozás felérne akár egy nyugat-európai támadással! De az „okos" Nyugat tévedett – Brezsnyev 19-re lapot húzott, és nyert.

A Nyugatnak a tények láttán nem maradt más választása (nem is volt semmilyen válaszra felkészülve!), mint „lenyelni" a beavatkozás tényét, de a cseheknek és a szlovákoknak meg az ott élő közel egymillió magyarnak ez kicsit tovább tartott. A Moszkvához végtelenül hű új vezető, Husák sem volt képes gyors és gyökeres változtatásokra, a gyűlölködés megszüntetésére. Igaz, néhány évvel később a társadalom Moszkvához hű kommunistái behódoltak, és készségesen szolgálták a Kreml célkitűzéseit. Ugyanakkor a tömegek, elsősorban a csehek szovjet-orosz-ellenes attitűdje sosem szűnt meg.

Moszkva számára viszont fontos volt az egység, a megbonthatatlan testvériség és barátság látszata. Ezért mindent megtettek, hogy a keleti blokk országai között fenntartsák ennek az idilli helyzetnek a látszatát. Ez csak fegyverekkel és a Moszkva által kijelölt „hűbéri" uralkodó osztállyal, a szerteágazó besúgórendszerrel, a megfélemlítés sokféle eszközével, a terror kifinomult módszereivel volt lehetséges: Bulgáriában, Romániában, Magyarországon, Csehszlovákiában, az NDK-ban és Lengyelországban – hogy csak a Szovjetuniót övező néhány fontosabb csatlós államot említsem.

Csehszlovákia – a szláv testvériség ékes bizonyítékaként! – igyekezett az egyik leghűségesebb szovjetbarát politikát folytatni. Gustáv Husák és rendszere, miután látta a nép részéről tanúsított ellenszenvet a Szovjetunió iránt, kiépítette a tökéletes besúgó- és retorziós államot. Lényegében feltérképezték az ország felnőtt lakosságát, beleértve az 1968-ban már tizennyolc éves fiatalokat is, és kategorizálták az embereket: ki mit csinált, hogyan viselkedett, melyik oldalon

állt a forradalom idején. Ennek következtében százezrek vesztették el munkájukat; az írószövetség tagjainak kétharmadát kizárták a szervezetből; kilencszáz egyetemi tanárt elbocsátottak állásából; bezártak huszonegy egyetemi kutatóintézetet. A Csehszlovák Kommunista Párton belül is tisztogattak: sokakat kizártak, és mintegy százötvenezer fő önként kilépett. A forradalom leverése után közel százezer ember disszidált Nyugatra.

A forradalom hősét, Alexander Dubčeket letartóztatták és Moszkvába szállították. A repülőgépen a kezéről ugyan levették a bilincset, de lábát odaláncolták az ülés talpazatához. Eltüntették ugyan a politikai életből, de az emberek emlékezetéből nem tudták kitörölni.

Később a prágai vezetés Törökországba küldte nagykövetnek, majd Pozsonyban egy erdészeti vállalatnál dolgozott. Az 1989-es bársonyos forradalom után a csehszlovák parlament elnöke lett. A sors kegyetlen fintora, hogy hetvenévesen autóbalesetet szenvedett, és néhány héttel később, 1992 novemberében meghalt.

– Dubček egy nagyon eredeti reformer volt: hitt a rendszerben, felismerte a hibáit, és hitt abban is, hogy a rendszer reformálható. Ebben hasonlítottunk. Sajnos amit ő akart, azt én húsz évvel később is csak elkezdeni tudtam, de befejezni már nem – mondta Gorbacsov Prágában.

Emlékszem, a nyolcszáz lakosú szülőfalumban, Ipolybalogon a helyi pártszervezet két értelmiségi (tanító!) tagja listázta az embereket. Nem is csináltak belőle különösebb titkot. Aki például a forradalom napjaiban hallgatta a Szabad Európa Rádiót, vagy nagyon várta az amerikai csapatokat, vagy nyíltan szidta a megszálló csapatokat, esetleg továbbmerészkedett és leköpte a helyi párttitkárt – az a megbélyegzettek, a „leprások" kategóriájába került! Aki csendben maradt és kivárt, akiről nem derült ki semmilyen „illegális cselekmény", az lett a megbízható, jó kommunista. Kapott munkát, tanulási lehetőséget, a többiek meg gürizhettek tovább.

Moszkvából tehát a barátkozás, a megbékélés első lépéseként egy „laza" ifjúsági küldöttséget küldtek Csehszlovákiába, mely 1969 novemberében meg is érkezett Prágába. Azonban a csehszlovák

pártvezetésből senki sem fogadta őket. Még a párthű Husák is azt gondolta, ebben a helyzetben jobb nem szítani a parazsat, nehogy újra lángra kapjon. Csupán az oktatási miniszter találkozott velük egy rövid megbeszélésre. A küldöttség tagjaiban egyre nőtt az értetlenség, a feszültség, és ennek hangot is adtak.

Bárhova mentek, szovjet katonák kísérték, óvták-védték őket. Mindenütt fagyos, de puskaporos volt a hangulat. Gorbacsov meg is jegyezte egyik társának:

– Nagyon furcsa itt a fogadtatás. Vajon miért nem akarnak velünk találkozni, hiszen mi csak beszélgetni, barátkozni akarunk.

Kérdésére a kollégái sem tudták a választ. Ők ugyanis abból indultak ki, hogy egy évvel korábban a Szovjetunió baráti segítséget nyújtott Csehszlovákiának a „gaz, imperialista ellenforradalmárok" elleni harcban.

– Mi akkor segítettünk nekik, most meg szóba sem akarnak velünk állni! Hát így hálálják meg ezt nekünk? – tette fel a kérdést a küldöttség egyik tagja, a Kreml delegáltja.

A szovjet küldöttség látogatásának egyik fontos helyszíne a délcsehországi Brno városában lévő Česká zbrojovka fegyvergyár volt. A prágai szovjet nagykövetség, amely a találkozókat szervezte, azt gondolta, a fegyvergyárban megbízható, szovjetbarát elvtársak dolgoznak – így ott nem érheti őket semmilyen meglepetés. A gyárban garantált a meleg fogadtatás, beszélgetés, barátkozás.

A gyárat 1918-ban alapították, elsősorban fegyvereket, de később autókat, traktorokat is gyártottak. Itt készültek a környező országokban használatos, népszerű légpuskák is. A gyárnak komoly munkásmozgalmi hagyományai voltak, és erős volt a helyi kommunista pártszervezet is.

A szovjet delegáció délelőtt tíz óra körül megérkezett a fegyvergyár egyik hatalmas munkacsarnokának bejáratához. A csarnok közepén, a munkagépek közötti hosszú, nyílegyenes folyosó mentén két hosszú sorban, egymással szemben sorakoztak fel a fekete munkaruhát viselő dolgozók. A szovjet küldöttség tagjai elindultak, hogy szép komótosan végigsétáljanak a munkások sorfalai között. Gorbacsov elöl, öltönyben, nyakkendőben, emelt fővel haladt, és közben

jobbra, balra nézett, mosolygott, próbálta elkapni a munkások tekintetét. Ám azok mind a földre szegezték tekintetüket, arcuk szenvtelen volt – mosolynak semmi nyoma. Gorbacsovnak az volt a terve, hogy ha elkap egy barátságos pillantást, odamegy a munkáshoz, és elbeszélget vele. Ebben otthon nagy tapasztalatra tett szert. Rengeteget járt az emberek közé, és könnyen szót tudott érteni mindenkivel.

A komor hangulat, a mogorva arcok, a lesütött szemek nem voltak biztatók egy barátkozó beszélgetéshez. De Gorbacsov remélte, majd csak akad néhány derűs arcú munkás is, akinek a szemébe nézhet és akivel kezet foghat. Már majdnem a sor felénél jártak. A hatalmas csarnokban azonban néma csend honolt.

– Drámai volt a csend – emlékezik vissza az eseményre Gorbacsov. – És váratlanul történt valami, amire végképp nem számítottunk: amerre mentünk, a munkások hirtelen hátat fordítottak nekünk! Már nem is a leszegett, mogorva tekintetüket, hanem a hátukat, a feneküket mutatták felénk.

A küldöttség tagjai riadtan egymásra néztek: nem értették, mi is történik körülöttük. Csak azt érzékelték, hogy valami nincs rendjén, és a helyzet egyre romlik. Mentek tovább, de most már a folyamatosan hátat fordító munkások sorfalai között. Néhány lépés után a küldöttség megtorpant, és tagjai tanácstalanul néztek egymásra:

– Hogyan tovább? – tette fel egyikük a kérdést.

– Forduljunk vissza! – válaszolta valaki.

A szovjet elvtársak gyors léptekkel, zavarodottan távoztak. De a munkások a visszaúton is hátat fordítottak nekik, így tiltakozva a szovjet megszállás ellen. A szovjet küldöttség szinte menekült, pedig sem szóval, sem tettlegesen nem bántotta őket senki. Távozásuk után a munkások visszatértek a gépeikhez, és folytatták a termelést. A csarnok újra hangos lett, mindenki tette a dolgát. A küldöttség vezetője, kiérve a csarnokból, hadarva odaszólt a velük lévő szovjet nagykövetnek:

– El innen! Nagyon gyorsan!

A szovjet küldöttség, mint egy menekülő sereg, elhajtott a fegyvergyárból. Menet közben mindenki szótlanul ült a kocsiban, senki sem merte értékelni, kommentálni az eseményeket. Sok mindenre fel voltak készülve, de erre nem.

Gorbacsov évekkel később így mesélte el nekem az eseményeket:

– Amikor a munkások elkezdtek hátat fordítani nekünk, és mi tehetetlenségünkben menekülésre fogtuk a dolgot, legszívesebben egy kisegér lettem volna. Egy pici egér, aki minél gyorsabban szeretett volna bebújni a gépek alá, eliszkolni egy sötét lyukba. Nagyon kínos volt számunkra a helyzet. Én ilyet se előtte, se utána nem éltem meg.

Gorbacsov elhallgat, keresi a szavakat a folytatáshoz:

– *Itt értettem meg először, hogy mi, szovjetek valamit nagyon nem jól csinálunk.* Ha külföldön ennyire nem szeretnek minket, akkor itt valami nagy baj van. Ez az élmény meghatározó volt számomra, végigkísérte az egész életemet. Sokszor elgondolkozom ezen a hátatfordításon: vajon mekkora lehetett ezekben az emberekben az utálat, a gyűlölet a Szovjetunió iránt, ha ezt meg merték tenni? És vajon mekkora a Szovjetunió, a mi bűnünk, ha ők ilyen magatartásra kényszerültek?

Gorbacsov jól emlékezett a Kremlnek a prágai események utáni reakciójára. Alig telt el néhány nap, megérkezett Sztavropolba is a *Vörös Könyv*. Ez egy vastag iromány volt, amelyet akkor kaptak Moszkvából a területi pártbizottságok – és tőlük az egyes pártszervezetek –, ha valami fontos esemény történt akár a Szovjetunióban, akár a világban. Ebben részletesen leírták az eseményeket, és azt is, hogyan kell értelmezni, magyarázni azokat. Mindenkinek szigorúan ehhez kellett tartania magát. Ettől eltérő vélemény nem lehetett.

De ezt a *Vörös Könyv*et a Kreml nemcsak a Szovjetunióban terjesztette több ezer példányban, hanem megkapták a keleti blokk kommunista pártjai is. Azok is sokszorosították, majd megküldték az egyes alapszervezeteknek. A sajtót pedig, hogy még nyomatékosabb legyen a dolog, szóban is tájékoztatták. Így történt meg, hogy amit reggel „kitaláltak" Moszkvában, az már aznap délután, de legkésőbb másnap írásban és szóban is eljutott a térség pártszervezeteihez, a párttagokhoz, az egyszerű emberekhez.

Pozsonyban ilyenkor behívták a főszerkesztőket a pártközpontba. Ott tájékoztatták és utasították őket: hogyan kell a dolgokat értelmezni és „tálalni" az újságokban. A főszerkesztő visszament

a szerkesztőségbe és elmondta a hallottakat a munkatársaknak, akik azon nyomban cikkekbe öntötték a Kremlből érkezett igét.

– Amikor engem 1985-ben megválasztottak – meséli nekem később Gorbacsov –, megszüntettem ezt az utasítgató módszert. A sajtó szabadon megjelenhetett, mindenki azt írt, mondott, amit akart. Többé sem a párt, sem az állam nem diktálhatott a sajtónak. A sok reformból ezt hamar sikerült elérnünk, támadtak is érte nagyon durván a Kremlben meg a nómenklatúrában is. De én ezt a glasznoszty egyik legfontosabb vívmányának tartottam.

Amikor 1968 őszén Sztavropolban Gorbacsov megkapta a *Vörös Könyv*et, összehívta közvetlen kollégáit, elmondta, hogy jött az „ukáz", tessék tanulmányozni, sokszorosítani és minden pártszervezetnek eljuttatni. Aztán mindenki kiment, de az egyik, nagyon bizalmas kollégája az irodában maradt. Gorbacsov felemelte a papírhalmazt, lecsapta az asztalra és ezt mondta a csehszlovák beavatkozás kapcsán:

– Nem tudom, hogy mire volt ez jó?... Ebből megint csak baj lesz!

De Moszkvában akkor senkit sem érdekelt Gorbacsov véleménye.

A szovjet Komszomol-küldöttség 1969-es látogatásáról szóló jelentés megállapította, hogy Csehszlovákiában a politikusok, az emberek nem értették meg, mi történt egy évvel korábban, így nem is tudják értékelni az 1968-as szovjet segítséget!

Talán Gorbacsov volt az egyetlen, aki tudta, hogy ennél sokkal többről van szó: a szovjet hatalom teljes elutasításáról! De akkor még nem jött el az idő, hogy ennek a véleményének hangot adjon.

Húsz év múlva adódott meg számára a lehetőség, hogy megoldja a problémát és „válaszoljon" a neki hátat fordító munkásoknak, hogy ténylegesen elkezdődhessen az igazi barátkozás. Gorbacsov húsz év múlva kivonta a szovjet csapatokat Csehszlovákiából, és kimondta a bűvös mondatot: „Többé nem a Kreml irányít, Prága maga dönthet az ország sorsáról!"

UTÓIRAT:

Gorbacsovval sokat beszélgettünk a csehszlovákiai politikai helyzetről. Egyszer megkérdeztem tőle, mit tud a Szovjetunió nyugati csücskében lévő kárpátaljai területekről (Ukrajna), azok helyzetéről.

Kárpátalja az egykori Szovjetunió nyugati részén található. Területét nyugatról a lengyel, a csehszlovák, a magyar és a román határ szegélyezi. Az ezer éven keresztül Magyarországhoz, majd 1919-től Csehszlovákiához és 1945-től a Szovjetunióhoz tartozó területen főleg magyarok, ruszinok, ukránok, oroszok, szlovákok és románok éltek.

A terület lakossága 30 százalékban magyar volt. Gorbacsov számára azért is lehetett érdekes ez a terület, mert Kárpátalján ugyanúgy sok nemzetiség élt egymással békességben, mint az ő szűkebb hazájában, Észak-Kaukázusban.

Gorbacsov csak annyit tudott, hogy Kárpátalján sok nemzetiség, köztük magyarok is élnek. További részleteket nem ismert. Megkérdeztem, ismeri-e a második világháború után kettévágott kárpátaljai falu, Kisszelmenc* és Nagyszelmenc* történetét. Erről még soha nem hallott. Erre elővettem egy darab papírt, ceruzát: lerajzoltam és elmeséltem neki a falu különös történetét.

Volt (van!) egy mindössze nyolcszáz lakosú kis falucska az akkori szovjet–csehszlovák határon. Az ősi magyar falu 1920-ig Ung vármegye részeként az Osztrák–Magyar Monarchiához* tartozott, utána Csehszlovákiához csatolták (1938–1944 között visszakerült Magyarországhoz). 1945-ben egy új nyomvonalú csehszlovák–szovjet határt húztak meg a térképen – tették mindezt valahol messze, ahol a nyomvonal kialakításánál nem vették figyelembe, hogy így a határ kettévág egy színtiszta magyarok lakta falut. Képzeljünk el egy hosszú falusi főutcát! Az utca egyharmadánál áll három ház. A középsőt lebontják, és a helyére egy éjszaka alatt „felhúzzák" az új országhatárt. Így a magyar falucska egyik felében lakók szovjet, a másik felében lakók csehszlovák állampolgárok lettek. Ez történt – egyetlen éjszaka alatt! – Szelmencen. Előbb egy öt méter szélességű szántást csináltak, azt simára boronálták. Ha például egy nyúl átfutott rajta, már annak a „lábnyomai" is láthatók voltak. Aztán felhúztak – alig ötven méterre az utcától – egy hatalmas őrtornyot, amiben állandóan szovjet katonák teljesítettek szolgálatot. Majd elkészült egy magas fakerítés, amelyen még átlátni sem lehetett. Végül a hatvanas években megépült a dupla drótkerítéses végleges határ.

A falu népe sok megpróbáltatást megélt az évtizedek során. A szovjet–ukrán oldalon élő idősebbek kicsit viccesen, de tényként mondták: „Életemben nem mentem ki a faluból, mégis öt országban voltam: Osztrák–Magyar Monarchia, Csehszlovákia, Magyarország, Szovjetunió, Ukrajna!"

Gorbacsov csodálkozva és érdeklődve hallgatja a történetet:

– Pontosan hol is van ez a falu? – kérdezi. Erre előveszek egy térképet, és megmutatom neki a falu pontos elhelyezkedését. Aztán mesélem tovább a nagyon különleges falutörténetet. Jól ismerem: sokszor jártam a falucska mindkét részében. Nos, a falu egyik fele, Nagyszelmenc (500 lakos) Csehszlovákiához, a másik fele, Kisszelmenc (300 lakos) a Szovjetunióhoz tartozott. (Ma Szlovákiához és Ukrajnához.)

A hatszáz éves múltat 1945-ben egy éjszaka alatt kettévágták. Testvéreket, szülőket és gyermekeket, rokonokat választottak szét egymástól, és lehetetlenné tették számukra az érintkezést, a találkozást, a kommunikációt. A házak zöme Csehszlovákiában maradt, így az ősi temető is, míg a mezőgazdasági földek nagy része a Szovjetunióhoz került.

A határ szovjet oldalán az első (utolsó?!) kis, hosszúkás parasztház Mariska nénié volt. Itt ért véget (itt kezdődött?!) a nagy Szovjetunió. A falu szovjet része lassan teljesen elhalt, aki csak tehette, elköltözött. A csehszlovák rész kicsit jobban élt, de a határövezeti státusz elég nyomorúságos életre kényszerítette a lakókat.

A kettévágott falu, a csehszlovák oldalról nézve, Nagyszelmenc, 1980-as évek vége

A kis faluban mindenki csak magyarul beszélt, a lakosoknak egyik országhoz sem volt érzelmileg semmi közük! A legközelebbi hivatalos határátkelőhely ötven kilométer távolságra volt. Az emberek még ezen átkelve is csak nagyon körülményesen látogathatták volna egymást. A csehszlovák oldalról elméletben kétévente egyszer lehetett utazni, a szovjet oldalról az utazás szinte lehetetlen volt.

De a szükség nagyon leleményessé tette az embereket. A határkerítés mindkét oldalán mezőgazdasági földek voltak. Az asszonyok ha kimentek kapálni, akkor munka közben ismert magyar népdalok dallamaira új, aktuális tartalmú szövegeket költöttek. Például ha valahol gyermek született, ha valaki férjhez ment vagy elhalálozott, akkor azt dalba foglalva énekelték el. A kerítés túloldalán dolgozó asszonyok vették az üzenetet és dalban válaszoltak. Ugyanis ha az asszonyok a földeken dolgoztak, a drótkerítések között szovjet katonák járőröztek, és megtiltották még azt is, hogy az emberek közvetlenül beszéljenek egymáshoz. Így a magyar dalokban foglalt titkos üzenetekből a kirgiz vagy a tádzsik nemzetiségű szovjet határőrök semmit sem értettek.

De volt a falu mellett egy kettészelt kis tó is, abban nyaranta kacsák úszkáltak. Az emberek írtak egy kis levélkét, a kacsa szárnya alá tették, majd „áthessegették" a kacsát a másik oldalra. Ott már kukoricával várták, csalogatták a hírvivőt az emberek. Miután elolvasták az üzenetet, írásban válaszoltak, és a kacsa úszhatott is vissza. Estére, amikor a kacsa hazatért, ott volt a szárnya alatt a másik országból küldött üzenet.

A két falu között elméletben ugyan működött hivatalos kommunikációs összeköttetés, de a gyakorlatban ez szinte használhatatlan volt. Graham Bell ugyan már száz éve feltalálta a telefont, de ez a két testvéri ország között nemigen üzemelt.

Néha-néha, nagyon sürgős esetekben, ha valaki rászánta magát a telefonos kommunikációra, akkor az a következő módon történt. Nézzünk egy példát: a csehszlovák oldalon lévő Maris néninek meghalt a hetvennyolc éves férje, Gyuri bácsi, akinek a testvére, a hetvennégy éves Imre a szovjet oldalon élt. Tél volt, ilyenkor nem dol-

goztak a földeken, a kommunikációt másképpen kellett megoldani. A kacsás módszer se működött, a kis tó vize befagyott.

Maris néni elment hát a községházára, és elmondta a polgármesternek, hogy szeretné felhívni a másik oldalon – körülbelül ötszáz méterre – lévő községházát. Ott majd szólnak Imrének, hogy a megbeszélt időben menjen a telefonhoz. A polgármester felvette a kérést. Felemelte a kurblis telefont, megcsörgette a nyolc kilométerre lévő nagykaposi (Velke Kapusany) postahivatalt. Ott felvették a kérést. Innen telefonáltak a nyolcvan kilométerre lévő Kassa postájára. Ott is jegyezték a kérést. Onnan elment a hívás a közel kilencszáz kilométerre lévő csehszlovák főváros, Prága illetékes postahivatalához. Prágában az alkalmazott felírta az igényt, betette az elvégzendő feladatok közé. Amikor az sorra került, hívta a közel háromezer kilométerre lévő Moszkvát. Ott is közölte az igényt. Moszkvából továbbították a kérést az ezerötszáz kilométerre lévő ukrán fővárosba, Kijevbe. Kijevből ment tovább a nyolcszáz kilométerre lévő, Szovjetunió-beli, de már közvetlenül a csehszlovák határon fekvő Ungvárra. Ungvárról tovább a hatvan kilométerre lévő Kisszelmencbe.

Mindez beletelt körülbelül két-három napba.

De ezzel a postahivatalok még csak jelezték egymásnak, hogy majd egy megadott időpontban lesz egy telefonhívás. Mondjuk, négy nap múlva délután 14:00 órakor.

A szovjet oldalon lévő Kisszelmenc polgármestere kiértesítette a hívott felet, Imre bácsit, hogy menjen a községházára 14:00 órakor, mert hívja őt Csehszlovákiából a néhány száz méterre tartózkodó sógornője. Imre bácsi el is ment 14:00 órakor a községházára, de a telefon csak nem csörrent meg. Azt ugyanis nem közölték velük, hogy melyik időzóna szerint lesz 14:00 órakor a hívás. Hiszen amíg a Csehszlovákiához tartozó falucskában 14:00 óra volt, addig a határ másik oldalán, a Szovjetunióban már két órával több, azaz 16:00 óra volt a hivatalos idő.

Végül is sok késéssel, de csak megjött a hívás: csörgött a telefon, és az egymástól néhány száz méter távolságra tartózkodó rokonok most egy körülbelül ötezer kilométer hosszúságú telefonvonalon végre beszéltek. Azaz csak beszéltek volna, mert az első elcsukló

Ma „hivatalos" gyalogos határátkelő van a községben, Nagyszelmenc, 2010-es évek

hangon kiejtett, sírásba torkolló szavak után hirtelen elkezdett recsegni-ropogni a vonal. A felek hallóztak még egy darabot, aztán a folyamatos búgó hangból kiderült: a vonal megszakadt. Maris néni még azt sem tudta elmondani Imrének, hogy a testvére meghalt. Azt meg már végképpen nem, hogy mindez négy napja történt, és tegnap már el is temették az idős embert.

Korábban próbálkoztak távirat küldésével, de az még bizonytalanabb volt: vagy csak késve, vagy sosem érkezett meg a másik oldalra. Van, aki haláleset kapcsán napközben megkongatta a harangot, de azt azonnal elcsípték és megdorgálták a határőrök. Maris néni az egyik oldalon, Imre bácsi a másik oldalon szomorúan, lehajtott fejjel ballagtak a községházáról hazafelé. Mielőtt Maris néni elment volna, a polgármester megkérdezte:

– Maris néném, akarja, hogy megismételtessük a hívást?

– Minek, fiam? Amikor utoljára hívtam, vagy négy évvel ezelőtt, akkor is megszakadt a vonal. Akkor sem tudtam neki elmondani, hogy meghalt a nővére. Majd tavasszal, ha kapálunk a földeken, elénekeljük neki.

Gorbacsov szó nélkül hallgatja a „mesémet" az általa irányított világ kicsi falujának mindennapi életéről. Azt tudni kell, hogy Gorbacsov ritkán tudott hosszan hallgatni, figyelni a másik mesélőre. Általában közbeszólt, átvette a szót, és elmondta a témával kapcsolatban a saját élményeit, véleményét. De most, láss csodát, én is tudtam neki újat, érdekeset mondani. A végén nyomatékosan, tagoltan fejeztem be:

– Nos, így éltek a Szovjetunió nyugati végein az emberek. Pedig a Szovjetunió és Csehszlovákia két testvéri ország volt. Mi lett volna, ha ellenségekről van szó?... Ezért, kérem, ne csodálkozzon, hogy a brnói fegyvergyárban a munkások a hátukat mutatták a barátkozni akaró szovjet küldöttségnek.

Gorbacsov hosszan elgondolkozott, majd így szólt:

– Nem tudtam erről a faluról, és nagyon megdöbbentett, amit mondtál. Sok történetet hallottam már a szovjet életről, de ez tényleg más megvilágításban mutatja be az akkori dolgokat. Ebből kiindulva most még jobban megértem, miért is fordítottak nekünk hátat Brnóban. És örülök, hogy „csak" ennyi történt velünk, és nem több.

10. GORBACSOV ÉS SEVARDNADZE – AZ AFGANISZTÁNI HÁBORÚ KEZDETE

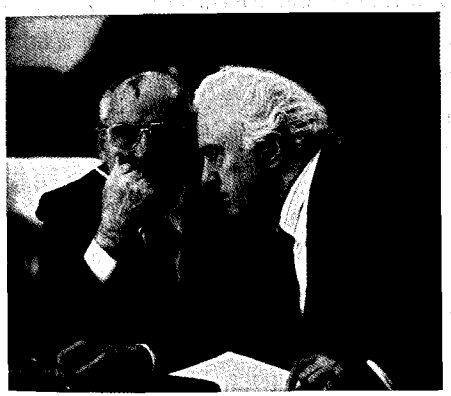

Mihail Gorbacsov és Eduard Sevardnadze

ÖSSZEFOGLALÓ:

Gorbacsov és Sevardnadze* 1979 végén az ünnepeket a Fekete-tenger partján, Picundán töltötte. Sevardnadze titokban itt is hallgatta a Szabadság Rádió* grúz nyelvű adását. A hírekből értesült arról, hogy a Szovjetunió* megtámadta Afganisztánt*! Rögtön szólt Gorbacsovnak. A hír hallatán megdöbbentek, mert bár mindketten a legfelsőbb vezetők közé tartoztak, hivatalosan mégsem tudtak a háború megindításáról. Leonyid Brezsnyev megint bizalmasaira (Dmitrij Usztyinov, Andrej Gromiko) hallgatott és döntött – kommentálták maguk között az eseményt.

HÁTTÉR:

Afganisztán radikális iszlám állam, harmincöt millió lakossal, sok nemzetiséggel és törzsi megosztottsággal. Az etnikai szempontból igen sokszínű lakosság között egyre gyakoribbak voltak a fegyveres konfliktusok. Nur Mohammad Taraki* szovjetbarát kormányát 1979 szeptemberében megdöntötte Hafizullah Amin*, aki az iráni iszlám forradalmat* akarta importálni Afganisztánba is. Egyértelmű volt, hogy ha az iszlám forradalom terjedni kezd Közép-Ázsiában, átterjedhet a térség szovjet köztársaságaira is, és ez nagyon komoly veszélyt jelenthet a szovjet vezetésnek.

ESEMÉNY:

1979 karácsonya. A világot megdöbbentette a hír: a Szovjetunió Kabulban puccsot szervezett, meggyilkolták az ország elnökét, Hafizullah Amint, és a szovjetbarát Babrak Karmalt* ültették a helyére. De magában a Szovjetunióban is sokként érte az esemény az ország több felső vezetőjét. Gorbacsov és Sevardnadze sem tudtak a támadásról. Szabadságuk alatt a Szabadság Rádió grúz adásából értesültek az eseményekről.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Szovjetunió, Kaukázus, Picunda
1979. december 25.

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov:
1931. 03. 02. –
az SZKP Politikai Bizottságának tagja

Eduard Sevardnadze: 1928. 01. 25. – 2014. 07. 07.
a Grúz Kommunista Párt első titkára
az SZKP Politikai Bizottságának póttagja

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Ezt a háborút mi sosem nyerhetjük meg!"

1979 karácsonyán az ünnepeket a Gorbacsov és a Sevardnadze család a Fekete-tenger melletti Picundán töltötte. Gorbacsov nagyon jó, baráti viszonyt ápolt Sevardnadzéval, a Grúz Kommunista Párt első titkárával és családjával.

Mindketten a Szovjetunió felső vezetéséhez tartoztak, tehát rangban is egy szinten álltak, és mint kaukázusi emberek gyorsan és jól megértették egymást.

Bár tilos, sőt büntetendő cselekmény volt, Sevardnadze mégis rendszeresen hallgatta a Münchenből sugárzó, az Egyesült Államok által finanszírozott Szabadság Rádió grúz nyelvű adását. A rádiót mindig csak késő esténként, kertjében vagy otthonának egy bizonyos helyiségében kapcsolta be, amelyet korábban sikerült „megtisztítania" a lehallgatóberendezésektől.

A Szabad Európa Rádió / Szabadság Rádió és az Amerika Hangja Rádió – melyeket az Egyesült Államok kormánya azért hozott létre a hidegháború éveiben, 1949-ben, hogy anyanyelvükön tájékoztassák a kelet-európaiakat a saját országaikban elhallgatott politikai, társadalmi eseményekről! – volt a Szovjetunióban és a kelet-európai országokban az egyetlen „objektív" informálódási lehetőség.

Egyébként Amerikának nagyon jól jött a „disszidensekből" álló rádió, mert így népszerűsíthette a saját, a nemzetek felettiségét hirdető politikáját is. A rádió 1953-tól kezdett el oroszul is sugározni. Az akkori szovjet vezetés erős ellenséget látott benne, az orosz nyelvű adást pedig az orosz disszidensek felforgató, szocializmusellenes propagandatevékenységének tartotta. Moszkvában, a KGB*-n belül egy külön osztály, közel nyolcvan személy foglalkozott a müncheni rádió személyzetének feltérképezésével, a rádió működésének bojkottálásával és adásainak zavarásával.

Külön berendezéseket, hatalmas zavaróantennákat építettek fel a Szovjetunióban és a környező szocialista országokban, amelyek

szovjet vezetés alatt, részben helyi személyzettel dolgoztak. Az állomásokat közvetlenül Moszkvából irányították.

Ilyen zavaróállomás működött Budapest központjában is, és volt egy erős „előőrs" Csehszlovákiában, a felvidéki Rimaszombat közelében is. Itt főleg a Szovjetunióba irányuló adásokat zavarták, de volt három antenna, amelyek a magyar és a szlovák adások hangminőségét voltak hivatottak rontani. Akkoriban Csehszlovákiában tizennégy (ebből öt Szlovákiában) zavaróállomás üzemelt, és a szlovák adások mellett zavarták a magyar műsorokat is.

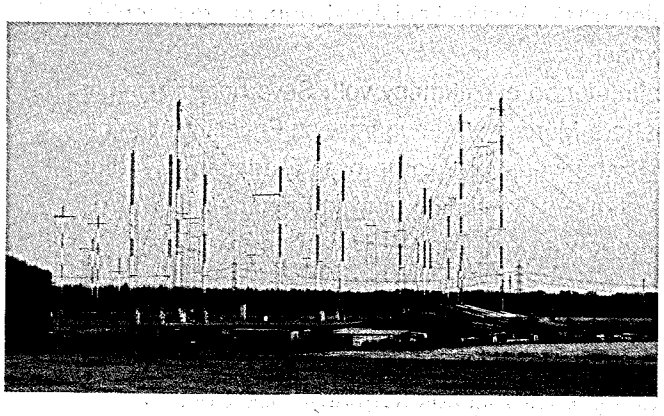

Szabad Európa Rádió-zavaróállomás, Csehszlovákia, Rimaszombat

A felvidéki Uzapanyit határában, a Szemszúró-puszta melletti állomáson 115 fős személyzet dolgozott, szovjet katonai irányítás alatt. A szovjet határtól mintegy kétszáz kilométerre, Münchentől nyolcszáz kilométerre 12 darab 186 méter magas mikrohullámon sugárzó oszlopról zavarták a müncheni adásokat. A szovjet gyártmányú antennák területét kerítés, szögesdrót védte, az ott dolgozók (többnyire helyi, magyar nemzetiségű emberek) a csehszlovák rendőrség kötelékébe tartoztak, és szigorú titoktartásra voltak kötelezve. Az egyik műszaki munkatárs az alábbiakat nyilatkozta a zavaróállomások működési mechanizmusáról: „Volt egy külön részleg, amely ellenőrizte, mikor jelennek meg az éterben azok a műsorok, amelyeket nekünk zavarnunk kellett. Amikor ők ezeket befogták, telefonáltak nekünk, hogy mi ugyanarra a frekvenciára állítsunk be egy zavaróadót, és ha pontosan összehangoltuk a két adót, indítsuk be a zavarást. Tulajdonképpen mi szétvertük az adott frekvenciát, ami egy erős bummot hozott létre, így az adást többé nem lehetett hallgatni."

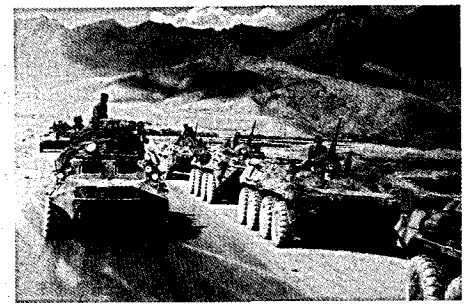

Az 1979-es afganisztáni szovjet invázió

A müncheni szerkesztőség munkatársai is tudták ezt, ezért egy-egy adást többször, különféle időpontokban, más-más elnevezés alatt ismételtek meg, és még nagyobb erővel sugározták a műsorokat. Itt is folyt a harc, a verseny, mint a fegyverkezés területén, majd elindult a tényleges „háború".

1954 szeptemberében a müncheni Isar folyó partján holtan találták a rádió egyik fehérorosz munkatársát, Leonyid Karast. Két hónappal később meggyilkolták Abdulrahmann Fatalibeyt, a rádió azerbajdzsáni osztályának vezetőjét. Szinte évente többször is történtek atrocitások a rádió munkatársai ellen: gyilkosság, fenyegetés, baleset, sőt, több alkalommal elraboltak egy-egy szerkesztőt. 1981 februárjában Johannes Weinrich, a román titkosszolgálat, a Securitate embere nitropenta robbanószerrel követett el merényletet a rádió épületében. Szerencsére senki nem halt meg, de hatan megsebesültek. Ezt az akciót is a KGB irányította, amit 1990-ben Oleg Kalugin KGB-tábornok be is ismert.

Picundán, 1979. december 25-én Sevardnadze elővette hordozható rádióját, melegen felöltözött, kiment a dácsa hatalmas kertjébe és megpróbálta „befogni" a Szabadság Rádió vagy a BBC adásait. A csípős hidegben mint derült égből a villámcsapás érte őt a hír: a Szovjetunió 40. hadserege lerohanta Afganisztánt.

Meghallgatta a hír további részét is, majd rohant vissza a többiekhez. Bundában, havasan rontott be a szobába. Az ajtó kicsapódott, mindenki rámeredt:

– Mihail – kiáltotta, és kezével intett Gorbacsovnak, hogy jöjjön ki.

Gorbacsov ugyan nem értette, mi történt, mi lehet ennyire sürgős, de felállt és fel akarta venni a kabátját.

– Hagyd, most erre nincs idő! – hadarta Sevardnadze. Amint Gorbacsov gyors léptekkel kiment az udvarra, Sevardnadze odahajolt hozzá és a fülébe súgta:

– Most hallottam a rádióban: a szovjet csapatok megtámadták Afganisztánt. Háború van!

Gorbacsov hitetlenkedve felkapta a fejét:

– Micsoda?

– A Szovjetunió ma bevonult Afganisztánba – erősítette meg Sevardnadze elcsukló hangon.

– De hát ez lehetetlen! – válaszolt ingerülten Gorbacsov.

– Mihail, te nem tudtál erről? – kérdezte értetlenkedve Sevardnadze.

– Nem! Moszkvában még „suttogást" sem hallottam a háborúval kapcsolatban...

– Brezsnyev elvtárs megint „egyedül" intézkedett – mondta Sevardnadze ismét közel hajolva Gorbacsovhoz.

Az afganisztáni háború hírét éppen Sevardnadze kedvelt színésze, a müncheni grúz szerkesztőség egyik tagja, a Tbilisziből disszidált híres grúz színész, Nugzar Sharia olvasta be a rádióban. A hazájában nemzeti hősként ünnepelt színész filmjeit, miután elhagyta az országot, betiltották, és még a nevét is „bűn" volt kiejteni.

– Aznap én voltam a műsor szerkesztője – emlékezik vissza Nugzar (Niki) Sharia az eseményekre. – Megdöbbenve olvastam a hírügynökségek jelentéseit Afganisztán megtámadásáról. Azonnal vezető hírt szerkesztettünk belőle, és bemondtuk a rádióban. Később műsorainkban éveken keresztül kiemelt téma volt az afganisztáni háború.

Nikihez az 1990-es évek eleje óta szoros barátság fűz, ezért a fenti történetet többször is hallottam tőle. Sőt, meséltem Gorbacsovnak is Nikiről, az ominózus esetről. Gorbacsov csodálkozva kommentálta:

– Hát, kicsi a világ!

Az 1980-as évek végén többször jártam a müncheni Szabad Európa Rádióban, a közel száz személyt foglalkoztató magyar osztályon. Állást kínáltak, jó fizetést és később amerikai állampolgárságot ígértek. De nem azért menekültem el Csehszlovákiából, hogy most egy lényegesen másféle rendszer erősen politikai irányítása alatt dolgozzak.

Gorbacsovnak a KGB állandó ellenőrzése mellett nem volt lehetősége, hogy hallgassa az adásokat, de hozzám hasonló módon ítélte meg a rádió tevékenységét, amelynek részben a szabad tájékoztatás, részben pedig a politikai propaganda volt a célja. Mindketten egyetértettünk: jobb volt, hogy létezett, mint ha nem lett volna.

A két politikus, Gorbacsov és Sevardnadze, visszatért a dácsába, ahol a békés hangulat egy csapásra megváltozott. Családtagjaik nem értették pontosan a hír jelentőségét, de sejtették, nagyon nagy lehet a baj. Miután családjuknak jelezték, hogy fontos megbeszélnivalójuk van, melegen felöltöztek, és kimentek sétálni a dácsa mögötti erdős részre. Tudták, hogy a dácsát a KGB bepoloskázta, odabent mindent lehallgatnak, feljegyeznek és jelentenek Moszkvának!

A dermesztő hidegben lassan ocsúdtak fel a döbbenetből: sok mindenre számítottak, de ilyen hírre nem. Mindketten azonnal tudták, milyen súlyos következményei lehetnek az afganisztáni háborúnak. Az egyik, hogy a Szovjetunió a rossz termés miatt kénytelen volt külföldről gabonát vásárolni. Az amerikaiak a háború kitörése után azonnal csökkentették a gabonaexportot. Felerősödtek a hidegháborús szelek, a világ felbolydult a szovjetek ellen.

A baj valóban nagy volt! Egyrészt a Szovjetunió felső vezetői közé tartozó Gorbacsov és Sevardnadze végtelenül csalódott volt, hogy a Szovjetunió minden előzetes egyeztetés nélkül indított háborút egy külföldi ország ellen. Másrészt az ország belekezdett egy agresszív háborúba olyan területen, ahol gerillahadviselést kell folytatni – aminek jó vége nem lehet. Hiszen az ilyen hadviselés terén semmilyen tapasztalata nem volt a szovjet hadseregnek. Hirtelen mindkettőjük számára világos volt: ez lesz a Szovjetunió vietnami háborúja!

– Eduard, Afganisztán nagyon nehéz terület. *Ezt a háborút mi sosem nyerhetjük meg!* – mondta a hosszú, négyszemközti beszél-

getés végén Gorbacsov. Ezzel Sevardnadze is egyetértett: ez a háború ugyan a Szovjetunió részéről egy gyors csapással kezdődött, de minden bizonnyal vesztes háború lesz.

Akkor még egyikük sem tudta, hogy évekkel később rájuk – Gorbacsovra és Sevardnadzére – hárul majd a feladat, hogy ezt az agresszív háborút nagy nehézségek árán, rengeteg szovjet veszteséggel, 1989 februárjában befejezzék.

Régebben is sokat beszélgettek négyszemközt. Sevardnadze nagyon szókimondó volt, többször tett kritikai megjegyzést az általános helyzetre. Egyszer azonban Gorbacsov fülét megütötte egy elhangzott kurta mondat: „Az országban minden rohad: fentről kezdve az aljáig!" Rábólintott, bár ezt akkor ő még így nem mondta ki, de már érezte, hogy nagyon nagy a baj. A baj pedig még nagyobb lett. Kilenc éven keresztül kapták a szovjet anyák a táviratokat, hogy fiuk hősi halált halt Afganisztánban.

Leonyid Iljics Brezsnyev, Moszkva, 1980-as évek – Nézze meg a videót!

Köztudott volt, hogy Leonyid Brezsnyev (pártfőtitkár) teljhatalmú, ellentmondást nem tűrő ura a Szovjetuniónak. Azt is tudták, hogy nagyon sok döntést egyedül hoz meg, legfeljebb egy-két emberrel osztja meg álláspontját. Amit a Politikai Bizottságban mond, azt senki sem meri nyilvánosan megkérdőjelezni. De most erről a háborúról még ott sem esett szó.

Leonyid Brezsnyev nemcsak a Szovjetunióban, de minden kommunista országban a HATALOM megtestesítője volt, a Nyugat számára pedig a kommunizmust megtestesítő mumus. Mogorva tekintete, hatalmas, dús szemöldöke, kora és múltja mindenki számára tekintélyt parancsolt. Se előtte, se mögötte soha senki nem próbált meg neki ellentmondani.

Régimódi, öreg, ultrakonzervatív vezető volt, akinek munkabírása a hetvenes évek végére, a nyolcvanas évek elejére nagyon lecsökkent, a szenilitása pedig nyílt titok volt. Egyre gyakrabban fogyasztott alkoholt, különösen kedvelte a vodkát. A mindenható főtitkárnak volt egy külön, csak saját használatra készült vodkája: barnás színű, bivalyfű és bölényfű ázott benne. Ritkán kínált meg ebből másokat: csak a szoros bizalmi kört vagy egyes külföldi vendégeket. Így aztán éveken keresztül az volt a kérdés (az volt a mérvadó): Kóstoltad már a „bivalyos vodkát"? Ha nem, nem is tartozol a belső körhöz!

Brezsnyev irodája a Kreml egyik épületének harmadik emeletén, egy hosszú folyosó végén volt. A folyosóról nyíló irodákban a számára legfontosabb elvtársak dolgoztak. Reggelente Brezsnyev korán bement a Kremlbe, és általában a folyosó bejáratánál álldogált. Munkatársai sosem tudták, hogy konkrétan vár valakit vagy csak erőt, jelenlétet demonstrál. Időnként előfordult, hogy egyik-másik munkatársát megszólította:

– Kellemesen szórakoztak tegnap este? – kérdezte, jelezve, hogy ő tud a másik minden lépéséről. Vagy:

– Jöjjön be hozzám egy teára! – mondta halkan, dörmögő hangon, és választ sem várva elindult az irodájába. A teázásra való meghívás sokszor lefokozást, menesztést, kirúgást jelentett. Jobbik esetben komoly letolást, egyfajta utolsó figyelmeztetést.

Az ilyen meghívás általában akkor hangzott el, ha a „fontos elvtárs" munkájába valamilyen Brezsnyevnek nem tetsző hiba csúszott. Vagy ha a titkosszolgálat (KGB) jelentette neki: X. elvtárs Y. elvtárssal kettesben találkozott. Egy ilyen négyszemközti találkozás már szinte felért egy összeesküvéssel, árulással. A szovjet vezetés legfelsőbb emberei Moszkvában négyszemközt nem találkozhattak. Ha mégis megtörtént, és kiderült, Brezsnyev szigorúan büntetett.

Az ilyen találkozók mögött ugyanis összeesküvést, szövetkezést látott – saját személye ellen! Attól félt, hogy róla pletykálnak, ellene szövetkeznek. Ez pedig tűrhetetlen, csírájában kell elfojtani. Ezért aztán az elvtársak irodáiban, autóiban, lakásaiban lehallgatóberendezések voltak.

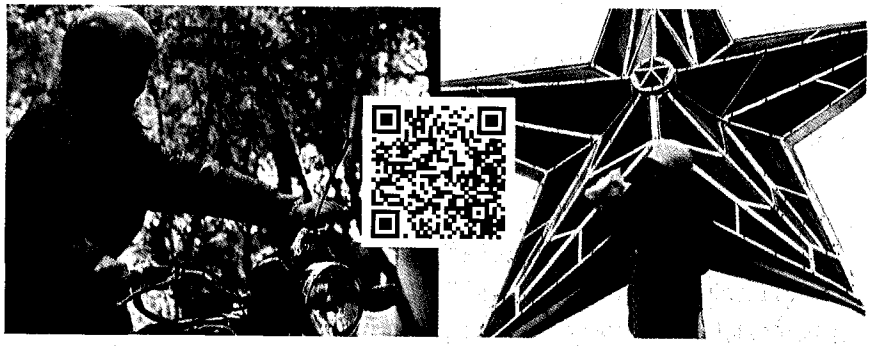

A csillagtisztító, Moszkva, 1996 – Nézze meg a videót!

Régi hagyomány volt a Szovjetunióban, hogy senki nem bízott meg a másikban – még a legfelső szinten sem. A grúz származású Sztálin, aki a Szovjetuniót harminc éven keresztül vaskézzel irányította, kivégeztette legközelebbi munkatársait, sőt azok családját is, hogy kiirtson maga körül minden lehetséges ellenfelet.

Brezsnyev alatt már „kifinomultabb" módszerekkel folyt a harc. Az irodai titkárnők, a sofőrök, a biztonsági emberek, az állami villák (dácsák) személyzete, a szakácsok és a takarítónők mind jól képzett KGB-alkalmazottak voltak – alaposan betanítva a megfigyelésre. A KGB külön osztálya alkalmazta és képezte ki őket. Rajtuk keresztül Brezsnyev mindenről és mindenki viselt dolgairól tudott.

A helyzet groteszkségére jellemző, hogy évtizedeken keresztül a Kreml tornyának ólomüveg vörös csillagát is csak egy, a KGB kötelékébe tartozó bizalmi alkalmazott tisztíthatta meg. A Kreml urai mindent az ellenőrzésük alatt tartottak, biztosra akartak menni: nehogy valaki is megszentségtelenítse (betörje, összefirkálja...) a vörös csillagot. Cégem a kilencvenes évek közepén készített róla egy kisfilmet.

Az akkori rendszerről Gorbacsov elmesélt nekem egy tipikus történetet. Amikor PB-tag lett, kapott egy új állami villát, Jurij Andropovnak, a KGB főnökének a szomszédságában. Első dolguk volt Raiszával, hogy meghívják régi barátjukat és feleségét az új otthonukba egy sztavropoli menüre. Andropov nemet mondott, amit Gorbacsov nem értett. De hamar megkapta a magyarázatot: „Nézd Mihail, semmi értelme, hogy a vacsora után meginduljanak a pletykák, és az emberek

arról suttogjanak, vajon mi ketten miről is beszélgettünk." Gorbacsov nem értette a visszautasítást, és bizonygatni kezdte, hogy ő senkinek sem beszél majd a vacsoráról. Erre Andropov érthetőbben fogalmazott: „Még csak úton lennénk hozzátok, de Brezsnyev elvtárs már tudna róla." Így aztán Gorbacsov többé nem hívott meg senkit, nem látogatott el senkihez. Legalábbis nem olyanokhoz, akik vele politikailag egyenrangúak voltak. Maradtak csak a „kisebb szintű" barátkozások: művészek, tudósok...

De a hierarchia különös szabályait a nőknek is be kellett tartaniuk. Gorbacsovék még újak voltak Moszkvában, amikor 1979. március 8-án Raisza egy fogadásra volt hivatalos a Kremlbe. Megérkezett és beállt a többi politikusfeleség közé a sorba, egy üres helyre. Ekkor hozzálépett az akkori hatalmasság, Andrej Kirilenko felesége és nagyon határozott hangon rendreutasította az újoncot: „A maga helye a sor végén van, oda álljon be!" – A fenti esetekből mindketten megtanultuk a dolgok rendjét, hogyan is működik Moszkva! – mesélte nekem később Gorbacsov, Brezsnyev mellszobra előtt, a Kreml falánál.

Gorbacsovék Moszkvában azt is megtapasztalták, hogy a kiváltságosak – a PB-tagok, de főleg Brezsnyev – mekkora luxusban élnek. A főtitkárnak hatalmas irodája volt a Kremlben, nagy lakása a Kutuzov sugárúton, egy másik lakás a körgyűrű mellett. Moszkva környékén volt egy hatalmas dácsája, a Krímben egy óriási üdülője... A „fontos elvtársak" soha semmiben nem szenvedtek hiányt: a Kremlben külön üzletek voltak válogatott nyugati élelmiszerekkel; külön kórház állt rendelkezésükre; volt fizetésük, de minden költségüket az állam állta; külön villával (dácsa), autókkal és nagy, magáncélra használható személyzettel rendelkeztek.

Külön telefonhálózatuk is volt, ami még Gorbacsov idejében is működött. Az úgynevezett ATS-1-es tárcsás készüléken Gorbacsov néhány száz embert közvetlenül tudott hívni: a Központi Bizottság tagjait, a KGB főnökét, a minisztereket, az egyes régiók párttitkárait, a legfontosabb moszkvai hivatalok vezetőit... Az ATS-1-es rendszer tagjainál piros készülék volt az asztalon. Így ha a piros készülék csörgött, mindenki tudta, hogy a Kremlből a főnök hívja. Ezen a körön belül a telefonszámok négyjegyűek voltak, és csak a legfelső moszk-

vai és vidéki vezetőknek lehetett ilyen telefonja, azaz négyjegyű száma. Egyfajta mérce volt ez is: aki ebbe a körbe beletartozott, az már számított valakinek a moszkvai politikai hierarchiában. Volt is szépen küzdelem, hogy egyik-másik elvtárs bekerülhessen ebbe a csoportba. Akkoriban többen is ezzel fitogtatták fontosságukat: majd én megmutatom, nekem ATS-1-es telefonom van! Mintha azt érezteték volna: féljetek tőlem, én mindent el tudok intézni, nekem mindent szabad! Az ilyen elvtársak száma soha nem haladta meg az ötszázat. Érdekes arány: egy közel háromszázmilliós országban ötszáz volt az igazán kiváltságosak száma. És akkor a hatalom nem pénzt, vagyont jelentett, hanem a „bennfentesekhez" való tartozás tényét.

Volt aztán az ATS-2-es csoport. Az ő számaik már ötjegyűek voltak, és körülbelül 2,5-3 ezer embernek volt Szovjetunió-szerte ilyen készüléke. Az ATS-1 és ATS-2 csoportok tagjai a saját csoportjukon belül ingyenesen tudtak egymással beszélni. Az 1-es csoport hívhatta a 2-es csoport tagjait is, de fordítva már nem.

Ám nem csak az anyagi javakban dúskáltak a kiváltságos elvtársak: ők valójában érinthetetlenek voltak, sőt, mondhatni, a törvény fölött álltak. Soha nem volt rá példa, hogy a PB-tagok közül bárkit is megbüntetett vagy elítélt volna a bíróság.

Jól emlékszem, 2010 körül a volt német külügyminiszter Bonn melletti sorházában vendégeskedtem. Hans-Dietrich Genscher most is anekdotázott, elmesélt egy történetet a volt szovjet külügyminiszterről, Andrej Gromikóról.

Gromiko a nyolcvanas évek elején vendégeskedett Genscher szerény, de nagyon kellemes családi házában. A házigazda körbevezette őt otthonában: megmutatta neki az alagsorban lévő kis borospincét, a kicsi zárt kertet, a körülbelül negyven négyzetméteres nappalit... Gromiko megnézte, de szemmel láthatóan nem volt lenyűgözve a látványtól. Bizonyára azt gondolta, de szerény is ez a német külügyminiszter! Aztán egy évvel később Gromiko meghívta Genschert a moszkvai villájába. Amíg a német kolléga háza körülbelül kétszáz négyzetméteres volt, addig Gromiko birodalma ennek a négyszerese: hatalmas, többhektáros kert, óriási úszómedence,

„focipályányi" nappali, fogadásokra alkalmas étkező...

A szovjet csapatok kivonulása Afganisztánból, 1989. – Nézze meg a videót!

Genscher, akit kellemes humorérzéke sosem hagyott cserben, megkérdezte: „Gromiko úr, öné ez a dácsa?" Erre a szűkszavú, mindig nagyon kimért Gromiko felháborodva megjegyezte: „Hát, persze hogy az enyém..., vagyis az államé!" És most jött az igazi, csipkelődő Genscher: „Látja, Gromiko úr, ez a hatalmas dácsa az államé, az én szerény kis házam pedig az enyém!"

Később Gorbacsovnak elmesélem a Genschertől hallott történetet. Nem nevetett, hanem nagyon komolyan reagált:

– A történet is nagyon jól mutatja, akkoriban a szovjet vezetők teljes mértékben azt hitték: övék a hatalom, övék minden. Ezért aztán amikor én elkezdtem visszaadni az egyes országoknak az önrendelkezési jogot, akkor azt mondták, szétverem a Szovjetuniót. De hát ez nem is volt a miénk. Csupán visszaadtam az egyes nemzeteknek, amit korábban elvettek tőlük.

Nos, Brezsnyev is abban hitt, hogy övé a hatalom. Az elvtársakra vonatkozó szabályok mellőzésével ő rendszeresen négyszemközt találkozott és tanácskozott bizonyos emberekkel. Az afganisztáni háborút is csak egy nagy szűk körben, hármasban, a szovjet honvédelmi és külügyminiszterrel együtt tervezték és indították el.

Gorbacsov hatalomra jutása után (1985) fokozatosan csökkentette a szovjet csapatok létszámát Afganisztánban. 1987-ben úgy döntött, hogy a csapatokat teljesen ki kell vonni az országból. Ebben segítségére volt az akkori külügyminiszter, Eduard Sevardnadze is. Kilenc év után, 1989-ben a szovjetek kivonultak, viszont az afgán polgárháború a mai napig tart.

– Brezsnyev egyetlen tollvonással, titokban indította el a háborút. Nekem négy évig tartott befejezni – értékelte tizenöt évvel később Gorbacsov az afganisztáni háborút.

UTÓIRAT:

Gorbacsov 1989-ben megszüntette a Szabadság Rádió zavarását, így a rimaszombati „zavaróállomást" is bezárták. A rádió több országban még ma is működik, sok országba sugároz.

Az Egyesült Államokban 2020-ban elhatározták: újra elindítják a rádió magyar nyelvű adását is.

11. MIHAIL ÉS RAISZA – A „SZEXI" FOTÓ

Mihail Gorbacsov a repülőgépen átöleli feleségét, Raiszát, 1984. december 16.

ÖSSZEFOGLALÓ:

A Gorbacsov házaspár különjárattal utazik. A férj lazán átöleli feleségét. Kíséretük rájuk sem mer nézni. De egyszer csak villan a vaku, a fotós készít róluk néhány képet. Az emberek tapsolni kezdenek: mindannyian ünneplik az egymást felvállaló, egymás iránti szeretetüket nem titkoló férfit és nőt.

HÁTTÉR:

A Szovjetunióban* a főtitkár és a PB-tagok* voltak az ország első emberei, akiket környezetük feltétel nélkül kiszolgált. Ezek az emberek sajátos hierarchiát, életvitelt építettek ki maguknak. Többek között igyekeztek eltitkolni mindent, ami a magánéletükre, házastársi kapcsolatukra vonatkozott. Úgy viselkedtek, mintha nem is emberek, hanem valamiféle misztikus, felsőbbrendű lények lennének.

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. – az SZKP KB Politikai Bizottságának tagja: 1979–1985

Raisza Makszimovna Gorbacsova: 1932. 01. 05. – 1999. 09. 20. filozófus, szociológus, Mihail Gorbacsov felesége

Margaret Thatcher: 1925. 10. 13. – 2013. 04. 08. az Egyesült Királyság 71. miniszterelnöke: 1979. 05. 04. – 1990. 11. 28.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot, és megjelennek a szövegben csillaggal (*) jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„A szívünk mindig együtt dobogott!"

– Kérsz egy teát? – kérdezte Gorbacsov a feleségétől, és bal kezével átölelte őt. A házaspár egy TU–104-es különjárattal tért vissza Londonból Moszkvába, és volt még jó másfél órájuk a leszállásig.

Gorbacsov 1984. december 14-én feleségével, Raiszával hivatalos látogatást tett Londonban: Margaret Thatcher* brit miniszterelnök hívta meg őt mint a szovjet Politikai Bizottság legfiatalabbik tagját. A megbeszélések remek hangulatban folytak, de Thatcher elsősorban nem is Gorbacsovtól, hanem feleségétől, Raisza Makszimovnától volt elragadtatva. Sőt, még a férje, Denis is értékelte az angolul is jól beszélő orosz lady széles körű műveltségét.

A látogatásnak volt némi előzménye. A külföldi titkosszolgálatok, így az angol is, gyakran jelentettek Gorbacsovról. Jelezték, hivatalosan ő a Szovjetunió második legfontosabb embere, a háttérben viszont gyakorlatilag már ő az első. Pontosabban: a jövő embere, a lehetséges következő pártfőtitkár.

Volt is mit jelenteni róla: Gorbacsov szinte naponta megjelent valahol, mondott, tett valamit. Igaz, általában a háttérben, de már akkor is úgy tűnt, ő irányítja a dolgok menetét. Ez feltűnt Londonban Margaret Thatchernek, aki előbb látta meg a jövendőbeli pártfőtitkárt Gorbacsovban, mint maga Gorbacsov.

Thatcher úgy gondolta, miután megnyerte a falklandi háborút, az Egyesült Királyság tekintélye a világban megint felerősödhet. Abban bízott, a szovjeteknek rövidesen szükségük lesz gazdasági segítségre, új technológiára, és – ha az angolok időben beteszik

Mihail Gorbacsov és Margaret Thatcher, London, 1984. december 16. – Nézze meg a videót!

Gorbacsov és Raisza, Thatcher és férje, Denis, London, 1984. december 16.

a lábukat Moszkvába – megkezdődhet a hatalmas szovjet birodalomban is egy modern gyarmatosítás.

Ám Gorbacsov londoni beszéde az új politikai gondolkodás szükségszerűségéről és az új „európai közös otthonról" eléggé elgondolkoztatta Thatchert. Tanácsadói megnyugtatták: semmi vész, ez csak egy új trükk, új retorika az oroszok részéről.

Gorbacsovból azonban rövidesen főtitkár, a Szovjetunió első embere lett, és hamar kiderült: nem jól hangzó szólamokat mond, hanem ténylegesen egy új szovjet politikát kíván felépíteni.

Ettől kezdve Margaret Thatcher is visszafogottabb lett Gorbacsov irányában: megértette, hogy a Szovjetunió és személy szerint Gorbacsov gazdaságilag nem igázható le, a brit birodalom nem állítható vissza. Sőt, amikor világossá vált, hogy Nyugat-Németország egyesülni kíván Kelet-Németországgal, és ezt Gorbacsov támogatja, Thatcher már a németekben is konkurenciát látott, és minden lehetséges módon ellenezte az új nagyhatalom létrejöttét.

De 1984 decemberében még a dolgok kezdetén vagyunk. Gorbacsov és Raisza megérkezik Londonba, meghódítják a miniszterelnök asszonyt és férjét, az angol sajtó ünnepli a modern szovjet házaspárt. Thatcher hangot ad elismerésének: Raisza nagyon jól néz ki, ő is szeretne hozzá hasonlítani!

Történt mindez három hónappal a regnáló szovjet főtitkár, Konsztantyin Csernyenko* halála és Gorbacsov főtitkárrá való megválasztása előtt. A Margaret Thatchernél hat évvel fiatalabb Gorbacsov elfogadta a miniszterelnök asszony meghívását, és jelezte: nem egyedül, hanem a feleségével kíván látogatást tenni! Thatcher elcsodálkozott, és azonnal bekéretett minden információt Raiszáról. Az angol diplomaták pedig rövidesen közölték Moszkvában: Thatcher asszony szeretettel várja Gorbacsov feleségét is!

Thatcher jóval később elmondta, szimata már akkor azt súgta: a Szovjetunióban Gorbacsov lesz a jövő embere. Szeretné hát megismerni Raiszát is: megtudni, ki áll a férfi mögött. Izgalmas volt szá-

mára a tény, amit a titkosszolgálat jelentett neki: Gorbacsov csak oroszul beszél, viszont a felesége, Raisza nagyon jól beszél angolul. Ez különös örömmel töltötte el, azonnal arra gondolt, hogy mint nők majd remekül szót értenek.

Thatcher volt az első nyugati vezető – megelőzve az amerikaiakat, a franciákat, a németeket is! –, aki taktikusan és nagyon előrelátóan gondolkodott Gorbacsovval kapcsolatban. Ő is, férje is nagyon szimpatikusnak találták a házaspárt, sőt, azt is mondhatnánk, megszerették őket, de a „Vaslady"-nek nem a szíve diktálta a tetteit. Hosszú időn keresztül csak „orosz blöffnek" tartotta Gorbacsovot, egy „jóindulatú orosznak", aki új taktikával kívánja megtéveszteni és meghódítani a világot. Thatcher politikus volt a javából, kitűnően tudott játszani és taktikázni. Gorbacsov évekkel később azt mondta: „Margaret a legravaszabb politikus, akivel valaha is találkoztam!"

Thatcher rezidenciáján lezajlott egy érdekes esemény, amely a jelenlévőket elgondolkoztatta. Teázás közben Gorbacsov azt mondta: „A Szovjetunióban mindannyian a munkásosztályhoz tartozunk." A mondat hallatán Raisza határozottan közbeszólt: „Mihail, te ügyvéd vagy!" Erre a férj: „Igen, igazad van, amit én mondtam, az csak egy szociológiai meghatározás."

A hallottak kapcsán mindenki felkapta a fejét: az ilyen hivatalos beszélgetéseken nem szokás, hogy a politikus felesége (férje) ellenvéleményen legyen, ilyen, ideológiailag fontos témában helyreigazítsa a párját. Teszi mindezt egy nagy hatalmú miniszterelnök és néhány újságíró jelenlétében.

Azonnal felmerült a kérdés: ki ez a nő, hogy ezt egy szovjet vezető oldalán meg meri tenni?

Másnap szalagcím az angol lapokban: „Az egyetlen Kreml-feleség, aki nem kövérebb a férjénél!", „Egy kommunista hölgy párizsi eleganciával!" Raisza egy londoni lapnak ezt mondta: „Mindent szeretek. Mindent viselek, és minden színt kedvelek." A bulvársajtónak a külsőségek taglalása volt a lényeg, maga Thatcher is elsősorban Raisza öltözetére figyelt.

Raisza a látogatás alatt mindig kedves és nagyon természetes volt. Állítólag megkérdezte Thatchert, hol vette a fülbevalóit. A ven-

déglátó örömmel adta meg a címet. Raisza aztán egy testőr kíséretében elment a Bond Streetre és a Cartier üzletben egy American Express kártyával vásárolt egy szép fülbevalót.

Nos, a londoni vizit jól sikerült, a házaspár visszaindult Moszkvába. Különös utazás volt ez, elsősorban a különjárat utasai számára. A diplomatákkal, sajtósokkal teli gép és személyzete először látott, élt át ilyen helyzetet: egy fontos elvtárs, a PB tagja, a KB egyik titkára együtt utazik a feleségével! Ilyen még nem volt a Szovjetunió történetében! A kísérők nem is tudták kezelni a helyzetet.

A fáma szerint korábban is előfordult, hogy egyik-másik elvtárs titokban elvitte magával a feleségét külföldre, de ez annyira titokban történt, hogy a feleség mindig különjárattal, inkognitóban utazott. Általában már egy-két nappal előbb megérkezett az adott országba, ahol kicsit nézelődhetett, shoppingolhatott. Még a szállodában is külön szobát foglaltak számára, lehetőleg álnéven, és a férj is csak nagy titokban kereshette fel, miután már minden hivatalos programja véget ért.

Nyikolaj Podgornij volt szovjet államfő idején, a hetvenes években suttogtak ilyen esetről a bennfentesek. Aztán, ahogy Leonyid Brezsnyev összevonta a pártfőtitkári és az elnöki hatalmat – ezzel bevezette az egyszemélyes irányítást! –, Podgornijt lemondásra kényszerítették és kivonták a szovjet politikai életből. Ezzel megszűnt az elnöki funkció meg a feleségek titkos utaztatása is. És mintha megszűntek volna maguk a feleségek is: láthatatlanná váltak a férfiak uralta macsó társadalomban.

Aztán eltelt tíz év, és megérkezett a Kremlbe egy ötvennégy éves fiatalember, egy új PB-tag, egy új KB-titkár és egy új szemlélet. Alaposan meg is ijedt az új helyzettől mindenki. Gorbacsov mindent másképpen csinált. Másképp beszélt, más volt a munkastílusa, rengeteget utazott vidékre az emberek közé, és mindenkitől tényleges teljesítményt és ellenőrzést várt el.

Akkoriban éppen a keményvonalas és nagybeteg Konsztantyin Csernyenko volt a főtitkár, a Kreml teljhatalmú ura. Utána hivatalból Gorbacsov a második ember, bár a tényleges erő és hatalom a Politikai Bizottság öregjeinek a kezében volt, élükön Andrej Gromiko külügyminiszterrel. Csernyenko betegsége miatt a fiatal Gorbacsov vitte a Politikai Bizottság és a Titkárság mindennapi ügyeit, a nómenklatúra általában őt kereste meg az ügyes-bajos dolgokkal. A napi teendők intézése szempontjából ő volt a háttérben a szürke eminenciás, bár semmiféle hivatalos felhatalmazása nem volt erre. Szinte mindent csak magánszorgalomból csinált.

Az öregek nem szerették a fiatal, állandóan újító és mindent felforgatni akaró vidéki fiút, de mivel elvégezte helyettük is a napi „kulimunkát", megtűrték őt, miközben nagyon szigorúan rajta tartották a szemüket. Gorbacsov viselkedése rendszeres téma volt közöttük. Viszont meg kell hagyni, a többségük ekkor már érezte, ha a Kreml nem változtat a politikáján, főleg a gazdaságpolitikáján, akkor a társadalmi elégedetlenség komoly probléma lehet. De a gazdaság szorosan összefügg az ország anyagi helyzetével, ami elsősorban a fegyverkezési hajsza miatt nagyon rossz állapotban van. Tehát Gorbacsovot nem szerették, de az életben maradáshoz szükségük volt rá.

Akkoriban Gorbacsov hivatalosan a párt Központi Bizottságának a mezőgazdasági ügyekért felelős titkára volt. Aztán jött a londoni út, mint egy villámcsapás; reflektorfénybe kerültek: Gorbacsov és Raisza a világ szeme láttára együtt utaztak Londonba! Az angol és a világsajtó ünnepelte őket, Moszkvában azonban csak Gorbacsovval foglalkoztak, Raiszát a szovjet sajtó akkor még mellőzte. Viszont Gorbacsovék fittyet hánytak a szovjet szokásokra: együtt utaztak, a repülőben egymás mellett ültek. Önmagában már ez is egy kisebb politikai földrengést váltott ki a kíséretnél, sőt a Kremlben is. De a házaspár még erre is „rátett egy lapáttal": mindenki szeme láttára a férfi átkarolta a nőt!

A kíséret tagjai közül senki nem mert „nyíltan" rájuk nézni, megbámulni őket, az emberek csak a szemüket forgatták, suttogtak és értetlenkedtek. A gépen csend volt, csak a motorok monoton zúgása hallatszott. Mihail Szergejevics és Raisza Makszimovna összehajolva bóbiskoltak.

Gorbacsov felhajtotta a két ülés közti karfát, átölelte és magához szorította feleségét. A látvány akkor, abban a közegben felért egy nyilvános szexjelenettel. A kíséret tagjai nem tudták, hova nézzenek, lesütötték a szemüket, nehogy „felségsértést" kövessenek el.

A házaspár közelében ült az egyik testőr, Szergej. A Gorbacsov mellett töltött hosszabb idő alatt megfigyelte, hogy Gorbacsov szereti, ha fényképezik. Ezért odaszólt a mellette ülő Eduard Pesovnak, a TASZSZ hírügynökség fotósának:

– Csinálj róluk egy képet!

– Mi van? Elment az eszed?! – kérdezett vissza kicsit értetlenkedve, suttogva a fotós.

– Várj, megkérdezem – válaszolta Szergej, és odalépett az összebújó párhoz. Nagy levegőt vett, és megkérdezte:

– Mihail Szergejevics, bocsásson meg, de csinálhatna önökről a fotós egy képet?

– Ne kérdezd, csináld! – hangzott a nagyon határozott válasz.

Szergej gyorsan kirángatta Eduardot a helyéről, aki megkereste a legjobb pozíciót. Gorbacsov és Raisza alig mozdultak el korábbi tartásukból, nem kezdtek el helyezkedni, „hivatalos" pózt felvenni. Végtelenül bájosan és nagyon megnyerő, őszinte tekintettel néztek a kamerába.

Felvillant a vaku: egyszer, kétszer, háromszor.

A kísérők is felfigyeltek a villanófényre. Mindenki a fotóst és a párt figyelte. Nem akartak hinni a szemüknek. Ilyet ők még nem láttak: a mindenható elvtárs a szemük láttára átöleli a feleségét. S ezt még fotózni is engedi!

Mi történik itt? Már nem is a felhőkben, hanem a mennyben járnak? – kérdezték magukban az emberek.

Egyszerre a nagy csendet erős, határozott ütemű taps törte meg. Nem tudni, ki kezdte, de pillanatokon belül mindenki bekapcsolódott.

Gorbacsov még szorosabban ölelte magához feleségét, és egy gyöngéd csókot adott Raisza homlokára.

De ekkor már Eduard újra a helyén ült – és ő is tapsolt.

UTÓIRAT:

A fotós hazaérve előhívta a filmet, elkészítette a színes képeket és archiválta a negatívot. Aztán valahogyan kiderült, hogy Gorbacsovékról készült egy „szexi" kép. És ezzel kezdődtek a problémák.

Az egyik, hogy a kép nem hagyományos, hanem „szexi" volt (azaz a férfi átkarolja a nőt!), a másik, a nagyobb probléma, hogy egyáltalán dokumentálták a házaspár közös utazását. Akkor még az illetékes beosztottak, a KGB joggal hitte, az ilyesmit titkolni kell.

Amikor Gorbacsovot megválasztották a párt és az ország első emberének, az őt „őrző-védő" KGB-nek arra is kiterjedt a figyelme, hogy megszerezzék a „kompromittáló" negatívot.

„Látogatást tettek" a fotósnál, és elvették tőle a képeket. De akkor már a „szexi" képről és a negatívról is több másolat készült. Sőt, Gorbacsov és Raisza cseppet sem ellenezték a kép publikálását.

Ma a fotó bekeretezve ott lóg Gorbacsov irodájának falán, sokszor, sok helyen megjelent, és Gorbacsov egyik könyvének címoldalára is ez a kép került.

Egyszer Gorbacsovval nézegettük az irodai „képkiállítást", köztük ezt a híres fotót is. Rámutattam a képre és megjegyeztem:

– Nagyon szép kép, látni, hogy boldogok együtt!

– Azok is voltunk, nagyon boldogok! *A szívünk mindig együtt dobogott!*

12. GORBACSOV: „MIÉRT NEM LETTEM FŐTITKÁR MÁR ANDROPOV UTÁN?"

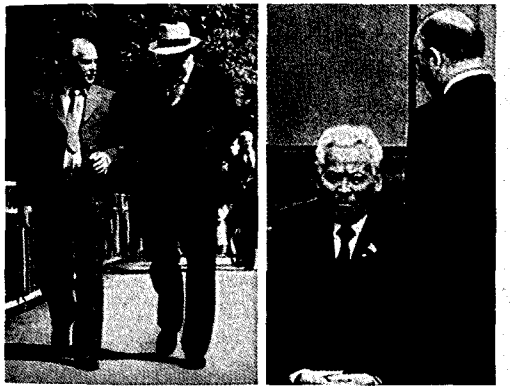

Mihail Gorbacsov és Jurij Andropov
– Konsztantyin Csernyenko és Mihail Gorbacsov

ÖSSZEFOGLALÓ:

Jurij Andropov* halálának bejelentésekor azt is közölni kellett, hogy ki lesz a temetési bizottság vezetője. Ebből aztán következtetni lehetett: minden bizonnyal az lesz majd az utód, az új főtitkár is. A Politikai Bizottság* összeült, felolvasták Andropov „végrendeletét", amit előzőleg Konsztantyin Csernyenko* „kozmetikázott". Az eredeti írásban Andropov egyértelműen Gorbacsovot nevezte meg utódjának. De a hatalmi harcból ekkor Csernyenko került ki győztesen.

HÁTTÉR:

1982. november eleje. Világszerte tombolt a hidegháború*, a nagyhatalmak őrült tempóban fegyverkeztek. A Szovjetunió* gazdasága a fegyverkezési verseny hatására romokban hevert. Hetvenöt évesen meghalt a Szovjetunió teljhatalmú ura, Leonyid Brezsnyev, aki 1964-től haláláig diktátorként vezette az országot. A világ árgus szemekkel figyelt: ki lesz az utód? A Politikai Bizottság Jurij Andropovot választotta meg, aki tizenöt hónap után meghalt. Így újra főtitkárt kellett választani.

ESEMÉNY:

Ki legyen az utód, az új főtitkár? – teszik fel a kérdést a Kremlben 1984. február 9-én, Jurij Andropov halála után. Két név is szóba kerül: Gorbacsov és Csernyenko. Andropov régi bizalmasában, Gorbacsovban látta az utódját. A Politikai Bizottság összeül és döntést hoz.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Moszkva, 1984. február 9.

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP KB Politikai Bizottságának tagja: 1979–1985

Jurij Vlagyimirovics Andropov:
1914. 06. 15. – 1984. 02. 09.
az SZKP főtitkára: 1982. 11. 10. – 1984. 02. 09.

Konsztantyin Usztyinovics Csernyenko:
1911. 10. 24. – 1985. 03. 10.
az SZKP főtitkára: 1984. 02. 13. – 1985. 03. 10.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Erre Voltaire-t kell idéznem:
ha nem lenne Isten, akkor ki kellene találni!"

Hideg februári napra ébredt Moszkva. És megint egy nagy gyászra: elhunyt az SZKP főtitkára, Jurij Andropov. Gyászolt az egész Szovjetunió, az egész keleti blokk, az egész kommunista világ. Berlintől Vlagyivosztokig minden iskolában, közterületen, állami intézményben elhelyezték a főtitkár fekete szalaggal átkötött képét. A rádiók, televíziók csak gyászzenéket sugároztak. Tizenöt hónappal korábban, az előző főtitkár, Leonyid Brezsnyev halálakor ugyanez volt a helyzet. Most minden megismétlődött.

– Andropov már hosszabb ideje betegeskedett. Az utóbbi hónapokban a mindennapi munkában nem is tudott részt venni. Helyette Konsztantyin Csernyenko vezette a Politikai Bizottság üléseit, irányította a napi teendőket, bár ő is sokat gyengélkedett – mondta nekem később Gorbacsov Moszkvában, a Gorbacsov Alapítvány* egyik irodájában.

Konsztantyin Csernyenko, Moszkva, 1984

Gorbacsov akkor már a Politikai Bizottság tagja volt. Jurij Andropov, a főtitkár a fokozatos, lassú reformok emberének hírében állt. Intézkedéseket hozott az alkoholizmus és a korrupció visszaszorítására, de a Szovjetunió akkori lehetőségei, szokásai szerint a „reformok" nagyon bürokratikusak, szinte megvalósíthatatlanok voltak. Az általa bevezetett reformok nem is gyakoroltak érzékelhető hatást a társadalomra. Sőt, a helyzet még rosszabbodott országszerte: Andropov lassú reformjainak következtében belföldön romlott a gazdasági helyzet, külföldön pedig a Szovjetunió még inkább elszigetelődött.

Mihail Gorbacsov és Jurij Andropov, 1970-es évek vége

Leonyid Brezsnyev és Kádár János, Budapest, 1980-as évek eleje

– Andropovval, Jurij Vlagyimiroviccsal évtizedek óta kimondottan jó volt a viszonyunk – mesélte Gorbacsov. – Mindig nagyon őszinték, nyíltak voltunk egymáshoz. Mindent, de tényleg mindent elmondhattam neki, amit csak gondoltam. Akár magánjellegű, akár politikai dologról volt szó. Ez nagy szó volt, hiszen akkoriban szinte még gondolni sem lehetett bármit, nemhogy mondani. De mi ketten már akkor is, amikor ő a KGB vezetője volt, nagyon nyíltan beszélgettünk. Meg később, amikor főtitkár lett, akkor is.

Gorbacsov elmesélte ennek a bizalmas viszonynak az egyik mozzanatát, amelyet mentorától, Andropovtól hallott. 1956 februárjában a párt Moszkvában tartotta XX. kongresszusát. Ezen mondta el híres beszédét az akkori főtitkár, Nyikita Hruscsov, amelyben bejelentette az *olvadási* folyamatot és bírálta elődje, Sztálin személyi kultuszát. Andropov ekkor a Szovjetunió budapesti nagykövete volt. Kis idővel a kongresszus után a magyar sztálinista diktátor, Rákosi Mátyás meghívta Andropovot egy vadászatra, ahol ezt mondta neki:

– Andropov elvtárs, mit műveltek maguk Moszkvában azon a kongresszuson?... Ami ott történt, az kommunista rendszerünk meggyalázása volt. Ma még elképzelni sem tudjuk, hogy ennek milyen komoly következményei lesznek.

Ténylegesen nehéz volt akkor még a következményekről beszélni, de talán Rákosi már sejtette: hónapokon belül vége a hatalmának, a magyar forradalom elűzi őt az országból, és a Szovjetunióban, száműzetésben kell meghalnia. Tizenhat éven keresztül magányosan élt a Szovjetunió különböző területein, utoljára Gorkij közelében, ahol még a vizet is maga hordta a falu kútjáról.

Folyamatosan leveleket írt Moszkvába, hogy helyezzék őt vissza a hatalomba. Kérésének egyik indoka, hogy Magyarországon nagyon szeretik őt az emberek. Folyamodványaival a Kremlben sosem foglalkoztak érdemben. Hazájában pedig ledöntötték szobrait, és ma is az ország egyik legkegyetlenebb diktátorának tartják. A szeretetről pedig nehéz lenne objektíven beszélni. Halálhírét 1971-ben csak eldugott kis hírben közölték a magyar újságok. Azt még megemlítették, hogy az egykori főtitkár „gyógykezelés céljából tartózkodott a Szovjetunióban". Miért is ne: ha a szovjet csapatok ideiglenesen tartózkodtak Magyarországon, akkor ugyanilyen alapon Rákosi is lehetett gyógykezelésen a Szovjetunióban. Rákosi élete, halála intő példa a mindenkori diktátorok számára: a sors keze mindenkit elér!

Magyarország kapcsán szóba került Kádár János neve is:

– Brezsnyev tisztelte Kádárt. Az igazat megvallva félt, tartott tőle. Brezsnyev nagyon jól tudta, Kádárnak, a magyar gulyáskommunizmusnak a Nyugaton is vannak „tisztelői". Azt gondolta, Kádárt nem szabad maga ellen felbőszítenie, *ezért mindig mindenben* nagyobb mozgásszabadságot biztosított számára, mint a többi szocialista ország vezetőinek. Félt, hogy ha Kádár valami miatt „begurul" és kilép a keleti blokkból, akkor tárt karokkal fogadja őt a Nyugat. És ezzel elindulna a lavina: a többi szocialista ország is követné a példáját – mesélte nekem Gorbacsov már Budapesten.

Érdekes megvilágítása a témának, de Gorbacsovtól hallva érzem ennek az értékítéletnek a súlyát is: a szovjet vezetésben mind belül, mind kívül megvolt a hierarchia, mindenki tisztában volt helyzetével, mozgásterével. Kádár vezetésével Magyarország ugyan néha elment szinte egészen a falig, *de aztán ő is megtorpant*: a sorsot ő sem akarta, nem merte kihívni saját maga ellen!

Később, 2001-ben Gorbacsovval a Kreml kongresszusi termének vörös bársony széksoraiban ültünk. A hatezer személy befogadására alkalmas termet még a hatvanas években Hruscsov kérésére építették. A Kreml építészei ezt akkor nagyon ellenezték, de Hruscsov hajthatatlan maradt. Azóta is itt zajlottak a párt kongresszusai.

Mihail Gorbacsov és Zolcer János, Moszkva, Kreml, 2001

– Egyszer itt azt mondta nekem Andropov: „Nézd, Mihail, a Kremlben bármi gyorsan megtörténhet. Az is lehetséges, hogy akár már holnaptól komoly súly nehezedik a válladra." Én némán álltam előtte, és csak néztem rá. Erre ő azt mondta: „Érted, amit most mondtam neked?" Erre én: „Mit lehet ezen nem érteni?!" Értettem és tudtam, hogy mire gondol. Éreztem, bennem látja az utódját. Mindketten tudtuk, hogy ő beteg, súlyos beteg, így tényleg bármikor szükség lehet egy utódra.

Gorbacsov és Andropov híres baráti viszonyáról sokan tudtak, és nem nézték jó szemmel. Sokan sejtették a Kremlben, hogy Andropov igyekszik majd pártfogoltját az előtérbe helyezni. Ezért aztán Gorbacsov minden szinten számíthatott ellenséges magatartásra. Tudta ezt Andropov is.

– Egy másik alkalommal azt mondta nekem Andropov: „Te ne csak az agrárpolitikai dolgokkal foglalkozz, hanem a teljes bel- és külpolitikával is! És ne érdekeljen, ha ez sokaknak nem tetszik. Csak csináld!" – „Rendben – válaszoltam –, így lesz!"

1983 végén Andropov már súlyos beteg volt, nem tudott részt venni a párt decemberi plenáris ülésén. Ezért az ülésre írt egy beszédet: értékelte az elvégzett munkát, kijelölte a feladatokat.

Az utolsó oldal aljára kézzel a következőket írta: „Súlyos betegségem miatt, a párt- és államvezetés folytonossága érdekében azt javaslom, hogy a Politikai Bizottság vezetésével Mihail Szergejevics legyen megbízva. Ezt kívánja országunk érdeke." A levelet Arkagyij Volszkij, Andropov titkára vette át, aki később Gorbacsovnak igazolta, hogy látta és olvasta Andropov kézírását.

Gorbacsov kinevezésének még Andropov életében meg kellett volna történnie. De a levél Volszkijtól Csernyenko kezébe került, aki

az utódlásra vonatkozó részt kivágatta. Tudta, Andropovnak már csak napjai vannak hátra, ezért úgy döntött, hogy a Politikai Bizottságnak majd csak a halál beállta után mutatja meg ezt a részt, kicsit „kozmetikázva": ugyanis Gorbacsov neve helyett a saját nevét íratta be.

Korábban, 1924-ben valami hasonló dolog történt Leninnel is, aki halála előtt szintén levelet írt: „Amióta Sztálin elvtárs főtitkár lett, mérhetetlen hatalmat összpontosított a kezében. Nem vagyok biztos benne, hogy Sztálin mindig elég körültekintően tud majd élni ezzel a hatalommal. Sztálin elvtárs túlságosan goromba ember [...], és ez a fogyatékossága tarthatatlan a főtitkári tisztségében. Ezért javaslom az elvtársaknak, gondolkozzanak azon, hogyan kellene Sztálint ebből a tisztségből áthelyezni." Akkor Lenin levele Sztálin kezébe került, és az intelmeket kicsit egyedi módon értelmezte: maga körül kivégeztetett mindenkit, országszerte pedig több millió embert, nehogy bárki is a hatalmára törhessen!

1984-ben tehát a Kremlben szintén volt egy levél, ami szintén illetéktelen kezekbe került. Andropov halála után Csernyenko feladata volt a Politikai Bizottság napirendi pontjainak meghatározása, a temetést megszervező ülés levezetése, ahol a főtitkár megválasztására is sor került. Ilyenkor a Politikai Bizottság tizennégy teljes tagjából valaki magához ragadta a szót, javasolt egy nevet, a többiek pedig szavaztak. Persze a szavazás kimenetelét az egyes csoportosulások már korábban megbeszélték egymás között. Minden előre le volt játszva.

– Csernyenko módosította Andropov levelének tartalmát: utasítására kivágták a velem foglalkozó részt, majd a nevem nélkül, Csernyenko nevével adták közzé a „végrendeletet". Bár Csernyenko adott utasítást a levél meghamisítására, de mögötte a Politikai Bizottság néhány öregje, például Nyikolaj Tyihonov állt. Ők kényszerítették bele az akkor már súlyos beteg embert a főtitkári székbe is, mert féltették a saját hatalmukat. Vele biztonságban érezték magukat. Csernyenko pedig elvállalta a feladatot. De szerintem tudta, hogy ő csak egy bábu a nagy politikai sakktáblán. A levél hamisításában közreműködők később elmondták nekem, hogyan történt mindez – meséli nekem rezzenéstelen arccal Gorbacsov, majd hozzáteszi: – Engem

egyrészt még túl fiatalnak tartottak, másrészt meg túl rebellisnek. Azt gondolták, én nem úgy fogok majd táncolni, ahogyan ők akarják. Ezért én nem voltam jó nekik!

De a fentiek csak jóval később, Csernyenko halála után derültek ki. Andropov 1984. február 10-én meghalt. A Politikai Bizottság három nagy öregje, Nyikolaj Tyihonov, Andrej Gromiko és Dmitrij Usztyinov összeült. Az új főtitkárnak Csernyenkót javasolták: hiszen neki már volt némi tapasztalata az ügyek irányításában, meg megbízható, idős elvtárs volt, aki a konzervatív vonalat képviselte. Ők megfelelően tudták Csernyenkót befolyásolni. Meg azzal is tisztában voltak, hogy Csernyenko beteg, sok vizet nem zavar majd a köreikben. Az öregek a javaslatukat előterjesztették egy, már több PB-taggal kibővített megbeszélésen. Itt viszont Dmitrij Usztyinov honvédelmi miniszter már Gorbacsovot javasolta főtitkárnak. Az elvtársak nem tudtak egyhangú döntést hozni. Azt mondták, vigyék az ügyet a teljes Politikai Bizottság elé, így a PB teljes létszámmal összeült.

– Csernyenko megnyitotta az ülést, Tyihonov azonnal magához ragadta a szót, felolvasta Andropov levelét, amelyben már Csernyenko neve szerepelt – emlékezik vissza Gorbacsov. – Tyihonov elkezdte dicsérni Csernyenkót, méltatta az érdemeit, majd szavazásra bocsátotta a kérdést. A levél és a dicsőítő szavak után mindenki megszavazta Csernyenkót. Így én is! Ebből mindenki számára világos volt, ha ez az előd meg az öregek döntése, akkor hát legyen, meg kell szavazni. A hamisított levélről akkor senki sem tudott. Ellentmondani senki nem mert. Szóval tipikus eset, így működött akkor a rendszer.

Ma már nagyon elméleti a kérdés: vajon jó lett volna a Szovjetuniónak, a világnak, ha már akkor Gorbacsovot választják meg főtitkárnak?

– *Erre Voltaire-t kell idéznem: ha nem lenne Isten, akkor ki kellene találni!* Nos, ha nem lett volna Csernyenko, akkor ki kellett volna találni egy Csernyenko-féle embert – válaszolja Gorbacsov. Vagyis egy átmeneti embert.

Kíváncsian nézek, miért is mondja ezt most, tizenöt év távlatából Gorbacsov.

A beteg Konsztantyin Csernyenko és felesége, Anna Csernyenko, Moszkva, 1984

– Akkor én még nem gondoltam, hogy nekem kellene a főtitkárnak lennem és ezért bármit is tennem. Akkor még nem éreztem magamat érettnek erre a feladatra.

– De miért is kellett volna Csernyenkót kitalálni?

– Mert Csernyenko is öreg és beteg volt, betegebb, mint Andropov. Így a személye csak időhúzásra, időnyerésre volt jó. Szerintem ez egyáltalán nem volt erkölcsös tett: az öregek ismerték a jelölt kóros egészségi állapotát, és ennek ellenére egy ország élére állították. És nem volt erkölcsös Csernyenko részéről sem, hogy ilyen fontos pozíciót ilyen rossz egészségi állapotban elvállalt. Hiszen nagyon jól tudta, mindannyian tudtuk, Csernyenkónak csak hónapjai vannak hátra az életből – mesélte részletesen Gorbacsov.

Csernyenko első intézkedései arra irányultak, hogy leszámolt Andropov kezdeményezéseivel és az elődje barátaival, így Gorbacsovval is. Szerencsére ez csak részben sikerült neki. Egészségi állapota hirtelen leromlott, így az ügyeket már nem tudta intézni. Szinte egyáltalán nem tudott részt venni a napi munkában. A Politikai Bizottság nagyon megosztott volt. Gromiko próbálta kézben tartani a gyeplőt. A PB-üléseket meg a Titkárságot akkoriban már jórészt a fiatal Gorbacsov vezette. Erre ugyan megbízása nem volt, de mivel az öregek „lazsáltak", valakinek dolgoznia kellett. Gorbacsov meg egyáltalán nem félt a munkától.

– Gromiko, de főleg Viktor Grisin igyekeztek hátráltatni a munkámban, de mivel tudták, valakinek vinnie kell a napi ügyeket, nem akartak teljesen félreállítani. Később, amikor főtitkár lettem, tudomást szereztem róla, hogy a KGB egyik osztálya már gyűjtötte rólam a kompromittáló anyagokat, amivel teljes mértékben el akartak távolítani Moszkvából: egyfajta száműzetést terveztek ellenem.

Konsztantyin Csernyenko szavaz, Moszkva, Kreml, 1985. február 24. (Pravda)

Konsztantyin Csernyenko halálhíre, Vremja, 1985. március 11. – Nézze meg a videót!

Gorbacsov egyre több főtitkári teendőt végzett el – hivatalos kinevezés nélkül.

– Tudtam, éreztem, valójában én vagyok a Titkárság, a Politikai Bizottság gyakorlati vezetője, de azzal is számoltam, hogy bármelyik pillanatban elküldhetnek ebből az önszorgalomból vállalt pozíciómból. Én csak úgy magamtól csináltam a dolgokat, mert láttam, a tényleges munka után senki sem töri magát. A legtöbb embernek csak a hatalom kellett, és nem a munka.

Gorbacsov napi 12-14 órát dolgozott, miközben mindenki tudta, hogy rövidesen újabb temetés lesz, és új főtitkárra lesz szükség.

– Viktor Grisin és még néhány öreg képtelen volt tudomásul venni, hogy a főtitkár halálos beteg, hogy rövidesen újra temetés lesz. Röviddel halála előtt Csernyenko már nem bírt járni, gyakran volt öntudatlan állapotban. Emlékszem, 1985 februárja volt. Ekkor került sor a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Legfelsőbb Tanácsa küldötteinek megválasztására. Csernyenko a Kreml klinikájának főtitkári kórtermében feküdt, amelyet még Brezsnyev idejében alakítottak ki. A választások napján a kórterem egyik részét átalakították választási helyiséggé, ahol egy szavazóurnát helyeztek el. Szépen kidekorálták a falakat, ott ült a választási bizottság – minden annak rendje és módja szerint nézett ki.

Majd a súlyos beteg Csernyenkónak beadtak egy injekciót, felöltöztették öltönybe, nyakkendőbe és az urnához állították. Aztán jött a kamera, és szépen felvették, ahogy Csernyenko leadja a szavazatát. Hadd lássák az emberek az egész országban: Csernyenko jól van, egészséges, és megtette kötelességét, elment választani. Mindezt elvtársai, úgynevezett igaz barátai tették vele.

Ma is megborzongok, amikor rágondolok, hogy micsoda embertelen, könyörtelen színjáték volt ez az egész. Később Csernyenko orvosa, Jevgenyij Csazov kardiológus elmesélte nekem, hogy a „cirkusz" alatt Csernyenko összeesett. Hosszú időbe telt, amíg újra fotózásra kész állapotba hozták és forgathatták tovább a választási jelenetet.

Persze ezt a híradóban nem mutatták be. Tíz nappal később Csernyenko meghalt. Az ország újra gyászolt.

– Akkoriban már országosan nagy volt a társadalmi feszültség. A lakosság azt kérdezte: meddig mehet ez így tovább? Hogyan lehet így irányítani az országot? Ez felelőtlenség a Politikai Bizottság részéről. Nem lehet minden évben temetés! Ebből elég volt, ez így nem mehet tovább, hallottuk minden oldalról – meséli Gorbacsov.

Gorbacsovnak leveleket írtak az ország számos részéből, és kérték, lépjen, tegyen valamit, ne engedje, hogy így folytatódjanak az események.

– Mit tehettem volna a főtitkári szék ügyében? A hatalmi harcot morális szempontból elutasítottam, és Csernyenko halálát sem kívántam.

Aztán eljött a nap: 1985. március 10. Este 19 óra 20 perc. Vasárnap volt, sötét, hideg este Moszkvában. Gorbacsovot a kocsija hazavitte a Moszkva melletti dácsára. Otthon kiszállt a kocsiból, de alig lépett be a házba, máris telefonhoz hívták:

– Ekkor jelentette nekem a főtitkár orvosa, Csazov akadémikus, hogy meghalt Csernyenko. Alig tettem le a kagylót, hívott Viktor Csebrikov, a KGB főnöke, ő is tájékoztatott Csernyenko haláláról. Azonnal kértem, hogy kapcsolják az irodámat: este 11-re összehívattam a Politikai Bizottság ülését. Aztán sikerült elérnem Gromikót. Megkértem, találkozzunk 22:30-kor, szeretnék vele négyszemközt beszélni. Beleegyezett. Gromikónak nagyon jó információi voltak az országban uralkodó helyzetről, és nem pályázott a főtitkári posztra.

Gorbacsov mély lélegzetet vesz, egyre mélyebbek az emlékek, egyre jobban felidéződnek a kritikus pillanatok.

Andrej Gromikót külföldi útjaira mindig elkísérte a felesége, de mindig titokban – Nézze meg a dokumentumfilmet!

Andrej Gromiko és Mihail Gorbacsov, Moszkva, 1986

– Gromiko a telefonban nagyon higgadtan, nyugodtan vette tudomásul a halálhírt. Sokszor irigyeltem Gromikót híres nyugodtsága miatt.

Gorbacsov nem véletlenül akart találkozni a PB-ülés előtt Andrej Gromikóval, akivel egyébként nem ápolt különösebben jó viszonyt. Régóta ismerte őt, a sok nagy öreg közül ő volt a legfiatalabb, de nagy tekintélye volt mindenki előtt. A Politikai Bizottságban meghatározó, sokszor mérvadó volt a szava. A PB-tagok nagyon tisztelték a külügyminisztert, aki már 1957-től képviselte a Szovjetuniót. Nemzetközileg csak Mr. Nyet! volt a neve.

Andrej Andrejevics Gromiko volt a szovjetek külföldön legismertebb nagyágyúja. A belorusz származású politikus jól beszélt angolul, mindig higgadtnak és szűkszavúnak mutatkozott. Legtöbbször beérte egy nagyon rövid válasszal: NYET (nem)! 1957-től huszonnyolc éven keresztül volt a nagyhatalom könyörtelen külügyminisztere, a hidegháború egyik jellegzetes figurája.

Környezete szerint azért vitte magával külföldi útjaira a feleségét, mert Ligyija Dmitrijevna asszony nélkül semmilyen fontos kérdésben nem akart dönteni. Mindig kikérte a felesége véleményét, és az esetek többségében hallgatott is rá. Többek szerint a háttérben az asszony volt a főnök, és Gromiko azért volt mindig halk, szűkszavú, mert felesége mellett nem mindig jutott szóhoz. Meg aztán diplomataként a hosszú évek során azt is megtanulta, hogy hallgatni arany, abból nem lehet félreértés.

Egyszer Európa egyik nagy külügyminisztere, a német Hans-Dietrich Genscher azt mondta nekem, hogy Gromikóval nagyon gyorsan le lehetett bonyolítani egy tárgyalást. Ugyanis a szovjet külügyminiszter általában meghallgatta a partnere hosszabb-rövidebb monológját, majd ennyit mondott: Nyet! Ezért aztán Genscher egy idő után már úgy kezdte a beszélgetést: Külügyminiszter úr, még mielőtt nemet mondana, engedje meg...

Gorbacsov Csebrikov telefonhívása után tömören közölte a hírt feleségével, Raiszával. Leültek az asztalhoz, elfogyasztották hideg vacsorájukat. Nem sokat beszélgettek, szinte némán ettek. Gorbacsov jelezte, még aznap este találkoznia kell a Kremlben Gromikóval és a PB tagjaival.

– Megyek, és most minden megtörténhet – búcsúzott Gorbacsov Raiszától, aki kikísérte a férjét a kocsihoz. Mielőtt beszállt az autóba, Raisza ezt mondta neki:

– Bármilyen későn jössz is haza, megvárlak.

Gorbacsov és Gromiko a megbeszélt időben találkoztak a Kremlben. Abban a teremben ültek le beszélgetni, ahol a Politikai Bizottság ülései is zajlottak. Gorbacsov határozottan előadta tervét, kérését:

– Andrej Andrejevics, ebben a nagyon felelősségteljes időben egy fontos döntés előtt állunk. El kell döntenünk, ki lesz az utód, az új vezető. És most nagyon figyelembe kell venni az ország helyzetét, az országban az emberek között uralkodó feszültséget, nyugtalanságot. Úgy gondolom, a helyzet azt diktálja, hogy mi ketten vegyük kezünkbe az irányítást. A többi már részletkérdés.

Gromiko figyelmesen, nyugodtan hallgatta a nála huszonkét évvel fiatalabb Gorbacsovot. Gorbacsov azt gondolhatta, hogy Gromiko – szokásához híven – majd egy kis időt kér tőle, és csak másnap válaszol. De nem ez történt: azonnal és határozott, tömör választ kapott tőle. (Minden bizonnyal az utódlás kérdése a Gromiko házaspárnál már korábban téma lehetett.)

– Egyetértek!

Aztán még megbeszélték a „részleteket": ha Gorbacsov lesz a főtitkár, akkor a külpolitikától visszavonulni készülő, elfáradt Gromiko

kap egy kényelmes pozíciót: ő lehet a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének Elnöke.

– Akkor ebben megállapodtunk – búcsúzott egymástól Gromiko és Gorbacsov.

Időközben a Politikai Bizottság többi tagja is összegyűlt, és csoportokra osztódva beszélgettek egymással. Viktor Grisin, aki még néhány napja a választásokra „felélesztette" és mutogatta a félholt Csernyenkót, most azt javasolta, Gorbacsov legyen a temetést szervező bizottság elnöke. Az eddigi tapasztalatok szerint aki a temetést szervezte, az lett a főtitkár is. Így volt ez Brezsnyev és Andropov esetében is.

Aztán 23:00-kor összeült Politikai Bizottság, amelyen Gorbacsov beszédet mondott. Ennek lényege: olyan főtitkárt kell választani, aki egyesíti és nem megosztja a Politikai Bizottság tagjait. Ám az elvtársak nem tudtak megegyezni, így a döntést elhalasztották másnapra, noha már akkor este több csoportban is felmerült Gorbacsov neve. A végső döntéssel azonban kivártak. Mielőtt Gorbacsov elindult volna a Kremlből, még elköszönt Gromikótól, aki így búcsúzott tőle: „Mihail Szergejevics, holnap legyen felkészülve mindenre! Én még maradok és beszélek az elvtársakkal."

Másnap, a PB 14:00-kor kezdődő ülésén Gorbacsovot választották meg a temetési bizottság vezetőjének. Ez az előző évek tapasztalatai alapján már egy komoly jel volt: aki a temetési bizottságot vezeti, az lesz az utód, az új főtitkár.

Néhány órával később, 17:00-kor újra összeült a Politikai Bizottság. Gorbacsov nyitotta meg és vezette az ülést. Elmondta, új főtitkárt kell választani: „Elvtársak, várom a javaslatokat!" Erre Gromiko azonnal felállt, és magához ragadta a szót: „Elvtársak, én Mihail Szergejevicset javaslom" – mondta, és elkezdte méltatni Gorbacsov érdemeit.

– Most hallottam először, hogy Gromiko milyen szépen tud beszélni – emlékezik vissza Gorbacsov. – Egy fantasztikus, nagyon szenvedélyes beszédet mondott. Igazi mestere volt a szónoklatnak. A hallgatóságot teljesen hatalmába kerítette a beszéde, szinte sokkhatás érte az embereket. Tudtam, Gromiko nagyon tapasztalt politikus, rengeteg és nagyon megbízható információja van az aktuális gazdasági helyzetről, az országban uralkodó hangulatról. Ezért a realitásokból indul ki és tudja, most már elkerülhetetlen a jelentős változtatás. És azt is tudtam, nagy a tekintélye, a többség hallgat rá. Meg bíztam abban, hogy az előző esti megállapodásunk szellemében cselekszik.

Konsztantyin Csernyenko temetése és munkássága, TV Central, 2018 – Nézze meg a dokumentumfilmet!

Gorbacsov tovább kutat az emlékeiben.

– Gromiko beszéde után azonnal felálltam és azt mondtam a PB-tagoknak, hogy mindenki mondja el véleményét Gromiko elvtárs javaslatával kapcsolatban. Erre minden PB-tag megszólalt, elmondta véleményét, és lényegében mindenki engem támogatott. Gromiko fergeteges szavainak senki sem tudott, vagy nem mert ellentmondani. Ilyen volt nálunk a rend, a hierarchia!

Végül Gorbacsov szavazásra bocsátotta a kérdést: az ő jövője, sorsa volt a tét. A Politikai Bizottság szavazott: egyhangúlag Mihail Szergejevics Gorbacsovot választották Csernyenko utódjának, a Szovjetunió Kommunista Pártja új főtitkárának.

– Számomra ez volt életem egyik legfontosabb pillanata: végtelenül boldog voltam, de éreztem az óriási felelősséget is. Bár megnyertem egy csatát, de az igazi harc majd csak most következik – meséli felcsillanó szemekkel Gorbacsov. – Igaz, akkor nem gondoltam, hogy ez a harc ennyire kemény lesz, arra meg főleg nem gondoltam, hogy mi lesz a harc vége.

UTÓIRAT:

A mindenkori főtitkár irodájában volt egy hatalmas, beépített páncélszekrény. A főtitkár halála után az utód feladata volt az iroda átvétele, a széf kinyitása és tartalmának megismerése. A dolog, mint olyan sok egyéb a Kremlben, ez is államtitokként volt kezelve.

Gorbacsov kinevezése után átvette a főtitkári irodát és kinyitotta elődje, Csernyenko páncélszekrényét. A széfben nagyon sok készpénz – rubel és dollár – és egy vékony mappa volt. Senki sem tudta pontosan, honnan származott a pénz és mi célból volt a kisebb vagyon a páncélszekrényben.

Egyesek azt mondták, Csernyenko sajátjának tekintette a párt pénzét, és annak egy részét ott őrizte. Mások szerint korrupciós pénzek voltak a széfben. Megint mások azt állítják, Csernyenko a fizetéséből nem költött el egy fillért sem – mivel minden költségét az állam fizette –, ezért gyűlt össze a sok pénz a széfben. Tény, hogy a teljes összeg bekerült az állami költségvetésbe. A kis dossziéban pedig csak semmitmondó papírok voltak.

II. RÉSZ

A GYÖZTES EMBER

Igen, megtörténik, hogy az ember erős, menne még feljebb,
de már nincs út tovább. Meg néha megtörténik, hogy még van erő is,
és van út is, de mégis meg kell állnia: felemelt fővel, büszkén.
De erre csak az képes, aki tudja, ő már így is győztes,
hiszen megtette, ami ráméretett.

13. GORBACSOV MEGVÁLASZTÁSA ÉS A PERESZTROJKA KEZDETE

Mihail Gorbacsov, Moszkva, 1985. március 11.

ÖSSZEFOGLALÓ:

Konsztantyin Csernyenko* halála után Mihail Gorbacsovot választják az SZKP főtitkárának*, aki a temetés után beszédet mond a jelen lévő kommunista országok párttitkárainak:

– Már akkor bejelentettem nekik, hogy jönnek a változások. *Számomra akkor, ezzel a beszéddel kezdődött el a peresztrojka**.

HÁTTÉR:

Az 1980-as évek közepe: a hidegháború javában dúl a nagyhatalmak között. A Szovjetunió* ugyan kénytelen folytatni, de már alig bírja a fegyverkezési versenyt. Az elavult gazdaságú országnak reformokra van szüksége. Az ország vezetői öregek, két éven belül már három temetés volt. A Kremlen* belül komoly pozícióharcok dúlnak: ki legyen az utód? Több jelölt is van. Végül az egyik nagy öreg, a külügyminiszter, Andrej Gromiko segít megtalálni a megoldást.

ESEMÉNY:

1985. március 11-én délután két órakor a szovjet állami televízió bejelenti Csernyenko halálát. Három órával később a Politikai Bizottság* megválasztja Mihail Szergejevics Gorbacsovot a Szovjetunió Kommunista Pártja főtitkárává, az ország első emberévé.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Szovjetunió, Moszkva, Kreml
1985. március 11.

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.

Raisza Makszimovna Gorbacsova:
1932. 01. 05. – 1999. 09. 20.
filozófus, szociológus, Mihail Gorbacsov felesége

Andrej Andrejevics Gromiko:
1909. 06. 18. – 1989. 06. 02.
közgazdász, diplomata, a Szovjetunió külügyminisztere:
1957. 02. 14. – 1985. 07. 02.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Számomra aznap, ezzel a beszéddel kezdődött el a peresztrojka."

Gorbacsov aznap is korán kelt. Kimondottan izgatott volt, hiszen tudta, nagyon különös napra virradt: a Politikai Bizottság – előrelátható an! – őt nevezi majd ki a párt új főtitkárának, az ország első emberének. Előző este megállapodott a nagy öreggel, Andrej Gromikóval: ő lesz a főtitkár, Gromiko visszavonul és megkapja a formális hatalmú elnöki pozíciót. De ehhez még kellett a Politikai Bizottság döntése.

Gorbacsov hajnalban ért haza a Kremlből. Hazaérkezése után még feleségével, Raiszával megbeszélték, hogy ha megkapja a kinevezést, elvállalja a feladatot. Hiszen így egy nagy álom válhat valóra, amiért egészen mostanáig keményen dolgozott: szeretné végre modernizálni az országot, jobbá tenni az emberek életét!

Kamaszkorától vissza-visszatérő álom és terv Gorbacsov számára: felgyorsítani, megváltoztatni a dolgok lassú menetét; átszervezni a régi, elavult módszerrel dolgozó politikai életet, államapparátust; hatékonyabbá tenni az ipari és a mezőgazdasági termelést.

Sosem pályázott a főtitkári pozícióra, de az utóbbi egy-két évben megértette, változásokat alulról nem lehet kezdeményezni, végrehajtani. Ezek csak felülről jöhetnek. A legfelsőbb szintről. A párton, a Politikai Bizottságon belül kell elindítani ezeket. De ott is csak akkor van esély, ha ő a Politikai Bizottság „vezetője", a párt főtitkára. Hiszen minden ettől az egy embertől függ.

Ezek a dolgok jártak az eszében reggel, amikor felkelt.

– Kikészítettem a ruhádat – mondta neki Raisza, aki általában minden reggel összeállította az aznapi öltözékét. Sötét öltöny, hófehér ing, sötét nyakkendő.

Gorbacsov felöltözött, megitták együtt a reggeli teát, majd Mihail elköszönt:

– Ma egy új világ kezdődik – mondta még az ajtóban Raiszának, majd megcsókolta feleségét, és beült a kocsiba.

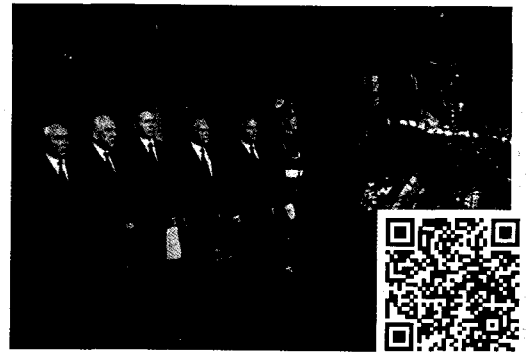

Konsztantyin Csernyenko temetése, és Mihail Gorbacsov fogadja a temetésre Moszkvába érkező külföldi vendégeket, 1985. március 13.
– Nézze meg a videót!

Egész nap folytak a tárgyalások, tartottak a temetés előkészületei. Majd 17 órát ütött a Kreml toronyórája: megkezdődött a Politikai Bizottság ülése. Az ülést Gorbacsov vezette. Rövid megnyitóbeszédében értékelte Csernyenko munkáját, majd átadta a szót Gromikónak.

Egyelőre minden úgy zajlott, ahogyan előző este azt Gromikóval a Kremlben egyeztették. Gromiko hivatalosan bemutatta Gorbacsovot, hangsúlyozta erényeit, érdemeit és a főtitkári posztra javasolta. Fergeteges beszédet mondott. Ennek hatására Gorbacsovot egyhangúlag megválasztották a párt főtitkárának! Valójában ez csak formalitás volt, mert a többség – Gromiko, Jegor Ligacsov és mások kezdeményezésére – már korábban elfogadta Gorbacsov személyét. A kinevezés után Gorbacsov felállt és rövid beszédet mondott.

Tudatosan nem köszönte meg a kinevezést, csak általános dolgokról beszélt. Ekkor még a *peresztrojka*, glasznoszty** szavakkal nem akarta borzolni a Politikai Bizottság kedélyét. De a fejében már összeállt minden: tudta a következő lépéseket. – A nagy csata első ütközetét megnyerte: ő a főtitkár, gyakorlatilag övé a teljhatalom.

Két nappal később, 1985. március 13-án eltemették Csernyenkót. Az eseményre összegyűlt a nyugati és a keleti világ összes fontos politikusa: pártfőtitkárok, államelnökök, politikusok...

Gorbacsov – a hivatalos részvétnyilvánítási ceremónián kívül – külön találkozott a nyugatiakkal és külön a baráti keletiekkel, a szocialista országok pártfőtitkáraival, akik előtt beszédet mondott.

– *Számomra aznap, ezzel a beszéddel kezdődött el a peresztrojka.* Már akkor elmondtam az egyes országok főtitkárainak, hogy a Szovjetunió többé nem akarja senkinek sem megmondani, hogyan intézze a dolgait. Minden ország szabadon dönthet a saját jövőjéről. Valójában már ekkor szakítani akartam az addig érvényben lévő Brezsnyev-doktrínával – mondta nekem Gorbacsov 2019 őszén. Igaz, beszédében akkor még nem fogalmazott ennyire egyértelműen, de utólag végigolvasva mondandóját, szavaiból már kivehető volt egy, a korábbitól teljesen más hangnem, más gondolkodásmód.

A beszéd után nem volt különösebb ujjongás, taps a hallgatóság részéről. A szocialista országok főtitkárai némán tudomásul vették a beszédet. A legtöbben azt hitték, megy majd minden ugyanúgy tovább, ahogyan eddig is zajlottak az események. Egyikük sem gondolta, hogy ekkor, ezzel a beszéddel kezdődött el „uralkodásuk", hatalmuk vége – és világszerte a változások.

Gorbacsov akkor este kiengedte a változás szellemét a palackból, aminek hatására négy éven belül minden kelet-európai szocialista vezető hatalmát elsöpörte a népharag és a történelem; elindult a Szovjetunióban és a világban a „békés forradalmi" folyamat, amely gyökeresen megváltoztatott mindent; megkezdődött a leszerelés, a fegyverzetcsökkentés; a népek és nemzetek elkezdtek barátkozni; egy ideig úgy tűnt, végre békésebb, nyitottabb és biztonságosabb lesz a világ, a jövő...

Gorbacsov egyedülálló módon elindította a folyamatot, végezte a dolgát, amíg csak tehette.

A folytatás most már másra vár!

14. MATHIAS RUST A VÖRÖS TÉREN LANDOL

Mathias Rust, Moszkva, Vörös tér, 1987. május. 28.

ÖSSZEFOGLALÓ:

1987-ben a tizenkilenc éves hamburgi pilóta, Mathias Rust kigondolt egy jó mókát: bérelt egy Cessna repülőgépet, majd Helsinkiből, a vasútvonalat követve, zavartalanul berepült Moszkvába és a Vörös téren* landolt. A világsajtó és Gorbacsov is elképedve tette fel a kérdést: – Ez hogyan történhetett meg?

HÁTTÉR:

Gorbacsov *peresztrojka*-* és *glasznoszty*-politikájának eredménye belföldön: elégedetlen tömegek, áruhiány, fejetlenség; külföldön: nyíltság, nyitottság, nagy népszerűség. Ebben a hangulatban egy nyugatnémet fiatalember gondol egyet, mondván, hogy ez jó móka lesz, bérel egy repülőgépet, és elindul Moszkva felé: illegálisan, engedély nélkül.

ESEMÉNY:

1987. május 28-án egy Cessna 172P típusú, egymotoros repülővel – a moszkvai Vörös teret a Nagy Moszkva híddal összekötő részen – landol Mathias Rust. Helsinkiből indult, szinte észrevétlenül átrepülte a Szovjetuniót, ezzel kijátszva az egész szovjet légvédelmet. Gorbacsov tombol, meneszti a honvédelmi minisztert.

Mathias Rust ujjong: Hát ezt megcsináltam!

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Szovjetunió, Moszkva, Vörös tér
1987. május 28. 18:40

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. – az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.

Mathias Rust: 1968. június 1. – német pilóta

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot, és megjelennek a szövegben csillaggal (*) jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Hogy történhetett ez meg?"

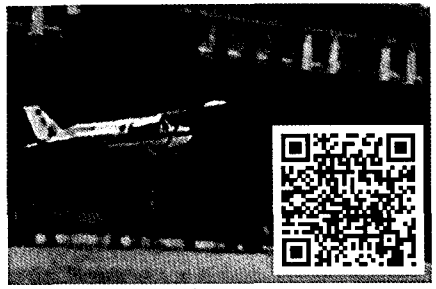

A landolás képei és interjú Mathias Rusttal, Deutsche Welle, 2012 – Nézze meg a videót!

– Hát ezt megcsináltam!!! – mondta magában Mathias Rust, miután öt és fél órás repülőút után landolt a moszkvai Vörös téren. Számára is elég hihetetlen volt az esemény: Helsinkiből berepült a Szovjetunióba, és zavartalanul megtette az utat Moszkváig.

Rust Helsinkiből indulva gyorsan elérte Leningrádot*, és onnan a Moszkvába tartó vasútvonal felett repült. A látási viszonyok jók voltak, térkép se nagyon kellett neki.

Biztonsági okokból repülőgépén kikapcsolta a radart és a rádiót. Fejére feltett egy motorbiciklis sisakot, minden eshetőségre gondolva: ha lelőnék őt, talán sérülés nélkül megússza a földet érést.

Moszkva központját 18:30-kor érte el. Leszállás előtt tett néhány kört a Vörös tér és a Kreml fölött – anélkül, hogy ebben bárki is próbálta volna megakadályozni.

Eredetileg a Vörös téren akart landolni, de mivel ott sok volt az ember, másképp döntött. A Nagy Moszkva híd felől landolt, a Vaszilij Blazsennij-székesegyház* melletti parkoló területén ért földet, és a kisgépével begurult a Vörös tér elejére.

A kíváncsi tömeg azonnal körbevette őt. Fényképezkedtek vele, autogramot kértek tőle az emberek. Egy nő szendvicset adott neki. És nemsokára jöttek a Kreml őrei, akik azonnal őrizetbe vették a tizenkilenc éves hamburgi fiatalembert.

Berlin, Kelet-Németország* fővárosa, este 17:00 (két órával kevesebb, mint Moszkvában!).

A Szovjetunió* főtitkára, Mihail Gorbacsov Berlinben van: aktuális katonapolitikai kérdésekről tárgyal a keletnémet vezetőkkel. Gorbacsov éppen beszél, amikor a terembe belép az egyik embere, és a kezébe nyom egy cédulát. Gorbacsov elolvassa, majd azt mondja a jelenlévőknek:

– Elvtársak, egy fél órája valaki repülőtérnek használta a Vörös teret. Kérem, tartsunk egy kis szünetet! – Gorbacsov kiment a teremből, és kint az emberei részletesen informálták őt a történtekről: egy fiatal nyugatnémet ifjú kijátszotta a teljes szovjet légvédelmet, majd zavartalanul landolt a Vörös téren. A KGB* azonnal őrizetbe vette őt, de hogyan tovább? – kérdezték Gorbacsovot az emberei.

– *Hogy történhetett ez meg?* – tette fel a kérdést Gorbacsov, és nyomdafestéket nem tűrő szavakkal is igyekezett nyomatékot adni felháborodásának. – Azonnal vizsgálatot rendelek el!

Gorbacsov, visszaérkezve Moszkvába, menesztette védelmi miniszterét, Szergej Szokolovot, a légierő parancsnokát, Alekszander Koldunovot és további mintegy háromszáz, fontos beosztású katonatisztet, akik egyébként a peresztrojka ellenlábasai is voltak.

A világsajtóban szenzációként közölték a hírt, és mindenki feltette a kérdést: hogy történhetett ez meg?

– Én nagyon komolyan vettem a történteket. Nem is annyira az zavart, hogy valaki „békésen" berepült a Vörös térre, hanem hogy ezt engedélyek nélkül, a teljes szovjet légelhárítás szeme láttára (vagy nem láttára!) megtehette. Ez nagyon felháborított, és tudtam, hogy ez saját tábornokaim részéről akár egy provokáció is lehet, és ez nem maradhat következmények nélkül.

Gorbacsov többször hangsúlyozta, nem Mathias Rustra volt dühös. Sőt, a Kremlben egyes hangok, az orosz sajtó gyakran javasolta: Rust a tettéért kapjon kitüntetést!

– Igen, lehet, hogy megérdemelte volna – mondta Gorbacsov. – Én tényleg hálás voltam neki, hogy felnyitotta a szememet, és feltárt egy nagyon komoly problémát: a légvédelmünk korszerűtlenségét, hiányosságait, az emberi hanyagságot, az emberekben egyre jobban növekvő közönyt. De voltak törvényeink. És én, aki azt hangoztattam, hogy demokráciát építünk, nem nyúlhattam a törvények fölé. Se Rust ellen, se Rust érdekében.

Rust végül nem kitüntetést, hanem 1987. szeptember 4-én négy év munkatáborban letöltendő szabadságvesztést kapott: illegális beutazás, a nemzetközi repülési előírások megsértése, mások életének és biztonságának veszélyeztetése miatt. Büntetése alatt

a lefortovói munkatábor könyvtárában dolgozott.

Egy interjú során elmondta, hogy valójában miért repült be Moszkvába:

– Számomra ez egy remek szórakozás, jó móka volt – semmi több.

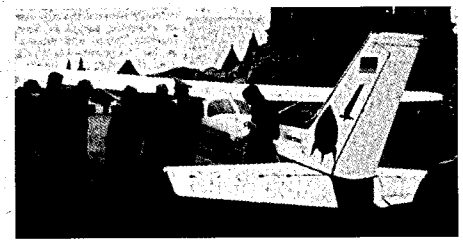

Mathias Rust landolás után, Moszkva, 1987. május 28.

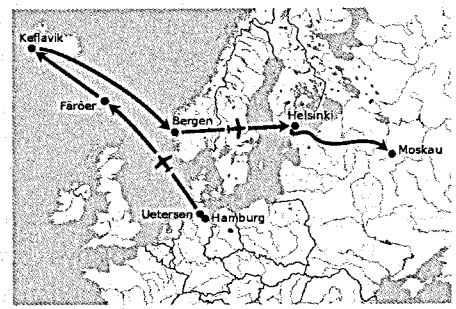

Mathias Rust repülési útvonala

Mathias Rust tizenkilenc évesen, negyven óra repülés után Hamburgban megkapta a repülési jogosítványt. Egy hamburgi cégtől bérbe vette a Cessna 172 Skyhawk II (D-ECJB) egymotoros kisgépet. Kiszerelte belőle a pilóta melletti ülést, helyére is üzemanyagtartályokat tett. Hamburgból elrepült Izlandra, majd Finnországba. Ott feltankolt, és öt és fél óra repülés után zavartalanul landolt Moszkvában.

Tévhit, hogy alacsonyan repült, és ezért nem vették észre a radarok. Általában magasan repült, csak három alkalommal ereszkedett 300 méterre: tartva a szárnyfelületek megfagyásától.

– Hosszan foglalkoztam a dologgal – mondja jóval később Gorbacsov. – Egyszerűen nem hagyott nyugodni a gondolat, hogy a fenébe történhetett ez meg. A végeredmény: a döntéshozók – holott többször észlelték a gépet – képtelenek voltak megfelelően cselekedni, bármilyen döntést is hozni! Senki sem mert vagy akart dönteni. Mindenki továbbjelentette a dolgot és mástól várta a döntést. Döntést pedig – közel hat órán keresztül! – a szovjet légvédelem katonái, tisztjei, tábornokai képtelenek voltak hozni. Ezért a szovjet hadseregben több százan nagyon komoly árat fizettek: a minisztert – érdemei elismerése mellett! – idő előtt nyugdíjazták, de voltak, akiket a szó szoros értelmében kirúgtak.

– Én személy szerint hálás vagyok Rustnak: tette kapcsán megértettem, a peresztrojka nem elég gyors és nem megfelelő hatékony-

ságú – emlékezett vissza Gorbacsov. A Szovjetunióban és világszerte viccek tömege született Mathias Rustról, meg irodalmi darabok, színházi előadások, különféle anekdoták is napvilágot láttak. Ma Moszkvában sokan a Kreml repülőterének nevezik a Vörös teret. Amikor a nyolcvanas évek végén betiltották a Vörös téren a dohányzást, mindenki számára világos volt a döntés oka: reptéren nem lehet cigizni! Mathias Rustnak – tizennégy hónapi munkatáborban végzett könyvtári munka után – megkegyelmezett a szovjet államfő, Andrej Gromiko, és visszatérhetett szülővárosába, Hamburgba.

Börtönbüntetése alatt a német külügyminiszter, Hans-Dietrich Genscher igyekezett Gorbacsovnál többször is közbenjárni Rust érdekében:

– Kétszer is beszéltem róla Gorbacsovval, aki mindig elmondta, Rust tette a szovjet törvények szerint bűncselekmény, ezért büntetés jár neki. De Gorbacsov minden alkalommal megígérte, mindent megtesz az érdekében, mert ő sem tartja őt bűnözőnek – idézte fel nekem később Genscher a Gorbacsovval folytatott beszélgetését.

– Amikor Genscher már másodszor is szóba hozta Rustot, azonnal beszéltem az embereimmel és Gromiko államfővel is. Arra az elhatározásra jutottunk, hogy mivel nem egy elvetemült bűnözőről volt szó, és fontos volt számunkra Németországgal, Hans-Dietrich Genscherrel a jó viszony, Rust kapjon kegyelmet és menjen haza a családjához.

Gorbacsov huncutul mosolyog egyet, majd még hozzáteszi:

– Én Rustért, kitüntetés helyett, ennyit tudtam tenni!

UTÓIRAT:

Rust repülőgépét megvette egy müncheni kozmetikai cég, és a gép 1987. október 19-én visszarepülhetett Németországba. Később a gépet megvette egy japán klub, és a Tokió melletti Ucunomija egyik szabadidőparkjában állította ki.

Mathias Rust gépe Berlinben, a Deutsches Technikmuseumban

2008 októberében a repülőt visszavitték Berlinbe és restaurálták. Azóta a Deutsches Technikmuseumban* látható.

15. AZ ALKOHOLELLENES TÖRVÉNY

NEM! A „száraztörvény" egyik plakátja, 1985

ÖSSZEFOGLALÓ:

Gorbacsov, főtitkárrá történő megválasztása után, első reformintézkedésként bevezette az alkoholellenes törvényt. Ebben részben közrejátszott feleségének alkoholista testvére, Jevgenyij is. Az alkoholtilalom hatalmas ellenszenvet váltott ki Szovjetunió-szerte, és sohasem érte el a kívánt hatást. Az emberek otthonaikban sokszor kuktában főzték a rossz minőségű, gyakran mérgező vodkát, és ittak tovább. Gorbacsovot pedig szidták, amiért elvette tőlük nemzeti italukat!

HÁTTÉR:

A Szovjetunióban, de a korábbi Oroszországban is jelentős múltja volt a mértéktelen alkoholfogyasztásnak, a vodka házi előállításának. Az emberek otthonukban főzték a rossz minőségű, egészségre nagyon káros alkoholt, amelyet nagy mennyiségben fogyasztottak. A vodka készítése és fogyasztása, az alkoholizmus komoly népbetegséggé vált.

ESEMÉNY:

A nyolcvanas években a Szovjetunióban egy személy évente átlagosan 17 liter alkoholt (főleg vodkát) fogyasztott. Ez már súrolta – a személyek és a társadalom számára – a tragikus határt. Az új főtitkár, Gorbacsov radikális döntést hozott: kihirdette a „száraztörvényt", ezzel megszüntette az alkohol házi előállítását és fogyasztását.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Szovjetunió, Moszkva, Kreml
1985. május 5.

SZEREPLŐ:

Mihail Szergejevics Gorbacsov:
1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot, és megjelennek a szövegben csillaggal (*) jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

Ettől kezdve Gorbacsov nem a reformer, nem a népet kijózanító megmentő, hanem az „ásványvíztitkár" lett.

– Ну, тогда давай, выпьем! No, akkor igyunk egyet! – mondta Gorbacsov apja a fiának, amikor az meglátogatta őt Privolnojéban. Az apa, ha Mihail megérkezett, azonnal elővett egy üveg vodkát és töltött az egydecis poharakba. Koccintottak, majd Mihail csak belekortyolt a vodkába, de sosem itta ki fenékig. Nem úgy az apa, aki mindig kiürítette a poharat.

– Tudod, fiam, nagyon büszke vagyok rád, hogy ilyen sokra vitted – mondta szomorúan az apa –, de van egy nagy bajom: veled nem lehet rendesen inni!

Gorbacsovval tényleg csak módjával lehetett inni: mindig tudta a mértéket, részegen sosem látta őt senki. Pedig a Szovjetunióban* az alkoholizmus nagyon elburjánzott.

Vodkafőzés házilag, Moszkva, 2018
– Nézze meg a videót!

Ittak az emberek a szibériai hidegben, a napfényes Kaukázusban, a dübörgő Moszkvában, Kárpátalja soknemzetiségű falvaiban. Ittak reggel, napközben és este. Ittak, ha volt rá alkalom (ünnepnap, családi összejövetel stb.), és mindig kerestek rá alkalmat, ha nem volt. Ittak akár egyedül, akár társaságban. Ittak az idősek és a fiatalok, a férfiak és a nők. Szóval: mindenki ivott!

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) adatai szerint az Oroszországi Föderáció – korábban a Szovjetunió – lakossága a világon még ma is az egyik legnagyobb alkoholfogyasztó. Egy 2019-es tanulmány szerint a férfiak között minden ötödik haláleset az alkoholra vezethető vissza, és a nők 6 százalékánál is ez a halál oka. Gorbacsov idejében, a nyolcvanas évek közepén, végén a helyzet még

Orosz fakitermelők vodkásüvegekkel, 1910

Sorba állás vodkáért, Szentpétervár, 1890-es évek

drámaibb volt: az országban hivatalosan ötmillió alkoholistát tartottak nyilván.

– Amikor megválasztottak (1985. március), annyira rossz volt az alkoholfogyasztás miatt a helyzet, hogy már negatív irányban befolyásolta az ország gazdasági teljesítményét. A szociális problémákról már nem is beszélve – mondta Gorbacsov.

Oroszországban, majd később a Szovjetunióban az alkohol fogyasztása évszázadokon keresztül szinte csakis a vodka fogyasztására korlátozódott. Bort, sört vagy egyéb szeszt csak elvétve, minimálisan fogyasztottak az emberek. Részben és kis mértékben még a jó grúz vagy örmény konyak vagy az orosz pezsgő jöhetett szóba. De a vodka messze-messze vezetett minden egyéb alkoholos ital előtt. Maga Leonyid Brezsnyev, a korábbi főtitkár is megjegyezte: „Az orosz ember egyszerűen nem tud meglenni vodka nélkül!"

A vodka megnevezést Oroszországban már a 15. századtól használták. Akkor kezdték el a különféle gabonafajták lepárlását. Évszázadokon keresztül az előállított szesz rossz ízű, rossz minőségű volt – de remekül bódított. A 19. században már nagyon sokat ittak az emberek, de nem a mennyiség, hanem főleg a rossz minőség miatt nőtt a halálozások száma. Már akkor is ivott mindenki és mindenhol: a kocsmárosok a vodka alapanyagára, a gabonára is adtak záloghitelt, így az 1880-as években kétmillió orosz földműves elnincstelenedett, mert mindenét elitta.

III. Sándor cár 1885-ben kezdeményezte, majd 1895-ben bevezette a vodkamonopóliumot, de a zugfőzés, a vodkafogyasztás így

sem csökkent. Évtizedeken keresztül a töménytelen mennyiség mellett főleg a rossz, néha mérgező összetétel volt a legnagyobb probléma. A szesz tisztaságát az e célra felállított laboratóriumokban igyekeztek ellenőrizni. A hivatalosan gyártott és eladott vodkánál ez sikerült is. A zugfőzdékben készültek viszont továbbra is mérgeztek.

Mihail Gorbacsov 75. születésnapján táncol, Moszkva, 2006. március 2.

1914-ben az egész országban általános szesztilalmat vezettek be, és megszűnt a vodkagyártás. Ez az időszak tizenöt évig tartott. A szesztilalom feloldását követően – a második világháború végéig – csak kis mennyiségű vodkát főztek. A háború után újra felfutott a termelés. Ekkor már főztek mindenből: burgonyából, kukoricából, gabonafélékből...

1992. július 7-én megszüntették a vodkakészítés állami monopóliumát, de egy év múlva visszaállították. Ma csak az állam készíthet vodkát – viszont inni továbbra is iszik mindenki. Az emberek kicsivel több sört, bort isznak, mint korábban, de a vodka még mindig az első helyen áll a szeszesitalok között.

Gorbacsov, mint minden orosz, szintén megitta a vodkát. De csak módjával. Még a 75. születésnapján is, amelyen részt vettem, inkább csak koccintott, mint ivott, és beszélgetett meg táncolt. Ha néha megivott egy-két pohárral, még szép hosszú tósztot is mondott az italhoz, de kifejezetten nem kedvelte a vodkát. Ellentétben egyik elődjével – Leonyid Brezsnyev főtitkárral! –, aki még akkor is kortyolt a kizárólag neki készített bivalyos vodkából, amikor a díszszemlék alkalmából a Lenin-mauzóleum* díszemelvényén kellett állnia a dermesztő hidegben.

– Emlékszem, Brezsnyev utolsó éveiben gyakran felöntött a garatra. Öreg és beteg volt, neki már a kevés is megártott. Mégis, ő is rádöbbent, hogy az emberek nagyon sokat isznak, és ő is kezdeményezett néhány intézkedést az alkoholfogyasztás megfékezésére. Ezeknek sajnos nem volt semmi foganatjuk – mondja Gorbacsov a nyolcvanas évek első felére visszaemlékezve.

Raisza Gorbacsova és testvére, Jevgenyij Makszimovics Tyitarenko

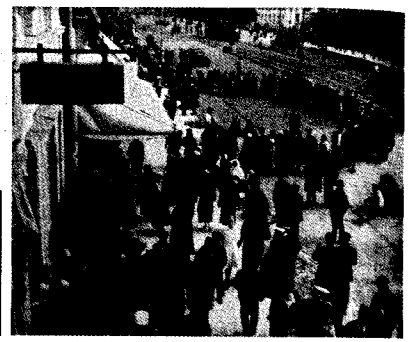

Sorba állás vodkáért, Moszkva, 1988

Utólag azt mondták az emberek, hogy Gorbacsov – felesége, Raisza rábeszélésére – azért vezettette be a száraztörvényt*, vagyis az alkoholtilalmat, mert Raisza öccse, a hazájában ismert író, a szovjet írószövetség tagja, Jevgenyij Makszimovics Tyitarenko* súlyos és krónikus alkoholista volt. Többször volt elvonókúrán és a pszichiátrián is. Nővére sokat sírt miatta, és minden lehetséges módot megpróbált, hogy öccsét kigyógyítsa az alkoholizmusból. Raisza úgy gondolta, az alkoholtilalom az öccse és az ország hasznára is lehet.

– Jevgenyij tényleg komoly probléma volt számunkra: bármit is tettünk vele, mindig visszaesett, ivott tovább. Már főtitkár voltam, amikor egyszer az egyik emberem jelentette, Jevgenyij a közeli parkban részegen randalírozik. Behozattam, beszéltem vele, elvitettük őt egy speciális kórházba, hosszú kezeléseket kapott, de semmi sem segített rajta. Raisza tovább aggódott öccse állapota miatt. Sokszor igyekezett a lelkére beszélni, de Jevgenyij, az író, a művész mindig visszaesett.

– Túlzás lenne azt mondani, hogy csakis Jevgenyij személye miatt hoztam ezt a nagyon drasztikus száraztörvényt – vélekedik az intézkedésről Gorbacsov. De azt ő sem tagadja, hogy Jevgenyij esete csak olaj volt a tűzre.

Gorbacsov beiktatása után három hónappal, 1985. május 17-én jelentette be a száraztörvényt. Előtte – Gorbacsov kérésére – több száz munkahelyi kollektívában megvitatták a tervezett törvényt. Mindenki fontosnak tartotta a tilalom bevezetését. Az elméleti részével nem is lett volna baj. De amikor elindult a gyakorlati megvalósítás

– sok-sok túlkapással tarkítva! –, és az embereknek hosszú órákat kellett sorban állniuk, ha egy esküvőre, születésnapra vodkát akartak venni, akkor már senki nem a dolgok jó oldalát látta, hanem egyre hangosabban és durvábban szidták a főtitkárt. *Ettől kezdve Gorbacsov nem a reformer, nem a nép kijózanító megmentője, hanem az „ásványvíztitkár" lett.* A nagy, össznépi pozitív kezdeményezésből, a gorbacsovi „antialkoholista manőverből" országos népharag lett. Így Gorbacsov az első csatát elvesztette.

Mert mi is volt ez a száraztörvény? A rendelet értelmében a vodka, a bor és a sör árát a többszörösére emelték. Korlátozták a személyenként vásárolható mennyiséget. Csak a huszonegy év felettiek vásárolhattak alkoholt. Aki munkahelyén, közterületen ivott – szigorúan megbüntették: fizetése felét kellett megfizetnie, vagy tizenöt napi elzárást kapott. Minden nyilvános helyen, rendezvényen betiltották az alkohol árusítását és fogyasztását.

A tömeg megrohamoz egy vodkát árusító üzletet, 1988

Nagyjából ennyi volt a Kremlben megfogalmazott hivatalos ukáz. A túlbuzgó végrehajtók, hogy mindenképpen jól teljesítsék a feladatukat, országszerte rátettek egy lapáttal. Gondolva, abból nem lehet baj, ha saját szakállukra még egy kicsit szigorítanak a paragrafusokon. Így történt meg, hogy a Moszkva–Vlagyivosztok vasútvonalon (két hétig tartott az út!) is megtiltották az alkohol árusítását és fogyasztását. A filmekből kivágatták az alkoholos jeleneteket; a tévében, moziban megkurtított, retusált filmeket vetítettek.

A gonosz alkohol (vicces felvételek) – Nézze meg a videót!

A legtöbb alkoholgyártó üzemet bezárták. Moldáviában és Ukrajnában 140 ezer hektár szőlőt vágtak ki. A Csehszlovákiából vásárolt drága sörfőző berendezéseket nem merték használni. „Menőnek" számított, ha az esküvőn hivatalosan nem ittak alkoholt a vendégek. Erről cikkeztek az újságok is. De dugiban továbbra is ivott mindenki. Viszont a tényleg húsba vágó és sokszor értelmetlen szigorítások meghozták az ellenhatást: Gorbacsov azonnal a nép ellensége lett, és megkezdődött a zugfőzés. Az emberek titokban főzték és fogyasztották a vodkát – rossz, néha mérgező minőségben – mindenütt és minden elképzelhető formában. Emiatt a cukor hamar hiánycikk lett, és a bevezetésre kerülő jegyrendszerben* elsőként a cukrot kellett jegyre adni.

– Akkortájt terjedt el az alábbi vicc is – mondja Gorbacsov: – A főnök azt mondja titkárnőjének: Ne csukd be az ajtót, mert még azt hiszik, hogy iszunk!

És a száraztörvény ellenére az emberek továbbra is ittak, most már titokban.

– A társadalomban óriási volt a felháborodás. Rengeteg levelet kaptam, amelyben ugyan mindenki helyesli az alkoholfogyasztás korlátozását, de az ilyenfajta, teljes tilalmat túlzásnak tartották. Ellenfeleim ezt már akkor is kihasználták ellenem: s ez így ment éveken keresztül. Bármit tettem, úgy csűrték-csavarták, hogy a rendeleteket, reformokat félremagyarázták, amivel könnyen ellenem hergelték az embereket.

Vidéken maguk a helyi vezetők sem támogatták megfelelően az alkoholtilalmat, sokszor szemet hunytak az italozás felett. A száraztörvény érvénybelépésekor – a statisztika szerint – átlagban minden szovjet lakos (értsd: csecsemőtől az aggastyánig!) évente 17 liter égetett szeszt fogyasztott.

– A szakemberek elém tettek egy tanulmányt. Szerintük ha ez a fogyasztási mennyiség eléri a 18 litert, akkor a társadalom önmagát fogja tönkretenni. Így nem volt más lehetőségem, lépnem kellett. A törvény végrehajtásáért Alekszandr Nyikolajevics Jakovlev volt a felelős. Amikor egy PB-ülésen megkérdeztem, mi a helyzet a száraztörvénnyel, azt mondta: nem az emberek lettek szárazak, hanem az állami költségvetés csappant meg közel százmilliárd rubellel. Ez már akkor is hatalmas összeg volt. Ráadásul ez az összeg a feketegazdaságba vándorolt: beindult a tiltott szeszfőzés és -árusítás. Szomorúan tapasztaltam, hogy ez a reformintézkedés nem jött össze!

Ráadásul a Szovjetunió akkor még semmilyen változásra nem volt nyitott. Ha egy évtizedek óta mozdulatlan állóvízbe akárcsak egy kis kavicsot is bedobunk, ott azonnal észrevehető mozgás és hullámzás keletkezik. Ez történt akkor a közel hetvenéves kövületében szenvedő Szovjetunióban is. Az emberek megtámadva érezték magukat, mondván, Gorbacsov kizökkentette őket a megszokott életformájukból, elvette tőlük a „létszükségletüket", a nemzeti italukat (ételüket!), a vodkát. Úgy érezték, a törvény nem értük, hanem ellenük van. Ezért minden változást támadásnak éreztek.

A Szovjetunió egyik nagy hátránya, hogy a hatalmas országban kevés érdemleges információhoz jutottak az emberek. Az 1917-es forradalom* előtt, a cárok idejében feudalista* rendszer volt, aztán egyik napról a másikra jött egy merőben új rend: a szocializmus*, majd a kommunizmus*. Mindkettőben nagyon irányított és manipulált volt az tömegek tájékoztatása. A két rendszer között ég és föld volt a különbség, és a kettő között nem volt szinte egyetlen nap átmenet sem. A cár alatt is diktatúra volt, a kommunizmusban sem lett ez másképpen. A tömegek a hatvanas évek végéig nagyon rosszul éltek. Aztán úgy 1967-től (az 1917-es forradalom 50. évfordulója!) volt egy jó tízéves gazdasági fellendülés, majd megint üresek lettek a boltok polcai. A Szovjetunió, Oroszország sosem volt és ma sem szabad, demokratikus ország – vélekednek az emberek országon belül és kívül is. Ezért aztán bárki bármilyen reformot, pozitív változásokat akart bevezetni, mindig beletört a bicskája.

– Három évig próbálkoztunk mindenféle törvénnyel, rendelettel, praktikákkal visszaszorítani az alkoholfogyasztást. Ezt sem Raisza testvérénél, Jevgenyijnél, sem országos szinten nem teljesen sikerült elérnünk – konstatálja sajnálkozva a nagy kudarcot Gorbacsov.

Bár, ha hinni lehet a statisztikának, egymillió emberéletet sikerült az alkoholtilalommal megmenteni. És azért ez már eredmény!

Utólag sokan azt mondják: ha Gorbacsov nem vezeti be a száraztörvényt, akkor a peresztrojka, a glasznoszty, az egész Szovjetunió élete, jövője másképpen alakult volna. Ugyanis az új főtitkár első jelentős intézkedése a szovjet emberek legérzékenyebb „testrészén" vágott mély és fájó sebet. Elvette tőlük „istenüket", amelynek addig bárhol és bármikor hódolhattak. Ezzel Gorbacsov végtelenül ellenszenvessé tette saját személyét és politikáját a tömegek előtt. Mondják, utána már bármit tett is, a száraztörvényt máig nem tudták neki elfelejteni, megbocsájtani. Sokak szerint azért bukott meg ő is meg a peresztrojka is, mert nem szerette kellőképpen a vodkát, mert nem ivott rendes orosz ember módjára.

Amikor ezt elmondom neki, tömör a válasza:

– Tudom, lehet! De azért ennél összetettebb volt a helyzet!

UTÓIRAT:

Sokat találkoztam, utaztam Gorbacsovval. Ettünk, ittunk repülőn, vonaton, étteremben – Oroszországban, Izraelben, sok helyen Európában, Amerikában. De ő soha nem fogyasztott egy-két pohárnál több alkoholt. Egyszer Münchenben Gorbacsov, az egyik testőre, állandó munkatársa, Karen és én elmentünk a Hofbräuhausba* egy korsó sörre. A sörözőbe egy vastag faajtón keresztül lehetett bejutni. Én mentem elöl, nyitottam az ajtót Gorbacsovnak. Ekkor szinte ránk esett két, németül beszélő, eléggé ittas férfi. Az egyikük felismerte Gorbacsovot, nagyot nézett, majd rácsapott a barátja vállára: „Láttad ezt, ez Gorbacsov volt!" A másik válasza: „Hát persze, én meg Hitler vagyok! No, gyere, te túl sokat ittál!"

Aztán bementünk a sörözőbe leültünk egy nagy asztalhoz. Elmeséltem neki, mi történt a bejáratnál, erre azt mondta:

– No, látod, ezért nem ittam én soha életemben. Az alkoholtól nem tudja az ember, hogy mit csinál!

Miután kicsit jobban megismertem Gorbacsovot, sosem italt vittem neki ajándékba, hanem jó magyar kolbászt. Az ajándékot rögtön kicsomagolta, a kolbászt eltörte és mindenkinek, aki az asztalnál ült, adott egy-egy darabot. Aztán kenyér nélkül beleharapott, de előtte, mint egy poharat, megemelte a kolbászt:

– Egészségünkre! Ettől biztos nem rúgunk be.

Gorbacsov elnöksége után, utódja, Borisz Jelcin idejében állami szintre emelkedett az alkoholfogyasztás. Az új elnök, jó orosz módjára, sokat ivott – otthon és külföldön is. A vodkát mindig és mindenütt szerette. Állítólag ha Jelcin körében szóba került Gorbacsov neve, akkor a leggyakrabban legyintve, becsmérelve mondták: Miféle orosz ember az, még a vodkát sem szerette!

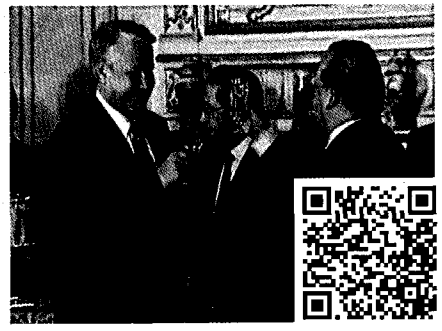

Borisz Jelcin egy fogadáson: soha nem utasította vissza az alkoholt – Nézze meg a videót!

16. A JEGYRENDSZER

Élelmiszerjegyek: szappan, tea, só, tésztafélék stb., 1980-as évek vége

ÖSSZEFOGLALÓ:

A nyolcvanas évek végére Szovjetunió*-szerte egyre nagyobb méreteket öltött az általános áruhiány. Nem volt hús, tej, cukor, olaj – de női fehérnemű, cipő, kucsma vagy vécépapír sem. Gorbacsov reformpolitikája felszínre hozta a gazdasági és társadalmi problémákat. Országosan bevezették a jegyrendszert, de még így is csak többórányi sorban állás árán lehetett – ha lehetett! – a jegyeket árura váltani.

– Nem vagyok büszke erre az időszakra, de nem volt más megoldás – emlékezik vissza Gorbacsov.

HÁTTÉR:

Világszerte sok helyütt – már a Római Birodalomban is! – volt jegyrendszer. A kereskedelemben felmerülő áruhiányt próbálták a termékek vásárlásának racionalizálásával szabályozni. Erre általában háborúk esetén volt szükség: Franciaországban a jakobinus diktatúrában (1793–1797) vagy Európában az első és a második világháború idején.

ESEMÉNY:

Az 1980-as évek végére krónikus áruhiány volt az egész Szovjetunióban. Gorbacsov tanácsadói javaslatára országszerte racionalizálta a megvásárolható árumennyiséget, és élelmiszert kizárólag jegyre lehetett kapni. Ez az emberek körében további feszültségeket szült. Beindult a feketekereskedelem. A jegyrendszer legrosszabb éveiben országszerte történtek gyilkosságok, de főleg öngyilkosságok – ahol az okokat a mérhetetlen szegénységre vezették vissza.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Szovjetunió
1980-as évek második fele

SZEREPLŐ:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1932. 03. 02. – az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot, és megjelennek a szövegben csillaggal (*) jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„A Politikai Bizottság ülésein sosem került szóba, hogy országosan miért hiánycikk a női fehérnemű."

– A jegyrendszerre* nem vagyok büszke, de az akkori helyzetet csak így lehetett kezelni – mondta nekem Gorbacsov évekkel később Moszkvában egy vacsoránál.

Hát, igen! Beszélgetésünkben felvetődött egy meglehetősen kényes téma. Azt hittem, Gorbacsov erről nem szívesen fog beszélni. Egyéves regnálása után az üzletek polcain egyre kevesebb lett az áru. Moszkvában és vidéken is voltak termékek, melyeket lehetetlen volt beszerezni: cukor, vodka, liszt, vaj, olaj, cipő, cigaretta, vécépapír...

– Az ország minden részéből kaptam a leveleket: írtak az egyes pártszervezetek, kolhozok* dolgozói, egyszerű emberek... Mindenhonnan dőlt rám a jogos panasz: nincs áru, üresek az üzletek. Az emberek a szabadidejükben nem pihentek, nem szórakoztak, hanem az utcán, az üzletek előtt sorban álltak. Ide vezetett a nyolcvanas évek óriási fegyverkezési hajszája, ide vezetett a hozzá nem értők által irányított tervgazdálkodás.

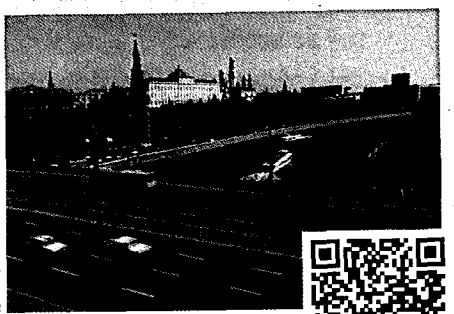

Moszkva, városképek, 1980-as évek – Nézze meg a videót!

Maga a jegyrendszer a Szovjetunióban nem volt ismeretlen. A fiatal szovjet állam már 1921-ben elkezdte alkalmazni, aztán rendszeresen, szinte évtizedenként többször is jelen volt a jegyre (korlátozott mennyiségben) kapható áruk rendszere. Például 1936-ban 2 kg húst, 1 kg halat, 200 gramm olajat lehetett venni – havonta! A nyolcvanas évek elején pedig a cseljabinszki régióban a háború előtti évek szintjére korlátozták a vásárolható áruk mennyiségét.

– A Politikai Bizottság hosszú üléseken foglalkozott azzal, hogy minél gyorsabban fejlesszük űrtechnológiánkat, utasításokat adott

egy nagy szibériai vasútvonal-építésre, de az sosem került szóba, hogy országosan miért hiánycikk a női bugyi. Voltak témák a PB-üléseken, melyekről az idős elvtársak egyszerűen nem voltak hajlandók beszélni, tudomást venni. Ilyen volt ez is. De ugyanúgy hiányoztak a boltokból a hús- és haltermékek is.

Termékek a Szovjetunióból 1970 és 1990 között – Nézze meg a videót!

A női fehérnemű természetesen nagyon fontos dolog a nők mindennapi életében, de ahogyan a Politikai Bizottságban nem beszéltek a ruházati cikkekről, ugyanúgy hallgattak a létszükségleti élelmiszerekről meg a cigaretta, a cipő és a vécépapír hiányáról is.

Aztán jött a peresztrojka* és a glasznoszty*: a reformok, a nyíltság, a szabadság időszaka. És, mint mindig, ha egy évszázados diktatúra váltani szeretne, a felszínre jönnek a strukturális problémák is. Sőt, ilyenkor a teljes felfordulás, a káosz is a dolgok természetes velejárója. Így történt ez a Szovjetunióban is: megszűnt a vasökölelvű irányító politika, és a szabadság lehetőségeivel még nem tudtak élni az emberek.

– A tervgazdálkodás* már haldoklott, a piacgazdálkodás* pedig még nem volt kialakulóban – emlékezik vissza Gorbacsov a nyolcvanas évek derekára. – A gyárak kevesebbet termeltek, a meglévő kereskedelmi formák felborultak, minden addig megszokott módszer felborult.

A Volga mentén például előfordult, hogy az üveggyári munkások üvegáruban kapták meg a havi fizetésüket. Ahhoz, hogy abból pénzt csináljanak, el kellett utazniuk vagy kétszáz kilométerre, egy másik nagyvárosba. Otthonukban senki sem akart üvegpoharat venni, mindenkinél százával álltak otthon. A dolgozók utaztak az eladás érdekében egy-két napot, s amit az eladásból kerestek, azt jószerével elköltötték vonatjegyre, szállásra.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 2.

Sorban állás, vásárlás jegyre, Moszkva, 1980-as évek vége – Nézze meg a videót!

Életképek Moszkvából, 1989 – Nézze meg a videót!

A Kreml végül döntött: országszerte jöttek a *talonik** (талоны). 1986 közepén, végén Szovjetunió-szerte az élelmiszer és sok egyéb fogyasztási cikk is már csak jegyre volt kapható. Vidéken még 1993-ban is voltak bizonyos árucikkek, amelyeket csak jegyre lehetett vásárolni.

1987-ben jártam Moszkvában. Feltűntek az üzletek előtt kígyózó hosszú sorok. Gyakran megálltam mellettük, kérdezősködtem, hogy mit árulnak az üzletben. A legtöbben azt válaszolták: nem tudjuk, de bármi legyen is az, megvesszük, mert valójában minden hiánycikk.

Hiába vezették be a legtöbb árura a jegyrendszert, még így sem lehetett mindent időben és egyszerűen beszerezni. Az emberek sokszor már éjszaka, hajnalban beálltak a sorba, és már a sorba állásnál is sorszámot osztottak egymás között, mert sokan egyszerűen nem tudták kivárni a sorukat. Gyakran lehetett látni, hogy főleg idős emberek álltak a metrókijáratoknál vagy az üzletek előtt kanyargó sorok mellett és árultak: zoknit, lámpát, babát, gombot, cérnát, művirágot... Mindenki úgy próbált boldogulni, ahogyan tudott, hiszen a boltok polcain gyakorlatilag semmi sem volt.

– Az élelmiszerjegyeket lakóhelyük szerint kapták az emberek – meséli Gorbacsov. – A jegyek egy-két-három hónapig voltak érvényesek, hogy elkerüljük a spekulációt. Ezzel kicsit jobb lett a helyzet, mármint abból a szempontból, hogy egy személy nem tudott sok

árut felvásárolni, így több maradt másoknak. De igazi megoldást ez nem jelentett.

Volt időszak, hogy a kuponok lejártak, mert nem lehetett őket semmire beváltani. Voltak emberek, akik kuponokat árultak vagy cseréltek. Elindult mindenféle formában a kuponokkal való feketekereskedelem, a sokszor verekedéssé, öldökléssé fajuló üzletelés.

– Egyszer Nyugat-Európában voltam hivatalos úton. Elkísért a feleségem meg a lányom is az unokákkal. A kocsink fényes, árukkal teli kirakatok előtt hajtott el. Egyszer csak a gyerekek megszólaltak: Nagypapa, miért van az, hogy itt minden kirakat tele van?... Hát ettől nehezebb kérdést még életemben nem kaptam. Hirtelen nem tudtam, mit is mondjak. Ökölbe szorult a kezem, magamban mondtam egy csúnyát, majd Raiszára néztem: nagyon sok még a feladat!

Gorbacsovék Moszkvában nem szakadtak el a valóságtól. Mindketten a nép egyszerű gyerekének tartották magukat. Gorbacsov gyakran meglátogatta szülőfalujában a rokonait, és gyakran – főtitkárként is! – kiment a munkások, parasztok közé.

Szeretett sétálni az utcákon: megállt, beszélgetett az emberekkel. Ez a szokása még hivatali ideje után is megmaradt. Bárhol jártunk a világban – Boston, Berlin, Budapest, Jeruzsálem –, ha megszólította őt valaki, azonnal kezet fogott vele, és beszélgetésbe kezdett. Örömmel fotózkodott vagy adott autogramot bármikor, bárkinek.

– Főtitkárságom előtt, alatt és most is, soha nem dobok el egyetlen falatot, morzsát sem abból, amit elém tesznek – mondta az egyébként nagy gourmand Gorbacsov. – Megtanultam, minden darabka étel nagy érték, azért valaki keményen megdolgozott.

Sokszor étkeztem együtt Gorbacsovval: különféle helyeken, helyzetekben. Voltunk méregdrága vacsorákon, a kaukázusi kecskepásztorok kunyhójában, pazar tel-avivi étteremben vagy volt amerikai elnök texasi fogadásán... Gorbacsov volt az, akinek minden étkezés után üres maradt a tányérja.

– Annak idején beszélgettem a sorban álló emberekkel – mondja Gorbacsov. – Tudtam, milyen nehéz számukra az élet. Elmondták, hogy 500 gramm növényi olaj egy negyedévre, 2 guriga vécépapír egy hónapra, 1 doboz mosópor egy fél évre vagy havonta személyenként 1 kg cukor, 1 kg liszt, 1 üveg vodka, 15 doboz cigaretta nagyon kevés. Ezt lehetetlen beosztani.

– Álmatlan éjszakák sorát éltük meg Raiszával. Beszélgettünk, tanakodtunk: hogyan történhetett ez meg, mit kellene tenni. De hát a probléma annál sokkal összetettebb volt, mint hogy nem volt vécépapír vagy cukor. Ez már csak a következménye volt az utóbbi évek vagy évtizedek (?!) hibás politikájának. Mindez akkor is bekövetkezett volna, ha nem jön Gorbacsov, ha nem jön a peresztrojka. Most, utólag is azt gondolom: a peresztrojka nem az okozója volt a dolgoknak – hanem csak felszínre engedte a sok felgyülemlett problémát. De mindezért az emberek akkor is, most is kizárólag engem hibáztatnak.

Gorbacsov egy pillanatra megáll, gondolkodik, megsimítja a homlokát, mint mindig, ha valami fontosat akar tömören kifejezni:

– Sajnos ez van: boldog reformátorok pedig nincsenek!

17. GORBACSOV ÉS A XXVII. PÁRTKONGRESSZUS

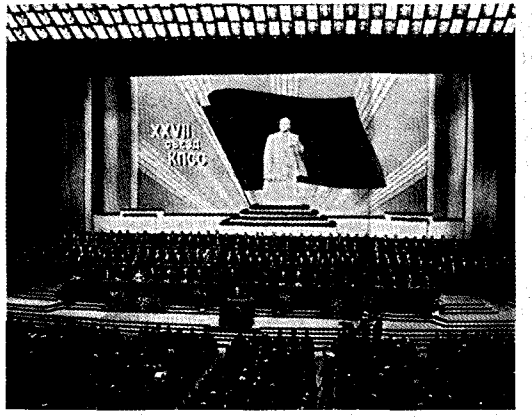

Az SZKP XXVII. kongresszusa, Moszkva, 1986. február 25. – március 6.

ÖSSZEFOGLALÓ:

Gorbacsov már egy éve vezette a Szovjetuniót*, amikor 1986-ban a párt XXVII. kongresszusán hivatalosan is bejelentette: elindul a *peresztrojka*! A politikai, gazdasági, társadalmi változásokat előirányzó program az emberek körében kezdetben népszerű volt, de hamar népszerűtlen lett. Gorbacsovot elöntötte a panaszáradat:

– Naponta négy-ötezer levelet kaptam az emberektől. Azt írták: nálunk semmi sem változik, és így nem lehet tovább élni!

HÁTTÉR:

Az 1980-as években a Szovjetunió gazdasági növekedése mínuszértéket mutatott, a mezőgazdaság nem volt képes élelemmel ellátni az ország lakóit. 1985-ben Gorbacsov került az ország élére: reformokat kezdett bevezetni a gazdaságon belül, *uszkorenyije* (gyorsítás) néven. Ez kevésnek bizonyult. Ezért Gorbacsov 1986 elején *peresztrojka* néven útjára indított egy „felülről diktált, békés forradalmat", amely a radikális változások kezdetét, majd hat év múlva a Szovjetunió végét jelentette.

ESEMÉNY:

Mihail Gorbacsov 1986. február 25-én hirdette meg hivatalosan, a Szovjetunió Kommunista Pártjának (SZKP) XXVII. kongresszusán* a peresztrojkát (átalakítás). A program keretében átfogó gazdasági reformot indított el, amelytől az életszínvonal növekedését, a dolgozók teljesítményének növekedését és az ország jó- (jobb!) létét remélte.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Szovjetunió, Moszkva
1986. február 25.

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Lehet, hogy a Kremlben én voltam az úr,
de azon kívül nem mindig tudtam érvényesíteni az akaratomat.
És lényegében ezen bukott meg a peresztrojka is."

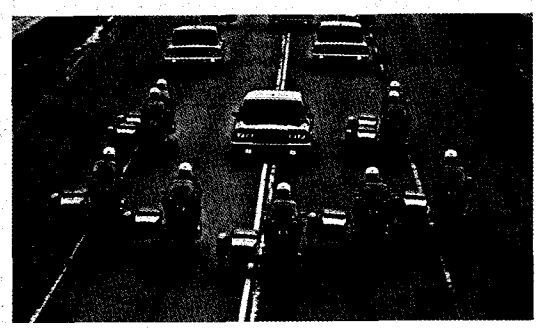

Mihail Gorbacsov autókonvoja, ZIL-41052 páncélozott limuzin, Moszkva, 1991

Hideg téli nap volt Moszkvában 1986. február 25-én. Gorbacsov már reggel 6:30-kor elindult a Kremlbe*. Az utakat a rendőrség mindenütt „leblokkolta" a konvoj számára: Moszkvában állt a reggeli forgalom, hogy a főtitkár gyorsan beérjen a város északnyugati részén levő dácsájától a Kremlben lévő irodájába. A ZIL*-típusú autó a kor minden luxusát és biztonságát (klíma, telefon, páncélozott karosszéria, golyóálló üvegek stb.) tartalmazta – szovjet módra. Igaz, 100 kilométeren közel 40 liter benzint fogyasztott, de hát ki számolta ezt akkor?!

A főtitkári konvojt nemcsak egyetlen ZIL képezte, hanem minimum három vagy öt. A konvoj előtt mintegy tíz perccel korábban végigszáguldott az útvonalon egy három-négy rendőrautóból álló ellenőrző konvoj is. Ők „megtisztították" az utat és leállították a forgalmat. Ez gyakran eltartott egy negyedórát, de néha akár fél órát is. Majd a hosszabb-rövidebb várakozás után megérkezett a főtitkár elvtárs konvoja: elöl egy villogó rendőrautó, mögötte legalább három egyforma, hatalmas fekete ZIL következett. Ezek egyikében ült a főtitkár – Gorbacsov –, a másik kettő csak álca volt. Aztán a sort egy villogó rendőrautó zárta. Ha ez a konvoj is elhaladt, akkor még mintegy öt-tíz percen keresztül – biztonsági okokból – zárva maradt az út.

Moszkvában az ilyen vonulások akkoriban naponta többször is megismétlődtek. Brezsnyev vezette be ezt a közlekedési módszert, és Gorbacsov idejében is ezt alkalmazták. Az emberek az utak men-

Szovjet televízió (Vremja), tudósítás az SZKP XXVII. kongresszusáról, 1986. február 27. – Nézze meg a videót!

tén türelmesen várakoztak, fel sem háborodtak a várakozás hosszú percein, ezt szokták meg egész életükben. Számukra ez volt a természetes.

Raisza, szokása szerint, aznap reggel is kikészítette férjének az öltözéket, aztán együtt itták meg a reggeli teát.

– Eltelt egy év, amióta te vagy a főtitkár, de még mindig kevés az emberek számára a kézzelfogható eredmény – mondta egyszer Raisza.

A Politikai Bizottságban* ugyan mindenki támogatta a főtitkárt – Alekszandr Jakovlev, Vlagyimir Medvegyev, Vagyim Zaglagyin, Ivan Frolov, Nyikolaj Slunkov –, de a Kremlen kívül sokan elégedetlenek, türelmetlenek voltak. Nem értették meg, hogy a reformoknak miért nincs pozitív hatásuk az emberek mindennapi életére. Mindenki azt hitte, a reformok következtében nemcsak a Kremlben, hanem az egész országban megváltoznak a dolgok.

– Mihail, azt gondolom, a vidéki pártvezetők nem értik, hogy pontosan mit is akarsz. A mai pártkongresszuson próbáld meg nagyon határozottan, nagyon érthetően elmagyarázni nekik, hogy mindez nem ellenük, hanem értük történik – mondta Raisza, majd megigazította férje nyakkendőjét, kikísérte őt a bejáratnál álló kocsihoz. Gorbacsov most is szeretettel búcsúzott el feleségétől, és indult a Kremlbe, hogy sikeresen szerepeljen a megválasztása óta eltelt időszak legfontosabb eseményén.

A pártkongresszus a legjelentősebb politikai esemény volt a Szovjetunióban. Közel hatezer párttag gyűlt össze az egész országból, és két héten keresztül tanácskoztak. Meghatározták a következő évek politikai és gazdasági irányvonalát. Igaz, mindez csak egy nagy színjáték volt, hiszen a küldöttek, a hatezer ember nem a saját véleményét érvényesítette a kongresszuson, hanem a Politikai Bizottság által meghatározott irányvonalat támogatta: amit előírt a tizennégy tag és a főtitkár, a hatezer küldött arra szavazott. Ez már évtizedek

A „boldog békeidők", Szocsi, az egészség városa, 1986 – Nézze meg a videót!

óta így zajlott. A főtitkár és a Politikai Bizottság döntött, amit aztán úgy kommunikáltak, hogy ez az ország, a párt, az emberek akarata – ezt kell végrehajtani. Mindig egységesen, ellenvélemény és vita nélkül! Gorbacsov tudta ezt, de többek között ezen is szeretett volna változtatni: őszinte véleménynyilvánítást, igazi demokratikus vitát, döntést, szavazást várt a küldöttektől.

De azt is tudta, nincs egyszerű dolga, hiszen erre a küldöttek nincsenek felkészülve. Még sosem kérte tőlük senki, hogy önállóan gondolkodjanak, véleményt mondjanak. Az orosz embernek mindig megmondták, hogy mit kell gondolnia, mit kell tennie. Nem nagyon volt még rá példa, hogy ő dönthetett volna a saját sorsáról. Most pedig Gorbacsov pont ezt akarta. Ez már csak azért sem volt az emberek ínyére, mert ez nagy feladat és nagy felelősség is számukra. Mindezt eddig elvégezte helyettük a párt. A szovjet ember végrehajtott, dolgozott, evett egy kis füstölt halat, ivott egy kis vodkát – de eddig arról nem volt szó, hogy tervezzen és döntsön!

A szovjet propaganda remekül dolgozott: elhitette az emberekkel, hogy minden a legnagyobb rendben van! Ha időnként látnak problémákat, azokért a helyi vezetés a felelős, és nem a Kreml. A látszatélet sokak számára működött.

Szocsi, az egészség városa tényleg gyönyörű volt, de oda is csak az juthatott el, akit a párt erre alkalmasnak tartott. Mindent mindig a párt határozott meg. És a párt tévedhetetlen volt.

A rendszer ezen működési elvével Gorbacsov is tisztában volt. Bár őszintén remélte, hogy a pozitív változások hamar megtetszenek majd az embereknek, és könnyű lesz őket rábírni a dolgok elfogadására, alkalmazására. A dolgozókon kívül volt azonban még egy másik és sokkal nagyobb probléma is: az apparatcsikok*, a párt második vonala, a vidéki pártvezetők! Gorbacsov intézkedései, rendeletei sokszor el sem jutottak Moszkván kívülre. A párt hivatalnokai, bürokratái sokszor szabotálták ezek megvalósítását.

Mihail Gorbacsov, országjárás, találkozás a néppel, 1980-as évek

Mihail Gorbacsov megtette azt, amit előtte egyetlen szovjet vezető sem: kiment az utcára, és a sajtó is elkísérte, Leningrád, 1986

– Lehet, hogy a Kremlben én voltam az úr, de azon kívül nem mindig tudtam érvényesíteni az akaratomat. És lényegében ezen bukott meg a politikám is – mondta nekem évekkel később Gorbacsov.

– A szovjet rendszer legfontosabb eleme a nómenklatúra* volt. Ők voltak mindenütt a helyi hatalom! Sajnos a peresztrojka idején ők mindenütt mindent hátráltattak, bojkottáltak.

Ez a bizonyos „nómenklatúra" érezte, hogy a gorbacsovi politika sérti az érdekeit: eddig kiskirályok voltak a maguk hivatalaiban, városaiban. Külön élelmiszerüzleteik voltak, a hivataluk, párttagságuk miatt járt nekik főbérleti lakás, gépkocsi, ruházat, nyaralás... Most pedig Gorbacsov mindezt el akarja tőlük venni: minden kiváltságuknak vége lehet!

– A peresztrojka azt is jelentette, hogy mindenki egyenlő, és nincsenek kiváltságosak. Most már tudom, hogyan is várhattam volna el, mondjuk, a több ezer kilométerre lévő novoszibirszki apparatcsikoktól, hogy hajtsák végre az utasításaimat, amikor ezek az ukázok sokszor az ő előjogaikat nyirbálták meg – sajnálkozott a peresztrojka sikertelenségét kutatva Gorbacsov. A téma, a kudarc akkor is, ma is nagyon foglalkoztatja őt.

– Egyik barátom, akivel együtt tanultam az egyetemen, Nyizsnyij Novgorodból azt írta nekem: Mihail, nagyon vigyázz, mert a vidéki nómenklatúra (pártvezetés, apparatcsikok) utál téged. Utálnak, gyűlölnek téged, mert te nagyon sok önállóságot, szabadságot adsz az

embereknek, az ő hatalmukat pedig korlátozod. A vidéki pártvezetésnek szemet szúr, hogy te túl sok demokráciát engedsz meg a tömegeknek.

– Tudtam, hogy a dolgok menetén változtatni kell. A stagnálás azt jelenti: lassú halál. A legfontosabbnak azt tartottam, hogy legyünk nyitottak minden irányba. Mindent magamba szívtam, amit a nemzetközi utazásokból, tapasztalatokból tudtam. S ezt mind szerettem volna a Szovjetunióban megvalósítani. Egyrészt az emberek részéről nagy volt az igény a változásokra, másrészt az apparatcsikok részéről nagy volt az ellenállás a változtatások ellen. Sok-sok álmatlan éjszakán próbáltam magamban megfogalmazni: hogyan és mit is kellene csinálni. Arra jutottam, hogy mindannyiunkat újjá kell építeni – az embereket, az országot egyaránt!

Gorbacsov végtelenül sok példát, helyzetet felemlít az akkori időkből.

– Nagyon sokat jártam a vidéket. Mindenütt azt hallottam az egyszerű emberektől: Mihail Szergejevics, csináld tovább, mi mindenben támogatunk téged! Ugyanakkor a vidéki pártvezetés görcsösen ragaszkodott a régi módszerekhez, szóba sem álltak a helyiekkel, nem fogadtak el semmilyen változtatási javaslatot. Ezért is utaztam annyit, hogy halljam a nép véleményét, próbáljam meggyőzni a helyi pártvezetést.

1986 februárjában még minden nagyon a kezdetén volt. Gorbacsov a saját szűk körében elismert vezető, aki olyan embereket válogatott maga köré, akik értik és támogatják őt. Viszont a vidéki párttitkárok, a vidéki nómenklatúra azt érezte, hogy a párthierarchiában gyengül a pozíciójuk, ezért erősen ragaszkodtak a régi dolgokhoz, és igyekeztek a változásokat hátráltatni, sokszor teljesen ellehetetleníteni.

– Egy idő után azonban Moszkvában, a Kremlen belül is ellenségesebb lett velem szemben a hangulat. Egyre többeknek nem tetszett, hogy a szentírásnak vett leninista elveken változtatok, új módszereket vezetek be, csökkentem a moszkvai hivatalok jogköreit... A gyakori ellenállás kapcsán arra gondoltam, hogy rám is Hruscsov sorsa vár, aki a maga módján szintén reformokat akart véghez vinni. De a konzervatív erőknek ez nem tetszett, Hruscsovot erőszakkal

lemondatták és eltávolították a hatalomból. Vajon velem is ezt akarják majd tenni? – tette fel a kérdést egyre gyakrabban Gorbacsov.

– Hruscsov a háborús retorika helyett elkezdett a békéről beszélni, a tömegek lakást kaptak, megszűntek az üzletek előtt a sorok, a Szovjetuniót fel akarta emelni politikailag, emberileg, katonailag a nemzetközi színvonalra. Mindenütt azt hirdette: mi, szovjetek egyenrangúak vagyunk – emlékezik vissza évtizedekkel később Gorbacsov. Meg azt is megjegyzi, sokat tanulmányozta Hruscsov politikáját és bizonyos tekintetben elődjének is tartja őt. Egyértelműen úgy ítéli meg: Hruscsov pozitív reformokat akart, amiket a keményvonalas ellenfelei megakadályoztak!

Gorbacsov sajnos nem tanult eleget elődjétől. Bár jól ismerte Hruscsov történetét, aki olvadást, reformokat akart, de nem vette figyelembe, hogy ezek akkor sem – és most sem! – kellettek sem a Szovjetuniónak, sem a világnak. A helyzet, a nép inkább követelte a változásokat hozó fejét, mint magukat a reformokat.

Az emberek általában nem szeretik a változásokat, élnek a megszokott ritmusban, beletörődnek szinte mindenbe, ami körülöttük történik. A szovjet emberek másféle életet nem nagyon ismertek. Sem Moszkvába, sem Szibériába nemigen jutott el információ a nyugati életstílusról. Az emberek többségének a fejében meg sem fordult, hogy van a világban egy másféle, jobb élet is.

Gorbacsov azonban nemcsak a nép életkörülményeit, gondolkodásmódját ismerte, hanem tisztán látta a Szovjetunió külpolitikai helyzetét és szerepét is. Tudta, a reformokra mindenütt szükség van: a belső gazdasági, társadalmi struktúrák megreformálásában, a Szovjetunió nagyhatalmi politikájának megváltoztatásában egyaránt. Egy hosszú utazás során részletesen beszélt nekem az akkori helyzetről:

– A Szovjetunió ugyan száz nép egyenlő és szabad hazájaként hirdette magát, de sem az egyes emberek, sem az egyes népek sosem voltak egyenlők és szabadok. És figyelembe kell venni, hogy a Szovjetunió nem csak magából a Szovjetuniónak nevezett országból állt: ehhez ezer szállal kötődtek a kelet-európai szocialista országok és más, szocialista berendezkedésű államok is. Ha a Politikai

Bizottság, főleg Brezsnyev alatt, ideológiai, szervezeti dolgokról beszélt, akkor ő az egész térséget, az egész nagy tábort értette. Ez az ő szemében egy együtt lélegző nagy egység volt.

Ezért első dolgom volt, hogy szembefordultam a Brezsnyev-doktrínával: világossá tettem mindenki számára itthon és külföldön is, hogy a Szovjetunió a jövőben elismeri a népek önrendelkezési jogát, és nem fogunk sem katonai, sem egyéb eszközökkel beavatkozni más országok belügyeibe. Azt is elmondtam, hogy a Szovjetunión belül is kibontakozhatnak az egyes népek nemzeti törekvései.

Gondoljunk csak bele az adott helyzetbe, mintha a földesúr a láncra vert raboknak azt mondaná: eloldozlak titeket, mehettek, amerre láttok, csináljatok, amit akartok! Mekkora bátorság kellett ezt véghez vinni?! És mekkora félelemben élhettek a földesúr társai (PB-tagok, hogy ehhez asszisztáljanak?... Hiszen mi van akkor, ha a rabok majd egykori fogvatartóik ellen fordulnak és mindent megtorolnak? Ennek a bosszúnak akár Gorbacsov is az áldozata lehetett volna. Mégis megtette: eloldotta a láncokat!

A világban is kíváncsian figyelték az új szovjet vezetőt: életveszélyes, amit tesz!

Voltak erők – ők voltak kevesebben! –, amelyek drukkoltak neki. Mások, a többség, továbbra is ellenfelet látott benne. Egy nagyon furcsa ellenfelet: ha Gorbacsov, a Szovjetunió többé nem az ellenségünk, akkor nincs ellenségkép, nem kell védekeznünk! – hangoztatták Londontól Washingtonig nagyon sokan. Mert az akkori világban a nyugati kormányok a moszkvai ellenségre hivatkozva mindent megtehettek, „eladhattak": egyre nagyobb összegeket tudtak költeni a fegyverkezésre, a védelemre, a hírszerzésre, saját hatalmuk megerősítésére. Sokat beszélhettek a gonosz ellenségről, ezért kevesebbszer kerültek szóba a hazai problémák. Sőt, az ellenség miatt megmagyarázható volt a költségvetés is: nevezetesen, hogy miért költenek többet katonai célokra, mint az életszínvonal emelésére.

Tény, hogy a Kreml évtizedeken keresztül veszett kutya módjára viselkedett, de ugyanúgy tény, hogy az adott helyzet fenntartása,

a hidegháború tüzének szítása elemi érdeke volt a Nyugatnak is. Nem csoda hát, hogy Gorbacsov színre lépésének sem az amerikai Ronald Reagan*, sem az angol Margaret Thatcher,* sem a német Helmut Kohl nem örült. Egyrészt kezdetben nem hittek Gorbacsovnak, valami új orosz mesterkedésnek, PR-fogásnak tartották politikáját; másrészt féltek, ha nem lesz ellenség, akkor kivel fognak majd harcolni, azaz politikai játszmáikat otthon és külföldön megvívni. Hirtelenjében újra kellett gondolni mindent: Gorbacsov felbolygatta az életüket!

Egyszer a volt német külügyminiszter, Hans-Dietrich Genscher* azt mondta Gorbacsovnak a tőle megszokott iróniával:

– Nagyon kitoltál az amerikaiakkal, hogy ellenség nélkül hagytad őket! Most csak kapkodnak, azt sem tudják, hogy mit tegyenek!

Mert akkor Gorbacsovon kívül egyetlen nyugati politikai szereplő sem kívánta komolyan az enyhülést, a két nagyhatalom közeledését, a hidegháború végét.

Gorbacsov már megválasztása másnapján javasolta – a Csernyenko temetésén részt vevő amerikai alelnöknek, George H. W. Bushnak* –, hogy azonnal hozzanak létre közte és Reagan elnök között egy folyamatosan működő közvetlen telefonvonalat („forródrót"). Erre ugyan kapott is Bushtól egy nagyon udvarias ígéretet, de a vonal mégis csak hetekkel, hónapokkal később kezdett el élni. Ekkor került Gorbacsov íróasztalára az ötödik, a fekete színű készülék: ezen keresztül folytak a beszélgetések a külföldi államfőkkel.

Csernyenko temetése kapcsán Moszkvában George H. W. Bush és az amerikai külügyminiszter, George P. Shultz másfél órás megbeszélést folytattak Gorbacsovval, ahol bőven elhangoztak nagyon pozitív és „szívmelengető" szólamok: „Egy stabilabb és konstruktívabb kapcsolat megteremtését akarjuk a Szovjetunióval." „Készek vagyunk áthidalni a különbségeket, és reméljük, hogy az új szovjet vezetés ugyanúgy elkötelezett amellett, hogy megoldásokat találjon az előttünk álló problémákra."

De hát a politika már csak ilyen: nagyon szereti a szóvirágokat – sokkal kevésbé a tetteket! Ezért aztán Reagan és Gorbacsov találkozói soha nem hoztak igazi nagy eredményeket! Sőt, a német kancellár, Helmut Kohl még 1986 októberében (Gorbacsov megválasztása után másfél évvel!) is a náci Goebbels-féle PR-fogásnak tartotta a szovjet főtitkár politikáját.

Így aztán 1986 februárjában ténylegesen sok volt Gorbacsov irányába az ellenszél: külföldről, belföldről egyaránt. Ugyan jól ismerte a mondást – Egyszerre csak egy ellenség ellen harcolj! –, de ezt betartani akkor lehetetlen volt, mivel ilyen vagy olyan formában, de ellenfél, ellenség volt mindenki. Hiszen ilyet emberemlékezet óta még egyetlen nagy hatalmú úr sem akart, mint Gorbacsov: nem leigázni, hanem felszabadítani – nem harccal, hanem békésen! Nem is értették meg őt, nem is hittek neki – se otthon, se külföldön.

Egyedül a világ ellen! – végig így érezte önmagát Gorbacsov. Gorbacsov valójában mindenkivel harcban állt: ezért nagyon fontos volt számára egy biztos pont, Raisza, a felesége, aki feltétel nélkül hitt benne, aki mindenben megértette, mindig mellette állt, támogatta őt a magánéletben és politikusként is.

Raisza a háttérben az események motorja volt: Gorbacsov, aki nagyon tisztelte és felnézett feleségére, mindenben kikérte a véleményét. Most is hosszasan megbeszélték, hogy a kongresszus a legjobb alkalom, hogy országos szinten, az ország minden pontjáról érkezett több ezer küldött előtt bejelentse: kezdetét veszi a peresztrojka! Bár most, utólag Gorbacsov a nagy általánosságban vett *peresztrojka,* azaz a reformok, az átalakítás, a változtatás kezdetét a megválasztása utáni napokra dátumozza. Hivatalosan csak 1986 februárjában jelentette be a peresztrojkát, de már a hatalomra kerülése óta dolgozott rajta.

Még 2019-ben, moszkvai találkozásunk alkalmával is azt mondta:

– A peresztrojka számomra 1985. március 11-én, megválasztásom napján elkezdődött: akkor még egy „felgyorsítási folyamatról" beszéltem, de ennek is az átalakítás, a változtatás volt a lényege. Aztán a programot hivatalosan 1986. február 25-én, a pártkongresszuson jelentettem be.

Feljegyzések szerint a „peresztrojka" kifejezést Gorbacsov 1986. április 8-án, Togliatti városában tett látogatása során használta először. Maga a szó, *peresztrojka* régóta ismert az orosz nyelvben. Már

I. Sándor cár idejében, az 1800-as évek elején is felbukkan. Gorbacsov értelmezésében egy merőben új politikai gondolkodásmódot jelentett: a szovjet viszonyok átalakítását, a szocializmus megreformálását. Nem a rendszer eltörlését, hanem megreformálását!

A peresztrojka fontosabb elemei: az állami szervek közvetlen pártirányításának megszüntetése, a párton belüli tényleges demokrácia megteremtése, a bürokrácia hatalmának csökkentése, a termelők piaci érdekeltségének fokozása, az életszínvonal emelése.

Ezzel párosult még a *glasznoszty,* a szabad nyilvánosság, az átláthatóság, a sajtószabadság. Gorbacsov már 1986-ban, a pártkongresszuson erőteljesen kijelentette: „Nyilvánosság nélkül nincs és nem lehet demokrácia!" – ezért aztán a körülményekhez és a lehetőségekhez képest szabad lett a szovjet sajtó, s ezen keresztül „mindenről" értesülhettek az emberek.

Gorbacsov 1986. február 25-én a szokott módon megérkezett a Kremlbe. A limuzinban elismételgette magában a legfontosabb mondatokat: „A szovjet gazdaság katasztrofális helyzete miatt azonnal szükség van a teljes átszervezésre." „A gazdaságban a központi irányítást le kell bontani, szabadpiaci mechanizmusokat kell engedélyezni." „Célunk az állami befolyás csökkentése, a korrupció felszámolása, a párt- és munkahelyi viszonyok demokratizálása." „Biztosítani kell a szabad információáramlást és véleménynyilvánítást." Belegondolni is nehéz, mennyire óriási nagy szavaknak, reformoknak, sőt forradalmi tettnek számítottak ezek a gondolatok.

Korábban ezekért milliókat vetettek a Gulagra, ítéltek örök szenvedésre. Ilyen eretnekséget hivatalosan a Szovjetunióban egy pártkongresszuson még soha senki nem mondott! Ilyet még gondolni sem volt szabad! Most meg jön az első ember, a párt főtitkára, és ostorozza saját pártját, saját magát!? Mintha az oroszlánidomár jól bevérezné a kezét, és úgy menne be az arénába és csattogtatná az ostorát: No, gyerünk, ugorjatok! Csoda hát, hogy az oroszlánnak semmi kedve nem volt átugrania a tűzkarikán, hanem inkább idomárját akarta felfalni?

Gorbacsov akkor ilyesmire nem gondolt. Beszédével nem egy véres forradalmat akart kirobbantani, hanem egy országos, teljes körű, békés lefolyású változást, azaz egy „békés forradalmat" elindítani a politika, a gazdaság, a társadalom minden területén.

A társadalmi struktúrák modernizálása, megváltoztatása volt a célja – az emberek jólétének érdekében. Egyszerű, nemes, ha úgy tetszik, primitív gondolat, de épp ezért volt zseniális. Viszont tudta, ezzel milliók érdekeit sérti majd, így milliók válnak majd ellenségévé.

A harmadik emeleti irodájában Alekszandr Nyikolajevics Jakovlev, Gorbacsov egyik legfőbb bizalmasa várta, akivel rengeteg időt töltött a peresztrojka részleteinek kidolgozásával. Jakovlev ekkor már Lenint nyíltan egy „gátlástalan zsarnoknak" nevezte, és a háttérben a peresztrojka egyik atyja volt.

– Mihail Szergejevics, embereink tegnap egész éjszaka, sőt még ma reggel is beszélgetnek a vidékről jött elvtársakkal. Elmagyarázzuk nekik a peresztrojka lényegét, hogy ne érjék őket váratlanul a szavaid – próbálta Jakovlev nyugtatni Gorbacsovot, mivel együtt készítették elő a főtitkár beszédét, így jól ismerte annak tartalmát.

– És mi a tapasztalat? – kérdezte kíváncsian Gorbacsov.

– Vegyesek a vélemények: a legtöbben nem értik, és sokan a kommunizmus, Lenin eszméinek elárulását látják a peresztrojkában.

– Milyen az arány? – kérdezte Gorbacsov, mint aki sejti, nem csak üdvrivalgók fogadják majd őt a Kreml nagytermében.

– Hát, nem is tudom!

– Nem kell mellébeszélni: tudni akarom! – adta ki az egyértelmű ukázt Gorbacsov.

– Talán a fele... – mondta Jakovlev, majd nyelt egy nagyot és hozzátette: – esetleg kicsivel több.

– Akkor még többet kell dolgoznunk, és őket is meg kell győznünk – mondta Gorbacsov a tőle megszokott kitartó hittel és bizakodó magatartással.

Elkezdődött a kongresszus a Kreml kongresszusi palotájának az üléstermében. Közel hatezer ember volt a hatalmas teremben. Gorbacsov elkezdte a beszédét. Utólag már nem titkolja:

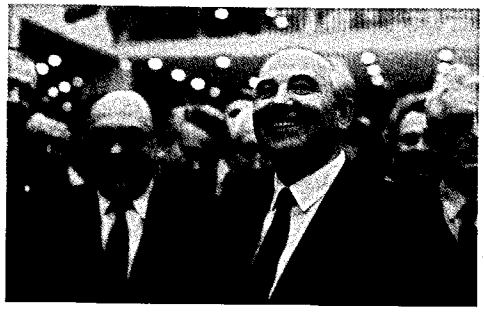

Alekszandr Jakovlev és Mihail Gorbacsov, Moszkva, 1987

– Az elején eléggé zavarban voltam. Végignéztem a hatalmas üléstermen: hatezer ember ült előttem. Én meg egyedül az emelvényen. Hirtelen beleborzongtam, eszembe jutott, amit Jakovlev mondott: az emberek árulásról beszélnek, azaz árulónak tartanak! Tudtam, az itt lévők többsége az ellenségem. Furcsa érzés fogott el: ilyen hatalmas tömegben még soha nem éreztem magamat ennyire egyedül. Mintha mindenki ellenem lett volna. De tudtam, most már csak előre lehet menni – mondta Gorbacsov tizenöt évvel később, amikor már csak négy-öt ember társaságában lépett be az üléstermébe. Leült a padsorok közé, és hosszasan merengett.

– Csuda idők voltak akkor, de ma is ugyanezt tenném. Viszont megtanultam: akkor vagyunk a legmagányosabbak, amikor a legtöbben vesznek körül. Ennek ellenére soha nem szabad feladni!

A kongresszus kilenc napig tanácskozott. Az utolsó napon még mindig nem volt egyértelmű, hogy a hatezer küldöttből a többség támogatja-e Gorbacsovot, vagy sem.

Jakovlev, aki kiváló propagandista is volt, a következő javaslattal állt elő:

– Mihail Szergejevics, előkészítünk neked egy anyagot, amit, kérlek, olvass fel a kongresszus résztvevői előtt! Ebben bemutatjuk, hogy az ország számos pontjáról az emberek, a pártszervezetek üdvözlik a kongresszust, a peresztrojkát, és mindenki a támogatásáról biztosít. Ezek mind a napokban érkeztek hozzánk az egész országból.

Gorbacsovnak tetszett az ötlet: felolvasta a sok sikert kívánó, támogató idézetekkel tarkított szöveget. Ezzel mindenki számára egyértelmű jelzést adott: Gorbacsov új politikája országszerte tetszik és támogatásra talált!

Aztán jött Gorbacsov zárszava (1986. március 6-án), amelyben ilyen mondatok hangzottak el: „A lenini elvek szerint dolgoztunk." „A fő feladat: az ország gazdasági és társadalmi fejlődésének felgyorsítása." „Az embereket meg kell szabadítani a háborús félelem és az erőszak súlyos terhétől." „A szovjet politika legfőbb célja: minden nép számára biztonságos és igazságos világ megteremtése." „Gyorsítani kell a szocializmus minél előbbi áttérését a kommunizmusba." „A kommunista párt továbbra is a társadalom vezető ereje marad."

A kongresszus véget ért. Másnap Gorbacsov magához kérette Jakovlevet.

– Alekszandr Nyikolajevics, most, a kongresszus végén, hogyan állunk, mennyi küldött támogatja a politikánkat?

– Ezt ma még nem lehet pontosan megmondani. Minden bizonnyal jóval többen, mint kilenc nappal ezelőtt. De a végeredményt majd a következő hónapok mutatják meg – válaszolta Jakovlev Gorbacsovnak.

A peresztrojka mellett ott volt még egy másik célkitűzés is: a *glasznoszty* (szabad nyilvánosság, átláthatóság), melynek első nagy próbáját az 1986. április 26-án bekövetkezett csernobili atomkatasztrófa jelentette. Gorbacsov ebben az ügyben is nyíltságot, átláthatóságot, őszinteséget akart – az első pillanattól kezdve. De sajnos sokszor ő sem tudott többet, mint a nyilvánosság.

– Egyrészt az első napokban fel sem fogtuk, hogy mi történt. Aztán meg egyre nagyobb pánikhangulat alakult ki. Azóta is gyakran azt vágják a fejemhez, hogy eltitkoltuk a katasztrófát. Ezt teljes mértékben visszautasítom. Mindenkinek el kell hinnie azt a szomorú tényt, hogy mi is csak fokozatosan szembesültünk az egyre tragikusabb tényekkel. Először történt meg ilyen a világban, nem volt még tapasztalatunk a kezelésére, nem ismertük fel azonnal a károkat, nem rendelkeztünk időben megfelelő ismeretekkel.

Gorbacsov később azt mondta nekem, két időszakra bontja az életét: a Csernobil előttire és a Csernobil utánira. De egyelőre még Csernobil előtt vagyunk. És Csernobil maga egy külön történet!

1986. február 25-én a limuzin zavartalanul, megállás nélkül hazavitte Gorbacsovot a dácsára. Megérkezésekor szokásához híven kézen fogta feleségét, Raiszát, és elindultak a fák között egy sétára.

– Most már ország-világ számára egyértelművé tettem: elindul az általános átalakítás – mondta megkönnyebbülten Gorbacsov.

– És arra gondoltatok, milyen lesz majd ennek a fogadtatása vidéken? – kérdezte Raisza.

Gorbacsov ránézett és belekarolt a feleségébe:

– Még nem tudom, de majd meglátjuk – mondta, és mentek tovább.

UTÓIRAT:

Gorbacsov és emberei még jó öt éven keresztül keményen dolgoztak a változásokon, de ezeket nem sikerült maradéktalanul véghez vinniük: a Szovjetunió népei Gorbacsov ellen fordultak, kiváltak az unióból – a hatalmas ország felbomlott, megszűnt a kommunista párt.

Gorbacsov nem tudta befejezni az elkezdett munkát, de a folytatás, a befejezés talán már nem is az ő feladata lett volna.

18. CSERNOBIL – EGY ÜVEG VODKA ÉS EGY JÓ ALVÁS?!

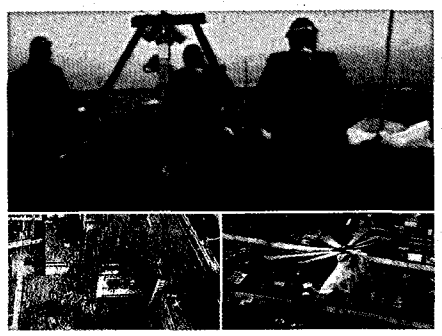

Képek a katasztrófa utáni Csernobilról

ÖSSZEFOGLALÓ:

Moszkvában nagyszombat hajnala volt, amikor Nyikolaj Rizskov kormányfő telefonon felébresztette Gorbacsovot és közölte vele a hírt: a csernobili* atomerőmű egyik reaktora felrobbant. Gorbacsov azonnal a Kremlbe* hajtatott: tájékozódni akart, ezért magához rendelte a szakembereket.

Az illetékes miniszter szinte mosolyogva, öntelten azt mondta neki:

– Nincs semmi komoly baj! Nincs más teendő, mint meginni egy üveg vodkát, enni egy jót, majd aludni rá egyet. Ezzel el is múlik az egész!

Gorbacsov később „sarlatánnak" nevezte miniszterét, de a katasztrófán ez már mit sem változtatott, és ezután a szovjet rendszer hibái egyre többször „hírt adtak magukról", és nagy problémákat okoztak.

HÁTTÉR:

A Szovjetuniónak egyre több energiára volt szüksége, és gyors tempóban építette az atomerőműveket. Nem a biztonság, hanem a minél nagyobb teljesítmény volt az elsődleges cél. Ennek érdekében a szovjet tervezők, tudósok – a külföldi tapasztalatok figyelembevétele nélkül! – egymás után építették az atomerőműveket. Hatalmas kutatóbázisok – atomtelepek! – jöttek létre, ahol békés és katonai célokra kutatták az atom felhasználásának lehetőségeit.

A Szovjetunió és szakemberei magabiztosak voltak: úgy érezték, ismerik az atomot, és ellenőrzésük alatt tartják.

ESEMÉNY:

1986. április 26-án éjszaka 01:23-kor felrobbant a csernobili RBMK–1000 típusú, szovjet gyártású atomerőmű reaktora. Ezzel a felszabaduló atomfelhők szétterjedtek a fél világra, szennyezték a környezetet, és emberek ezrei haltak meg; a következmények, a megbetegedések száma felbecsülhetetlen. – A világ két nappal később értesült az eseményről.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Csernobil, Moszkva, Kreml
1986. április 26.

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.

Raisza Makszimovna Gorbacsova:
1932. 01. 05. – 1991. 09. 20.
filozófus, szociológus, Mihail Gorbacsov felesége

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Csernobil egy nagyon baljós jel.
Egy figyelmeztetés: mi jöhet még?!"

Sötét áprilisi hajnal volt. Szombati nap, az orosz ortodox egyház szerint nagyszombat, amikor a Gorbacsov dácsáját őrző ügyeletesnél csengett a telefon. A fiatal tiszt elcsodálkozott: ki a csuda telefonálhat, ilyenkor nem szokták zavarni a főtitkár elvtársat.

A vonal túlsó végén Nyikolaj Rizskov kormányfő volt: a KGB*-tiszt azonnal vigyázzba vágta magát, úgy hallgatta az érces hangú telefonálót.

– Azonnal kapcsolja nekem a főtitkár elvtársat! – mondta határozott hangon Rizskov.

– Igenis, kapcsolom – hangzott a katonás válasz.

Mihail Gorbacsov előző este későn érkezett haza. Szokása szerint még sétált egyet feleségével a dácsa kertjében, majd éjfél körül bejelentkezett az ügyeletesnél: nyugovóra tér.

Ebből az ügyeletes tiszt tudta, csendnek kell lenni, és ilyenkor már csak a honvédelmi miniszter, a kormányfő és a KGB vezetője kapcsolható. De eddig az éjszaka kellős közepén vagy hajnalban még soha egyikük sem telefonált.

– Valószínűleg valami rendkívüli esemény történhetett – gondolta a tiszt, és amikor Gorbacsov álmosan beleszólt a telefonba, jelentette neki:

– Elnézést kérek, főtitkár elvtárs, de Rizskov elvtárs keresi önt valamilyen nagyon fontos ügyben.

– Kapcsold! – volt a kurta válasz.

– Mi történt? – kérdezte Gorbacsov, meg sem várva, hogy Rizskov bármit is mondjon.

– Főtitkár elvtárs, ne haragudj, hogy ilyenkor... – kezdte magyarázni a helyzetet a kormányfő.

– Rendben, de azt mondd: mi történt? – kérdezte egyre izgatottabb hangon Gorbacsov.

– Ukrajnában, a csernobili atomerőműben baleset történt.

– Mikor?! Mi a konkrét helyzet?!

– Ma éjszaka volt egy nagy robbanás. Állítólag a levegőbe repült a reaktor. De többet még nem tudunk.

– Halottak?

– Erről még nem jelentettek. Beszéltem Csernobilban az ügyeletes szakemberrel: nagyon rémült volt, de részleteket még ő sem tud.

– Értettem. Felöltözöm, és azonnal indulok a Kremlbe. Ott találkozunk.

Gorbacsov letette a kagylót, Raiszára pillantott, látta, hogy szerencsére még alszik, nem ébredt fel a beszélgetésre.

Kiment a hálószobából és hívta az őrséget:

– Azonnal kapcsold az irodámat, és készüljetek, rövidesen indulunk a Kremlbe.

Gorbacsov Kremlben lévő irodájában a nap 24 órájában volt szolgálat: este, éjjel négy ember állt készenlétben, ha a főnöknek eszébe jutna valami, ha telefonálna – ők várták az utasításokat. Gorbacsov most ideges hangon szólt bele a telefonba, utasította az embereket, hogy azonnal riasszák a Politikai Bizottság mind a tizennégy tagját és hívják össze a PB-ülést. Továbbá kérte, hogy az illetékes miniszterek, szakemberek is jelenjenek meg az ülésen. Mindezt azonnal!

A végén közölte, nemsokára indul, és fél órán belül a Kremlben lesz.

A hosszas telefonbeszélgetésre felébredt Raisza, aki csak hangfoszlányokat hallott. Férje ezért összefoglalta neki a történteket:

– Ukrajnában az egyik atomerőmű felrobbant. Még nem tudom a részleteket, de nagy lehet a baj, mert Rizskovot tájékoztatták, ő hívott az előbb. Ha nem lenne komoly a dolog, nem telefonált volna hajnalban. Megyek a Kremlbe, összehívtam a Politikai Bizottságot, a szakembereket.

Raiszát, a filozófust sokként érte a hír: robbanás egy atomerőműben semmiképpen nem lehet gyerekjáték – ezt gyorsan tudatosították mindketten. Viszont akkoriban az atom, az atomerőművek veszélyességéről a Szovjetunióban nagyon kevés szó esett. A szovjet

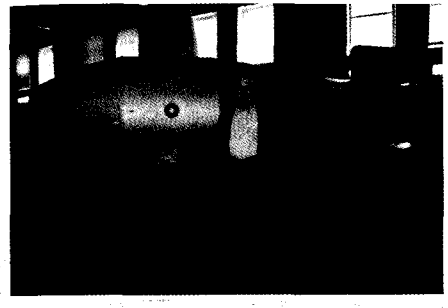

A Cár-bomba másolata, Atomfizikai Kutatóintézet, Szárov (Arzamasz–16)

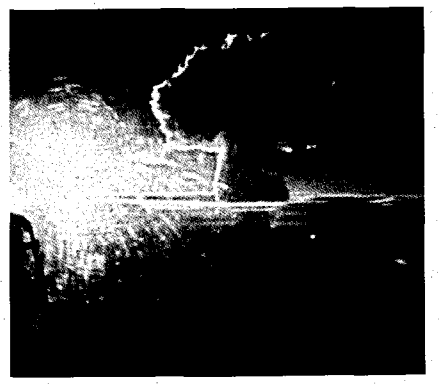

A Cár-bomba robbanása 161 kilométer távolságból szemlélve

rendszernek szüksége volt az atomból nyerhető energiára és az atomfegyverekre is. A veszély szinte ismeretlen volt. Sőt, inkább mindenütt azt bizonygatták: a szovjetek kezében van a kor legjobb technológiája. Biztonságról pedig inkább nem beszélt senki, vagy nem hangosan. Gőzerővel folyt az atommal a különféle kísérletezés.

Az 1950-es évek közepén kezdték kifejleszteni a világ – mindmáig! – legnagyobb nukleáris bombáját, az 50 megatonna hatóerejű hidrogénbombát, a Cár-bombát, ami 4000-szer erősebb volt a hirosimai bombánál. Felrobbantását Nyikita Hruscsov kezdeményezte propagandacélokból. Úgy vélte, ha demonstrálják nukleáris képességeiket, jobban tiszteli őt és a Szovjetuniót az egész világ. A bombát 1961. október 30-án robbantották fel Novaja Zemlja fölött.

A Szovjetunióhoz tartozó kazah sztyeppén, Szemipalatyinszkban* működött a világ legnagyobb nukleáris kísérleti telepe, amelyen 1949 és 1989 között közel ötszáz légköri és föld alatti atomrobbantást hajtottak végre.

1956-ban ledobtak itt egy atombombát: ereje 2500-szorosa volt a hirosimai atombombának. A sugárszennyezést kétszáz kilométeres körzetben észlelték. A 170 kilométerre lévő Uszty-Kamenogorszkban még egy hónappal később is a megengedett százszorosa volt a sugárszennyezés. A környéken repülőgépek tucatjaiból filmezték a robbantást. Később azt tanulmányozták, hogy az atomrobbantás következtében – az eltérő távolságokra osztott körzeteken belül – milyen károsodást szenvedett a légkör, a növény- és állatvilág, valamint az

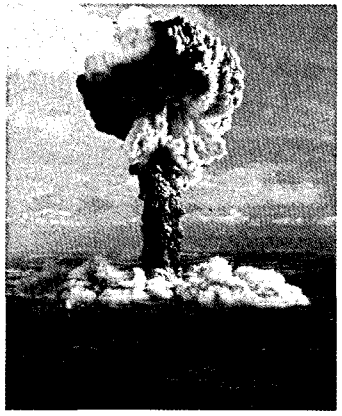

Balra:
A szovjet atomrobbantás, Szemipalatyinszk, 1956

Jobbra:
Mihail Gorbacsov és Raisza Gorbacsova (már betegen), 1998

ott élő emberek. Igen, konkrétan az emberek is kísérleti alanyok voltak: számolták, hol hányan haltak meg, milyen sérüléseket szenvedtek.

Raisza és szülei akkoriban ezen a környéken éltek. A telep létezéséről – egészen 1991-ig – még sem az ott élők, sem világ nem szerzett tudomást: hivatalos nevén a 2. Számú Állami Központi Kísérleti Gyakorlótér szigorúan titkos, zárt terület volt.

Cégem a kilencvenes évek közepén megszerezte az 1956-os atomrobbantás felvételeit. Ezt később, 2002-ben megmutattam Gorbacsovnak, aki ilyen formában akkor látta először a videót. Megdöbbenve, szomorúan nézte, kicsordultak a könnyei:

– Raisza leukémiában halt meg. Az orvosok szerint Szemipalatyinszkban és messzi környékén nagyon magas volt a sugárfertőzés. Ez lehetett halálának egyik oka. A másik az, hogy nem sokkal a csernobili katasztrófa után járt a helyszínen. Ehhez jött a sok stressz, főleg az 1991-es puccs idején. Meggyőződésem, hogy az atom vitte őt el! – sorolja Gorbacsov felesége 1999-ben bekövetkezett halálának okait.

Kicsit másképpen, de gőzerővel kísérleteztek az amerikaiak is. Las Vegastól északra, a nevadai sivatagban sajátos, amerikai módon folytak a kísérletek. Ők előbb nem „élőkre" dobták le a bombáikat, hanem díszletekre. Felépítettek egy kis városkát: voltak benne lakóházak, üzletek, kávéház, benzinkutak... Az épületekben viaszbabák, különféle anyagból készült ruhákba öltöztetve. Aztán vittek a városkába állatokat is: juhot, patkányt, galambot és sok sertést, mert azoknak a bőre hasonlít legjobban az emberi bőrre.

Egyesült Államok, Nevada, atomteszt – Nézze meg a filmrészletet!

Közben robbantották a nagyobbnál nagyobb bombákat. Volt köztük a 1,5 kilotonna robbanóerejűtől az 1000 kilotonnásig. (A Hirosimára ledobott „Little Boy" 15 kilotonnás volt, és 140 ezer emberéletet követelt.) De ahogyan a szovjetek, úgy az amerikaiak is pontosan akarták tudni, hogy a robbantásoktól milyen károsodást szenvednek az emberek. Ezért katonákat küldtek a robbantások közelébe. Rengeteg katona betegedett és halt meg. Ők voltak az atomveteránok, akiknek később fejenként 75 ezer dollár kártérítést fizettek, akárcsak a környéken élőknek is: összesen nyolcszázmillió dollárt fizetett ki az amerikai kormány kártérítésként.

1991-ig 1100 atombombát robbantottak fel – sokmilliárdnyi pénzt „égettek el", és tönkre tették emberéletek ezreit. Ahogy később kiderült, 1986-ra már mindkét félnél rengeteg „tapasztalat", ismeret gyűlt össze az atomrobbantások következményeiről, de azok mind szigorúan titkosak voltak, ahogy maguk a kísérleti telepek is.

Gorbacsov azon az 1986. április 26-i hajnalon gyorsan felöltözött és bement az irodájába. Indulás előtt Raisza azt mondta:

– Ha bármit megtudsz, kérlek, azonnal hívj!

A konvoj húsz perc alatt beért a Kremlbe. Rizskov már a titkárságon várta. Aztán megérkeztek a PB-tagok és a szakemberek is. Elkezdődött az értekezlet.

Rizskov igyekezett mindent összefoglalni, de sajnos az ő információi nagyon hiányosak voltak. Időközben Gorbacsov emberei felvették és folyamatosan tartották a kapcsolatot Csernobillal, de egymásnak ellentmondó, nagyon kaotikus állapotokról szóló hírek jöttek, értelmezhetetlenek voltak az információk. Az egyikből az derült ki, hogy „nyugi, nincs komolyabb probléma", a másikból meg pont az ellenkezője: „felrobbant a blokk, nagyon erős a szivárgás", a harmadikból

Mi történt Csernobilban?
– Nézze meg a videót!

meg: „rossz a mérőműszer, azért mutat magas sugárzási értéket".

De nézzük sorrendben a tényeket, amit akkor hajnalban – elég hézagosan! – Rizskov elmondott az értekezleten.

A csernobili atomerőműben a szokásos éves karbantartást végezték. Az erőmű vezetői elutaztak a húsvéti ünnepekre. Éjfélkor megérkezett az erőműbe az új műszak. Aztán éjjel egy óra után néhány perccel a reaktor instabilitást mutatott, majd szinte nullára csökkent a teljesítménye. Fél óra múlva kinyílt a reaktor belseje, és megindult a zónaolvadás. Az olvadás következtében az emberiség által ismert legszennyezőbb anyag, kórium jött létre. Ez a nagyon forró massza tönkretette a betonfödémet, robbanás következett be, és nagy tömegben radioaktív anyagok kerültek a levegőbe. A szél minden irányba – főleg északra és nyugatra – vitte a sugárfelhőket, amelyeket elsőként Svédországban észleltek.

Ma már egyértelműbbek az okok, mint akkor: a nem megfelelő technológia, a rossz tervezés és a hiányos biztonsági szabályzat, a hozzá nem értés, a felelőtlenség, a félelem (mi lesz, ha kiderül?...) és – mint minden ilyen esetben – az emberi hanyagság, a helyzet rossz felismerése és kezelése.

Mindez Gorbacsov számára csak hosszú hónapok alapos kutatómunkája után vált világossá. Raisza viszont elég hamar ráérzett a probléma gyökerére:

– Rendszerhiba, a szovjet rendszer sajnos ilyen!

Amikor a katasztrófa napjának reggelén Gorbacsov vezetésével a Politikai Bizottság és az úgynevezett szakemberek összeültek, ennyi információjuk még messze nem volt. Csak annyit tudtak, hogy a reaktor felrobbant, a mérőműszerek egyszer nagyon magas, máskor alacsony sugárzást mérnek. Hiába beszélt telefonon a Kreml a helyi dolgozókkal, azok sem értették a helyzetet, így pontos információt sem tudtak adni. Sőt, igyekeztek a problémát bagatell, eltitkolni.

Mihail Gorbacsov televíziós beszéde a csernobili katasztrófáról, 1986. május 14. – Nézze meg a videót!

Gondolták, idővel majd megoldódik a dolog, nem kell azt felfújni.

Így volt lehetséges, hogy Gorbacsov, aki, mondhatni, a világ egyik legnagyobb titkosszolgálatával rendelkezett, aki körül felsorakoztak az ország „legokosabb" tudósai, akadémikusai, szakemberei, a következő információt kapta:

– Nincs semmi komoly baj! Nincs más teendő, mint meginni egy üveg vodkát, enni egy jót, majd aludni rá egyet. Ezzel el is múlik az egész!

És ma már Gorbacsov sem hiszi el, hogy mindez elhangozhatott magától Jefim Pavlovics Szlavszkijtól, az illetékes középgépipari (így nevezték akkor a Szovjetunióban az egyik hadiipari minisztériumot) minisztertől, aki mögött fizikusok és a Szovjet Tudományos Akadémia elnöke is ott állt.

– Az az ember, aki egy ilyen helyzetre ilyet tud mondani, az a szemében egy sarlatán – mondta évtizedekkel később Gorbacsov a korábbi „szakemberéről".

A miniszteren kívül az erőműben dolgozó műszakvezető, Alekszandr Akimov sem értette a helyzetet: még védőruhát sem vett fel, amikor végigjárta a robbanás helyszínét. Sok társához hasonlóan három héten belül ő is meghalt.

Csoda hát, hogy ilyen információk alapján egy politikus nem tudja felmérni, megérteni a helyzetet?! Sőt, vegyük figyelembe, akkoriban még hasonlítási alap sem volt: Hirosimáról csak keveset hallottak az emberek, egyéb atomkatasztrófával még nem lehetett összehasonlítani. Katonai kísérletek ugyan léteztek, de szigorúan titkosak voltak. És ha a legnagyobb szaktekintély, a tudós, a miniszter azt mondja: elég meginni egy üveg vodkát, és minden rendbe jön – akkor

mit gondoljon a főtitkár, aki életében nem volt még atomerőműben! Sőt, még csak nem is iszik!

Meg aztán akkor maga a szovjet rendszer, az emberek gondolkodásmódja is arra irányult: minden rosszat el kell tussolni, hiszen a Szovjetunióban nem történnek rossz dolgok, katasztrófák, itt minden szépen zajlik. Erre már volt példa korábbról is. Itt van Valentyin Bondarenko, a kiképzett űrhajós 1961-es esete. Bondarenkót a szovjet űrközpontban két hétre egy „kapszulába" zárták és kísérleteztek vele. A második hét végén hiba következett be, Bondarenko súlyos égési sérüléseket szenvedett és meghalt. Haláltusáját két olasz amatőr rádiós lehallgatta és nyilvánosságra hozta. Az oroszok tagadtak, még az űrhajósok tablóképéről is kiretusálták Bondarenkót. Csak harminc évvel később vallották be, hogy a huszonnégy éves fiatalember létezett, és egy tragédia következtében meghalt. Ezt is csak azért mondták el, mert a világsajtó cikkezett róla.

Nos, Gorbacsov – a pillanatnyi információkból kiindulva – nem tudta megítélni, hogy pontosan mi történt, hogy valójában mekkora is a kár, de azt sejtette, hogy a baj sokkal nagyobb, mint azt neki jelzik. Akkor még nem kételkedett a szakemberek tudásában, de biztosra akart menni. Azonnal utasítást adott, hogy állítsanak fel egy vizsgálóbizottságot és még aznap repüljenek el Csernobilba. Azt parancsolta, óránként közvetlenül neki jelentsenek: tudni akarja a teljes igazságot!

Gorbacsov íróasztalán hat telefonkészülék állt. A bal oldalán öt készülék: az egyik elefántcsontszínű, tárcsa nélküli (erre a titkárság tudott számára bekapcsolni hívásokat); a második és a harmadik hasonló színben, de tárcsával ellátva (ATS-1 és ATS-2 – ezen a kiemelt elvtársakat tudta hívni); a következő piros (közvetlen vonal a honvédelmi miniszterrel), majd egy fekete készülék („forródrót") volt. Az íróasztal jobb oldalán volt még egy elefántcsontszínű készülék, amelyen Raisza, a felesége tudta őt közvetlenül hívni, vagy fordítva.

De Gorbacsov telefonon elérhető volt az autóban, a repülőn, a dácsán, az utcán – belföldön és külföldön a nap minden percében.

Csernobil napjainkban – Nézze meg a videót!

Tehát az emlékezetes nagyszombati napon, a hosszú tanácskozás után Gorbacsov teljes felhatalmazással elküldte Csernobilba a vizsgálóbizottságot. Megkérte őket, közvetlen vonalán hívják őt éjjel-nappal bármikor. A Moszkvából érkező „fontos elvtársak" a helyszínen – jó 24 órával a robbanás után – jelentettek először Gorbacsovnak: „A katasztrófa nagyon súlyos, már négy halálos áldozat van, és hatvannyolc embert kezelnek kórházban." Továbbá azt javasolták, a reaktor megmaradt részét izolálják, és a közeli város, Pripjaty lakosságát azonnal telepítsék ki, mert „óriási" mértékű sugárfertőzés tapasztalható.

Gorbacsov tehát 26 órával a katasztrófa megtörténte után kapta az első hiteles és érdemi információt. De akkor még mindez csak egy óvatos helyzetértékelés volt az ottani állapotokról. A kiküldött elvtársak se eltúlozni, se kisebbíteni nem akarták a tényeket. Viszont legtöbbjük – mivel ilyen irányú tapasztalataik nem voltak – pontosan sem felmérni, sem megítélni nem tudta a helyzetet. Így arról szó sem esett, mik lehetnek a következmények: helyben és világszerte egyaránt.

Gorbacsov a szakemberek helyszínről küldött javaslataival egyetértett. Igaz, azt nem mondták el neki, hogy a városka lakói csak tízkilós csomagokat vihetnek magukkal, mivel több dologra nem lesz szükségük: három nap múlva, a veszély elmúltával, visszatérhetnek otthonaikba. Így a lakosok mindenüket hátrahagyták: nem gondolták, hogy soha többé nem térhetnek vissza lakóhelyükre: se három nap, se harminc év múlva! Otthonaik, vagyontárgyaik a fosztogatók prédájává lett.

Gorbacsov a telefonhívás után elmondta Raiszának a helyszínről kapott jelentés lényegét. Napközben ugyan több jelentést is tettek az asztalára, de ezek nagyon ellentmondásosak voltak. Gorbacsov és Raisza – bár nem voltak szakemberek, de – hamar megértették: az atomerőmű dolgozói nem urai a helyzetnek, furcsa döntéseket hoznak, amiket félóránként megmásítanak. Mindketten ismerték a szovjet

gazdaság kaotikus helyzetét, a párt politikai befolyását a gazdasági életre. Tudták, sokféle érdek, megközelítés van egy-egy helyzet mögött, és az igazság sosem az, amit mondanak. Mindenki félti a pozícióját, életét, ezért inkább mellébeszél, másokra hárítja a felelősséget. Egész este erről beszéltek, ezt taglalták – eddigi tapasztalataik alapján. Most a csernobili katasztrófa csak felszínre hozta, rávilágított az országszerte uralkodó káoszra, fejetlenségre.

Raisza, aki mindig összefüggéseiben, tágabb értelemben gondolkozott, megjegyezte:

– *Csernobil egy nagyon baljós jel. Egy figyelmeztetés: mi jöhet még?!*

1986-ban Gorbacsov egy éve volt hatalmon. Az ország gazdasági és társadalmi helyzete egyre rosszabbodott. A fegyverkezési verseny lefoglalta az ország emberi és anyagi erőforrásait. A pénz elment az újabb és újabb típusú fegyverek kifejlesztésére, a gazdaság egyéb területein silány minőségű árukat termeltek, gyenge minőségű épületek, gyárak vagy épp atomerőművek épültek. Hamar kiderült az is, hogy a tervezők, építők idejében jelezték, hogy az erőmű veszélyes, de az üzemeltetők erre fittyet hánytak.

A csernobilihoz hasonló technológiájú RBMK–1000 reaktor csak a Szovjetunióban épült. Az atomerőművek az 1960-as években kezdtek gomba módra szaporodni. Az országnak egyre több energiára volt szüksége, így a biztonság háttérbe szorult. Pontosabban, ha valaki hibázott, azt féltek jelenteni, bevallani. Tervezés, építés közben ugyan rájöttek, hogy nagy a kockázat, sok a hibalehetőség, de ezt „nem illett" jelezni. Ezzel a főnökök csak a saját alkalmatlanságukat nyilvánították volna ki.

Hiszen a hiba a Szovjetunióban azt is jelentette, hogy „az elvtárs megbízhatatlan". Ezért aztán ha egy szakember, mondjuk, tervezőmérnök hibázott, akkor azt az üzem párttitkára eltitkolta: mert a mérnök hibájával a saját vezetői alkalmatlanságát is beismerte volna. Mármint hogyan lehet, hogy az üzemben, ahol ő a pártszervezet vezetője, az üzem eszmei irányítója, rossz munkát végeznek az emberek?... Ez nonszensz!

Így jobb volt mindent a szőnyeg alá söpörni, hallgatni, hazudni. Abból nem lehetett baj – gondolták. Aztán Csernobil megmutatta: a legnagyobb baj pont ebből lehet. Sőt, lett is.

Ma Oroszországban tíz elektromos áramot termelő atomerőmű működik, amelyek az ország energiaellátásának a 21 százalékát adják.

A világ csak két nappal később értesült a csernobili robbanásról. A katasztrófáról Magyarországon hírt adó Bedő Iványt, a Magyar Rádió munkatársát meg is büntették, amiért a BBC alapján beszámolt az eseményről.

Hasonló volt a helyzet a Szovjetunióban és a környező szocialista országokban is: mindenütt titkolták az eseményt. Senki nem akart „dicsekedni" a történtekkel, hiszen ezzel vége lett volna az illúziónak: a Szovjetunió tökéletes! A közvélemény a Szabad Európa Rádióból, külföldi hírügynökségek, médiumok adásaiból szerzett tudomást a robbanásról.

Pedig Gorbacsov kezdettől fogva azt akarta, hogy kerüljön minden feltárásra és nyilvánosságra. Ő semmit, de semmit nem akart eltitkolni. Folyamatosan azért küzdött, hogy ő maga is információkhoz jusson. De ezt, épp a fenti okok miatt, sosem sikerült teljes mértékben elérnie. Mégis, amit megtudott, azt rögtön megosztotta másokkal, a nyilvánossággal. Sokszor a fél- vagy nem egészen pontos információkat is. Ezért aztán hamar rásütötték a bélyeget: a Kreml titkolózik, hazudik, nem ura a helyzetnek. – Gorbacsov utólag beismeri, hogy a helyzetnek tényleg nem volt ura, de azt visszautasítja, hogy titkolózott vagy hazudott volna.

Gorbacsov, mint később is oly gyakran, a saját rendszerének a rabja volt: a hierarchia, a hatalmi struktúrák, az álszent hivatalnokok, a millió sebből vérző rendszer minden hibája előjött a csernobili katasztrófa kapcsán. Ebben csak vergődni lehetett, és nem hatékonyan informálódni. Főleg nem akkor, amikor félreinformálta őt a hadiipari komplexum, a konzervatívok pedig elhallgatták előle a teljes igazságot.

Raisza, a globális szemlélődő, nem véletlenül rémült meg:

– Óriási a baj: Csernobilban és az egész országban. Elképzelni sem tudjuk, mi jöhet még. A régi rendszer kimerítette lehetőségeit. Ezután már semmi jó nem várható.

Raisza már akkor is reálisabban látta az ország helyzetét, Gorbacsov viszont még akkor is, később is hitte: a dolgok megreformál-

hatók. Mint általában mindig, most is feleségének lett igaza. A szörny nem szelídíthető meg – csak elpusztítható. De akkor Gorbacsov nem pusztítani, hanem változtatni akart. Ezt ma sokszor, sokan felróják neki. Persze utólag könnyű, ilyenkor már mindenki okos. Akkor viszont nem volt egyetlen hang sem, amely a szörny elpusztítására buzdított volna. Sőt, ellenkezőleg! 1991 augusztusában Gorbacsov helyettese, a KGB-főnök és sokan mások azért szerveztek ellene puccsot, mert Gorbacsov csökkentette a párt vezető szerepét és nem volt elég keménykezű!

Hát, igen, utólag mindig mindenki okosabb. De dönteni, tenni nem utólag, hanem az adott helyzetben, időben kell.

Csernobilnak azonban voltak előzményei, még ha szigorúan titkosak is. Később kiderült, hogy Csernobilnál volt rosszabb is: a Cseljabinszk* területén lévő Majak*, ahol már 1957-ben súlyosabb atomkatasztrófa történt, mint 1986-ban Csernobilban. Vagy az életveszélyes atommeghajtású tengeralattjárók, az azbesztüzemek, a bányák, a kutatólaboratóriumok, a Gulag-munkatáborok – mind nagyon súlyos, emberéleteket követelő „katasztrófák" voltak, amelyekről korábban mélyen hallgattak.

Gorbacsov volt az első katasztrófakezelő, aki azt mondta: bármi történt is, arról beszélni kell a nyilvánosság előtt.

És hát Csernobilban nagyon kemény dolog történt. A katasztrófa közvetlen és közvetett következménye: a helyszínen közel tízezer halott; ehhez jön a tíz- és százezrekre tehető vetélések, koraszülések száma; a sugárfertőzésekben szenvedők tömege; mutációk – a végtelenségig sorolható az elsődleges és másodlagos következmények száma. Nincs ma szakember, aki pontosan meg tudná becsülni sem az eddigi, sem a jövőben még ránk váró, Csernobil okozta következményeket. Mi lett volna ebből elkerülhető, ha a rendszer másképpen kezeli a helyzetet? A kérdés jogos, de a válasz csak találgatás lenne: talán kevesebb halott, kevesebb beteg. Talán!

19. GORBACSOV, STRAUSS ÉS KOHL

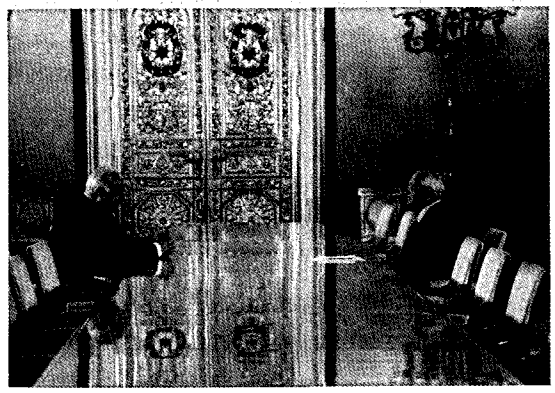

Helmut Kohl és Mihail Gorbacsov, Moszkva, Kreml, 2001

ÖSSZEFOGLALÓ:

Gorbacsovnak egyre nagyobb szüksége volt Németországra – Németország egyre inkább részese akart lenni a Gorbacsov által elindított, világméretű reformpolitikának. Megkezdődtek a politikai, diplomáciai háttérjátszmák – összehozni egy csúcstalálkozót Mihail Gorbacsov és a német kancellár, Helmut Kohl* között. Franz Josef Strauss*, bajor miniszterelnök kezdte az „ismerkedést" 1987 karácsonyán – Kohl fejezte be tíz hónappal később, szintén Moszkvában.

– Akkor megtört közöttünk a jég – jelentette ki tíz évvel később Kohl.

HÁTTÉR:

Az 1985-ben megválasztott új szovjet pártfőtitkár, Mihail Gorbacsov igyekezett országán belül és kívül is reformpolitikát folytatni, de ezzel egyre nehezebb helyzetbe került. A külföld, elsősorban a Német Szövetségi Köztársaság* nagyon bizalmatlan volt. Három évnek kellett eltelnie Gorbacsov megválasztása után, hogy Moszkvában létrejöhessen egy szovjet–német csúcstalálkozó.

ESEMÉNY:

Gorbacsov közeledni szeretne a Nyugathoz, a fennálló bizalmatlanság leépítésére törekszik. 1987 karácsonyán meghívja moszkvai látogatásra a közismerten antikommunista, hidegháborús bajor politikust, Franz Josef Strausst. Már ezzel is a majdani nagy csúcstalálkozót kívánja előkészíteni, amelyre tíz hónap múlva kerül sor, amikor Helmut Kohl német kancellár Moszkvába utazik.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Szovjetunió, Moszkva, Kreml
1987. december 28.
1988. október 24–27.

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.

Franz Josef Strauss: 1915. 09. 06. – 1988. 10. 03.
bajor miniszterelnök: 1978. 11. 06. – 1988. 10. 03.

Helmut Kohl: 1930. 04. 03. – 2017. 06. 16.
német kancellár: 1982. 10. 01. – 1998. 10. 27.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Aki elkésik, azt megbünteti az élet."

– Strauss úr, először jár a Szovjetunióban*?

– Nem, már másodszor. Először csak Sztálingrádig* jutottam.

A fenti párbeszéd 1987. december 28-án délelőtt hangzott el a Kremlben*. A kérdező Mihail Gorbacsov, az SZKP főtitkára*, a válaszadó Franz Josef Strauss, Bajorország miniszterelnöke volt.

Gorbacsov tudatosan tette fel a kérdést Straussnak. Kíváncsi volt a válaszra. Tudta, hogy Strauss 1942-ben mint a náci hadsereg hadnagya eljutott Sztálingrádig. Ott viszont mindkét lábán komoly fagysérüléseket szenvedett, és gyógykezelésre visszatérhetett Németországba.

Azt is nagyon jól tudta Gorbacsov, hogy a bajor miniszterelnök, a Bajor Keresztényszociális Unió (CSU) elnöke, vérbeli ellensége a Szovjetuniónak, a kommunizmusnak*. Tisztában volt vele, hogy Strauss a Nyugat-Európában, így Nyugat-Németországban is évtizedekig tomboló hidegháború* egyik fő szószólója. Sőt, Strauss még a látogatás idején is harcos antikommunista.

1987 decemberében tehát Gorbacsov egy igazi ellenfelet fogadott a Kremlben. Nem is akármikor, hanem a németek legszentebb ünnepén, karácsonykor.

– Tudatos volt az időpontválasztás, és tudatos volt az is, hogy a befolyásos német politikusok közül elsőnek Strauss-szal kell találkoznom – mondta nekem később Gorbacsov.

Strauss december 24-én este kapta Moszkvából a telefont: Gorbacsov fogadja őt. Azonnal riasztotta pártjának, a CSU-nak legfontosabb embereit, és december 28-án a coburgi vállalkozó, Heinrich Then Cessna Citation II típusú repülőgépével Prágán, Varsón keresztül Moszkvába repültek.

Strausst már többször invitálták a Szovjetunióba, de mindig azt mondta: csak akkor megy, ha a legfelső vezetővel találkozhat. Most itt volt erre az alkalom.

Franz Josef Strauss,
Mihail Gorbacsov, Moszkva, 1987
– Nézze meg a videót!

Strauss szenvedélyes pilóta volt, ezért egy másodpilóta kíséretében ő maga vezette a kisgépet. Az utazáson részt vett Strauss fia, Franz Georg is. 2020 májusában hosszan beszélgettem vele az akkori eseményekről. Gorbacsov már korábban elmondta nekem az ő változatát, most sikerült megismernem a másik oldalét is. Franz Georg kamerájával lefilmezte a repülést, az utazás sok mozzanatát, ezért pontosan ismerhetünk sok részletet.

Már sötét volt, amikor a Cessna Moszkvához közeledett. A rossz időjárási viszonyok miatt lezárták a moszkvai Seremetyjevo I. repülőteret. A kisgépet visszairányították a fehéroroszországi Minszkbe, ott kellett volna landolnia.

Strauss határozottan szembeszegült az irányítótoronnyal és a másodpilótával, aki félt megkockáztatni – a tiltás és a hóvihar miatt – a landolást. Strauss döntött, és nagyon meredek ívben végrehajtotta a leszállást – sikeresen. Szinte semmit sem láttak, de tudta, Moszkva környékén nincsenek hegyek, nincs minek nekiütközni.

Később mondta csak el az utasainak, hogy sok választása nem volt: körülbelül ötpercnyi repüléshez szükséges üzemanyag maradt még a tartályban.

A repülőtéren a szovjetek várták őket, és azonnal a külügyminisztériumba, Eduard Sevardnadzéhoz hajtottak. Itt egy jó kétórás, nagyon kellemes hangulatú beszélgetés zajlott le, amelynek során a külügyminiszter többször kifejtette Straussnak az afganisztáni háborúval kapcsolatos véleményét. Azt mondta: „Mi ezt a háborút soha nem nyerhetjük meg."

A megbeszélés után a szovjet autók a szállodába vitték a hat bajor vendéget. A vacsoránál Strauss szeretett volna szeszes italt inni, de Gorbacsov száraztörvénye miatt 20:00 után már nem szolgáltak fel alkoholt. Az NSZK-szerte is nagy hatalmú bajor miniszterelnök nem akarta tudomásul venni, hogy egy ilyen nehéz landolás

és kellemes megbeszélés után ne lazíthasson. Azonnal felhívta a német követséget, és bort kért a hotelbe.

– Emlékszem, hogy valamilyen német rizlinget küldtek a követségről, ami langyos volt. De jobb híján ezt iszogattuk – mondja Franz Georg Strauss.

Egyébként az egész utat végig a meglepetések, a kiszámíthatatlanság, a furcsaságok jellemezték: az *ad hoc* meghívás és az azonnali indulás, a kedvezőtlen időjárás, és ehhez jött még Gorbacsov kérdése is: Strauss úr, először jár a Szovjetunióban?

Strauss várta a kérdést, Gorbacsov sejtette a választ:

– Felkészültem, hogy felteszem neki a kérdést. Szinte biztos voltam, hogy valami hasonló választ kapok. De arra nem számítottam, hogy ennyire rezzenéstelen arccal, semmitmondó tekintettel, valójában érzések nélkül adja meg a választ – mondta később Gorbacsov, amikor felidéztük a Strauss-látogatást.

A német küldöttség tagjainak ereiben meghűlt a vér. Őket váratlanul érte a kérdés, de még inkább meglepte a válasznak ez az egyszerű, direkt, érzelemmentes kimondása. Strauss nem készítette fel őket erre a lehetséges témára, holott a bajor miniszterelnökről köztudott volt, hogy harcolt a náci hadseregben.

A dermesztő csendet Gorbacsov törte meg: megkapta a választ, nagyjából olyat, mint amilyenre számított, és nemcsak házigazdaként, de némi erkölcsi fölényt is szerezve nem bolygatta tovább a háborús időket.

Sejtette, most nagyot nőtt Strauss és a németek szemében. Tudta, Strauss a nyugati politikai világ egyik nagy ravasz rókája, nehéz őt zavarba hozni, tőrbe csalni. Strauss tizenhat évvel volt idősebb Gorbacsovnál, és már a második világháború végétől fontos szerepet játszott a német politikai életben.

– Apám nem vette zokon a kérdést, ezért ő különösebb jelentőséget nem is tulajdonított neki – emlékezik az eseményre a bajor miniszterelnök fia.

Gorbacsov mégis úgy érezte: Strauss reagálása alapján ő jött ki a helyzetből nyertesen. Hellyel kínálta Strausst és három kísérőjét. Bár heten kísérték őt el Moszkvába, a szovjetek ragaszkodtak hozzá,

hogy összesen csak négyen mehetnek be a fogadásra: Strauss plusz három személy. Ezért Franz Georg, Strauss kabinetfőnöke és a *Bayernkurier* főszerkesztője az iroda előtt volt kénytelen várakozni.

Több mint három órán keresztül tárgyaltak, sőt, a vége felé inkább már beszélgettek. Gorbacsov, mint szinte minden politikussal, Strauss-szal is gyorsan megtalálta a barátságos hangnemet.

A legtöbb szó a két politikus között a szovjet–német kapcsolatokról, a háború elkerülésének fontosságáról, a leszerelésről esett.

– Számomra nagyon fontos volt, hogy Strauss jobban megismerjen, hogy megértse: a Szovjetunió többé nem az általuk elképzelt kommunista mumus, nem egy fantom, aki rettegésben tartja a világot – magyarázta később Gorbacsov. – Jó volt hallanom, hogy Strauss ugyanúgy gondolja, mint én: egy kelet–nyugati háborús konfliktus esetén a legtöbbet a Szovjetunió és Németország szenvedne. És ezt mindenáron el kell kerülnünk.

A politikusok sokkal jobban megértették egymást, mint azt korábban maguk is feltételezték. A találkozó után mindkettőjük véleménye megváltozott. Strauss azt mondta, nagyon reméli, hogy a jövőben az orosz medve és a bajor oroszlán egy bajor sörfesztiválon együtt fognak sörözni! Ezen látomása hamarosan valóra vált: Gorbacsov és Kohl többször is együtt ültek a fehérasztalnál, miközben disznósajtot ettek, hozzá frissen csapolt sört ittak.

De bevált Strauss egy másik jóslata is.

– Megkérdeztem tőle, hogy mi a véleménye a peresztrojkáról* – emlékezik vissza Gorbacsov.

Erre Strauss azt mondta: „Főtitkár úr, én nem hiszem, hogy ez a Szovjetunióban megvalósítható. Előbb lehetne hógolyókat sütögetni a lángok felett, mint a kommunizmusban ilyesmit véghez vinni."

– Később sokat gondolkoztam azon, hogy Strauss miért volt ennyire pesszimista. Aztán négy év múlva, amikor leköszöntem a hivatalomról, kezdtem megérteni Strauss szavait: tényleg a tűzzel játszottam, a lehetetlenre vállalkoztam!

– A találkozó után apám végtelenül lelkes volt. Nagyon tetszett neki Gorbacsov modora, fellépése, gondolkodása. Azt mondta, egy nagyon intellektuális, agilis és nyugati típusú embert ismert meg

benne. Megkérdeztem, esett-e szó a német újraegyesítésről. Akkor, ott erre nagyon szkeptikusan azt mondta: erre még várni kell! Aztán két nap múlva, szilvesztereste, otthon egyszerre lelkesen tört ki belőle: úgy érzem, rövidesen meglesz az újraegyesítés. Nem tudom, minek alapján változott meg a véleménye, de tény, hogy igaza lett! – emlékezik vissza az akkor huszonhét éves médiavállalkozó, Strauss kisebbik fia.

A találkozó után a bajorok még Moszkvában maradtak. Este a Bolsoj Színházban volt számukra lefoglalva egy páholy, de Strauss azt mondta: „Ha már végre eljutottam Moszkvába, akkor nem fogok három órát balettet nézni." Így a német nagykövettel vacsorát adtak, sok orosz vendéggel.

Lehet, nem tartozik a témához, de a kort és a helyzetet végtelenül jól jellemzi az alábbi történet, amely akkoriban Moszkvában gyakran megtörtént más külföldiekkel is. A szükség leleményessé tesz alapon a KGB emberei is szemet hunytak.

Franz Georg és a pilóta szerettek volna a münchenieknek kis ajándékot venni. Elindultak hát a külügyminisztérium kocsiján az Inturist boltba, ahol csak valutával lehetett fizetni és csak külföldiek vásárolhattak. A melléjük rendelt két KGB-tiszt kocsija követte őket. Erre a mindenre gondoló müncheni pilóta előállt egy takarékos javaslattal. „Stop, minek megyünk két kocsival? Ha jönnek a KGB-s fiúk is, akkor menjünk velük!" Ötletük tetszett a titkosszolgálati legényeknek is. De ha már így összebarátkoztak, a szovjetek előálltak egy kéréssel: az Inturist boltban lehet venni szélvédőlapátokat a Zsigulira. Más boltban nem lehet kapni. Mivel egyikük ablaktörlőjét éjszakára a kocsiján felejtette (egyébként éjszakára országszerte mindenki levette és bevitte a lakásba az ablaktörlőket! – de így tettek Kelet-Európában is), és ellopták, nagy szüksége lenne újra.

– Azonnal felajánlottam mindkettőjüknek, hogy semmi akadálya, kapnak tőlem ajándékba egy-egy ablaktörlőt. Azt a boldogságot látni kellett volna, így még nem láttam embert örülni egy ablaktörlőnek – meséli jó harminc évvel később Franz Georg, aki egyébként semmi ajándékot sem talált magának az akkori Moszkvában, így üres kézzel tért haza Münchenbe.

Strauss és csapata délután visszarepült Németországba. A visszaút álomutazás volt: Strauss a botkormánynál, a többiek hátul vidáman beszélgetnek.

Később Strauss így mesélt bajor barátainak a moszkvai utazásról: „A Szovjetunióban ma már nincs erő: nem fejlődik, hanem hanyatlik. Néhány év – és vége. Gorbacsov úgy akarja megváltoztatni a Szovjetuniót, hogy nem változtat a rendszeren. Ez egyszerűen lehetetlen."

Straussnak igaza lett: három év múlva megszűnt a Szovjetunió! A rendszer viszont – maradt. Ha ma nem is Szovjetunió, kommunizmus, szocializmus a neve, a lényege ugyanaz: egy ember (egy párt!) uralkodik, és ennek van minden alárendelve.

Bonnban a szövetségi német kormány nagyra értékelte a látogatást: a szovjet–német kapcsolatok egyik döntő, meghatározó eseményének tekintik még ma is.

Strauss később Münchenben hivatalosan kijelentette:

– Többé az oroszokkal nem fogjuk a politikai kérdéseket erőszakkal megoldani. Nem lesz többé Németországban olyan politikai vezetés, amely azt hangoztatná, hogy a köztünk lévő problémákat háborúval kell megoldani! – mondta a megrögzötten hidegháborús Strauss.

Gorbacsov is elégedett volt:

– Azt kell mondanom, hogy Strauss a korábban hallott klisék ellenére [...] nagyon erős benyomást tett rám!

Gorbacsovnak ténylegesen szüksége volt Németországra, a német politikusok szimpátiájára és rajtuk keresztül a német gazdaságra, a német segítségre.

Strauss moszkvai látogatását követte Lothar Späth*, baden-württembergi miniszterelnöké, majd jöttek a többiek is. Gorbacsov számára minden látogatás egyre közelebb hozta a német kancellárral, Helmut Kohllal tervezett, vágyott találkozást.

1988. október 24–27-én ez meg is történt. Kohl és Gorbacsov 1985-ben Konsztantyin Csernyenko* temetésén már egy kézfogás erejéig találkoztak, de azután csak üzeneteket küldözgettek egymásnak.

Egy ilyen „üzenet" volt, amikor 1986 októberében Kohl az amerikai *Newsweek* magazinnak adott interjújában Gorbacsovot a náci propagandaminiszterhez, Joseph Goebbelshez* hasonlította.

Ez állt az újságban: „Ő egy modern kommunista vezető, aki jól használja a propagandát. Goebbels, aki felelős volt a hitleri korszak bűncselekményeiért, szintén ilyen nagymestere volt a propagandának." (*„He is a modern Communist leader who knows something about public relations. Goebbels, one of those responsible for the crimes of the Hitler era, was an expert in public relations, too."* – Los Angeles Times, 1986. november 2.)

Az idézet bejárta a világsajtót, nagyon sok helyen a következő kommentárral:

Joseph Goebbels, Hitler* propagandaminisztere 1943. február 18-án a berlini Sportpalastban tizenötezer embertől megkérdezte: „Teljes háborút akartok? Olyat akartok, olyan totális háborút, amit ma még el sem tudtok képzelni?" Erre a tömeg lelkesen ordította: „Igen!" Németországban és világszerte ezzel a mondatával híresült el Goebbels.

A német kancellár, Helmut Kohl tehát Goebbelsszel, a nagy náci propagandistával, Hitler feltételek nélküli kiszolgálójával hasonlította össze a reformokat hirdető új szovjet pártvezért! Nem csoda hát, hogy Németország, a világ, de elsősorban Gorbacsov értetlenkedve és meglehetősen bosszúsan fogadta az elhangzottakat.

Tény, azt is felemlegette a világsajtó, hogy másfél évvel korábban, a német választások idején, a szocialista Willy Brandt ellenfelét, a kereszténydemokrata Helmut Kohlt hasonlította Goebbelshez: „Ő [Kohl] egy uszító. Goebbels óta a legveszélyesebb uszító ebben az országban!"

Gorbacsovot ez a Kohltól kapott „durva" titulus nagyon érzékenyen érintette. Igaz, Kohl később személyesen kért tőle elnézést az összehasonlítás miatt, azonban a tüske mindig megmaradt Gorbacsovban.

Közvetlen munkatársai szerint ez az interjú két évvel visszavetette a két ország kapcsolatát. Gorbacsov a későbbi évtizedekben ugyan jó viszonyt ápolt Kohllal, de sokszor éreztem mondataiból, viselkedéséből, hogy Kohl ezen szavait nem képes megérteni, sőt lényegében megbocsátani sem. Már csak azért sem, hiszen Goebbels

Segélycsomagok Berlinnek, 1948 – Nézze meg a videót!

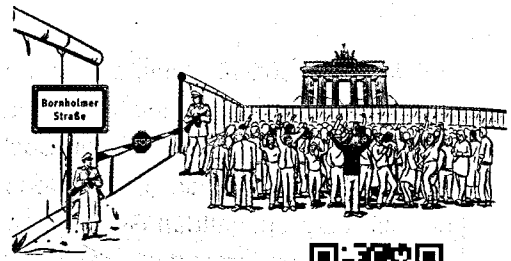

Hogyan készült a berlini fal? – Nézze meg a videót!

egy népirtó rendszer propagandaminisztere volt, ő pedig egy reformokat, békés együttélést, globalizációt hirdető államfő.

Ám a jó politikus – bár nem felejt! – mindig alkalmazkodik. 1987 júniusában Gorbacsov egy PB-ülésen kijelentette:

– Nekünk ezt az országot [Németország] magunkhoz kell édesgetnünk!

Gorbacsovnak ekkor már egyre nagyobb szüksége volt a német gazdasági segítségre: az új technológiára az ipar és a számítástechnika területén. A Szovjetunió kétségbeejtő helyzetben volt, csak külső, elsősorban német segítséggel lehetett talpra állítani. A németek hozzáállásán múlt a Szovjetunió hosszú távú és Gorbacsov rövid távú jövője.

A nyugatnémeteknek pedig nagyon nagy szükségük volt a Szovjetunióra, elsősorban Kelet-Németország* miatt. Akkor hivatalosan még a Szovjetunió, Gorbacsov volt a „főnöke" a Német Demokratikus Köztársaság területén élő tizenhatmillió németnek. Németországot a második világháború végén szakították ketté.

Az új német állam, az NDK 1949. október 7-én jött létre. A második világháború után a vesztes Németország területének kétharmada a nyugati, egyharmada a szovjet érdekszférába került. Az új országban 1946-ban megalakult a baloldali Német Szocialista Egységpárt* (NSZEP), amely később, főleg Erich Honecker* pártfőtitkár vezetése alatt – Moszkvát mindenben kiszolgálva – vezette a szocialista országot.

A korábbi fővárost, Berlint még 1945-ben négy részre osztották: amerikai, angol, francia és orosz érdekszférára. Így aztán létrejött egy világszerte teljesen egyedülálló helyzet. Egy szocialista országon – NDK –, egy szocialista városon belül működött egy önálló kapitalista város: Nyugat-Berlin. Az oroszok blokád alá vették, elzárták Nyugat-Berlint a külvilág elől: ezzel akarták rávenni a nyugati hatalmakat, hogy távozzanak a városból. Nyugat-Berlin kitartott: a blokád alatt nyugati repülőgépek ezreiből ejtőernyővel dobták le a segélycsomagokat az elzárt embereknek, akik így vészelték át a nehéz időket.

1949 májusában megszűnt a blokád, de Nyugat és Kelet között fokozódott a hidegháborús helyzet: emberek ezrei próbáltak a kommunista bezárt világból a szabad Nyugatra szökni. Ezt megakadályozandó, 1961-ben szovjet vezetéssel, a szocialista táborból érkezett munkások segítségével megépült a berlini fal*, vagy ahogy ezt akkoriban hivatalosan nevezték: Antifasiszta védősánc *(Antifaschistischer Schutzwall).* A keletnémet katonák tűzparancsot kaptak, és több száz menekülőt öltek meg a határon.

A betonfal 3,6 méter magas, 160 kilométer hosszú volt, és huszonnyolc éven keresztül szinte hermetikus zárat képezett a nyolcszáz éves múltú város „világrendjei" között. 1989. november 9-én este a kelet-berlini tömeg, elsöpörve a határőröket, megrohamozta a falat és elkezdte lebontani.

Egy nappal később Helmut Kohl a berlini városháza előtt összegyűlt tömegnek ezt mondta: „Nem vagytok egyedül, mi a ti oldalatokon állunk. Mi egy nép voltunk, és az is vagyunk: mi összetartozunk."

Gorbacsov egy hónappal korábban, október 6-án még a keletnémet pártvezérrel, Erich Honeckerrel együtt ünnepelte az NDK fennállásának negyvenedik évfordulóját. Ezen az ünnepségen mondta Gorbacsov egyik legtöbbet idézett mondatát: *„Aki elkésik, azt megbünteti az élet."*

Mihail Gorbacsov és Erich Honecker, Berlin, 1989. október 7. – Nézze meg a videót!

Bár állítása szerint ez a mondat egészen pontosan így sosem hangzott el, ám a tolmács, Helmut Ettinger úgy emlékszik, Gorbacsov szó szerint azt mondta: „aki későn jön".

A hivatalos német jegyzőkönyv szerint: „Ich halte es für wichtig, den Zeitpunkt nicht zu verpassen und keine Chance zu vertun. Die Partei muss ihre eigene Auffassung haben, ihr eigenes Herantreten vorschlagen. *Wenn wir zurückbleiben, bestraft uns das Leben sofort."* (Szerintem fontos, hogy ne szalasszuk el az időpontot és a lehetőséget. A pártnak saját véleménnyel kell rendelkeznie, saját értelmezésében kell javaslatokat tennie. *Ha lemaradunk, az élet azonnal megbüntet minket.*) Később, főleg Németországban, szállóigévé vált Gorbacsov kicsit mesterségesen „összetákolt" kifejezése – *„Wer zu spät kommt, den bestraft das Leben."* (Aki elkésik, azt megbünteti az élet.) –, ami a párttitkár életrajzi könyvének is a címe lett. Sőt, manapság Németországban ezt a kifejezést használja a köznyelv arra is, ha valaki rosszul, késve cselekszik.

Erich Honecker nem értette meg az idők szavát: október 17-én nem tartotta szükségesnek a reformokat, sőt, kijelentette, ha kell, fegyverrel is megvédik a szocializmust. Aztán a találkozó után egy hónappal leomlott a berlini fal, egy évvel később pedig a két Németország egyesült.

És micsoda sors várt a tizennyolc éven keresztül diktátorikusan uralkodó nagy hatalmú kommunista vezérre?... Érdemes legalább címszavakban felidézni, intő példa lehet más politikusok számára is. Nos, Honecker a Gorbacsovval való utolsó találkozás után tíz nappal (!), október 18-án lemondott minden tisztségéről (a tömegek nyomására). Másfél hónap múlva korábbi pártja, az NSZEP kizárta őt soraiból.

Németországban előbb pert indítottak ellene, majd egy napra letartóztatták. Szabadulása után a Honecker házaspár előbb a potsdami szovjet katonai kórházba, majd 1991. március 31-én Moszkvába menekült. Itt az augusztusi Gorbacsov-ellenes puccs után a chilei nagykövetségen kerestek menedéket. Egy évvel később Németország nyomására Honeckert kiadták, és a berlini Moabit börtönbe került, majd bíróság előtt felelősségre vonták. Felesége,

Erich Honecker Chilébe érkezik, 1993 – Erich Honecker temetése Chilében, 1994. május 12. – Nézze meg a videót!

Margot Moszkvából közvetlenül Chilébe repült. Honeckert később rossz egészségi állapota miatt kiengedték a börtönből, és a Chilében élő Sonja lányához utazott, ahol 1994-ben, nyolcvanegy évesen májrákban halt meg. Hamvai a Santiago de Chile-i „Cementerio General" temetőben nyugszanak.

A kelet-európai diktátorok közül ő volt az egyik, akit demokratikus bíróság elé állítottak – még ha ítélet nem is született. 1993-ban Chilében, felesége születésnapján mondott beszédében is azt hangoztatta, hogy az NDK egy igazságos társadalom volt, és megfogadta, hogy örökké hűséges marad elveihez. Élete utolsó, bujdosással, emigrációban, börtönben töltött öt éve sem volt elegendő számára, hogy megértse a korábban neki szánt gorbacsovi mondatot: „Aki elkésik, azt megbünteti az élet."

Nos, menjünk vissza az időben: a berlini fal leomlása óta – 1990. október 3. – alig telt el egy év, és a két Németország újraegyesült. De 1988-ban Kohl német kancellár Moszkvában még csak egyedül, titokban álmodott erről a napról.

Évekkel később Kohl Moszkvában elmondta nekem, hogy akkor, 1988 októberében, a látogatása harmadik napján már mert reménykedni: Gorbacsovval – alkalomadtán! – majd lehet beszélni az újraegyesítésről. Moszkvai találkozásuk során kezdte igazán komolyan venni Gorbacsovot, és akkor már nagyon megbánta a Goebbelsszel történt összehasonlítást. De tudta, az egyesítés témáját még korai lenne felhozni. Még sok sebet kell begyógyítani addig, amíg erről majd beszélni lehet. Sőt, Kohl az első moszkvai csúcstalálkozó során azt is sajnálta, hogy 1985 márciusában, Konsztantyin Csernyenko* temetésén nagyon félresikerült a találkozójuk. Kohl nagyon rideg, bizalmatlan volt a rövid megbeszélés alatt. Akkor még határozottan azt gondolta, hogy Gorbacsovtól ez csak egy újabb „kommunista trükk"

a világ felé, és a Nyugat nem dőlhet be neki. Viszont három évvel később, Moszkvában már megértette, hogy a világpolitikai eseményeket (gazdaságpolitikai, biztonságpolitikai) most nagymértékben Gorbacsov mozgatja, méghozzá pozitív irányba, és ezt az új szovjet vezetést már nagyon is komolyan kell venni. Így a reformok folyamatából Kohl sem akart kimaradni.

– Moszkvában komolyan kellett vennem Gorbacsov szavait, amiket két évvel korábban Genscher* külügyminiszternek mondott: Új fejezetet kell nyitnunk a két ország kapcsolatában! – mondta Kohl a Kreml udvarán.

Raisza Gorbacsova, Helmut Kohl, Mihail Gorbacsov és Hannelore Kohl, Moszkva, Kreml, 1988. október 24.

Nos, nézzük a csúcstalálkozót tényszerűen: Helmut Kohl 1988. október 24-én feleségével, Hannelore Kohllal és negyventagú magas rangú küldöttséggel megérkezett Moszkvába. Gorbacsov feleségével, Raiszával együtt fogadta a német házaspárt és annak kíséretét.

A két First Lady hamar összebarátkozott. Ajándékokat cseréltek, s amíg a férjek tárgyaltak, Raisza megmutatta Hannelorénak a Kreml szebbnél szebb termeit, a templomot, a Cár-harangot, a világ legnagyobb harangját.

Utólag végiggondolni is rossz a két asszony sorsát. Amikor 1988-ban Moszkvában találkoztak, még egyikük sem gondolta volna, milyen jövő vár rájuk. Raisza 1999-ben meghalt leukémiában a németországi Münster egyetemi klinikáján. Hannelore 2001-ben gyógyszer-túladagolásban (öngyilkosság), hosszas betegség (fényallergia, depresszió) után hunyt el otthonában, Oggersheimben.

Gorbacsov egyszer Kohl társaságában megjegyezte: – A sors mindkettőnktől elvette azt, ami a legfontosabb volt számunkra! (Kohl ugyan később újra megnősült, Gorbacsov viszont azóta is hetente

kimegy felesége sírjához, és soha többé nem létesített új párkapcsolatot.)

2001-ben elutaztam Helmut Kohllal Moszkvába, és találkoztunk Gorbacsovval. Elmentünk a Kreml azon termébe is, ahol annak idején, 1988 októberében Gorbacsov és Kohl tárgyalt. A csupa arany és tükör teremben újra szemben ült egymással a két politikus, de most már mint két jó barát.

Mihail Gorbacsov és Helmut Kohl, Moszkva, Kreml, 2001

– Akkor itt megtört köztünk a jég – mondta Kohl a Kreml udvarán ülve, fotózkodás közben. – Ettől kezdve már mindig úgy beszéltünk egymással, mint két egyenrangú férfi, akiket nem az osztályharc, az ellenségeskedés vezérel, hanem a minél szorosabb együttműködés.

Franz Josef Strauss sajnos nem élte meg Gorbacsov és Kohl csúcstalálkozóját. Előtte három héttel, 1988. október 3-án meghalt.

Viszont Németország számára „megérte", hogy Strauss életveszélyes helyzetet vállalt a moszkvai landolással, mert így tárgyalhatott Gorbacsovval, s ezzel előkészítette Kohl és Gorbacsov számára a találkozót! Ezzel elindulhatott egy folyamat, amely minden nehézség ellenére ma is „jó" viszonynak mondható, Németország és Oroszország között.

Talán a jövőben egyetlen németnek sem kell visszakoznia, ha megkérdezik tőle: – Először jár Oroszországban?

20. GORBACSOV ELSŐ LÁTOGATÁSA BONNBAN

Mihail Gorbacsov és Raisza Gorbacsova, NSZK, Bonn, 1989. június

ÖSSZEFOGLALÓ:

Gorbacsov 1989 júniusában feleségével együtt Bonnba* látogatott. A tömegek országszerte lelkesen ünnepelték őket. A német kancellár, Helmut Kohl* meghívta a házaspárt a bonni kancellári bungalóba*, ahol „virágnyelven" először beszéltek a német újraegyesítésről.

A házaspárt meglepte a kancellár puritán bungalója:

– Nem gondoltam volna, hogy a gazdag németek kancellárja egy ilyen egyszerű üvegházban él – jegyezte meg Gorbacsov.

HÁTTÉR:

Gorbacsov politikájának köszönhetően az enyhülés az és a hidegháború vége mutatkozik világszerte. A német–szovjet kapcsolatokban is jelentős változások várhatók. Mindkét fél szeretné új alapokra helyezni a két ország együttműködését. A korábbi ellenségek egyszerre az „Európai Ház"-ról, Európa közös jövőjéről, szoros együttműködésről beszélnek.

ESEMÉNY:

Gorbacsov és felesége 1989 júniusában a Német Szövetségi Köztársaságba utazik. Bonnban ujjongva fogadja a tömeg, és a politika is éljenzi a peresztrojka atyját. A szovjet államfő és a német kancellár aláírnak egy nyilatkozatot, amelyben leszögezik: minden államnak joga van megválasztani saját politikai és társadalmi rendszerét. Ezzel megszűnik a Brezsnyev-doktrína, és lehetőség nyílik a két Németország újraegyesítésére.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Németország, Bonn
1989. június 12–15.

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.

Helmut Kohl: 1930. 04. 03. – 2017. 06. 17.
az NSZK kancellárja: 1982. 10. 01. – 1998. 10. 27.

Raisza Makszimovna Gorbacsova:
1932. 01. 05. – 1991. 09. 20.
filozófus, szociológus, Mihail Gorbacsov felesége

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Tudtam, a politikában érdek nélkül nincs barátság."

– Gorby! Gorby! – hangzott egyre ütemesebben, hangosabban a nyugat-németországi bonni városháza előtt összegyűlt tömeg ujjongó éljenzése. Ekkora eufóriát – mint Gorbacsov és felesége, Raisza 1989. június 12-i látogatása – eddig kevés államférfi váltott ki a bonniakból.

A szovjet főtitkár és felesége, a szovjet First Lady*, világszerte nagyon népszerűek voltak. Bárhol jelentek is meg, óriási lelkesedéssel ünnepelte őket a tömeg. Korábban Bonnban talán csak John F. Kennedy* vagy Charles de Gaulle* részesült ilyen fogadtatásban.

Gorbacsov előtt egyetlen szovjet főtitkár sem mutatkozott felesége (nő!) társaságában: mintha a mindenkori főtitkár monogám lenne, vagy mintha feleségét szégyellenie kellene. Mintha vétek lenne kimutatni, hogy ő, a szovjet főtitkár is társas lény, és van társa, aki történetesen egy nő.

Gorbacsov és Raisza ebben is megtörte a merev szokást: belföldön és külföldön állandóan együtt mutatkoztak. Raiszát szinte minden fotón ott látni férje oldalán: csinosan öltözött, mosolyog, integet. Sőt, Gorbacsovék attól sem riadtak vissza, hogy a nyilvánosság előtt megfogják egymás kezét, megöleljék egymást. Ez akkor egy végtelenül új, szokatlan és forradalmi dolog volt egy szovjet vezető részéről.

A világ – de a Szovjetunió népei is! – csak ámult és bámult. Senki sem értette, hogyan lehetséges mindez. Pedig csak egy férjről és egy feleségről volt szó, akik felvállalták egymást és megfogták egymás kezét – a nyilvánosság előtt is. A mindennapi életben a tömegek részéről ezt bárki megtette, megtehette. Ám ha ezt egy szovjet vezető tette, akkor ez a Szovjetunióban – és külföldön is! – felért egy szenzációval.

De a világ mást is nehezen vett tudomásul: a Szovjetunióból, az ősi ellenség hazájából érkeztek a világot megújító, békés refor-

Mihail Gorbacsov látogatása és sajtótájékoztató a bonni kancellárián, 1989. június 12. – Nézze meg a videót!

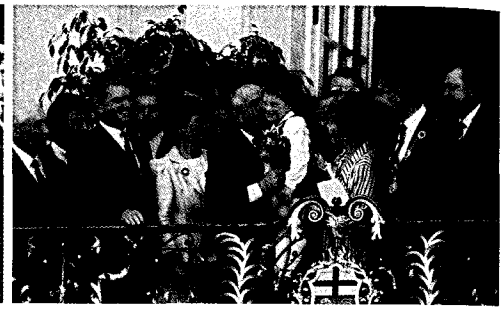

Mihail Gorbacsov, Heinrich Sebastian Schilling és Raisza Gorbacsova, Bonn, 1989

mok. A szovjetek sürgetik az atomfegyverek leszerelését, a békés egymás mellett élést, a szabad választásokat és a többpártrendszert... A világ csodálkozik: mi történt az oroszokkal, ki ez a Gorbacsov, aki nem támad, hanem beszélget, barátkozik? Egy merőben más ember, egy új politikus, egy új szovjet vezető.

A korábbi években a német–szovjet kapcsolatok cseppet sem voltak felhőtlenek. A németek előbb nem vették komolyan, pontosabban nem akarták tudomásul venni, hogy Gorbacsov egy merőben új, nyitott és őszinte politikát vezetett be a Kremlben*. Kohl* kancellár szinte nyíltan elutasította a Gorbacsovhoz való közeledést. Aztán lassan, de megindult a kommunikáció. Amikor Gorbacsov megérkezett Bonnba, mindkét vezető nagyon bizakodóan nézett az események elé.

Ma azt mondanánk, Gorbacsovék már megjelenésük miatt is igazi showmanek voltak: minden lépésükről előszeretettel írt a német és a világsajtó. A francia *Libération* „Gorbat-Show"-nak nevezte a házaspárt. Így volt ez Bonnban is: ha kiléptek a repülőgépből, a gépkocsiból, máris forogtak a kamerák, kattogtak a fényképezőgépek.

A bonni látogatásuk másnapján a szovjet házaspár szívélyes szavakat írt be a város Aranykönyvébe, és a tömeg itt is hangosan ünnepelte őket.

– Szeress, falak nélkül! *(Mach Liebe, keine Mauern!)* – skandálták az emberek, utalva az akkor még álló berlini falra*.

De a nap fénypontja mégsem ez az ünneplés volt.

Az egyik nyilvános megjelenésük során Raisza észrevett a tömegben, tőlük nem messze, egy fehér inges kisfiút, aki virágcsokorral a kezében integetett. Raisza egy pillanatnyi ötlettől vezérelve megkérte a biztonságiakat, segítsenek a fiúnak eljutni hozzájuk, hogy átvehessék tőle a csokrot. Miután ez megtörtént, előbb Gorbacsov, majd Raisza is karjaiba vette a megilletődött szőke gyereket, miközben kamerák százai csattogtak. A kisfiú, Heinrich Sebastian Schilling neve és fotója másnap bejárta a világsajtót. A tömeg üdvrivalgással ünnepelt. Az összegyűltek szemében örömkönnyek jelentek meg, a sajtó különös elragadtatással írt a történtekről.

De nem csak Bonnban, egész Németországban hasonló volt a fogadtatás: a politikusoktól kezdve az utca emberén keresztül egészen a német és a nemzetközi sajtóig.

Ekkora ünneplésre, ilyen meleg fogadtatásra a házaspár nem számított. Otthon, a Szovjetunióban szinte mindig csak kritika érte mindkettőjüket: tetteik, öltözködésük, életvitelük, beszédmodoruk – vagyis minden miatt.

– Németország szeret minket! – jegyezte meg boldogan Raisza, amikor a férjével egy ünnepség után beültek az autójukba.

A Gorbacsov házaspár egyébként mindig nagy „túlsúllyal" utazott külföldre. Külön repülőgép vitte a ZIL limuzint és a csomagokat; külön gép szállította a népes biztonsági (KGB-) testőröket és azok felszereléseit; néha külön gépen utaztak a tanácsadók és a művész barátok is... Nem nagyzási mánia volt ez Gorbacsovék részéről, hanem sokkal inkább az egyenrangúság egyfajta kimutatása.

De Németországban minden más volt: közvetlen, őszinte, emberi – semmi játék, semmi színház. A német ZDF televízió akkori közvélemény-kutatása szerint az ország lakosságának 90 százaléka bízott Gorbacsovban és szurkolt a politikájának. Bárcsak ilyen eredménnyel büszkélkedhetett volna hazájában is!

Németország megérezte a gorbacsovi politikában a számára kedvező széljárást: ezért is szerette és ünnepelte a Gorbacsov házaspárt. Nagyra értékelték őket, és ezt kifejezésre is juttatták. Egyrészt a németeknek nagyon szimpatikus volt Gorbacsov és Raisza mint ember. Másrészt tudták, a keleti országrészben élő NDK*-s

honfitársaik sorsa, jövője is Gorbacsov kezében van. Gorbacsovban már nem egy kommunista mumust, ellenséget, hanem partnert, barátot láttak.

Ezt tapasztalta a látogatás alatt a Gorbacsov házaspár is. Mindketten végig nagyon jól érezték magukat. Kohl is megértette: ha a nép, a sajtó ennyire ünnepli őket, akkor itt az ideje, hogy ő sokkal közvetlenebb, barátkozóbb legyen.

Ami otthon lehetetlen volt, Németországban sikerült: Gorbacsov és felesége jött, látott és győzött!

Kohl pedig nem akart kimaradni ebből az „ünneplésből". Számára ez a remek helyzet azt jelentette: most talán lehet majd beszélni Gorbacsovval a német újraegyesítésről. Régóta várt erre a pillanatra, és most bekövetkezett. Bár a lehetséges újraegyesítés terve hivatalosan akkor még nem volt napirenden, de a kancellár fejében ez volt a legfontosabb téma. Hivatalosan még nem beszélt róla, de titokban meg akarta említeni Gorbacsovnak.

Tudta, ez a két Németországot érintő téma valójában sokkal szélesebb körű, mint egy kettészakított nép újraegyesítése. Hiszen akkor még sejteni sem lehetett, hogy mit szólnak majd ehhez a nagyhatalmak: az amerikaiak, az angolok, a franciák? Mit szól majd ehhez a világ, hogy Európa közepén újra létrejön egy gazdasági és katonai nagyhatalom?... Egy új, erős, nagy Németország, ahonnan az elmúlt száz évben két világháború is elindult, és emiatt tízmilliók haltak meg világszerte. Megengedik majd ezt a németeknek? Kell egy ilyen új nagyhatalom, egy potenciális erős agresszor, háborús veszély a világnak? És akkor a „másik" Németországban, az NDK-ban még virágzott Erich Honecker* diktatórikus kommunista rendszere, és ott egy lehetséges újraegyesítés gondolatáért is bíróság járt.

Bár Kohl egy józan, a realitások talaján álló politikus volt, mégis voltak illúziói, álmai, és hitt abban, amit a német egység egyik nagy hitvallója, Axel Springer *(Bild Zeitung)* évtizedeken keresztül hangoztatott: „A valóság szó megöl engem, elvégre a világot az álmok változtatják meg. Ha akarjátok, ez [az újraegyesítés!] nem mese!" („Das Wort Realitäten bringt mich um, die Welt wird ja doch verändert durch Träume. Wenn ihr es wollt, ist es kein Märchen.")

Kohl álmodott és hitt. De még nem beszélt az álmairól. A nagy kérdéseket még nem tette fel szövetségeseinek. Viszont tudta, a második világháború óta Németország megváltozott, tanult a nácik bűneiből, és az 1980-as évek végén nincs épeszű ember az országban, aki ne ítélné el Hitlert* és újra háborút akarna. Viszont azt is tudta, az első és a legfontosabb, akivel erről a témáról beszélnie kell, az nem más, mint Gorbacsov. Ha ő igent mond, vagy legalábbis nem lesz ellenvetése, akkor majd mehet tovább, mehet a többiekhez, az Egyesült Államokba, Párizsba, Londonba, és akkor már van igazi esély az újraegyesítésre.

Miközben a németek lelkesen éljenezték a szovjet házaspárt, addig a Szovjetunióban egyre feszültebb lett a gazdasági és politikai helyzet: az üzletek polcai üresen tátongtak, az emberek elégedetlenkedtek. Gorbacsov ellen egyre erélyesebben fogalmazódnak meg kritikák.

Gorbacsovnak Németországban is naponta jelentettek a Szovjetunió-beli eseményekről: ő is tudta, otthon a helyzet egyre rosszabbodik. Egyre nagyobb szüksége volt a német támogatásra: tudta, gyors segítséget csak innen várhat – és most gyors, nagyon gyors segítségre volt szüksége. Tisztában volt vele, hogy reformpolitikájához a legnagyobb politikai és anyagi támogatást Németországtól kaphatja. Így egyre fontosabb lett számára a jó, baráti viszony. És most ez a látogatás megerősítette: ezt a támogatást meg is kaphatja!

A német fogadtatástól fellelkesedve Gorbacsov egy lapra tett fel mindent: a németekre! Még akkor is, ha jól emlékezett a náci katonákra, akik a második világháború idején megszállták észak-kaukázusi szülőfaluját, Privolnojét is.

Akkor a Szovjetunióban huszonötmillió szovjet katona és civil vált az agresszor áldozatává. Németország viszont „csak" hétmillió embert vesztett. Hitler megszálló serege elpusztított 1700 szovjet várost, 70 ezer falut, 31 ezer üzemet, 40 ezer kórházat, 80 ezer iskolát, 40 ezer könyvtárat... A németek levágtak vagy elhajtottak 17 millió szarvasmarhát, húszmillió sertést... Az európai országok 260 milliárd dollárnyi együttes anyagi veszteségének a felét a Szovjetunióé tette ki.

Amíg az Egyesült Államok számára fellendülést hozott a háború (az ipari kapacitás és a mezőgazdasági termelés 40-50 százalékkal

Szovjetunió, a németek által felégetett területekről menekülő emberek, 1942

nőtt, emelkedtek a bérek), addig a Szovjetunióban mérhetetlenül nagy volt a szenvedés, a nyomor, az éhínség, az áldozatok száma. Mindez a náci németek miatt. El lehet ezt valaha is felejteni?

Nem! – mondták a legtöbben, de az élet ezt a „törvényt" is átírta, mert az élet változik, megy tovább.

Privolnojéban sem a németek előtt, sem a németek után nem volt más külső agresszor a faluban. Ezért számukra minden rossz okozója a háború, vagyis a németek voltak. Tehát nem volt egyszerű dolog a legnagyobb, az ősellenséggel, a németekkel szövetkezni. Gorbacsov tudta, a Szovjetunióban rengeteg emberben él még a németekről a „gyilkos agresszor" képe, akikben – vele ellentétben – az oroszok csak a gonosz kapitalistát, az ideológiai ellenséget, a gyilkos náci katonát látták! És semmiképpen nem a lehetséges barátot, aki most segíthet!

A világ azonban, úgy tűnik, változik: most pont a legnagyobb ellenség fogadta őt és feleségét a legnagyobb lelkesedéssel, szeretettel. Igen, a világ változik, az egyes események megítélése is más lesz, és ezt neki, aki a változásokat elindította, el kell fogadnia, tudomásul kell vennie.

– Tudtam, hogy a segítségnek mindig ára van – mesélte az akkori látogatásról Gorbacsov. – De azt is tudtam, ha elébe megyek a dolgoknak, talán sokkal jobb helyzetből tudok tárgyalni. *Tudtam, a politikában érdek nélkül nincs barátság.* Ennek ellenére Kohl elnyerte szimpátiámat: úgy éreztem, bízhatok benne. Azt láttam, ezek a németek már nem azok a németek, mint akiket a háborúban megismertem.

Gorbacsov a látogatás során mindig nagyon óvatosan és figyelmeztetően beszélt: „A kelet-európai helyzet egy felbolydult hangyaboly. Ezt nem szabad kívülről senkinek megbolygatnia. Ha ez mégis megtörténne, nagyon destabilizálná a térséget."

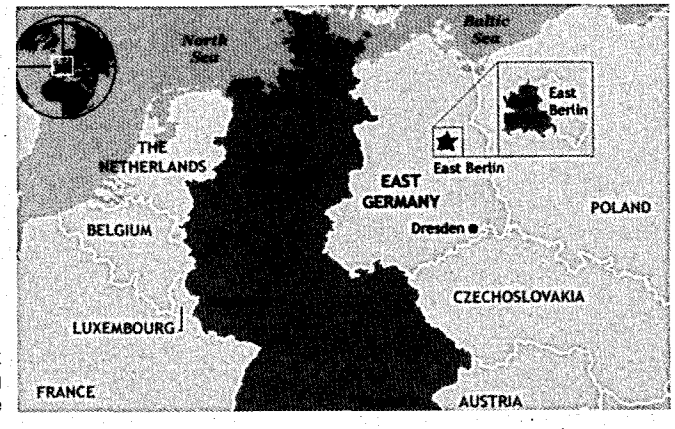

A kettéválasztott Németország térképe

És egy destabilizáció senkinek sem lenne jó, ezért Kohl biztosította Gorbacsovot: neki sem érdeke. Ezt a témát a két politikus többször is felhozta, és minden esetben egyezett a véleményük.

Gorbacsov még azt is hozzátette:

– A látogatás elején még nem értettem, hogy a német újraegyesítés mennyire fontos Kohlnak, a németeknek. Erről az elején nem is volt szó. Viszont az országot járva találkoztam politikusokkal, az utca emberével, és gyorsan világossá vált: ebben az országban nemcsak rend, tisztaság, fegyelem uralkodik, hanem felelősséget éreznek a szétszakított országban a keleti testvéreik iránt. A beszélgetések során többször előjött, hogy a Kelet-Németországban, a Szovjetunióhoz tartozó övezetben élő németek sorsa, jövője számukra nagyon fontos. Testvéreiknek tekintik őket. De akkor még senki sem gondolta volna – bevallom, én sem! –, hogy rövidesen leomlik a berlini fal, és nemzetközileg is nagyon felgyorsulnak az események.

Ma már tény: Gorbacsov 1989. júniusi látogatásától a két Németországban teljesen felbolydult az élet. Ez volt egyszerre a Vég és a Kezdet! A Vég a keletnémet Honecker-rendszernek, a Kezdet az újraegyesült Németországnak. Ehhez az alapokat két, egymást egyenrangú partnernek tekintő politikus rakta le, akik megértették az idők szavát: beszélgettek és cselekedtek! Igaz, mindkettőjüket jól megfontolt érdekek vezették. De hát a politika már csak ilyen: mindennek ára van!

A tolmács (Karen Karagezian), Mihail Gorbacsov, Helmut Kohl, háttérben a bungaló, Bonn, 2001

– A Kohl–Gorbacsov csúcstalálkozó egyik fontos hivatalos része volt a „négyszemközti" megbeszélés. Sajnos erről még engem is kizártak, amit szóvá is tettem Helmut Kohlnál, de bármennyire erősködtem is, nem volt hajlandó a tolmácsokon kívül mást is odaengedni a megbeszélésre – emlékezik vissza később Hans-Dietrich Genscher, aki tizenhat éven keresztül volt német külügyminiszter, alkancellár.

– Máig nem tudom, hogy pontosan miről beszélhettek – folytatta Genscher. – Remélem, a német újraegyesítés volt a téma.

– Ezt ma sem árulhatom el, hogy ott miről beszéltünk – mondja később kérdésemre Gorbacsov. – Akkor megegyeztünk Kohllal, hogy ez maradjon örökre a kettőnk titka.

Évekkel később a bonni kancellária bungalójának hatalmas parkjában sétálgattunk Gorbacsovval és Kohllal. A bungaló végtelen egyszerű, szinte beleolvad a fákba és a kertbe. 1964-ben épült Ludwig Erhard akkori német kancellár ötlete alapján a bonni Palais Schaumburg hatalmas parkjában, a Rajna partján. Erhard tervei szerint a bungalónak nagyon transzparensnek, egyszerűnek és olcsónak kellett lennie. Pont ellentétes elvek alapján készültek a tervek, mint a náci diktátor, Hitler hivalkodó, hatalmas és pompázó építményei. A tervezett 2,3 millió márkás építési költséget Erhard soknak tartotta, és 1,9 millió márkára csökkentette. Ezért a nagy fedett medencéből csak egy kis fedetlen pancsoló lett. A biztonsági bunker építését csak elkezdték, de sosem fejezték be. Így a mindenkori német kancellár a bungalóban csak üvegablakok mögött „védekezhetett" volna egy esetleges szovjet rakétatámadás ellen. – A félelem a szovjet rakétáktól nem volt alaptalan. A kubai válság, az őrült fegyverkezési verseny jelentősen éreztette hatását világszerte, így Németországban is.

A kancellária bungalója, Bonn, 2001

Lent: A nappali

1995-ben a München melletti Grünwaldban vettem egy házat, amelyet az 1970-es évek elején építettek, a zord hidegháborús idők fénykorában. A villának volt egy atombiztos bunkere, amelyből harminc méter hosszú alagút vezetett ki a kert közepére. Ha egy orosz rakétatámadás következtében összeomlott volna a ház, a bunkerben lévők a romok alól ki tudtak volna menekülni.

Amikor Gorbacsov meglátogatott, lekísértem őt a bunkerbe, és a bunker vasajtajánál azt mondtam neki:

– Ezt a bunkert és az ehhez hasonlókat azért építették a németek, mert féltek a szovjet rakétáktól.

Gorbacsov alaposan körülnézett, beletekert a szellőztetőberendezés hatalmas kerekébe, majd azt mondta:

– Akkor a németek nagyon félhettek, mert ezt a bunkert nagyon alaposan kigondolták és megcsinálták. A bunkert drágább lehetett megépíteni, mint magát a házat.

Gorbacsovnak, mondhatni, igaza volt. Később hozzátette:

– Most már kezdem érteni, hogy mennyire szörnyűséges kép élhetett rólunk a világban. Azt hitték, valami vad emberevők vagyunk. Igaz, mi is valami hasonlót gondoltunk a nyugati imperialistákról – mondta mosolyogva, érezve a most már eléggé ironikus helyzetet.

Idetartozik még egy kis történet, ami szintén bizonyítja Gorbacsov hihetetlen népszerűségét Németországban. Münchenben vettünk egy német juhászkutyát, majd eltöprengtünk, mi legyen a kutyus neve. Nem kellett sokat tanakodni, mert gyorsan és egyhangúlag megszületett a döntés: legyen a kutya neve Gorbi! Ez a szó, ez a kifejezés akkor a német médiában, Németországban mindenütt közszájon forgott. Később, amikor Gorbacsov (Gorby!) meglátogatott Münchenben, meséltem neki Gorbi kutyámról – a fent említett kontextusban. Cseppet sem sértődött meg, amiért a becenevét egy kutyának adtam. Sőt, azt mondta:

– Remélem, jó kutya volt, és szeretted?!

Gorbacsovra a Gorbi név annyira ráragadt, hogy levédette, és alapítványa weboldalának domaincíme is gorby.ru lett.

De térjünk vissza újra Bonnba! Fényes napsütésben sétálgattunk a bungaló hatalmas kertjében. Gorbacsov tudta, hogy van egy számomra fontos kérdés, amelyre eddig még nem adott választ. Séta közben megbökte a karomat és azt mondta:

– Most figyelj, ebből talán megtudhatod, hogy miről is lehetett szó köztem és Kohl között a négyszemközti titkos beszélgetésünkön.

Kohlt közben telefonhoz hívták, kicsit odébb ment és agilisan telefonált. Köztudott volt róla, hogy sokat és hosszan szeret telefonálni. Tudta, hogy telefonjait és bungalóját is lehallgatják. Szerinte nem a német titkosszolgálat, a BND, hanem a szovjetek! Ezért nagyon egyedi védekezési módszert választott, aminek munkatársai szerint nem volt semmi értelme, de Kohl számára szórakoztató játéknak számított. Ha valakivel telefonon beszélt, és szóba került egy harmadik személy, akkor azt nem a nevén nevezte, hanem egy általa kitalált kifejezéssel illette. Például külügyminisztere, Hans-Dietrich Genscher volt „A Nagyfülű", a bajor miniszterelnök, Franz Josef Strauss „A Kövér", a brit miniszterelnök, Margaret Thatcher „A Lady"...

Kollégái a háta mögött mindig megmosolyogták, de ettől függetlenül Kohl mindig jól szórakozott az általa kitalált, időnként megváltoztatott megnevezéseken, az újabb és újabb „neveken".

Kohl kisvártatva visszajött, én meg csupa fül voltam.

– Amikor először jöttünk hivatalos látogatásra, Helmut meghívott ide, a bungalójába. Az étkezés után kettesben kimentünk a kertbe. A kerítésen túl, a sétányon meglátták minket az emberek és elkezdtek nekünk integetni – mondta a kerítés felé mutatva Gorbacsov. Hirtelen megállt, előbb elkomolyodott, majd huncut szemvillantás után azt mondta:

– Helmut, emlékszel, azt kiabálták az emberek: Gorby! Gorby!

– Emlékszem bizony, mintha tegnap történt volna – válaszolta Kohl. – De te is emlékszel a beszélgetésünkre?

– Nagyon jól emlékszem, nem tudnám soha elfelejteni – válaszolta Gorbacsov.

– Séta közben a Rajnára mutattam, és azt mondtam neked: Nézd meg a folyót! A vize állandóan folyik, halad előre. Ugyan lehet rá gátat építeni vagy elvezetni a vizét egy másik mederbe, de a víz akkor is tovább folyik. Mert a folyó vize mindig halad előre, mindig keresi és megtalálja az utat a tengerhez.

Gorbacsov most is nagyon figyelte a szimbolikus mondatokat:

– Olyan ez, mint a történelem, annak se lehet megállítani a folyását – válaszolta Kohlnak Gorbacsov.

– Igen, ahogyan egyszer ez a folyó, ez a víz is eléri a tengert, ugyanúgy egyszer eljön a német egység is! – ismételte meg akkori „példabeszédét" Kohl.

Most végre „megtudtam", miről beszélgettek „titokban" első találkozásuk során, 1989 júniusában Németország és a Szovjetunió első számú vezetői. Most már világos volt számomra, hogy itt, ebben a bonni bungalóban beszélt először a két politikus a német újraegyesítésről: négyszemközt, virágnyelven. A sikeres, titkos beszélgetésből később egyre hangosabb, nyilvánosabb tárgyalások lettek – majd tizenhat hónappal később, 1990. október 3-án létrejött az új, egységes Németország.

Raisza Gorbacsova és Mihail Gorbacsov a kancellári bungalóban, Bonn, 1989

Akkor, 1989-ben, a séta után a két államférfi visszatért Kohl üvegbungalójába. Bent a házban nem volt semmi különös luxus. Pusztán a szokásosnál kicsit nagyobb méretűek voltak a fotelek, hiszen a német kancellárnak hatalmas termeténél fogva fontos volt a bútordarabok mérete.

– A bizalmas beszélgetés után Kohllal visszamentünk a házba – mondja Gorbacsov. – Hannelore és Raisza épp fényképalbumot nézegettek, mi pedig leültünk a hatalmas fotelekbe. Látva, hogy én majdnem elvesztem benne, Kohl megkérdezte, kérek-e egy nagyobb párnát. Nemmel válaszoltam, majd a kávé felszolgálása után megjegyeztem:

– Kancellár úr, megértettem, amit kint a folyóval kapcsolatban mondott. Nos, én biztosíthatom Önt, én nem állok sem a folyó, sem a történelem útjába!

Kohl, mint később is, ha az újraegyesítés került szóba, Gorbacsov szavaitól elérzékenyült. Mélyen Gorbacsov szemébe nézett, és csak annyit mondott:

– Köszönöm, nagyon köszönöm, Főtitkár úr!

Késő este volt, mire Gorbacsov és felesége elhajtottak a kancellár bungalójából. Útközben Raisza megjegyezte:

– Igazán nagyon kedves emberek, örülök, hogy meghívtak bennünket.

– Nagyon jót beszélgettem a kancellárral, okos ember, megbízom benne – válaszolta Gorbacsov, majd kisvártatva megjegyezte: – Nem is gondoltam volna, hogy a gazdag németek kancellárja egy ilyen egyszerű üvegházban él.

– Ez engem is meglepett – válaszolta Raisza, majd megszorította férje kezét, és a suhanó autóból csendben nézték a kivilágított utcákat, a csillogó kirakatokat.

– Kellemesen meglepett Gorbacsov megnyerő közvetlensége. Nagyon hamar olyan hangnemben tudtunk beszélgetni, mintha évek óta jó barátságban lennénk – emlékezett később Kohl a látogatásra.

Egy évvel korábban, Moszkvában megtört kettőjük közt a jég (mondta akkor Kohl), Bonnban pedig már egy folyó vizén a közös csónakázásról beszélgettek.

1989 júniusában Gorbacsov és Kohl Bonnban aláírt egy nyilatkozatot, amelyben a következő is szerepelt: „Minden országnak joga van, hogy megválassza, milyen politikai és szociális rendszerben kíván élni, és mindenkinek tiszteletben kell tartania az egyes országok önrendelkezési jogát."

Ennek a nyilatkozatnak a jelentőségére akkor még nagyon kevesek figyeltek oda, de a felek valójában hivatalosan is kimondták titkos beszélgetésük lényegét: a németek maguk dönthetnek a jövőjükről!

A hivatalos politikai szöveg mellett gyakran van egy nem hivatalos, négyszemközti „záradék" is. Így volt ez most is: a két férfi leült beszélgetni és „titokban" megegyeztek.

De hát ez a titok ma már annyira kézenfekvő: a Rajna vize folyik, a történelem kereke forog...

UTÓIRAT:

Egyszer valahol, kölcsönösen nagyon jó hangulatban, megkérdeztem Gorbacsovtól, mennyit adtak neki a németek az újraegyesítésért. Tettem mindezt úgy, hogy kicsit arra utaltam: kapott-e tőlük zsebbe valamit?

Időközben sokkal jobban megismertem őt, és ma már bizonyára nem tennék fel neki ilyen kérdést, hiszen ma már nagyon jól tudom: Gorbacsov egy végtelenül egyenes és cseppet sem korrupt ember. Ezért aztán egyértelmű volt a válasza:

– Mit képzelsz, én a Szovjetunió elnöke voltam!

Hát, igen: az ország, a Szovjetunió olyan volt, amilyen, de legalább az utolsó vezetője talpig tisztességes és becsületes ember volt!

21. MÁLTA: A HIDEGHÁBORÚ VÉGE – EGY TÉRKÉP TÖRTÉNETE

Mihail Gorbacsov és George H. W. Bush, Gorkij hajó, Málta, 1989. december 3.

ÖSSZEFOGLALÓ:

A hidegháború* 1989. december 3-án 12 óra 45 perckor ért véget, Máltán. George H. W. Bush* és Mihail Gorbacsov a csúcstalálkozón fogadalmat tettek egymásnak és a világnak, hogy a jövőben partnerek lesznek a béke fenntartásában. De hogyan és miért lett a két nagy ellenségből egyszerre egymást elismerő jó barát?

ELŐZMÉNY:

Az 1980-as években a világot két nagyhatalom uralta: az Amerikai Egyesült Államok* és a Szovjetunió*. Kettőjük között feszült, ellenséges volt a viszony, folyt köztük a csillagászati összegeket felemésztő fegyverkezés, a hidegháború. A felek mérhetetlenül bizalmatlanok voltak egymás iránt.

ESEMÉNY:

Mihail Gorbacsovval megváltozott a szovjet külpolitika. George H. W. Bush amerikai elnök 1989 szeptemberében rábólintott egy szovjet–amerikai csúcstalálkozóra. A semleges Málta szigetének egyik öblében (Marsaxlokk-öböl), két csatahajón tervezték a találkozót. Az időjárás-előrejelzés nyugodt tengert, napos időt jósolt. A hajókon konstruktív megbeszélésekre készülő politikusok, a parton több száz újságíró várakozott.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Málta, Birżebbuġa*, Marsaxlokk-öböl*
1989. december 2–3.

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.

George Herbert Walker Bush:
1924. 06. 12. – 2018. 11. 30.
az Amerikai Egyesült Államok 41. elnöke:
1989. 01. 20. – 1993. 01. 20.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„George, amint látod, mi mindent tudunk egymásról,
ezért úgy gondolom, semmi értelme a további titkolózásnak!"

A Belknap és a Szlava csatahajó,
Málta, 1989. december

– Nem bánom, találkozzunk Gorbacsovval! – adta meg a végső engedélyt George Bush egy amerikai–szovjet csúcstalálkozó megszervezéséhez 1989 szeptemberében. A gépezet beindult, a diplomaták elkezdték szervezni az eseményt: a semleges Máltán, a Marsaxlokk-öbölben 1989. december 2–3. között – az időjárás-előrejelzés nyugodt tengert, napos időt jósolt –, két csatahajón jelölték ki a találkozó színhelyét.

A már négy éve hivatalában lévő Gorbacsov mindenben kezdeményező, a jó tíz hónapja beiktatott Bush befogadó, de nagyon bizalmatlan volt. Mindketten érezték, tudták, hogy a világ pozitív jelzéseket, lépéseket vár tőlük a Szovjetunió és az Egyesült Államok kapcsolatának javítása terén.

Bush 1989 őszén még nem akart Gorbacsovval találkozni, de később hagyta magát rábeszélni: tanácsadói és külföldi politikusok (Wojciech Jaruzelski* lengyel államfő; Németh Miklós*, a Magyar Köztársaság első kormányfője) melegen tanácsolták neki a mielőbbi találkozást Gorbacsovval.

– Elnök úr, önnek minél előbb meg kell ismernie Gorbacsovot. Biztos vagyok benne, hogy nagyon könnyen és gyorsan szót értenek majd – mondta Németh Miklós magyar miniszterelnök George Bush 1989. július 12-i budapesti látogatásán.

– Bush a javaslatomra visszafogottan reagált, de éreztem, elgondolkoztatta őt egy lehetséges találkozó ténye Gorbacsovval – mesélte nekem évekkel később Németh Miklós.

Busht eléggé sürgették a tanácsadói és az amerikai külügyminisztérium is. A világban Gorbacsov reformpolitikája kapcsán nagyon felgyorsultak az események, az Egyesült Államoknak is válaszolnia kellett a kihívásokra.

– Rendesen nyomás alá helyeztél engem! – mondta Bush Gorbacsovnak 2001-ben, amikor találkoztak és szóba kerültek a máltai események. – Úgy mutattad magad, mintha te lennél a világ legnagyobb „békehercege": leszerelés, leszerelés...! De meg kell értened, ilyen egyszerűen és gyorsan nem adhattam ki a kezemből a győztes hatalom pozícióját!

Gorbacsov ezen ma mosolyog, akkoriban azonban ezt nem volt hajlandó tudomásul venni, neki nem a formalitások, hanem az eredmény volt a fontos: a gyors megbékélés, a leszerelés és egy új világ felépítése.

– Lehet, hogy nyomás alá helyeztelek, de nem értettem, miért nem akarsz velem találkozni. Én békejobbot nyújtottam feléd, te meg nem fogadtad el – válaszolta Gorbacsov Bushnak.

Amíg Gorbacsov Busht valóban nyomás alá helyezte, addig magán Gorbacsovon is hatalmas volt a nyomás. A Szovjetunióban soha nem látott méreteket öltött a fegyverkezés és ennek következtében az áruhiány. Csak Moszkvában nyolc olyan minisztérium volt, amely mind a hadiiparnak dolgozott, de fedőnév alatt: a „Középméretű Gépgyártási Minisztérium" például az atomprogrammal foglalkozott.

1989 végére a katonai-ipari szektor tette ki a Szovjetunió gazdaságának közel 28 százalékát. A hadászati program minden anyagát szigorúan titkosították. Olyannyira, hogy ezekhez a PB*-tagok sem férhettek hozzá, csak Gorbacsov és a honvédelmi miniszter tudhatott a legfontosabb dolgokról.

– Mindent tudtam, minden adat előttem volt, ezért minden erőmmel a megállapodásra törekedtem. Az amerikaiak gyakran „elterelő hadműveletnek" nevezték a tárgyalásainkat, holott mi nagyon komolyan és őszintén gondoltuk a leszerelést – mondta később Gorbacsov Bushnak.

A Szovjetunió imázsának újrateremtése – hogy ne tekintsék az országot (amerikai szóhasználattal élve) a „gonosz birodalmának"

és „kamuzó kommunistáknak" – nagyon komoly feladat volt. Gorbacsov ahol csak tehette, érvelt: ugyanazon a bolygón élünk, és meg kell tanulnunk békésen egymás mellett élni!

Kevesen akarták ezt tudomásul venni, még maga az amerikai elnök, Reagan* vagy Bush sem. Reagan nemegyszer kijelentette: a mi politikánk, hogy mi győzzünk, ők veszítsenek!

A nyolcvanas évek végére eljött az idő, hogy a szovjetek már jobban akarták a leszerelést, mint az amerikaiak. A vaskalapos, keményvonalas Jegor Ligacsov KB-titkár is azt mondta Gorbacsovnak: „Meddig fogja még a hadiipar felzabálni a gazdaságunkat? Meddig tartjuk még el ezt az emberevő óriást, meddig fogjuk még betömni a száját a gyermekeink húsával?"

A katonai kiadások rövid idő alatt a nemzeti jövedelem duplájára nőttek. Bár a Szovjetunió a kombájnok gyártásában is élen járt, viszont kevés volt köztük, ami hibátlanul működött volna. És valójában így volt ez mindennel: ballisztikus rakéták voltak – vécépapír meg nem.

Gorbacsovnak volt még egy érve: az 1986-os csernobili* atomkatasztrófa. 1989-ben már egyre részletesebben megismerhette a nyilvánosság ennek hatását: halottak, betegek, súlyos következmények Európa-szerte. Gorbacsov többször figyelmeztetett: láthatjuk az atom erejét, ez most már nem absztrakció! Számadatokkal bizonyította, hogy a legkisebb nukleáris rakéta is háromszor nagyobb károkat tudna okozni, mint Csernobil. Vajon mi történne akkor, ha az egész nukleáris arzenál bevetésre kerülne?... Senki nem merte megfogalmazni a kérdésre a választ!

Mindezek tudatában nem csoda, hogy Gorbacsov nyomás alá helyezte Busht?!... Elődjével, Ronald Reagannel macska-egér harcot folytattak. Reagan mondta a szép szólamokat, de regnálása idején költötte az Egyesült Államok a legtöbbet fegyverkezésre: 1983-ban beindította a Stratégiai Védelmi Kezdeményezést (SDI), az úgynevezett csillagháborús programot; elnyomó diktátorokat támogatott és fegyverzett fel; lényegesen csökkentette a szegényeknek nyújtott segélyeket, akárcsak a gazdagok adóit is. Elnöksége alatt az Egyesült Államok a világ legnagyobb hitelezőjéből a világ legnagyobb adósává vált.

Mihail Gorbacsov beszéde az ENSZ-ben – Nézze meg a videót!

Gorbacsovnak ilyen ember volt a politikai partnere, vele kellett volna megváltania a világot. Nem csoda hát, hogy ez Reagannel nem sikerült.

De Málta előtt volt még egy nagyon fontos esemény: 1988. december 7-én Gorbacsov beszédet mondott New Yorkban, az ENSZ* közgyűlésén. A másnapi *Washington Post* szerint: „Gorbacsov beszéde jelentősebb, mint bármilyen beszéd, ami eddig az ENSZ-ben elhangzott."

Gorbacsov szenvedélyes beszédében olyanokat mondott, amitől később zengett a világsajtó: „Az élet arra késztet bennünket, hogy feladjuk a kialakult sztereotípiákat és elavult nézeteinket." „A világpolitikának az egyetemes emberi értékeken kell alapulnia." „Ma már egyértelmű, hogy a katonai hatalom nem tesz egy országot mindenhatóvá." „A Szovjetunió egyoldalúan ötszázezer fővel, a hagyományos fegyverek jelentős számával csökkenti fegyveres erőit." „Ha így folytatódik a fegyverkezési verseny – akkor az halálos lesz!" „A leszerelés, a béke a közös célunk, és ezt csak együtt tudjuk elérni."

A beszéd felforgatta az amerikai és a nemzetközi bel- és külpolitikát. Gorbacsov ismertsége, súlya és fontossága világszerte egyre nőtt. Egyes amerikai lapok azt írták, hogy Gorbacsov átvette a kezdeményezést, az irányítást. Javaslatai kihívások, amelyekre válaszolni, sőt amelyeket követni kell! Viszont a történelmi mélyponton lévő CIA azt tanácsolta az elnöknek: Gorbacsovot ne vegye komolyan!

– Ekkor tette nekem Bush azt a javaslatot, hogy vonjunk ki az NDK-ból 325 ezer katonát, és akkor ők is kivonnak a másik oldalról harmincezret. Amikor sorolta a számokat, azt hittem, hogy rosszul hallok. Szóval, akkor ennyire „palimadárnak" néztek minket – mondta Gorbacsov nekem Bostonban, amikor elindultunk Busht meglátogatni Maine államban, egy kis félszigeten lévő birtokán.

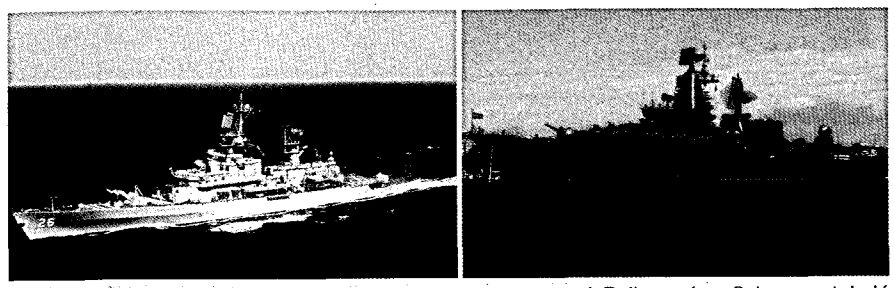

A Belknap és a Szlava csatahajó

Reagan után Bush is sokáig hátráltatta a találkozást Gorbacsovval, és egyáltalán nem sürgette a közeledést, a leszerelést. Mintha nem akarta volna tudomásul venni, hogy a kelet-európai országok mind „leléptek" a Szovjetuniótól, hogy leomlott a híres szimbólum, a berlini fal, amivel Gorbacsov szerint „a szocializmus hosszú korszaka véget ért"! De az amerikai sajtó, egyes tanácsadók rendszeresen figyelmeztették Busht, hogy találkozzon Gorbacsovval. Mondván, tartsuk melegen (langyosan!) a viszonyt vele, ne ijesszük meg a Nyugatot, és legyünk nagyon óvatosak! A tanácsadók mindig hangsúlyozták: az Egyesült Államok érdeke mindenekfölött!

Sürgette egy találkozó megtartását London, Párizs és Bonn is. Aztán egy fehér házi tanácsadó fejéből pattant ki a döntő érv: a világ ma inkább Gorbacsov oldalán áll, mutassuk meg hát a világnak, hogy mi a szovjetek partnerei vagyunk, sőt kezdeményezünk is! Vagyis: egy remek PR-fogásként kezdték el kezelni a csúcstalálkozót.

– Végül igent mondtam a találkozóra. Egyrészt mert kezdett egyre ellenségesebbé válni a hangulat az Egyesült Államok irányában, másrészt mert szerettem volna megkönnyíteni Gorbacsov életét, megnyugtatni a lelkiismeretét – indokolta meg később Bush az elhatározását. És a sokat hangoztatott puhánysága most talán a dolgok előnyére szolgált: a személyes találkozó áttörést hozott!

1989 decemberében eljött az idő, amikor már Bush (aki egyébként korábban Reagan alelnöke volt!) nem mondhatott nemet. Mellesleg Bush ötlete volt, hogy a tengeren találkozzanak, méghozzá hajókon. Tudomására jutott, hogy Gorbacsov nem szereti a hullámzó tengert, és gondolta, az ilyen közeg előnyére válhat az óceán partján felnőtt kitűnő hajósnak.

George Bush a viharos tengeren, Málta, 1989. december 3.

Az eredeti terv szerint a két delegáció felváltva tanácskozott volna a kis máltai halászfalu, Marsaxlokk közelében a tengeren állomásozó hadihajókon: az amerikai *Belknap** és a szovjet *Szlava** csatahajón.

De a természet közbeszólt: a tengeren akkora vihar tombolt, hogy a politikusok nem tudták elhagyni hajóikat. A parton a nemzetközi sajtó több száz fős serege várakozott, a két politikus pedig saját hajóján toporgott: rajtuk a világ szeme, mégsem történik semmi! Csak a hajók személyzete örült: maradéktalanul elfogyaszthatták az elnöki találkozóra készült fenséges ételeket! A biztonságiak úgy emlékeznek: ilyen lakomában még életükben nem volt részük!

Végül másnap Bush egy motoros csónakon átkelt a védett Marsaxlokk-öbölben állomásozó szovjet *Makszim Gorkij** utasszállító hajóra, Gorbacsov szálláshelyére. Gorbacsov tréfásan meg is jegyezte:

– A jövőben meg kellene szabadulni a hadihajóktól, amelyek már egy viharban is hasznavehetetlenek.

A találkozó előtt a két ország politikusai, szakértői nagyon sokat dolgoztak: rengeteg volt a vitás kérdés, az évtizedek során felgyülemlett probléma. Gorbacsov tudta, a végtelenül feszült helyzetet a szakértők enyhíteni tudják, de megoldani nem. Tudta, az amerikaiak kicsit lezserebben vették az eseményeket, de bízott abban, hogy a személyes találkozás áttörést hozhat. De csak akkor, ha egyenrangú partnerként, őszintén, bizalommal tudnak beszélni egymással a felek. Nagyon nagy volt a tét, hogy a PR-fogásból egy történelmi

esemény legyen. Bush nem érkezett semmilyen komoly szándékkal – Gorbacsov nyitott volt mindenre. Sőt, Bush az első kézfogásig végtelenül bizalmatlan volt. Előbb, a nagy viharra hivatkozva, még az is megfordult a fejében, hogy lemondja a találkozót. De aztán jött újra egy mentő PR-ötlet: ha Gorbacsov fél csónakba szállni, akkor ő, a bátor hajós, a kezdeményező politikus megmutatja a világnak, hogy vihar, magas hullámok ide vagy oda, áthajózik Gorbacsovhoz. És megtette! A nemzetközi híradások előbbre helyezték Bush hajós képeit, mint a kézfogást.

Bush végül megérkezett a *Gorkij*ra. Gorbacsov örömmel, nagyon szívélyesen, barátként fogadta:

– A vihar miatt sok időt elvesztettünk. A szakértőink dolgozzanak tovább, mi meg vessük le a zakónkat, ismerkedjünk, beszélgessünk – javasolta Bush, próbálva még akkor is elbagatellizálni a helyzetet. Viszont Gorbacsovnak nagyon tetszett ez a lezserség. Kevés dolog tetszett neki az amerikaiakban, de ez a könnyedség, laza viselkedésmód nagyon. Először ezt Camp Davidben élte át: egy hosszú tanácskozás után ott javasolták neki, hogy vegye le a nyakkendőt, a zakót és beszélgessenek a kandalló mellett, mint férfi a férfival...

Gorbacsov is nagyon lazára vette a „figurát", és Bushsal gyorsan megtalálta a közös hangnemet. Végül Bush is egy egyszerű ember, aki ugyan egy nagyon gazdag család sarja, de kennebunkporti faházának teraszán egy automatából maga adagolja a kávét meg a kólát is. Sőt, igazi texasi módjára, ha kényelmesen akar ülni, akkor felteszi a lábát az asztalra, még ha, mondjuk, egy másik ország elnöke ül is vele szemben.

Mindketten nyitottak és közvetlenek voltak egymással, igyekeztek hát kerülni a szigorú diplomáciai szabályokat. Tudták, rajtuk a világ szeme, valamit „mutatni" kell a sajtónak, és nevetséges lenne, ha a világ két vezető nagyhatalmának vezetőjét egy vihar megakadályozná a tárgyalásokban és nulla eredménnyel távoznának.

– Gorbacsov kézfogása, tárgyalási stílusa, viselkedése egyszerűen lefegyverzett. Egyszerre minden megváltozott, úgy éreztem, bízhatok benne. A korábbi ellenségből hirtelen a legjobb politikai barátom lett – mondta Bush.

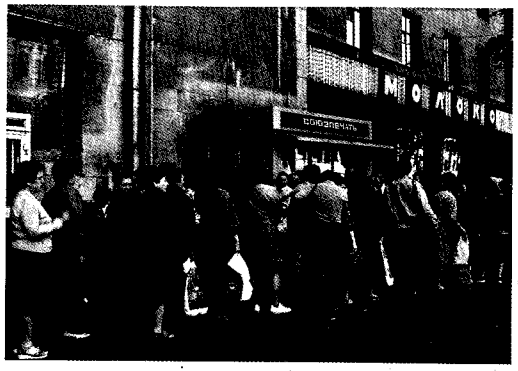

Sorban állás tejért, Moszkva, 1988

Ez pedig akkor nagyon nagy tettnek, előrelépésnek számított Bush életében a Gorbacsovhoz, a Szovjetunióhoz való viszonyban. Azonnal értékelte ezt Gorbacsov is, aki emlékezett, mit mondott neki a francia elnök, François Mitterrand: „Bush szélsőségesen fél a kommunizmustól!"

– Akkor azt hittem, a buzgó, vallásos, vasárnaponként templomba járó, rendszeresen imádkozó Bush azért fél a kommunistáktól, mert azoknak nincs hitük, vallásuk. Aztán rájöttem, ebben a legnagyobb szerepe annak a több évtizedes múltnak van, ami Amerika-szerte uralkodott: úgy féltek a kommunizmustól, mint ördög a szenteltvíztől, mint egy óriási szörnytől! Én meg beszélgetés közben néhányszor használtam az „Isten" szót. Láttam George-on a meglepetést, mintha szíven ütötték volna, de úgy éreztem, tetszik neki.

Ebből a félelemből táplálkozott a két nagyhatalom közt zajló csillagháborús fegyverkezési verseny, amely a Szovjetunió gazdaságát a padlóra küldte. De az Egyesült Államok is egyre jobban megérezte a növekvő fegyverkezési kiadásokat. Az erősebb amerikai gazdaság még bírta valahogy a versenyt, de a Szovjetunió a csőd szélére került, az üzletek polcai üresen tátongtak, már az élelmiszerjegyekre* sem lehetett mindig árut kapni, az emberek között egyre nőtt az elégedetlenség.

Gorbacsov tudta, segítség csak a Nyugattól (Németország, Egyesült Államok) jöhet. A németek adtak még az év nyarán ötmilliárd márka hitelt a Szovjetuniónak, de ha az amerikaiak diktálta fegyverkezési hajsza tovább folyik, akkor a világ összes pénze is kevés lesz a Szovjetunió számára.

Gorbacsov mentalitása egyébként is jobban hajlott a pacifizmus*, mint a militarizmus* felé, így önös politikai érdeke egybeesett személyes ambícióival: megbékélés, leszerelés, barátkozás.

Az Egyesült Államok eddig folyamatosan azt hangoztatta, hogy a Szovjetunió miatt kényszerül a nagymértékű fegyverkezésre. Aztán jött az új szovjet vezető, és a leszerelésről beszélt.

Az Egyesült Államok polgárai, így Bush elnök fejében a Szovjetunióról, a kommunizmusról évtizedek óta egy nagyon szürreális kép élt. Az tény, hogy „világaik", gondolkodásmódjuk nagyon messze volt egymástól.

Bush maine-i otthonának óceánparti szikláin ülve a volt elnökök meséltek nekem egy történetet, amely a hidegháborús korszakot, a két nagyhatalom „viselkedését" remekül megmutatja.

Még korábban, az egyik hivatalos találkozásuk során elhangzott közöttük a következő beszélgetés:

– Mi már több millió dollárt költöttünk egy, az űrben is használható golyóstoll kifejlesztésére – büszkélkedett Bush.

– Pénzkidobás! Mi a jó öreg ceruzát használjuk az űrben – adta meg büszkén a választ Gorbacsov.

– Az nagyon veszélyes: fa és kigyulladhat! – rémüldözött Bush.

Erre Gorbacsov egy huncut mosollyal rávágta:

– Nem baj, ha kigyullad, majd eloltjuk!

Hát így élt, így gondolkozott és cselekedett a két nagyhatalom!

Bush elődje, Ronald Reagan használta a Fehér Házban a „keményfejű bolsevik" elnevezést Gorbacsovra. Korábban Gorbacsov és emberei gyakran próbáltak különféle katonapolitikai megegyezéseket tető alá hozni Reagannel és csapatával. Szinte ölre menő viták alakultak ki a diplomaták között. Sokszor az eredménynek csak egy-egy szó, kifejezés pontos használata állt az útjában. Gorbacsov akkor még nem volt annyira megértő és megengedő, mint később, Bush idejében. Elég kemény és határozott tárgyalási módszerekkel dolgozott. Ezekben a nehéz időkben ragasztotta rá a Fehér Ház a „keményfejű" megnevezést.

Aztán változtak az idők. A Szovjetunió helyzete egyre romlott, és Gorbacsovnak is eredményeket kellett felmutatnia meg új barátokat kellett szereznie. Időközben Gorbacsov kitapasztalta, hogy a szakértői tárgyalások ugyan fontosak, de sok eredményt nem lehet tőlük

várni. Sőt, a csúcstalálkozók során a nagy, hivatalos megbeszélések sem hoznak áttörő sikert. Az egyetlen nyerő a négyszemközti, nagyon személyes, magánjellegű beszélgetés. Egy séta a kertben, nyugodt teázás, hosszas ücsörgés a kandalló előtt... Ezekből mindig kisül valami jó. Gorbacsov taktikája bevált: személyes sármjával, közvetlenségével, másságával mindig meghódította az „ellenfelet".

Bush és Gorbacsov már ismerte egymást, hiszen Bush korábban – Brezsnyev*, Andropov, Csernyenko* temetésén – már járt Moszkvában. Sőt, amikor Gorbacsovot 1985-ben beiktatták a hivatalába, akkor röviden tárgyaltak is.

– A temetés kapcsán röviden beszélgettem George-dzsal – emlékezik vissza Gorbacsov. – Egy napja voltam hivatalban, és az akkori gyászos helyzetben ez pusztán arra volt jó, hogy az akkor alelnöki pozíciót betöltő Bushsal megismerkedjünk egy kézfogás és néhány udvarias szólam erejéig.

Az amerikaiak kapnak egy darabka „vasfüggönyt". George H. W. Bush, Németh Miklós, James Baker, Budapest, 1989. július 11.

– A temetés utáni találkozón jeleztem Mihailnak, hogy az akkori elnök, Ronald Reagan és személy szerint én is nyíltak vagyunk újragondolni a két ország kapcsolatát – emlékezik a Kremlben* történt találkozásra Bush.

Aztán eltelt néhány év, az alelnök George H. W. Bushból az Egyesült Államok 41. elnöke lett.

– George, amikor Máltán találkoztunk, nagyon nagy volt a tét: vagy újraértékeljük és elmélyítjük a szovjet–amerikai kapcsolatokat, vagy a két nagyhatalom között a hidegháborúnak egy új szakasza kezdődik. Tudom, ti akkor nem tulajdonítottatok akkora fontosságot az eseménynek, mint mi. De a helyzet a hajón gyorsan megváltozott. Ahogy kezet fogtunk, beszélgettünk, én azonnal tudtam, hogy mi képesek leszünk új hangnemben beszélni, sőt barátkozni egymással

George H. W. Bush, Budapest, 1989. július 12. – Nézze meg a videót!

– mondta Gorbacsov évekkel később Bush kennebunkporti otthonában, a kis félsziget tengerparti szikláin ücsörögve, ahol én is jelen voltam.

– Mihail, a kézfogásunk, az első mondatok számomra is nagyon kellemes „meglepetést" jelentettek. Teljesen más volt ez a helyzet, más a kézfogás, mint évekkel korábban Moszkvában – emlékezett vissza Bush.

– Én már korábban többször tárgyaltam Reagannel, de vele sosem volt azonnal ilyen bizalmas, baráti a hangulat, mint veled – válaszolta Gorbacsov.

– Tudod, nálunk a köztudatban a szovjet vezetésről egy nagyon „elrettentő" kép élt: a szovjet vezető egy félelmetes kommunista elvtárs, aki nem is ember, hanem a kommunizmus, a diktatúra egyszemélyes szörnye. Egy rettegett diktátor, nagy uralkodó, akivel lehetetlen tárgyalni. Olyan valaki, akitől nagyon kell félni – magyarázta az akkori világ bevett dogmáit Bush, aki korábban közelről főleg a koporsókban láthatta a szovjet vezetőket. – Erre Máltán te nagyon szívélyesen közeledtél felém, mosolyogtál, mindkét kezeddel megfogtad a kezemet, kedvesen érdeklődtél a viharos tengeren való átkelésről, a családomról. Hát, engem ez teljesen levett a lábamról. Végtelenül meglepett, és végtelenül jólesett. Ott kezdtelek el komolyan venni téged, és magát a leszerelést is.

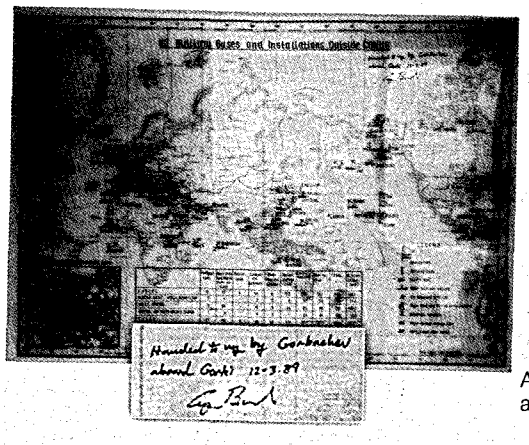

A térkép, amelyet George H. W. Bush aláírt, Málta, 1989. december 3.

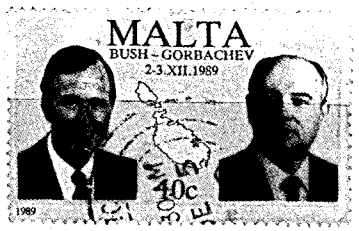

Emlékbélyeg a máltai csúcstalálkozóról, 1989

A visszaemlékezések közepette Bush megemlít még egy fontos tényezőt:

– 1989 nyarán elutaztam Magyarországra és Lengyelországba. Nagyon kíváncsi voltam a két keleti reformország eredményeire. Gondolom, láttad, hogyan fogadtak: a nép éljenzett az utcákon – mesélte Bush. – Nem voltál féltékeny, amikor láttad, hogy mi lett ott a kommunizmusból, hogy így reagálnak az emberek a korábbi nagy ellenségre, az amerikai elnökre?

Gorbacsov próbálja megkerülni a közvetlen választ:

– Akkoriban kettőnk között nemcsak a hidegháború volt előtérben, hanem egy elsőbbségi, egy igazi hatalmi harc. Én egyre nagyobb horderejű leszerelési javaslatokat tettem. Bizonyára nyomás alatt érezted magad, cselekvési kényszert éreztél, és ezért utaztál Kelet-Európába is... Nekem úgy tűnt, mintha féltékeny lettél volna rám, mert az én kezdeményezéseimet Nyugat-Európa nagyon jól fogadta. Sőt, úgy tudom, az amerikai sajtó is elkezdett téged okolni, amiért nem akarsz velem találkozni.

A két politikus 2001-ben, tizenkét év elteltével még mindig inkább kérdéseket tesz fel egymásnak, mert úgymond „hivatalosan" még mindig nem nagyon akarják beismerni: de bizony mindketten féltékenyek voltak egymásra, mindketten nyomás alatt voltak, mindketten elsők akartak lenni! Bush azért, mert Amerika, az amerikai elnök mindig mindenben az első; Gorbacsov meg azért, mert a reformokat komolyan gondolta, mert a szovjet gazdaság számára elemi

érdek volt a fegyverkezési kiadások csökkentése, mert a világ is mellette állt...

A téma lezárásaként azért Bush még megkérdezi Gorbacsovot:

– Amikor 1989-ben Budapesten és Varsóban engem ünnepelt a nép, amikor téged Moszkvában egyre több kritikai ért, de Berlinben „Gorby, Gorby"-t kiáltottak feléd, sejtetted, hogy mi lesz mindennek a következménye?

– Nem, a végét én sem láttam az egyre gyorsabban zajló eseményeknek – válaszolta Gorbacsov. – De azt már éreztem, a jövőben minden elképzelhető. Amit tegnap még lehetetlennek tartottunk, az holnap mind megtörténhet! És a dolgok menetén nem akartam meg már nem is tudtam volna változtatni. A kocka el volt vetve, és nem hiszem, hogy akkor lett volna ember, aki megmondja, hogy mi történik majd egy hónap vagy egy év múlva. Sőt, szerintem sokszor azt sem tudtuk, mi lesz majd holnap. Ekkor már nem volt megállás.

Ahogy Máltán sem: a találkozó kezdete remekül sikerült, és nem maradt el a jó hangulatú folytatás sem. A két politikus között nagyon kötetlen hangulatú beszélgetés folyt, amikor Bush egyszer csak megkérdezte:

– Mihail, tudod, hol vannak a világon amerikai atomtöltetű rakéták?

Gorbacsov meglepődött a kérdésen, de gyorsan feltalálta magát:

– Én pontosan nem tudom, de kérek egy kis időt, és megmondom – válaszolta magabiztosan.

Gorbacsov odaintette egyik emberét, a fülébe súgott valamit, majd Bush elnökkel más témában folytatták tovább a beszélgetést.

Eltelt körülbelül húsz perc, Gorbacsov embere visszajött egy nagyobb méretű papírtekerccsel, amit gyors mozdulatokkal kiterített Gorbacsov és Bush elé.

– Kedves George, kaptunk az embereidtől egy térképet, ezen a mi szakértőink bejelölték a rakéták helyszíneit. Nos, jók az információink? – kérdezte kedvesen, de nagyon határozottan Gorbacsov Busht.

Bush nagy érdeklődéssel vette szemügyre a hatalmas világtérképet, alaposan megszemlélte rajta a bejelölt pontokat, de egyértel-

mű, biztos választ ő sem tudott adni. Odaintette hát egyik emberét, súgott valamit a fülébe. Az amerikai szakértő elvitte a térképet. Alig telt el húsz perc, visszajött, és valamit az elnök fülébe súgott.

– Nos, kedves Mihail, tökéletesek az információitok – mondta izgatottan Bush, majd elővett egy tollat, és a kiterített térkép jobb felső sarkába odaírta: „Gorbacsovtól átvettem, Gorkij hajó, 1989. december 3., George Bush".

Gorbacsov tolmácsa lefordította a szöveget. A szovjet főtitkár elmosolyodott, felállt, és végtelenül szívélyesen kezet fogott az amerikai elnökkel, aki időközben szintén felállt.

– *George, amint látod, mi mindent tudunk egymásról, ezért úgy gondolom, semmi értelme a további titkolózásnak!* Inkább kezdjünk el érdemben azon dolgozni, hogy soha többé ne legyenek egymás előtt titkaink! – mondta Gorbacsov, megadva a találkozó további hangnemét. Bár a két államfő Máltán nem írt alá semmilyen hivatalos dokumentumot, mégis itt vette kezdetét a kettejük között húsz évig tartó bensőséges, baráti kapcsolat.

Ki tudja, ha akkor nincs vihar, és minden protokollárisan zajlik, maradt volna-e idejük feltenni egymásnak ilyen tanulságos találós kérdéseket? Lehet, akkor magázódva távoztak volna, és a hidegháború vége helyett világszerte egyre csak nőtt volna a feszültség meg az atomtöltetű rakéták száma is!

Másnapra Máltán lecsendesedett a tenger, kisütött a nap, és a csatahajók visszaindultak bázisaikra.

Gorbacsov és Bush később is jó baráti kapcsolatot ápolt egymással, és szinte minden újabb találkozásukat azzal kezdték:

– Emlékszel, mekkora vihar volt Máltán?

– Igen, de mi annak ellenére is találkoztunk!

UTÓIRAT:

2001-ben jártam George H. W. Bush houstoni irodájában. Itt Bush íróasztala mögött lóg a falon a fent említett, bekeretezett térkép.

A térkép örténetét se előtte, se utána nem hallottam senki mástól. Tehát ez egy igazi titok...

Zolcer János, George H. W. Bush irodája, a falon jobbra a térkép, Houston, 2001

De van itt az irodában még más is: például az Air Force One (elnöki különrepülőgép) egyik „kivágott" része, a gép egyik darabjának bordázata és az elnök íróasztala.

A Boeing 747–200B jelentősen átalakított változatából – miután lecserélték egy modernebb gépre – Bush megmentett egy darabot. A gép többi része az ohiói Wright-Patterson-légitámaszponton lévő repülőgép-temetőbe került.

Amikor Bush hivatalba lépett, ez a gép vadonatúj volt. Elődje, Ronald Reagan rendelte meg, de már csak utódja használhatta. A gép leszállítását késleltette egy akkori csodaszerkezet legyártása (EMP), amelyet elektromágneses impulzusok hatásainak kivédésére fejlesztettek ki. Ezt a gépet már olyan kódolt telefonokkal, távközlési berendezésekkel látták el, amelyeken keresztül az elnök a levegőben – egy, az Egyesült Államokat ért esetleges támadás esetén – is képes ellátni teendőit.

Évekkel később megmutattam a Bush-irodában készült fotókat Gorbacsovnak, és meséltem neki a térképről meg az elnöki különgép különleges berendezéseiről is.

Erre nagyon megfontoltan a következőt mondta:

– Igen, a térképre emlékszem: pontosan tudtuk, hol vannak az amerikai rakéták. Mondtam is George-nak, semmit sem tudnak eltitkolni előttünk. Mi erre az eshetőségre is készültünk, ha kell, előállunk a listával.

Gorbacsovnak már korábban, egy Reagannel folytatott megbeszéléskor is volt hasonló listája. Akkor Genfben, egy kandalló mellett üldögélt az amerikai elnökkel, belső zsebében ott volt a lista,

és jelezte is, bármikor előhúzhatja, mindenről tudnak. De akkor erre nem került sor.

Visszatérve Bushhoz, Gorbacsov az amerikai elnöki gép információs rendszere kapcsán megjegyzi:

– Nekem is volt ilyen berendezésem: az atomkoffer. Én is tudtam volna bárhonnan rakétát indítani.

– Hát igen – mondtam neki viccesen –, van, akinek ehhez egy repülő kellett, és van, akinek elég volt egy aktatáska is.

Közbeszólásomra Gorbacsov csendesen megjegyezte:

– De a mi technikánk is nagyon jó volt!

22. GORBACSOV ÉS EGY GORBACSOV-VICC

Zolcer János és Vologya Molcsanov, Moszkva, Vörös tér, 2001

ÖSSZEFOGLALÓ:

Egy moszkvai filmforgatás szünetében Gorbacsovnak elmesélnek egy róla és Bush amerikai elnökről szóló viccet. Gorbacsov reakciója:

– Akkoriban nagyon erős volt a két nagyhatalom közti verseny. De, lássuk a viccet!

ESEMÉNY:
Filmforgatás Moszkvában

HELYSZÍN, IDŐPONT:
Szovjetunió, Moszkva, Hotel Rosszija
2001 nyara

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.
a Szovjetunió elnöke: 1990. 03. 15. – 1991. 12. 25.

Vlagyimir (Vologya) Molcsanov
producer:1958–2020
a Moszkvai Rádió magyar nyelvű adásának bemondója:
1984–1992

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Hát igen, akkoriban nagyon nagy volt a verseny
a két nagyhatalom között."

A 2000-es évek elején filmet forgattunk Moszkvában Gorbacsovról. Ebédszünetet tartottunk a Kreml melletti Hotel Rosszija Zolotoje Kolco éttermében. Egy forró borscs (leves) kanalazgatása közben beszélgettem Gorbacsovval. Szóba kerültek a Szovjetunió nemzetközi kapcsolatai, viszonya az Egyesült Államokhoz.

Hallgassa meg
a Moszkvai Rádió szignálját!

Hirtelen eszembe jutott moszkvai kollégám, Vlagyimir Molcsanov egyik vicce, ami nagyon a témába vágott. Vologya az ötvenes évek végén született Moszkvában. Édesanyja Szolnokról érkezett a szovjet fővárosba tanulni, majd megismerkedett egy orosz férfival, összeházasodtak, és utána már csak látogatóba jöttek Magyarországra. Vologya anyanyelvi szinten beszélt magyarul. 1984–1992 között a Moszkvai Rádió magyar nyelvű adásának volt a bemondója.

A mindenhol ismert dallammal beköszönő szovjet rádió szinte a világ minden részén fogható volt. Óránként 54 nyelven mondta be: „Itt Moszkva beszél!"

Aztán következtek a főleg propagandacélokat szolgáló hírek. Moszkva egyrészt számolatlanul költötte a pénzt a nyugati rádióadók híradásainak zavarására, hogy lehetőleg semmilyen külső, a nyugalmat megzavaró információ ne jusson el a szovjet emberekhez. Másrészt még többet költöttek arra, hogy a szovjet „gondolkodásmód", a kommunizmus építésének példamutató eredményei eljussanak a világ minden szegletébe. Ez – szerintük – minden pénzt megért.

Az 54 nyelven sugárzó rádióban közel kétezer ember dolgozott. A szerkesztők, bemondók fizetése – a nyelvpótlékok miatt! – közel duplája volt egy moszkvai tanár vagy újságíró fizetésének: három-

Egy tipikus, a tulajdonosa által épített dácsa – Nézze meg a videót!

száz rubel! Akkoriban ez hatalmas pénz volt, hiszen egy üveg vodka öt rubelbe, egy kiló kenyér húsz kopejkába került. Moszkván belül ingyen lehetett telefonálni, és egy étteremben három-öt rubelből fejedelmien jól lehetett lakni.

Az emberek akkoriban rendszeres közösségi életet éltek: a moszkvaiak többsége a hétvégéket télen-nyáron a dácsán töltötte. Ezek kisebb kerti lakok, házikók, de sok esetben csak összeeszkábált kunyhók voltak a Moszkva körüli erdőkben, réteken. De nem is a kunyhó milyensége volt a lényeg: hanem az együttlét, a sasliksütés, a vodkázás. És a viccmesélés.

Az emberek, hogy eltitkolják a saját véleményüket, történeteket, vicceket találtak ki. Így mások szájába adták a kritikus mondatokat. Mert direktben nem illett bármi „rosszat" is mondani a párt, az ország vezetőiről – egyáltalán, nem volt ildomos politizálni. A viccek viszont aranykorukat élték.

Vologya még rádióskorában többször mondta barátainak a dácsa kertjében, sütögetés közben:

– Én vagyok a halotti beszéd!

Vologyának szép, érces hangja volt, és tökéletes magyar nyelvtudása, ezért ha meghalt a párt főtitkára, neki kellett beolvasnia a halálhírt. Két éven belül háromszor is!

De Vologyát a humora sem akkor, sem később nem hagyta cserben: két lábon járó vicclexikon volt, százszámra ismerte az orosz és a magyar vicceket.

1992 nyarától a moszkvai irodámat vezette, sok száz riport- és dokumentumfilm produkciós munkáit irányította, ismertük egymást, mint a rossz pénzt.

A Rosszija-beli ebédnél Vologya két asztallal távolabb ült tőlünk. Odahívtam az asztalunkhoz, és megkértem, mesélje el a Gorbacsov és Bush találkozójáról szóló viccet, amelyen korábban mi ketten már többször jót nevettünk.

Mihail Gorbacsov és George H. W. Bush, patkódobás, Maine, Walker's Point, 2001

Vologya meghökkent, sőt megrémült, köpni-nyelni nem tudott. Bár profi viccmesélő volt, de eddig még nem fordult elő, hogy a vicc főszereplője szemben ült volna vele. Kezdetben a szó szoros értelmében szinte dadogott.

– Nos, az amerikai elnök, Bush, és a szovjet pártfőtitkár... – és itt teljesen elcsuklott a hangja, nem tudta eldönteni, mit is mondjon. Netán azt, hogy Bush és ön, vagy azt, hogy Bush és Gorbacsov találkoztak. De Gorbacsov ott ült vele szemben. A Szovjetunióban, a szovjet hierarchiában a pártfőtitkár nevét nem szokták csak úgy a szájukra venni az emberek. Még tíz évvel a rendszerváltás után sem.

Gorbacsov megoldotta a helyzet:

– No, mondd már!

A bátorításra Vologya kicsit magabiztosabban folytatta:

– ... szóval Bush és ön, Mihail Szergejevics, találkoztak Amerikában. A megbeszélések közben Bush többször megfogta zakója gombjait, és jobbra, balra csavargatta azokat. Bush a találkozó alatt mindig nagyon jókedvű, kiegyensúlyozott volt. A találkozó végén ön, Mihail Szergejevics, megkérdezte tőle: George, megfigyeltem, hogy többször csavargattad a zakód gombjait. Mi volt ennek az oka?

Mihail Szergejevics itt közbeszólt:

– Igen, George-on mindig nagyon elegáns zakók voltak.

Vologya folytatta a mesélést:

– A NASA kifejlesztett nekem egy nagyon különleges zakót. Ha a zakó gombját jobbra tekerem, akkor a zakó elkezd hűteni, ha balra tekerem, akkor meg fűt – idézte Busht Vologya. – Ha a hosszas

tárgyalásokon elfáradok, akkor megtekerem a harmadik gombot, és máris jön az akupunktúra, masszázs, és azonnal fittnek érzem magam. Így aztán a zakó mindig tökéletes közérzetet biztosít számomra – fejezte be a mondatot a még mindig kicsit megilletődött hangú kollégám.

Gorbacsov elmosolyodott:

– Mi, George-dzsal, mindig nagyon hosszan tudtunk beszélgetni.

De a viccnek még nincs vége, Vologya folytatta, most már egyre magabiztosabban:

– Ön, Mihail Szergejevics, hazatért Moszkvába, és kiadta a parancsot a KGB* ügynökeinek: járjanak utána, miféle szerkezetet rejt az amerikai zakó, amit Bush viselt!? A szovjet tudósoknak pedig parancsba adta: mire Bush Moszkvába látogat, addigra készítsenek neki is egy hasonló szerkezetet, ami legyen nagyon különleges – a kerek világon ne legyen párja.

Eltelik néhány hónap, Bush megérkezik Moszkvába. Ön, Mihail Szergejevics, a repülőtéren fogadja őt. Kezében egy Zsiguli ajtaját tartja, mint egy pajzsot – itt egy kicsit megcsuklik Vologya hangja, hiszen a vele szemben ülő személyt, a vicc főhősét eléggé furcsa helyzetben ábrázolja.

Bush megkérdezi önt: – Mihail, mi ez a kezedben?

– Hát ez egy légkondicionáló berendezés: ha lehúzom az ablakot, akkor hűt, ha felhúzom, akkor meg fűt. Ha meg nincs rá szükségem, akkor eldobom a francba!

Némi somolygás, halk nevetés az asztalnál ülő emberek részéről. Gorbacsovra merednek a tekintetek, mire ő megszólal:

– *Hát igen, akkoriban nagyon nagy volt a verseny a két nagyhatalom között.*

Nos, mi azt hittük, ez az „évszázad" orosz vicce. De most annyira nem jött be. A furcsa helyzetet a pincér szakította félbe:

– Uraim, mi legyen a második fogás?

UTÓIRAT:

Vologya azóta a sasliksütések alkalmával a sok egyéb vicc mellett mindig elmeséli a Gorbacsov–Bush-vicc fenti történetét is. A hallgatóság mindig ámul és bámul, hogy ismerősük, barátjuk a történetet már a vicc neves főszereplőjének személyesen is elmesélhette.

Általában így szokta kezdeni a mondókáját:

– Képzeljétek el, úgy kell elmondanom egy Móricka-viccet, hogy maga Móricka ott ül velem szemben. Nos, egyszer úgy kellett elmondanom egy Gorbacsov-viccet, hogy Mihail Szergejevics az asztalnál ült és figyelmesen hallgatott... Szóval, filmet forgattunk Gorbacsovról, ebédeltünk, amikor megkértek, mondjam el a zakós-zsigulis viccet...

AZ UTÓIRAT UTÓIRATA:

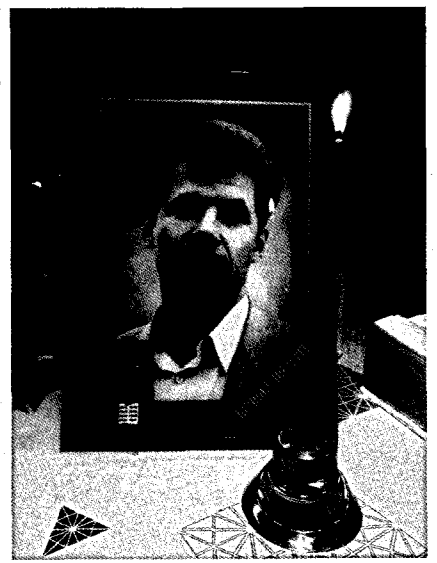

A fenti történetet megírtam, Vologya elolvasta, változtatás nélkül „jóváhagyta". Március végén mentem volna hozzá Moszkvába, de kitört a koronavírus-járvány, lezárták a határokat. Vologya húsvétkor kórházba került: némi lázzal, köhögéssel és szörnyű közérzettel, fájdalmakkal. „Mindenem nagyon fáj, szétszakad a mellkasom!" – mondta utolsó beszélgetésünkkor. Másnap már géppel lélegeztették, kómába került.

2020. április 22-én 21:08-kor meghalt.

Vologya elment: Jó utat, biztos megérkezést, drága Barátom!

23. MIHAIL, RAISZA ÉS A KULTÚRA

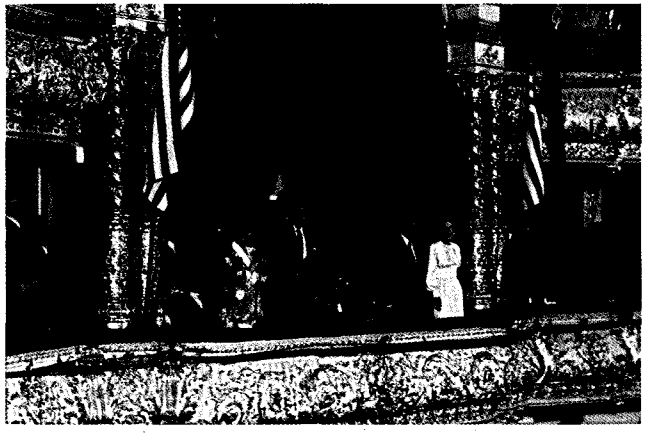

Raisza Gorbacsova, Ronald Reagan, Mihail Gorbacsov és Nancy Reagan, Bolsoj Színház, Moszkva, 1988. június 1.

ÖSSZEFOGLALÓ:

A kiskamasz Misa első maradandó olvasmányélménye egy hányatott életű amerikai szerző, Thomas Mayne Reid kalandregénye, *A fej nélküli lovas** volt. Három nap alatt elolvasta a könyvet, és ettől kezdve nem volt megállás: olvasta, gyűjtötte, szinte falta a szépirodalmat; szívesen és lelkesen énekelte a szovjet háborús dalokat és a románcokat; és amikor már megtehette, gyakran járt Raiszával moziba, színházba.

HÁTTÉR:

Gorbacsov (az ügyvéd) és felesége (a filozófus) mindig kíváncsisággal és rajongással viszonyultak a könyvek, a zene, a film, a művészetek iránt. Barátaik is főleg a művészek közül kerültek ki, és nem a politikusokból. Gorbacsov külföldre is magával vitte művész barátait, akikkel a tárgyalások után hajnalig beszélgettek az utazás történéseiről.

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.
a Szovjetunió elnöke: 1990. 03. 15. – 1991. 12. 25.

Raisza Makszimovna Gorbacsova:
1932. 01. 05. – 1991. 09. 20.
filozófus, szociológus, Mihail Gorbacsov felesége

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„A könyv, az olvasás annyira fontos volt számomra,
mint az étel."

– Ezt nem hagyom abba, míg a végére nem érek – mondta magában a kiskamasz Misa, amikor elolvasta *A fej nélküli lovas* első oldalait.

A ma annyira népszerű westernregények egyik elődje, a feszültségekkel és izgalommal teli amerikai kalandregény megragadta a fantáziáját: egy merőben új világot nyitott ki előtte, ugyanakkor a regény mondanivalója azonnal megérintette Gorbacsov igazságérzetét: a bűnösök bűnhődjenek, az igazak meg nyerjék el jutalmukat!

Három napig le sem tette a kezéből a könyvet. Faggyúból gyertyát készített, s a pislákoló gyertyafény mellett még éjszakánként is a könyvet búj̀ta. Csak hát tél volt, rövidek voltak a nappalok, és a gyertya gyorsan csonkig égett.

Korábban nem különösebben érdekelték Misát a könyvek, de *A fej nélküli lovas* meghozta a kedvét az olvasáshoz. Amikor csak tehette, könyvet kölcsönzött az iskolai könyvtárból, és szorgalmasan olvasott.

Könyvolvasmányai késztették arra, hogy 8–9. osztályos korában, Krasznogvargyerszkojében* belépjen az iskolai színjátszó körbe, ahol rögtön megkapta Mihail Lermontov* *Álarcosbál* című romantikus színművének főszerepét. A sötét, szerelmi dráma nagyon közel állt Mihail pillanatnyi hangulatához, ugyanis itt ismerte meg első szerelmét, aki azonban nem viszonozta érzelmeit: Mihail mélyen átélte a szerepét, hiszen a szerelem és a féltékenység átjárta az ő szívét is.

A kosztümös darabot bemutatták a környékbeli falvakban is, ahol nagy tetszést arattak.

– Szerettem benne játszani, egy más világban érezhettem magam – mondta ötven évvel később Gorbacsov, amikor újra ellátogattunk az iskolájába.

A „suliban" a jelenlegi tanárok sem feledkeztek meg az egykori diák kedvelt időtöltéséről. Az iskola folyosóján a diákok színművekből vett rövid jelenetekkel kedveskedtek Gorbacsovnak, aki elérzéke-

Lenin Könyvtár (ma: Oroszországi Állami Könyvtár), olvasóterem, 1980-as évek

nyülve nézte őket, majd a műsor végén néhány szó kíséretében minden szereplővel kezet fogott.

Amikor a húszéves Mihail a Lomonoszov* Moszkvai Állami Egyetem hallgatója lett, érdeklődése a kultúra iránt egyre csak nőtt. A fővárosban voltak nagy könyvtárak, múzeumok, hangversenytermek, színházak, mozik, és őt mindez nagyon vonzotta.

Az egyik képtárlátogatás igen emlékezetes maradt. A Gorbacsov házaspár egymás között – ha idegenek nem voltak jelen – nagyon egyedi beceneveket használt. Raisza gyakran nevezte férjét Mihailnak vagy Mihail Szergejevicsnek, de bizalmasan, négyszemközt Minja volt a kedveskedő megszólítás. Gorbacsov meg Raja névvel illette feleségét, vagy ha nagyon szűk baráti társaságban voltak, akkor Zaharnak vagy Zaharkának szólította. Bár ez valójában egy férfinév, érdemes felidézni, hogyan lett Raisza beceneve.

Még egyetemistakorukban a Tretyjakov-képtárban látták Alekszej Gavrilovics Venyecianov orosz realista festő *Zaharka* (1825) című alkotását, ami mindkettőjüknek nagyon megtetszett.

– Neked olyan szép az arcod, mint ennek a fiúnak – mondta Mihail Raiszának, s attól kezdve ha nagyon kedves akart lenni a barátnőjéhez (későbbi feleségéhez), Zaharnak becézte. A név élete végéig rajtaragadt Raiszán.

A nevet Gorbacsov családi körben annyira gyakran használta, hogy amikor valaki megkérdezte lányukat, hogy hívják a mamáját, azt válaszolta: Zahar.

Mihail a kevéske ösztöndíjából arra spórolt – előszeretettel a menzán „vételezte" az ingyenkenyeret –, hogy időről időre tudjon mozijegyet, színházjegyet venni. Később Raiszával együtt búják a könyvtárakat és nézték a moziban a filmeket.

Az előadások alatt, a sötétben fogták, szorongatták egymás kezét, miközben körülöttük több pár is „összehajolt" és önfeledt csókolózásba kezdett. Raisza még így, a sötét moziban is túl intimnek, személyesnek tartotta a csókot, ezért egy idő után Mihail a moziban, az utcán meg sem próbálkozott ezzel.

Mire Gorbacsovék elvégezték az egyetemet és leköltöztek Sztavropolba, már szép kis könyvtárat gyűjtöttek össze: elsősorban filozófiai és jogi témájú könyveket, de bőven képviselte magát a szépirodalom is, és természetesen több kötet volt mindkettőjük kedvencétől, Visszarion Grigorjevics Belinszkijtől*.

A 19. század első felében élt (1811–1848) irodalomkritikus az orosz kritikai realizmus megalapítója, alapelveinek, esztétikai értékrendjének kidolgozója. Goncsarovval* és Turgenyevvel* együtt a pétervári progresszív írókhoz tartozott. Szenvedélyes, végletesen meggyőződéses, vitatkozó természetű embernek tartották. Irodalomkritikusként Gogol*, Dosztojevszkij* és Puskin* műveit elemezte. Ő állította elsőként, hogy Puskin verses regénye, az *Anyegin** az orosz élet enciklopédiája.

Gorbacsov Belinszkij egyik kötetét még szülőföldjén kapta meg, jó tanulmányi eredményei jutalmaként. A mai napig rendszeresen kézbe veszi és újraolvassa Belinszkij műveit.

– Emlékszem, már fiatal koromban *a könyv, az olvasás annyira fontos volt számomra, mint az étel:* nem tudtam meglenni nélküle – emlékezett vissza Gorbacsov, amikor ellátogattunk szülőfalujába.

Elmeséli, hogy egyik nagyon fontos gyermekkori élménye volt még a látását vesztett író, Nyikolaj Osztrovszkij* önéletrajzi elemekkel átszőtt regénye: *Az acélt megedzik.* A könyv bemutatja az 1917 és 1922 között dúló véres polgárháború eseményeit, a népgazdaság helyreállítására tett erőfeszítéseket és a szocialista építés kezdeteit. A szovjet irodalom egyik legjelentősebb alkotása tette közismertté milliók számára az olyan fogalmakat, mint a „páncélvonat*", „Bugyonnij*", „Cseka*". Gorbacsov is mélyen a regény hatása alá került: egy ügy élharcosa akart lenni!

Az „építés kora", a fentihez hasonló történetek, a világmegváltó, tenni akaró szándék nagyon erősen formálták az akkori fiatalokat, így Gorbacsovot is. Tudták, a háború után az ő feladatuk egy új ország, egy új világ felépítése. Akkoriban minden korabeli szovjet mű – legyen az irodalom, zene, film – ezt sugallta. Külföldi hatás nem érvényesült, mivel akkoriban a hivatalos szovjet művészeken kívül mások munkái nem jutottak el a szovjet emberekhez!

Később jöttek a hruscsovi *olvadás** korának nagy forradalmi zsenijei: Jevgenyij Jevtusenko*, Andrej Voznyeszenszkij*, a szovjet értelmiség példaképe... A hazájában meghatározó, vezéregyéniségnek számító Jevtusenkóval Gorbacsov baráti viszonyt ápolt, nagyon szerette verseit, de szívesen olvasta prózáját is. Néha, utazás közben, ha az ablakon kinézve merengett, többször hallottam tőle mormolni Jevtusenko *Bűvölő* című versét:

Tavaszi éjszakán gondolj reám
és nyári éjszakán gondolj reám.
És őszi éjszakán gondolj reám
és téli éjszakán gondolj reám.
Ha lennék tőled oly távol talán,
mintha más ország volna a hazám,
ágyad hűs lepedőjén, vánkosán,
hanyattfeküdve, mintha óceán
habja himbálna, lágyan és puhán,
add át magad ott is nekem csupán.
(Illyés Gyula fordítása)

Gorbacsov nagyon szerette az egyszerűt, a szépet, ahogy egyszer kiemelten hangsúlyozta: „Nagyon szeretem az igazat!" Se a valóságban, se a művészetben nem tűrte, ha hazudnak neki. Különös érzéke volt ahhoz, hogy az irodalomban, a zenében vagy egyéb művészetekben megérezze, mi lehet (lesz!) maradandó, és ösztönösen ahhoz vonzódott.

Esküvő Malinovkán, a teljes film, 1:32:19
– Nézze meg a filmet!

A fej nélküli lovas,
szovjet–kubai film, 1973, a teljes film, 1:34:35
– Nézze meg a filmet!

Egyik kedves írója és barátja volt a kirgiz származású, oroszul is publikáló Csingiz Ajtmatov*. Művei, *A versenyló halála,* a *Fehér hajó* és mások ma is népszerűek világszerte. Gorbacsov könyvespolcán ott vannak az író által dedikált példányok.

Gorbacsov kapcsolatot tartott a másként gondolkodó, a rendszer által kiközösített írókkal is, többek között a politikai nézeteiért többször bebörtönzött Andrej Szinjavszkijjal* vagy Vlagyimir Makszimovval*, a szovjet, illetve posztszovjet disszidens mozgalom vezetőjével.

A mozit, a filmeket mindketten szerették. Gorbacsov a korabeli szovjet filmek javát látta, de szívesen megnézte az olasz, a lengyel vagy az amerikai rendezők munkáit is. Amikor elkészült *A fej nélküli lovas* szovjet–kubai filmváltozata, együtt nézték meg Raiszával.

– Nem rossz, de a könyv jobb volt! – mondta Mihail a feleségének a vetítés után.

Szerették a zenés filmeket és a vígjátékokat is. Gorbacsov egyik kedvence a Свадьба в Малиновке (Esküvő Malinovkán), amelyet néha még most is vissza-visszanéz. Az operettből készült, fergeteges sikert aratott filmkomédia – ha úgy tetszik, musical – az orosz polgárháború alatt játszódik, az ukrajnai Malinovkán. Remek zene, egzotikus táncok, a főszerepekben népszerű színészek és kortalan vidéki humor teszik emlékezetessé a megtekintést.

Bár Gorbacsov ekkoriban már fontos politikai funkciót töltött be (PB-tag volt), Raiszával hetente egyszer vagy többször elmentek színházba.

Akkoriban az emberek nem csak azért jártak színházba, hangversenyre, hogy pótolják mindazt, ami régen a templomba járás volt – Moszkvában tiltott tevékenység volt templomba járni –, és nem csak azért, hogy kiöltözhessenek, megmutathassák szép ruháikat, csodás szőrmebundáikat... A kultúra szeretete és tisztelete mágnesként vonzotta őket a kulturális rendezvényekre.

A Gorbacsovék által látogatott színházak, művészek mind nagyon progresszívek és számos esetben nemzetközileg is ismert személyiségek voltak, akik valami mást, újat, jobbat szerettek volna alkotni, mint elődeik. Georgij Tovsztogonov*, Kirill Lavrov* rendezők személyes jó barátai voltak a házaspárnak, akik még Leningrádba* is elutaztak, hogy megnézzék az általuk színpadra állított előadásokat. Továbbá ehhez a körhöz tartozott Alexander Gelman* drámaíró is, aki, mint a liberális változások elkötelezett híve, politikai szerepet vállalt Gorbacsov mellett.

Gorbacsovéknak Moszkvában bérletük volt a híres Szovremenynyik Színházba, ahol az alapítóval, Oleg Jefremovval* és több művésszel is baráti kapcsolatot ápoltak. Sokszor megtörtént, hogy előadás után leültek a művészekkel beszélgetni, együtt vacsorázni.

Gorbacsov főtitkársága idején sem felejtette el a maradandó színházi élményeket, művész barátait. A színházalapító Jefremov 1987-ben megkapta a Szocialista Munka Hőse* kitüntetést. Másokat államilag támogatott, és megszüntette a cenzúrát: mind a sajtó, mind a művészetek területén.

Mint már említettük, Gorbacsov és Raisza a politikailag egyenrangú elvtársakkal (PB-tagok, miniszterek...) nem ápoltak szinte semmilyen magánjellegű kapcsolatot, mivel Leonyid Brezsnyev* a szűk körű összejöveteleket személye elleni összeesküvésnek minősítette, a KGB* pedig mindent árgus szemmel figyelt és jelentett. A Gorbacsov házaspár tehát Moszkvában, a magánéletet illetően, távol tartotta magát ezektől a köröktől, és inkább művészekkel, filozófusokkal, tudósokkal barátkozott. Megszokták, hogy mindennapi dolgaikat elsősorban „művész" barátaikkal beszélik meg. Ehhez ragaszkodtak külföldön is. Külföldi utazásaikra több szovjet „művészlélek" (író, költő,

Mihail Gorbacsov feleségének énekel – Hallgassa meg a dalt!

festő, színházi ember, filozófus, politológus...) kísérte el őket, ami lehetőséget adott nekik, hogy belülről, közelről láthassák az Amerikai Egyesült Államokat, egyáltalán a Nyugatot és politikáját. A hivatalos találkozók után összeültek és jókat beszélgettek. Azt is mondhatnánk, egy igazi avantgárd és politikai alternatív csoport jött össze: nyíltan, őszintén megbeszélték a látottakat, hallottakat. Szinte mindenki részéről gyakran elhangzott: miért nem lehet ez így nálunk is?!

Amikor egyszer Washingtonban egy hosszú nap után összeült a csapat, az egyik színházi rendező azt mondta: „Mekkora egy nagy színház ez az Amerika!" Gorbacsov erre csak később, már Moszkvában válaszolt: „És a világ bámulattal nézi!"

Nagyon sok író, szerző, filmrendező Gorbacsovnak köszönheti, hogy a glasznoszty következtében az íróasztalok fiókjainak mélyén porosodó, betiltott művek sorra megjelenhettek. A szovjet értelmiség ezt akkor nagyra értékelte.

Gorbacsov még főtitkársága, elnöksége idején is mindig szakított időt arra, hogy Raiszával december 31-én a Bolsoj Színházban* megnézzék *A diótörő** című balettet, majd utána kettesben megvacsorázzanak egy kellemes étteremben, finom ukrán pelmenyi és egy pohár vörösbor kíséretében. Aztán Mihail dúdolt feleségének valami szép szerelmes dalt! Raisza a férje vállára borult, megfogta a kezét, és élvezték a boldogság röpke pillanatát. Megint volt egy pillanat az életükben, ami csakis az övék volt.

Gorbacsov köztudottan nem ivott, de vodka nélkül is remekül ment neki a dalolás. Utazásaink során gyakran megesett, hogy az autóban dúdolgatott, vagy ha maradt egy kis idő, a vacsora után rákezdett egy-egy szép háborús dalra.

Mivel szülei ukrán származásúak voltak, sok ukrán népdalt is megtanult már gyermekkorában. Ha barátaival néha-néha össze-

Hallgassa meg a dalt Kvitka Cisyk (Квітка Цісик) ukrán származású amerikai énekes előadásában!

jönnek, még ma is egyedül vagy kísérettel elénekel néhányat a régi nóták közül.

Különösen kedves volt számára a Стоит гора высокая, а пид горою гай... (Áll a magas hegy, és alatta egy kis liget...) című dal, amely a szépséges ukrán tájat mutatja be megragadó líraisággal

A *Tyomnaja nocs* mellett a legtöbbször a В прифронтовом лесу (A front mögötti erdőben) című, Mihail Iszakovszkij* versére írt második világháborús dalt hallottam tőle:

„Rajtunk a sor, fiúk, gyerünk
Induljunk mindazért,
mit tegnapunk adott nekünk
s mit holnapunk ígér;"
(Devecseri Gábor fordítása)

Kellemes, szép és nagyon szívbe markoló hangon tudta előadni ezeket a mozgósító katonadalokat: mindig mélyen átélte a kort, a mondanivalót, a szöveget...

Hallgassa meg *A front mögötti erdőben* című dalt Georgij Vinogradov előadásában!

Felesége, Raisza szerette, ha Mihail énekel.

– Mihail, dúdolsz nekem valami szépet? – kérdezte gyakran Raisza hosszú utazásaik során repülőn, autóban vagy akár baráti társaságban. Mihail sosem kérette magát! A férj gyakran énekelt szeretett feleségének, amit Raisza időnként megkönnyezett, de mindig tapssal és egy csókkal jutalmazott.

1999 őszén Raisza „elment", azóta Gorbacsov a dácsa magányában gyakran hallgat Csajkovszkijt* és Mahlert*, és íróasztaláról ma sem kerül vissza a könyvespolcra Tolsztoj, Puskin vagy a nagy kedvenc, Lermontov egy-egy kötete sem. Nyolcvankilenc éves kora ellenére még mindig sokat olvas, igyekszik a régiek mellett a kortárs orosz irodalmat is megismerni.

– Én még mindig aktív gondolkodónak, politikusnak tartom magam. Ezért nagyon fontos, hogy az aktuális politikai, társadalmi eseményekről mindig naprakész információi legyenek. Ezért aztán a sok gyengélkedés közben főleg újságot olvasok, híreket nézek és hallgatok a tévében. Pedig de szívesen olvasnám újra akár *A fej nélküli lovas*t, akár az *Az acélt megedzik*et!

24. RAISZA ÉS GENSCHER – A NÉMET ÚJRAEGYESÍTÉS

Hans-Dietrich Genscher, Mihail Gorbacsov, Raisza Gorbacsova, Helmut Kohl, Arhiz, 1990. július 15.

ÖSSZEFOGLALÓ:

1990. július közepén Mihail Gorbacsov, Helmut Kohl* és Hans-Dietrich Genscher* a Kaukázusba* utaztak. Találkoztak helyi munkásokkal, parasztokkal, politikusokkal, aztán az arhizi* állami üdülőben egy nemzetközi sajtótájékoztatón bejelentették: a két Németország az év októberében egyesülhet*.

A bejelentés után, az erdei séta közben Raisza Makszimovna bizalmas beszélgetést folytatott Hans-Dietrich Genscherrel.

TÖRTÉNELMI HÁTTÉR:

1990-ben egyre többet lehetett hallani a Német Szövetségi Köztársaság* és a Német Demokratikus Köztársaság* egyesülésének lehetőségéről. De erősödtek a félelmek is: továbbra is NATO-tag marad az új Németország? Az egyesüléssel nem jön létre egy nagy, a békét fenyegető katonai hatalom? Szabad megengedni egy új „óriás" létrejöttét?

ESEMÉNY:

1990. július 2–13. között tartják a SZKP XXVIII. kongresszusát*. Ennek kimenetele végzetes lehet: ha Gorbacsov – valamilyen rejtélyes ok miatt – nem marad hatalmon, akkor nincs német egyesítés sem. Ezért még a kongresszus előtt Helmut Kohl ötmilliárd márka segélyt nyújt a Szovjetuniónak. Ezzel az ország elkerüli a fizetésképtelenséget. Gorbacsov rövid távon megmenekül.

A kongresszus befejezése utáni napon Gorbacsov, Genscher és Kohl elutaznak Arhizba, a kaukázusi állami üdülőbe, ahol véglegesítik a két német állam újraegyesítését.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Szovjetunió, Kaukázus, Arhiz (állami üdülő)
1990. július 14–16.

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. – az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.

Raisza Makszimovna Gorbacsova: 1932. 01. 05. – 1999. 09. 20. filozófus, szociológus, Mihail Gorbacsov felesége

Helmut Kohl: 1930. 04. 03. – 2017. 06. 16. az NSZK kancellárja: 1982. 11. 01. – 1998. 11. 27.

Hans-Dietrich Genscher: 1927. 03. 21. – 2016. 03. 31. az NSZK külügyminisztere, alkancellárja: 1974. 05. 16. – 1992. 05. 18.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot, és megjelennek a szövegben csillaggal jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Ami itt történik, az jó és rossz értelemben is megváltoztathatja a világ sorsát."

A világ meghökkenve nézi a tévécsatornákon a felvételeket: a nagy hatalmú politikusok pulóverben ülnek egy farönkből készült erdei asztal körül, és nevetgélve beszélgetnek. Mindezt a két nagy történelmi ellenség vezetője: Mihail Gorbacsov, a Szovjetunió pártfőtitkára, és Helmut Kohl, a Német Szövetségi Köztársaság kancellárja teszi.

Negyvenöt év telt el a második világháború befejezése óta, amikor a Szovjetunió huszonötmillió emberéletet veszített el a nagy honvédő háborúban*, elsősorban a németekkel vívott harcokban. A sebek még mindig nem gyógyultak be. De Gorbacsov és Kohl barátkozik, valami nagy esemény várható: szokatlan öltözékben, szokatlan helyzetben egy rendkívüli bejelentést készülnek tenni.

– Mi történik itt? – tette fel a kérdést a fél világ. A rönkökön ülve Gorbacsov a maga természetes egyszerűségével bejelenti: a Szovjetunió részéről nincs akadálya, hogy a két Németország egyesüljön és NATO*-tag legyen!

A bejelentés pillanatában világszerte sokan megkérdőjelezték Gorbacsov józan ítélőképességét. Hiszen ezzel utat engedett a Szovjetunió ősellenségének, így Németország újra nagyhatalom lehet, esetleg újra a Szovjetunió katonai ellensége, azaz újra agresszor válhat belőle. Veszély az egész világra! A bejelentés előtt komoly politikai harcok folytak Európában és az Egyesült Államokban. A francia elnök, François Mitterrand megsértődött, az angol miniszterelnök, Margaret Thatcher tombolt, az amerikai elnök, George W. Bush hajthatatlan... Viszont mindannyian értették a kor szavát: a németek igénye jogos, újra egy országot szeretnének alkotni, tehát a problémát meg kell oldani. Szerencsére a világban ekkorra már sokan másképpen látták az eseményeket. Gorbacsov 1985-ös megválasztása óta nagyot változott a világ: megszűnt a kelet-európai országokban a szovjet hatalom befolyása, a szovjet csapatok megkezdték a kivonulást a térségből, leomlott a berlini fal*, véget ért

Mihail Gorbacsov látogatása Washingtonban, 1990. május 31. – Nézze meg a videót!

a hidegháború*, megszűnt az apartheid*, béke ígérkezett a Közel-Keleten, Moszkva nem kényszerít többé egyetlen országot sem uralma alá...

A német egység ügyében az egyik nagy döntés 1990. május végén született a Fehér Házban*, amikor George H. W. Bush* és Mihail Gorbacsov leültek tárgyalni. A nagy kérdés ekkor már nem az egyesülés ténye volt, hanem az, hogy az új Németország melyik katonai tömbhöz tartozzon. Gorbacsov érezte, a Varsói Szerződés Szervezete* már nagyon ingatag, így semmi értelme nem lenne, ha az odacsatolást erőltetné. Bush – és Kohl is! – ragaszkodott hozzá, hogy Németország a NATO tagja legyen. A szovjetek az új ország semlegességi státuszát kívánták elérni. A két fél keményen egymásnak feszült. Itt most erőfitogtatásról, büszkeségről, győzelemről vagy vereségről volt szó. Két nagyhatalom nagy csatája zajlott – tárgyalóasztal mellett.

– Tisztában voltál vele akkor, hogy lehetetlent kérsz tőlem? – tette fel a kérdést Gorbacsov Bushnak tizenkét évvel később. – De ahogy egyre jobban elmérgesedett a helyzet, megéreztem, ebből így nem lesz pozitív eredmény. Tudtam, lépnem kell!

Gorbacsov lépett: az amerikaiak legnagyobb megdöbbenésére kimondta az igent, ami azt jelentette, a Szovjetunió beleegyezett, hogy az újraegyesülő Németország a NATO tagja legyen.

– Mihail, megmondom neked őszintén: erre az igenre sem én, sem a tanácsadóim nem számítottunk. Olyannyira nem, hogy az egyik emberem hozzám lépett és a kezembe nyomott egy cédulát, amelyen az állt: Tegye fel újra a kérdést, és Gorbacsov ismételje meg az igent!

Gorbacsov nem volt könnyű helyzetben, hiszen Moszkvából azzal az elhatározással utazott el Washingtonba, hogy kiharcolja az új Németország semlegességét. Erről egyeztetett a Politikai Bizottságban, a vezérkar egyes tábornokaival is. Sőt, miután kimondta az

„igen"-t, a mellette ülő külügyminisztere, Eduard Sevardnadze a fülébe súgta: Jól meggondoltad?

– Akkor pillanatok alatt döntenem kellett. Igen, számoltam a Politikai Bizottsággal*, a vezérkarral, lejátszódtak előttem a lehetséges következmények is: netalán a „fejemet vehetik" a döntés miatt. De azt is tudtam: innen most nem állhatok fel eredmény nélkül. Ez a tanácskozás megint egy fordulópont lehet a két nagyhatalom életében. Nem akartam kockáztatni az eddig elért eredményeket, a gazdasági megállapodásokat, amelyek titkos záradékai nagyon előnyösek voltak a Szovjetunió* részére. Otthon nagyon kritikus volt a helyzet. Akkor már csak néhány hét választott el bennünket, hogy bejelentsük a Szovjetunió fizetésképtelenségét – taglalja az eseményeket Gorbacsov.

– Gondolom, ez nem lehetett számodra egy egyszerű döntés, de utólag is gratulálok és nagyra értékelem: igazi bölcs államférfi módjára döntöttél, amit a történelem is igazolt – értékeli Bush az akkori eseményeket.

Utána következhettek a részletek, de az már gyorsan ment. Gorbacsov és Bush mindenben megállapodtak. Gorbacsov visszautazott Moszkvába, eltartott egy ideig, amíg elvtársainál tisztára mosta magát. A legnyomósabb érve előtt még a vaskalapos tábornokok és politikusok is meghajoltak: a szovjet gazdaságnak amerikai és német anyagi segítségre, új technológiákra van szüksége. Akkor már a Szovjetunióban annyira rossz volt a gazdasági helyzet, hogy az ellentmondásnak semmi értelme nem lett volna. Csak jegyre lehetett élelmiszert vagy fogyasztási cikkeket kapni. Ekkor már az volt a téma a hadseregen belül, hogy a Kelet-Európából kivonuló, a Szovjetunióba visszatérő tábornokok, tisztek, katonák hová kerüljenek. A legénység számára nem voltak üres laktanyák, a tiszteknek nem tudtak lakást adni.

Emlékszem, cégem a kilencvenes évek elején többször forgatott a Moszkva és Szentpétervár környéki pályaudvarokon, ahol mellékvágányokon álló vasúti kocsikban laktak a Kelet-Európából visszatérő magas rangú tábornokok, tisztek.

A német kancellár, Helmut Kohl ötmilliárd márka gyorssegélyt adott Gorbacsovnak, amiből jórészt lakásokat kellett volna építeni a katonáknak; 550 ezer katona és hozzátartozóik elhelyezéséről volt szó! De a pénz akkor máshová is kellett. Az amerikai titkos záradékba foglalt jelentős anyagi támogatás is megérkezett Moszkvába. A katonákra abból is csak nagyon kevés jutott. Ha akkor Washingtonban Gorbacsov nemet mond a NATO-tagságra, nem érkezik pénz, és a Szovjetunió azonnal csődöt jelenthetett volna.

Gorbacsov és Bush Washingtonban „hivatalosan" abban egyeztek meg, hogy Németország szabadon megválaszthatja, melyik katonai tömbhöz kíván tartozni. Ugyanakkor a háttérben Bush és Kohl már arról is megállapodtak: Németország a NATO tagja lesz.

A megállapodást követően Kohl elrepült Moszkvába, onnan pedig vendéglátójával továbbrepültek a Kaukázusba, az arhizi állami üdülőbe. Itt együtt kívánták bejelenteni a két Németország egyesülését, és nem utolsósorban a mindenkit foglalkoztató tényt: az egyesült Németország NATO-tag marad.

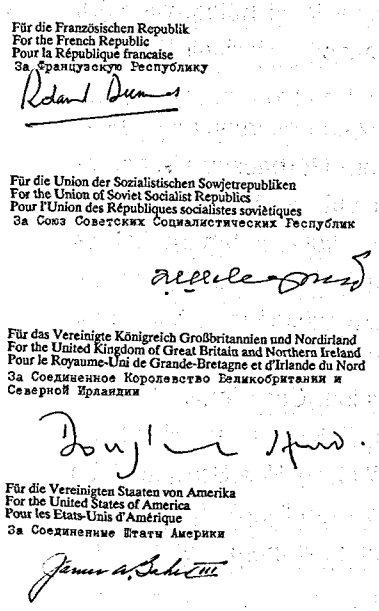
Für die Französischen Republik
For the French Republic
Pour la République française
За Французскую Республику
Für die Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken
For the Union of Soviet Socialist Republics
Pour l'Union des Républiques socialistes soviétiques
За Союз Советских Социалистических Республик
Für das Vereinigte Königreich Großbritannien und Nordirland
For the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland
Pour le Royaume-Uni de Grande-Bretagne et d'Irlande du Nord
За Соединенное Королевство Великобритании и Северной Ирландии
Für die Vereinigten Staaten von Amerika
For the United States of America
Pour les Etats-Unis d'Amérique
За Соединенные Штаты Америки

Aláírások a szerződés utolsó oldaláról. Franciaország – Roland Dumas, NSZK – Hans-Dietrich Genscher, Egyesült Királyság – Douglas Hurd, Egyesült Államok – James Baker, Szovjetunió – Eduard Sevardnadze, NDK – Lothar de Maizière

De a háttéralkuk még tovább húzódtak, egészen szeptemberig, amíg nem került sor a „2+4 szerződés" aláírására, amelynek résztvevői a két Németország mellett a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország voltak.

A Szovjetunió összességében a rossz gazdasági helyzetre hivatkozva 16 milliárd márka összeget szeretett volna kapni az NSZK-tól – kvázi ellenszolgáltatás fejében. Kohl csak 12 milliárdot ígért, de amikor érezte, hogy emiatt megakadhatnak a tárgyalások, rátett egy lapáttal: a 12 milliárdhoz hozzátett hárommilliárd kamatmentes hitelt.

Német közszolgálati tévé, (ARD), Tagesschau, 1990. október 2. – Nézze meg a videót!

Gorbacsov elfogadta. Így a korábban kapott ötmilliárd márkával együtt húszmilliárdba került a német újraegyesítés. Sosem mondták ki hivatalosan, hogy ez valójában egy jól jövedelmező üzlet volt mindkét fél részére – de hát ez az igazság. Évekkel később Kohl és Gorbacsov jelenlétében szóba hoztam a számokat.

– Megérte – mondta Kohl.

– Nekünk nagy szükségünk volt a pénzre, az egészet a gazdaságra költöttük – jegyezte meg Gorbacsov.

1990. október 3-án megtörtént a *Deutsche Wiedervereinigung**, a két német állam egyesült. Ma azt mondja az egyik keletnémet barátom:

– A „nyugatiak" elözönlötték a keleti országrészt. Minden hivatal, üzem, média vezető pozíciójába *Wessik* kerültek. Ma már nyugodtan mondhatom: az erősebb kutya ba...ik alapon a nyugatiak megszálltak bennünket. Mi egyszerre másodrendű állampolgárok lettünk, és részben azok vagyunk még ma is.

De akkor még senki sem gondolta, hogy az egyesítést később valaki is „megszállásnak" tekinti.

– Kohl, aki korábban minden döntését nagyon átgondolva, hosszas töprengés után hozta meg, Arhizban pillanatok alatt döntött, rendesen gázt adott – emlékezik vissza Gorbacsov.

Gorbacsov a nagy esemény bejelentése előtt szerette volna megnyugtatni önmagát és a németeket is, hogy jó döntést hozott. Ezért július 15-én, egy vasárnapi napon elrepült német vendégeivel szülőföldjére, Sztavropolba*. Az elnöki különjárat kényelmes, nagy üléseiben egymással szemben ült Gorbacsov, Kohl, Genscher és a német tolmács. Egyszerre hatalmas viharba kerültek, a gép le-föl rázkódott, mindannyian görcsösen kapaszkodtak az ülések karfáiba.

Genscher később elmondta, hogy ilyen turbulenciát sem előtte, sem utána nem élt még át: azt hitte, itt a vég! Évekkel később a tőle megszokott szarkazmussal azt mondta nekem:

– A hatalmas viharban minden végigfutott az agyamon. Elgondoltam, végre itt a megállapodás, a két német állam újra egyesülhet. Mi meg, mielőtt hivatalosan is megegyeznénk, lezuhanunk. Micsoda pech!

A gép hamar kikerült a viharból, szerencsésen földet ért Sztavropolban. Innen Gorbacsov elvitte Kohlt és Genschert kolhozokba*, üzemekbe, ahol kikérte a dolgozók, a szovjet emberek véleményét.

– Az emberek – újságolta Gorbacsov később a nemzetközi sajtónak – nagyon megértően üdvözölték a döntést.

De Gorbacsov számára az egyik legfontosabb véleményt felesége, Raisza Makszimovna fogalmazta meg.

Raisza Gorbacsova, Mihail Gorbacsov, Helmut Kohl, Arhiz, 1990
– Nézze meg a videót!

– Az egyesülés nagyon nagy, történelmi jelentőségű aktus. Hatalmas felelősség ezt megengedni: hiszen így megszületik egy új nagyhatalom, amelynek az elődje már megtámadta a Szovjetuniót. De mégis meg kell engedni az egyesülést, mert a történelem jelenlegi állása ezt kívánja – mondta Raisza a férjének egy séta közben moszkvai dácsájuk kertjében.

A három politikus – és a kísérők népes serege! – megérkezett Arhizba, a nyolcszáz éves, 1600 méter magasságban lévő település melletti csodás környezetben épült állami üdülőbe (dácsába), ahol a vendéglátó közölte velük, öltözzenek lezserül, egy erdei sétára indulnak.

– Ez a nap – mondta Gorbacsov – még nem a politikáé, ma csak élvezzük a környezetet.

Mivel akkor még se Gorbacsovnak, se Kohlnak nem volt farmernadrágja, maradt egy élére vasalt öltönynadrág, fehér ing, szvetter vagy pulóver. Kohl a repülőútjairól jól ismert fekete kötött szvetterét viselte, mellette ment Gorbacsov pulóverben és Raisza szintén kiránduláshoz öltözve. Mögöttük haladt az öltönybe, nyakkendőbe öltözött kísérők tömege. Elsétáltak a közeli Szelemtcsuk-patakhoz. A két politikus öltözetével, sétájával is jelezni akarta, hogy mennyire baráti,

sőt családias, kötetlen köztük a viszony, így a világnak sem kell félnie bejelentésük következményeitől.

Másnap a dácsa egyik szobájából kialakított tárgyalóban újra „átfutottak" minden pontot. A „deal" készen volt. A szovjet és német vezetők kivonultak a dácsa parkjának egyik szegletébe, a hatalmas fák tövében lévő rönkfa asztalhoz, amely körül három rönkfa ülőke volt. Középen foglalt helyet Gorbacsov, balra tőle Kohl. Genscher és a kíséret többi tagja mögöttük álldogált.

Gorbacsov odaszólt Genschernek, akihez már jó baráti viszony fűzte:

– Hans-Dietrich, ülj le ide, ez a te helyed – mondta, és a nyakkendős, öltözetéből adódóan teljesen „testidegen" Genscher helyet foglalt a két államfő mellett.

Genschernek nagyon is ott volt a helye az asztalnál, hiszen a háttérben az ő erőfeszítéseinek, Gorbacsovval való barátságuknak, kölcsönös tiszteletüknek, bizalmuknak volt köszönhető, hogy eljutottak ehhez a ponthoz.

Aztán megtörtént a bejelentés. Gorbacsov még előtte megkérte Kohlt, a sajtó előtt ne hangsúlyozza az új Németország NATO-tagságát. Mondjon csak annyit, hogy a katonai hovatartozását Németország maga döntheti el. Kohl öröme azonban sokkal nagyobb volt, mint hogy ezt titkolni tudta volna. Nem is bánta meg: a sajtó ujjongott!

– Ennek nem örültem – mondta később Gorbacsov –, mert Moszkvában az ellenfeleim politikai mazochizmusról, nyári végkiárusításról beszéltek. A világ örült, nekem meg attól fájt a fejem, hogyan nyugtatom meg a Politikai Bizottságot.

A három politikus egy ideig kedélyesen elbeszélgetett a kamerák előtt, majd Gorbacsov invitálására visszaindultak az épületbe. Gorbacsov és Kohl mentek az élen, a többiek követték őket.

A csapatban ott volt Gorbacsov felesége, Raisza is, aki menet közben félrevonta Genschert és megszólította:

– Genscher úr, én nagyon bízom benne, hogy ön tudatában van férjem történelmi jelentőségű döntésének a súlyával – mondta Raisza a tőle megszokott kedves hangon. – *Ami itt történik, az jó és rossz értelemben is megváltoztathatja a világ sorsát.* Én nagyon bízom ön-

1991. október 3. – Németország újraegyesül. – Nézze meg a német ARD tévécsatorna *Tagesschau* című műsorát!

ben, akárcsak a férjem. Remélem, ön is, Németország is tisztában van a döntés súlyával, és ennek tudatában fog a jövőben cselekedni.

Genscher, aki mindig nagyon udvarias, tisztelettudó és igazi, rezzenéstelen arcú diplomata volt, most őszintén elmosolyodott.

– Kedves Raisza Makszimovna, én végtelenül tisztelem önt és a férjét is. Önök őszinte barátaim. Soha nem engedném, hogy én vagy Németország csalódást okozzunk önöknek, a Szovjetuniónak – majd mindkét kezével előbb csak megsimogatta, aztán megszorította Raisza kezét.

Aztán ők is elindultak a többiek után, vissza a dácsába, ahol már terített asztal várta őket.

1990. október 3-án a két Németország egyesült. Egy évvel később felbomlott a Szovjetunió, Gorbacsov elvesztette hivatalát. Ő lett országának legnagyobb földönfutója, aki a tömegek szemében „elárulta" és „szétverte" a Szovjetuniót. Kohl és Genscher viszont az új, egyesült Németország két nagy hőse lett, akik megvalósították a nemzet nagy álmát, egyesítették az országot.

Németország politikailag nyert, Gorbacsov személy szerint vesztett! De ennek a „deal"-nek, Németország egyesülésének ő volt az atyja. Nélküle ez sem jöhetett volna létre!

UTÓIRAT:

2001-ben Gorbacsovval és Genscherrel elutaztunk Arhizba. Gyönyörű napos idő volt, nyári pompájában tobzódott az egész kaukázusi táj. A hatalmas hegyek lábánál lévő állami üdülő üres volt, az utóbbi időben nem nagyon jött ide Moszkvából senki.

Sajnos Raisza Makszimovna már nem lehetett velünk.

Elmentünk a híres rönkasztalhoz, ahol annak idején Gorbacsov, Kohl és Genscher bejelentették Németország újraegyesítését.

Hans-Dietrich Genscher, Zolcer János, Zolcer Zsuzsanna, Mihail Gorbacsov, Arhiz, 2001

Gorbacsov és Genscher egymás szavába vágva mesélték el nekem, hogyan élnek emlékezetükben az akkori események.

A hosszúra nyúlt történetek meghallgatása után visszaindultunk a dácsához. Közben Genscher Gorbacsovhoz fordult:

– Mihail, tudod, hogy akkor engem Raisza Makszimovna itt megállított, és a következőket mondta? – majd elismételte Raisza szavait barátjának.

Gorbacsov figyelmesen hallgatta Genschert, majd boldog mosollyal az arcán megjegyezte:

– Ezt nem is tudtam! Raisza nagyszerű ember volt, egy tökéletes ember, az egyetlen társam az életemben. Sokat aggódott. Igazi filozófus módjára mindig mindent nagyon alaposan végiggondolt, elemzett – mondta, aztán megfordult és gyors léptekkel megindult a kőépület felé. Mi alig bírtuk őt követni. Olyan fürge, gyors léptekkel, ahogy ő még hetvenéves korában is ment, csak kevesen tudták követni.

25. GORBACSOV, CEAUŞESCU ÉS NÉMETH MIKLÓS

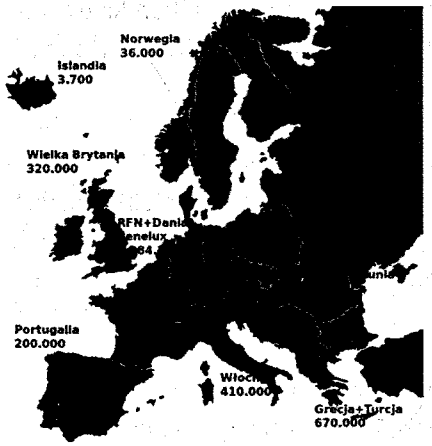

A kettévágott Európa: sötét árnyalattal jelölve a NATO-tagállamok, világossal a Varsói Szerződés Szervezetének tagállamai

ÖSSZEFOGLALÓ:

A Varsói Szerződés Szervezetének Politikai Tanácsadó Testülete, azaz a szervezet tagállamainak legfelső vezetői 1989 júliusában Gorbacsov vezetésével Bukarestben üléseztek. A vendéglátó, Nicolae Ceauşescu javaslattal állt elő: támadják meg Magyarországot, mert a magyarok letértek a szocialista útról. Gorbacsov a szemével intett a magyar miniszterelnöknek, Németh Miklósnak: nyugalom, és ignorálta a javaslatot! Beavatkozás nem lett, de a román diktátor nem tett le háborús terveiről. Öt hónap múlva azonban kivégezték.

HÁTTÉR:

1989 nyara Kelet-Európában politikailag is egyre forróbb lett. A Szovjetunióban nőtt a feszültség, az üzletek polcai üresen tátongtak; Magyarországon aggasztóan megnövekedett azon NDK*-s menekültek száma, akik többé nem akartak visszatérni hazájukba; Bulgáriában tömegesen telepítették ki a török kisebbséget; Varsóban kinevezték az első nem kommunista miniszterelnököt, Tadeusz Mazowieckit*...

ESEMÉNY:

A forrongó politikai nyár közepén Gorbacsov összehívja a Varsói Szerződés* Szervezete tagállamainak legfelső szintű vezetőit. Bukarestben mindenki jelen van. A hangulat itt is forró, cseppet sem baráti – ahogyan azt kifelé mindannyian demonstrálni szeretnék.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Románia, Bukarest
1989. július 7.

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.

Németh Miklós: 1948. 01. 24. –
a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke:
1988. 11. 24. – 1989. 10. 23.

Nicolae Ceauşescu: 1928. 01. 26 – 1989. 12. 25.
a Román Kommunista Párt főtitkára:
1965. 03. 22 – 1989. 12. 22.
a Román Szocialista Köztársaság
Államtanácsának elnöke: 1967. 12. 09. – 1989. 12. 22.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Magyarországot és Lengyelországot
meg kell büntetni, mert letértek a szocialista útról."
(Ceauşescu, 1989. július 7.)

1989. július 7-én Románia fővárosában, Bukarestben, összeült a Varsói Szerződés Szervezetének Politikai Tanácskozó Testülete egy aktuálpolitikai tanácskozásra. Ekkor már csak kívülről látszott egységesnek a szocialista országokat tömörítő katonai tömb. Valójában a reformországok (Szovjetunió, Lengyelország, Magyarország) szemben álltak a keményvonalas szocialista-kommunista politikát képviselő többi kelet-európai erővel (NDK, Csehszlovákia, Románia, Bulgária).

A keményvonalasok szemében Lengyelország, de főleg Magyarország egyre liberálisabb politikája kimondottan irritálta Ceauşescut* és a hasonlóan gondolkodó kollégáit (Erich Honecker*, Gustáv Husák*, Todor Zsivkov*). A hivatalos felszólalásokból világosan kirajzolódott egy éles támadás a magyar és a lengyel delegáció ellen. A Magyarországon és Lengyelországban folyó eseményeket az internacionalizmus, a proletárhatalom elárulásának, a marxizmus–leninizmus sárba tiprásaként aposztrofálták.

A tanácskozáson a házigazda, Nicolae Ceauşescu indulatosan felszólalt, nagyon határozottan kikelt Magyarország Nyugat-barát, a szocializmus eszméit lábbal tipró, a kelet-európai szocialista tábor egységét szétverő politikája ellen.

Akkoriban Románia és Magyarország egy katonai szövetségbe tartoztak, de valójában már jó ideje ellenfelek, sőt, ellenségek voltak. Ceauşescu már hónapok óta azon mesterkedett, hogy előkészítsen egy incidenst, melynek kapcsán a Varsói Szerződés Szervezetének beavatkozását kérhetné a szocialista útról letért Magyarország ellen. Ilyen próbálkozás volt az 1956-os forradalom* vezérének, Nagy Imrének* budapesti újratemetésén egy román provokáció is vagy egy magyarországi román menekülttábor „megtámadása"! Szerencsére Ceauşescunak egyik sem jött be.

Mihail Gorbacsov és Nicolae Ceauşescu, Bukarest, 1989

Budapesten 1989. június 16-án tartották Nagy Imre újratemetését. Ennek kapcsán a bukaresti külügyminisztérium bekérette a magyar nagykövetet, és hivatalosan is tiltakozott a temetésen történtek ellen, mondván: „Nagy Imre és társai temetésén szocialistaellenes, román-ellenes, nacionalista, revansista megnyilvánulásokra került sor." Ez ellen Románia erélyesen tiltakozott és jelezte, hasonló incidenseket a jövőben nem fog tűrni. (Tiltakoztak, miközben a „provokációt" a román titkosszolgálat szervezte.)

Németh Miklós* és kormánya azonban nem hagyta magát provokálni. Németh pontosan tudta, mire megy ki a játék. Ceauşescu viszont folyamatosan tovább próbálkozott, megragadott minden alkalmat, hogy ürügyet találjon egy katonai beavatkozásra.

– Gorbacsov elvtárs! Elvtársak! Én most Honecker, Husák, Zsivkov elvtársak nevében is szólok. Mi mindannyian azt kérjük, amennyiben Magyarország tovább folytatja jelenlegi politikai irányvonalát, és letér a szocialista útról, akkor ez ellen a Varsói Szerződés Szervezetének többi tagja közösen lépjen fel. Ezért azt javaslom, hogy Magyarország és Lengyelország jelenléte nélkül tanácskozzuk meg a helyzetet, és tegyük meg a szükséges lépéseket – mondta felszólalásában Ceauşescu.

A beszédet Gorbacsov és a magyar küldöttség vezetője, Németh Miklós is megdöbbenve hallgatták.

(Fontos előzmény: Ceauşescu még az év áprilisában kijelentette: Románia kész akár atomfegyvert is előállítani! Tehát Ceauşescu felvetése nem volt tét nélküli fenyegetőzés!)

Németh Miklós a beszéd kezdetétől egyre izgatottabb lett. Gorbacsov, aki távolabb ült Némethtől, higgadt pillantással, egy félre

nem érthető „nyugi" kacsintással „csitította" őt. Miután Nicolae Ceauşescu befejezte mondandóját, Gorbacsov azonnal, pillanatnyi szünetet nem hagyva felállt és beszélni kezdett.

A résztvevők néma csendben figyelték, hogyan reagál majd a „Főnök" Ceauşescu beszédére. De bármennyire várták is a választ, Gorbacsov hosszú beszédében egyetlen szó, egyetlen utalás sem történt Ceauşescu javaslatával kapcsolatban. Helyette Gorbacsov tett egy saját javaslatot:

– Azt kérem, fogadjunk el egy kommünikét, amelyben a Varsói Szerződés Szervezete tagországainak vezetői kijelentik és garantálják, hogy egyik ország sem avatkozik be a másik tagállam belügyeibe azon a címen, hogy az eltér a közös ideológiától.

Ez a megfogalmazás a külvilág szemében azt jelentette, hogy a Szovjetunió részéről többé nem várható hasonló lépés, mint ami megtörtént 1956-ban Magyarországon vagy 1968-ban Prágában. (Egyébként a prágai intervencióban Bukarest nem volt hajlandó részt venni!)

Ezután a vita elült, az egyes országok vezetői a kommünikét elfogadták. A látszat a külvilág felé fontosabb volt számukra, mint a bennük élő, egymás iránt érzett indulatok, ellenszenv.

Aznap este Erich Honecker rosszul lett. Bukarestben a pártkórházba szállították, majd másnap magánrepülőjén visszavitték Berlinbe, ahol jó két hónapon keresztül gyógykezelték, a nyilvánosság előtt nem mutatkozott.

A bukaresti konferencia lezárult, de a téma Ceauşescu számára továbbra is aktuális és nyitott maradt. Néhány nap múltán Ceauşescu felhívta telefonon Gorbacsovot.

– Azt mondta nekem Ceauşescu – emlékezik vissza Gorbacsov –, nagyon bölcs megoldásnak tartja, hogy beszéde után nem reagáltam a felvetésére. Ő is úgy gondolja, hogy a javaslatát alaposan meg kell fontolni. Ugyanakkor fontos lenne a magyarok és a lengyelek nélkül egy megbeszélést tartani. Továbbra is hangsúlyozta, hogy: *Magyarországot és Lengyelországot meg kell büntetni, mert letértek a szocialista útról.*

Gorbacsov cseppet sem kedvelte Ceauşescut. A mindig különc és meglehetősen szovjetellenes politikát folytató román diktátor önfejűsége már évek óta szálka volt Gorbacsov szemében. A telefonhívásra is nagyon határozottan és egyértelműen reagált:

– Nicolae, a beszéded megdöbbentett. Én már jó négy éve mondom, hogy az egyes kelet-európai országoknak sem a Szovjetunió, sem más nem parancsol a jövőben. Már négy éve azt hangoztatom, hogy minden ország saját maga határozza meg saját sorsát, jövőjének útját. Minden párt, minden kormány a saját népe előtt felel, és a reformokat minden ország önállóan dönti el, mert az a jó a szocializmusnak, ha sokszínűek vagyunk, ha eltérő utakat járunk be, egymás tapasztalataiból merítünk, hibáinkat magunk kezeljük. Erre te meg mit akarsz? Hogy a Szovjetunió küldjön újra tankokat, mint azt korábban tette Berlinben, Prágában, Budapesten? Hogy újra vérontás legyen? Egyiknek sem volt semmi értelme és eredménye. Hát én ezt nem teszem meg! – oktatta ki Gorbacsov a vonal másik végén lévő román vezért.

Pár héttel a találkozó után Gorbacsov elküldte Németh Miklósnak azon levél másolatát, amelyben Ceauşescu hivatalosan követelte, hogy akár fegyveres erővel, a Szovjetunió vezetésével, úgy, mint eddig – és arcátlanul beírta az összes kritikus dátumot és országot –, meg kell akadályozni a magyarok és a lengyelek terveit, és ehhez kéri a támogatást.

Eltelt néhány hét, a budapesti szovjet nagykövet, Borisz Sztukalin audienciát kért Németh Miklóstól.

– A nagykövet átadott nekem egy lezárt nagy borítékot, amelyet személyesen Gorbacsov küldött. Kinyitottam, és benne volt egy részletes katonai terv. Ceauşescu dolgozta ki csehszlovák, keletnémet és bolgár kollégáival: hogyan szállják meg Magyarországot. A nagykövet elmondta, a tervet néhány napja Ceauşescu küldte Gorbacsovnak, és kérte a végrehajtáshoz a Kreml segítségét. Megdöbbenve lapoztam a tervet, majd megkérdeztem a nagykövetet: és mi volt erre Gorbacsov válasza? A nagykövet azt mondta: semmi, Gorbacsov nem válaszolt, és nem is fog válaszolni.

Azt is tőle tudtam meg, hogy két héttel a válasz nélkül hagyott levél elküldése után Ceauşescu ismét felhívta Gorbacsovot. Ez a telefonbeszélgetés már megtalálható a különböző archívumokban. Gorbacsov felkapta a vizet és visszaszólt: *Mit akarsz, hogy küldjük a tankokat úgy, mint 1953-ban, 1956-ban, 1968-ban? Amíg én itt vagyok, erre nem kerül sor.* Ez tehát egy határozott rendreutasítás volt, és én Ceauşescu minden lépéséről tudtam.

Németh Miklós megköszönte a nagykövetnek a látogatást, és visszaemlékezett egy néhány hónappal korábbi, Gorbacsovval Moszkvában folytatott beszélgetésükre:

– Miklós, biztosíthatlak, hogy a Szovjetunió többé semmilyen erőszakos politikai vagy katonai akcióban nem vesz részt Magyarország ellen. Ebben Magyarország egészen biztos lehet.

Mihail Gorbacsov és Németh Miklós 1983-tól ismerték egymást. Hazájukban mindketten a párt agrárügyekért felelős első titkárai voltak. 1983 nyarán Gorbacsov Magyarországra látogatott, hogy tanulmányozza az akkoriban nagyon sikeres, a Szovjetunióban is elismert magyar mezőgazdaságot. Tíznapos programja alatt Németh Miklóssal együtt járta a téeszeket, az állami gazdaságokat. Leginkább az érdekelte, mi az oka annak, hogy Magyarországon a boltokban élelmiszerektől roskadoznak a pultok, miközben a Szovjetunióban, ahol a fekete föld aranykorona-értéke többszöröse a magyar átlagnak, és sokkal nagyobb a megművelhető földterület, még a kenyérért is sorba kell állni. Gorbacsovot felettébb érdekelte, hogy mi ennek a titka. Megmutatták neki a háztáji gazdaságokat, és beszéltek a különböző termelési gyakorlatokról. Gorbacsov rengeteget kérdezett, és látszott rajta, hogy valóban a megoldások érdeklik. Amerre jártak, mindenhol megkóstolta azt, amivel megkínálták, de szerény volt, és céltudatos.

– Csodálatosak voltak Magyarországon a hatalmas napraforgótáblák. Ameddig a szem ellátott, sárgállott a mező az óriási napraforgófejektől. Ez nagyon mély benyomást tett rám – mondta nekem Gorbacsov, amikor magyarországi élményeiről beszélt.

– Már vagy harmadik napja együtt jártuk az országot, de még mindig Gorbacsov elvtársnak meg Németh elvtársnak szólítottuk

egymást – meséli később. – Aztán valahol Bábolna, Kisbér környékén megálltunk ebédelni, amikor azt mondtam Miklósnak: nekem úgy tűnik, mi nagyon jól megértjük egymást, ezért azt javaslom, hogy ezentúl szólíts engem Mihailnak vagy Mihail Szergejevicsnek, én meg Miklósnak szeretnélek szólítani. – Azóta tegeződnek.

De térjünk vissza a VSZ-tanácskozásra 1989-be!

Ceauşescu sosem kapott választ katonai tervére Gorbacsovtól, de nem törődött bele az újabb kudarcba. Egyedül próbálkozott. Csapatokat vont össze a magyar határnál, hadseregében állandó volt a harckészültség.

1989. augusztus 19-én éjfélkor, amikor Lengyelországban Wojciech Jaruzelski* elnök nem a kommunista párt, hanem az ellenzékből kinőtt Szolidaritás* jelöltjét, Tadeusz Mazowieckit bízta meg kormányalakítással, Ceauşescu (még aznap éjjel!) azonnali katonai beavatkozásra szólította fel a Varsói Szerződés Szervezetének tagállamait. Szerencsére felhívását senki sem vette komolyan, egyedül pedig nem volt bátorsága lerohanni Lengyelországot. Ebben az akcióban is kérte Gorbacsov segítségét, de a Kreml erre sem reagált.

Ki tudja, mi lett volna, ha 1989-ben megismétlődik a berlini, a budapesti vagy a prágai katonai támadás? Ehhez Gorbacsov részéről elég lett volna egyetlen szó: Rajta! Akkor még az egész kelet-európai térségben közel másfél millió szovjet katona, tankok ezrei, atomtöltetű rakéták százai állomásoztak.

Sokan, akik ma – elsősorban Kelet-Európában – megkérdőjelezik Gorbacsov akkori tevékenységét, az ilyen „apróságokat", amikből rengeteg volt, figyelembe sem veszik. Csak a szovjet főtitkárt, a kommunista vezetőt látják benne, és annak is csak bizonyos árnyoldalait, negatívumait. Az ítélkezők csak annak alapján ítélnek, amit Gorbacsov megtett – de azt, amit *tudatosan nem tett meg,* nem veszik tudomásul.

Az alaptételt kevesen veszik figyelembe: a Szovjetuniót kívülről a hatalmas és gazdag nyugati világnak évtizedeken keresztül nem sikerült megváltoztatnia. Ez csak Gorbacsovnak sikerült, mert belülről és a legfelső szintről indította el a reformokat. Amit a hidegháború három évtizeden keresztül nem ért el – azt megtette hét év alatt Gorbacsov békés forradalma. A Szovjetunió hegemóniája, a hidegháború veszélye megszűnt, a világ ténylegesen „felszabadult". Igaz, ebbe maga Gorbacsov is belebukott. De 1989 nyarán még nem a „bukás", hanem egy intervenció elkerülése volt a téma.

– Nem szerettem volna utasítást, parancsot adni egyetlen kelet-európai ország vezetőjének sem, hiszen politikánk lényege pontosan az volt, hogy a jövőben a Szovjetunió már nem játssza a „főnök" szerepét – mondta nekem jóval később Gorbacsov. – De a reformellenes vezetők nem értettek a szép szóból, Ceauşescu sem. Még a saját táborunkon belül is nagyon óvatosnak kellett lenni, sokat ügyeskedni. Gyakran az volt a legjobb válasz, ha semmit nem mondtam, semmit nem tettem, hanem egyszerűen figyelmen kívül hagytam az illetőt. Ezzel próbáltam elkerülni, hogy én legyek a „megmondófőnök", mint ahogyan a korábbi főtitkárok voltak. Aki akart, ebből is érthetett. Ezek olyan idők voltak, hogy sokat kellett taktikázni, hiszen régi emberekkel egy új világot nehéz felépíteni. Mert, ugye, mondani és tenni két különböző dolog. A politikában pedig kimondottan nagy a kettő között a különbség. Sőt, a politikában csak ritkán és keveseknek sikerül mindkettőt összhangba hozni – fejezte be elmélkedését Gorbacsov.

Ceauşescu egészen december végéig, kivégzése idejéig fenyegetőzött, félelemben tartotta Magyarországot egy esetleges katonai (atom)támadás lehetőségével. Viszont a Gorbacsov által megválaszolatlan kérdés miatt tényleges katonai lépésekre nem merte elszánni magát. A szovjeteket és magát Gorbacsovot ugyan nem szerette, de messzemenően tartott tőlük. Nagyon jól tudta, az alvó oroszlánt nem szabad ingerelni.

– Hírszerzőink folyamatosan jelentették, hogy Ceauşescu naponta megkérdezte embereitől, hogyan reagált Gorbacsov erre vagy arra. Én meg néha nem bántam, ha az embereim Ceauşescu felé némileg megváltoztatták szavaimat – mondta Gorbacsov hamiskásan mosolyogva.

Így aztán román katonai beavatkozásokra – szerencsére! – nem került sor sem Magyarország, sem más VSZ-tagország ellen. Akkori-

Elena és Nicolae Ceauşescu a rögtönítélő bíróság előtt, kivégzés, 1989. december 25. – Nézze meg a videót!

ban a tagországok vezetőinek más gondjai voltak, mint támadást intézni a szomszéd ellen.

Nagy változások söpörtek végig ezen a térségen. 1989 végére „bársonyos" vagy véres forradalmak döntötték meg Kelet-Európában a diktátorok, a kommunista rendszerek uralmát. Ceauşescu volt az utolsó, aki még az év végén is szilárdan tartotta magát. Aztán a nép megelégelte, elzavarta a diktátort, és feleségével együtt 1989. december 25-én kivégezték. Nagyon drámai, de a románok szerint „megérdemelt" formában ért véget a magát a „Kárpátok géniuszának" nevező Ceauşescu elnök korszaka.

Utólag néhányan azt állítják, hogy a CIA által irányított puccs végzett vele, mások szerint a Kreml is közrejátszott az eltávolításában. Szerintem ha volt is a forradalom kirobbantásában külföldi segítség, az maximum egy gyufaszál elhelyezése lehetett, mert a tüzet a tömegek haragja, a nép elégedetlensége, a több évtizedes kínszenvedés gyújtotta meg. A végtelenül nagy undor és utálat a diktátor iránt.

Megkérdeztem Gorbacsovot, mi igaz ebből a „szóbeszédből", és ezt mondta:

– Nekem ebben semmilyen szerepem nem volt. Én is megdöbbenve láttam a tévében a brutális romániai felvételeket. Életemben először néztem végig egy kivégzést. Néhány hónapja még Bukarestben tárgyaltam Ceauşescuval. Két hónappal korábban telefonon beszéltünk. Nem tartozott az általam kedvelt vezetők közé, de ez a vég nagyon lesújtott. Megmondom őszintén, felvetődött bennem a gondolat: vajon nálunk is megtörténhetne ilyesmi?

UTÓIRAT:

2002-ben Gorbacsovval a kaukázusi Minyeralnije Vodi gyógyfürdő egyik szállodájának éttermében beszélgettünk. Sok egyéb téma mellett szóba került a kelet-európai vezetők életmódja, elrugaszkodása a társadalom zömét alkotó átlagemberek életétől. Tudtam, Gorbacsov ennek is pontosan az ellenkezőjét tette. Még elnökségének utolsó napjaiban is állandóan járta a hatalmas országot; gyárakat, üzemeket, kolhozokat keresett fel; megállt az utcán beszélgetni az emberekkel; bement étkezdékbe és lakásokba... A KGB által előírt védelmi és életviteli előírásokból csak a minimumot vette igénybe. Nem gyűjtött saját részére magánvagyont, nem élt fényűző életet. Nála egyszerűbb embert keveset ismertem.

– Se időm, se igényem nem volt arra, hogy anyagi javakat harácsoljak össze magamnak vagy a családomnak. Ez akkor a Szovjetunióban nem is volt „szokás". Amikor külföldön – Kelet-Európában – ilyesmiről hallottam, mindig csóváltam a fejem. Egyszer mondták, hogy a bolgár Todor Zsivkovnak tizenöt üdülője van. Nevettem és bosszankodtam: mikor dolgozik ez az ember, ha mindegyik nyaralóját ki akarja használni? Bukarestben, látva Ceauşescu több ezer négyzetméteres, hatalmas palotáját, meg is kérdeztem Raiszától: emlékszel a német kancellár üvegbungalójára? A németek milyen gazdagok, és nekik elég kétszáz négyzetméter! Igaz, Ceauşescu nem élvezhette sokáig a luxust: a sors gyakran helyükre teszi a dolgokat!

26. A PUCCS – MI TÖRTÉNT FOROSZBAN?

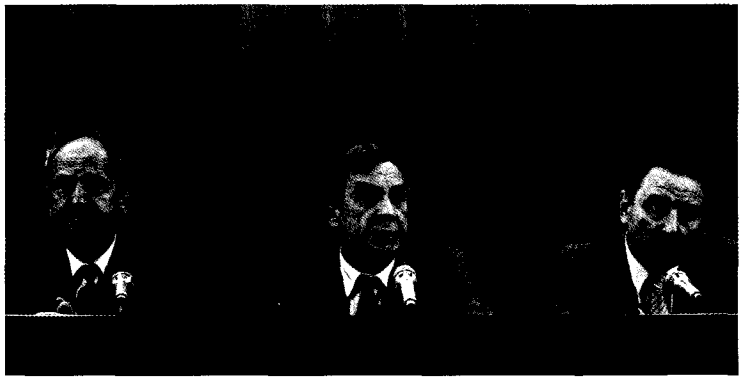

A puccsisták, középen Gennagyij Janajev, Moszkva, 1991. augusztus 19.

ÖSSZEFOGLALÓ:

1991. augusztus 18-án a szovjet elnököt és családját a Fekete-tenger partján lévő foroszi állami dácsában a KGB tisztjei „házi őrizetbe" vették, elzárták a külvilágtól. Másnap reggel a Moszkvai Rádió bejelentette: mivel Gorbacsov egészségi állapota megromlott, képtelen ellátni elnöki teendőit, így az alkotmány értelmében Gennagyij Janajev alelnök veszi át a Szovjetunió irányítását. Ezzel elkezdődött a véres eseményekkel tarkított puccs!

De hogyan történhetett meg, hogy négy nap múlva az elszigetelt Gorbacsov kiszabadult és épségben visszatérhetett Moszkvába, ahol még négy hónapon keresztül tovább gyakorolhatta hatalmát?

HÁTTÉR:

A Szovjetunióban már nemcsak országos szinten, hanem a Kremlben, a felső vezetésen belül is egyre nagyobb az elégedetlenség Gorbacsov politikájával szemben. Az emberek egyre hangosabban morgolódnak, Gorbacsov közvetlen munkatársai pedig szervezkednek: titokban és ellene.

ESEMÉNY:

A Gorbacsov család nyári szabadságát töltötte a Fekete-tenger partján lévő foroszi állami üdülőben (dácsában). Az idő kellemes volt, nyugodtan teltek a napok. Az egyik kora este azonban elnémultak a dácsa telefonvonalai, és Moszkvából érkezett KGB-tisztek szállták meg az épületet. Kezdetét vette a puccs.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Szovjetunió, Forosz (állami üdülő, dácsa)
1991. 08. 18. – 1991. 08. 22.

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02.–
a Szovjetunió elnöke: 1990. 03. 15. – 1991. 12. 25.

Raisza Makszimovna Gorbacsova:
1932. 01. 05. – 1999. 09. 20.
filozófus, szociológus, Mihail Gorbacsov felesége

Borisz Nyikolajevics Jelcin: 1931. 02. 01. – 2007. 04. 23.
az Oroszországi Föderáció elnöke:
1991. 06. 12. – 1999. 12. 31.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

*„Raiszával akkor éjszaka felkészültünk a legrosszabbra.
Megbeszéltük, kitartunk, ha kell, az életünk árán is."*

Mihail Szergejevics Gorbacsov megromlott egészségi állapota miatt képtelen ellátni elnöki teendőit, így az alkotmány 127. cikkelye értelmében Gennagyij Janajev alelnök veszi át a Szovjetunió* irányítását – közölte 1991. augusztus 19-én reggel 5:20-kor a Moszkvai Rádió, és a közleményben még azt is tudatták: az országban bevezetik a rendkívüli állapotot, melynek hatékony kezelése érdekében felállítják a Rendkívüli Állapot Állami Bizottságát*.

– Ekkor én, a feleségem, a lányom és a vejem, az unokáim a Fekete-tenger partján lévő foroszi elnöki üdülőben* voltunk, Szocsi közelében.

Mihail Gorbacsov
és Raisza Gorbacsova,
Forosz, 1990

– Elutazásom előtt Moszkvában előkészítettem a szovjet tagköztársaságok új megállapodásának szerződését, melynek célja a szovjet birodalom egyben tartása volt: aláírásra kész szerződéssel hagytam ott a Kremlt. Minden tagköztársaság kinyilvánította, hogy új formában, de a Szovjetunió keretei között folytatjuk az együttműködésünket.

Mindenkivel mindent leegyeztettem, minden fontos személy, szerv jóváhagyása megvolt. Ténylegesen már csak alá kellett írni a szerződést. A kemény tárgyalások után örültem az eredménynek, ezért döntöttem úgy, hogy megkezdem szabadságomat. Úgy éreztem, talán most helyükre kerülnek a dolgok, tovább folytatódhatnak a reformok, biztosított az ország egysége. Ebben a légkörben, nyugodt, családi hangulatban akartunk eltölteni két hetet Foroszban. Így augusztus 4-én elrepültünk a Fekete-tengerhez – emlékezett vissza később az eseményekre Gorbacsov.

Az elmúlt hónapokban a Gorbacsov reformpolitikáját ellenző konzervatív erők sokszor élesen kritizálták a főtitkárt. De ez nem volt szokatlan Gorbacsov számára, ilyen már korábban is gyakran megtörtént. Ám most alábecsülte ezeket a bírálatokat, az egyre magasabb szinten szervezkedő politikai-katonai-titkosszolgálati erőket. Mivel a KGB is benne volt az „összeesküvésben", így a szervezkedésre utaló események kimaradtak a számára készített napi jelentésekből.

Később Anatolij Csernajev, Gorbacsov tanácsadója egy interjúban azt mondta nekem:

– Akkorra már kiderült, hogy a kommunista párt nem volt megreformálható. Gorbacsov még hitt ebben, de aztán kiderült: a párt soha nem lesz hajlandó átadni a hatalmat. Ezért is fordult a párt Gorbacsov ellen.

Gorbacsov helyzete, politikai funkciói folyamatosan változtak, ellenfeleinek száma egyre nőtt. 1990 márciusában megszüntette a kommunista párt vezető szerepét. Ez is egy nagyon merész és bátor lépés volt részéről. A párt akkor húszmillió tagot számlált. A párttagok eddig rengeteg privilégiumot élveztek: a párt megszűnésével az előjogok is megszűntek a húszmillió kommunista számára. (Sőt, 1991-ben, a puccs után a nagy múltú párt is megszűnt!) Így Gorbacsovból főtitkár helyett a Szovjetunió első elnöke lett.

Júniusban rendeletet hozott a sajtó pártfelügyeletének megszüntetéséről. Sikerült azt is elérnie, hogy elnöki rendeletekkel beavatkozhasson a gazdaság átstrukturálásába, és elindíthatta a piacgazdaságra való áttérés akciótervét. Viszont az általános helyzet egyre romlott. A peresztrojka beígért reformjai nem hoztak kellő változásokat az emberek életében. Az árak 50 százalékkal emelkedtek, a nemzeti össztermék 10 százalékkal csökkent, már mindenkinek elege volt a hét éve tartó ígérgetésekből.

Sokak szerint Gorbacsov akkorra már teljesen elvesztette a kapcsolatát politikustársaival, a Politikai Bizottsággal*, és egy puccs konkrét lehetősége eszébe sem jutott. Ellenfelei – alelnöke vezetésével! – teljes titokban szervezkedtek. Legtöbbjüket Gorbacsov emelte a hatalomba. Ők voltak a „nyolcak bandája". Számukra betelt

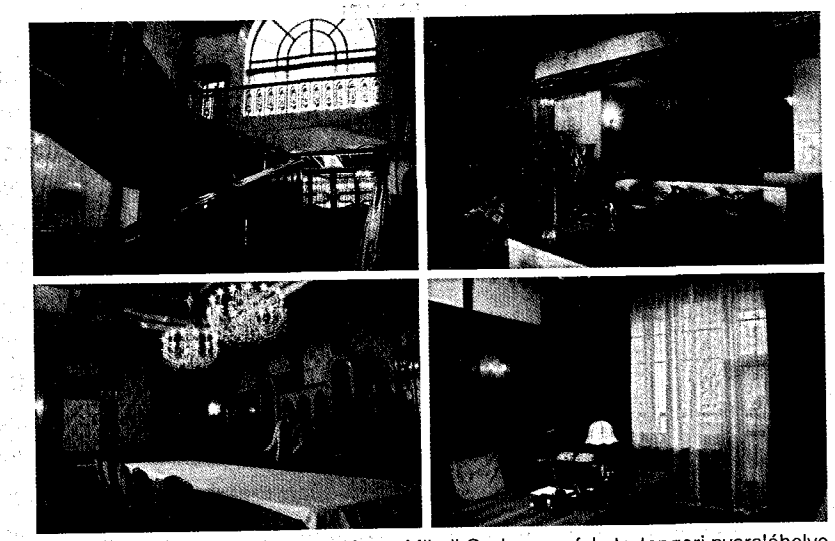

Forosz, Hajnal-dácsa, Mihail Gorbacsov fekete-tengeri nyaralóhelye

a pohár: Gorbacsov letért a szocialista-kommunista útról, leépítette a Brezsnyev-doktrínát, világszerte elindította a leszerelést, megengedte a német újraegyesítést, szabadságot adott a népeknek, a sajtónak... Úgy érezték, lépniük kell: ez így nem mehet tovább! Tudták, ha a tagköztársaságok új szerződésének jóváhagyásával megnyugtatják Gorbacsovot, akkor az, mit sem sejtve, a családjával elutazik nyaralni Foroszba. Így az elnök által elhagyott Moszkva az ő prédájuk marad, Gorbacsovot pedig távol a fővárostól könnyedén tudják majd izolálni, teljesen kiiktatni a hatalomból.

Vlagyimir Krjucskov, a KGB* akkori főnöke, a puccsisták egyik vezéralakja az 1990-es évek végén Moszkvában beszélt nekem az eseményekről. Akkor is meggyőződése volt, nekik lépniük kellett Gorbacsov politikájával szemben, nem engedhették, hogy széthulljon a Szovjetunió:

– Információink voltak arról, hogy az új uniós szerződést csak hat köztársaság akarja aláírni. Ezzel végérvényesen vége lenne a Szovjetuniónak. Ez ellen tennünk kellett valamit.

Ez a valami egy puccs volt.

A terv nagyon jónak tűnt. De nem számoltak sem Gorbacsov ellenállásával, sem Borisz Jelcin* moszkvai fellépésével. Sem a pucs-

Az elnöki hálószoba, Forosz
– Nézze meg a videót!

csisták, sem Gorbacsov akkor még nem tudták, hogy Jelcin kettős játékot játszik, amiből később egyedül ő került ki győztesen. Mindenki más pedig vesztesen!

– Azt gondoltam, ha mindenki megszavazta a tagköztársaságok új szerződését, már nem lesz ember, aki ellenem szövetkezik. Minek is?! Ha a szerződésre mindenki önszántából rábólintott, akkor teljes az egyetértés, a béke, így nyugodt nyaralás vár ránk. Nem sejtettem, hogy valójában ez egy csapda volt – emlékezik vissza Gorbacsov.

A család az elnöki különjáraton megérkezett a Fekete-tenger partjára, a közvetlenül a parton épült, Hajnal elnevezésű elnöki üdülőbe, mely 1988-ban készült el. Az épületkomplexumot Raisza ötlete és elképzelései szerint építették, mivel neki nem felelt meg a volt főtitkár, Leonyid Brezsnyev* dácsája. A Hajnal – hivatalos nevén a 11. számú dácsa – százötvenmillió rubelből épült. Akkori árfolyamon számolva százötvenmillió dollárból. A helyszínt Raisza jelölte ki, bár a KGB hevesen ellenezte, mivel az épület ezen a helyen szinte védhetetlen volt, a tenger felől semmi sem takarta, de a First Lady* szava győzött.

Gyorsított ütemben megépült a saját kikötővel, stranddal, helikopterleszállóval, teniszpályával, úszómedencével, billiárdteremmel, mozival, tornateremmel ellátott főépület és a hozzá tartozó, a kiszolgáló személyzetnek és az őrségnek otthont adó további három épület is.

Annyira gyorsan építkeztek – és nem mindig a legjobb minőségben! –, hogy a család első nyaralása során lányuk, Irina fejére esett egy erkélydarab. Szerencsére komolyabb baj nem történt, de Raisza utasítására sok személyi következménye lett az esetnek. Utólagosan sokan kritizálják őt, hogy gyakran váltogatta a körülötte dolgozó személyeket, férje testőrségét. Akivel akárcsak a legkisebb mértékben nem volt elégedett, gyorsan menesztette. Viszont akit elfogadott, azt megbecsülte.

A dácsa főépülete mellett egy különálló épületben kapott helyett a Nukleáris őrség*.

Gorbacsovot utazásai, nyaralása során mindig kilenc tiszt kísérte, haditengerészeti egyenruhában vagy külföldön civilben: a különleges operatív műszaki osztály három összekötő tisztje és a KGB 9. ügyosztályának hat tisztje. Ez az egység volt felelős az úgynevezett atomkoffer biztonságáért és esetleg a működtetéséért. Ha veszélybe került volna a Szovjetunió katonai biztonsága, és az elnök parancsot akart volna adni a szovjet atomtöltetű rakéták indítására – akkor ezt a fenti kilenc ember bevonásával, az atomkoffer segítségével tehette volna meg. A kilenc személyből mindig ketten voltak 24 órás szolgálatban. Ők ugyan a KGB kötelékében voltak, de nem álltak KGB-irányítás alatt, kizárólag az elnöknek tartoztak engedelmességgel.

A Nukleáris őrség háza mintegy száz méterre volt az elnöki nyaralótól. Ugyanis elnöki rendelet mondta ki, hogy az elnök és a koffer soha nem kerülhetnek száz méternél nagyobb távolságra egymástól. Az őrség házának ajtaját mindig belülről zárták be, és csak az elnök meg a kilenc tiszt által ismert jelszóra nyitották ki. Amikor a dácsát elfoglaló moszkvai „puccsisták" megérkeztek, nem tudtak bejutni a Nukleáris őrség épületébe, így a koffer végig biztonságban volt.

Nos, a Gorbacsov család megérkezett a Forosz városkától 2,5 kilométerre lévő új állami dácsába, és élték a nyaralók mindennapi laza életét: sétáltak, pihentek. Aztán eljött augusztus 18-a. Ekkor még volt két napjuk, mielőtt a tervek szerint visszarepültek Moszkvába, ahol Gorbacsov augusztus 20-án aláírja a tagköztársaságok új uniós szerződését.

Délután 15:20-kor a közeli Belbek repülőterére egy kormányzati különjárat érkezett Moszkvából. A repülőből több magas rangú katonatiszt szállt ki: Jurij Plehanov, az elnök (Gorbacsov) biztonságáért felelős KGB-osztály (9. ügyosztály) vezetője, továbbá Senyin, Oleg Baklanov, Valerij Boldin, Valentyin Varennyikov és még tizenöt KGB-tiszt. A KGB-s Plehanov már korábban felhívta a dácsa felelős biztonsági tisztjét, beosztottját, és parancsba adta neki, hogy a legnagyobb titoktartás mellett menjen ki értük a reptérre. A tiszt négy kocsival ment ki, de erről nem szólt még Gorbacsovnak sem. A be-

osztása, rangja szerint neki Plehanov volt a főnöke, és neki a felettese parancsait kellett teljesítenie. Gorbacsov őrzését, „biztonságát" a KGB 9. ügyosztálya biztosította. Mivel a KGB tisztjei titkosszolgálati katonák voltak, ezért nem(csak) Gorbacsovnak kellett engedelmeskedniük, hanem a KGB-s főnökünknek (is). De ez a kettősség korábban nem jelentett problémát, hiszen amit a főtitkár, az elnök akart, azt akarta a KGB is. Most viszont megváltozott a helyzet: a dácsa szinte teljes személyzetének Plehanov parancsolt – Gorbacsov tudta nélkül.

A tisztek azonnal az elnöki dácsához hajtottak. A velük lévő, a dácsa biztonságáért felelős tiszt beengedte őket az épületbe. Rögtön átvették a hatalmat: lezártak minden bejáratot, lekapcsolták a telefonokat, az egész személyzetet a parancsnokságuk alá vonták. Ezzel az első akadályon túl voltak. De most jött a neheze: meg kellett győzniük Gorbacsovot, hogy megromlott egészségi állapota miatt azonnal mondjon le! Ez volt a hivatalos „ürügy", amit előadtak. Csakhogy Gorbacsovnak semmi baja nem volt: ereje teljében érezte magát!

– Kora este volt, vacsorához készülődtünk, amikor megcsörrent a dácsa belső telefonja: a bejárattól jelezték, hogy vendégeim érkeztek Moszkvából. Rögtön kérdeztem, hogy ki jött, mert én nem várok senkit. De csak erősködtek, hogy megjöttek a vendégek, és azonnal fogadjam őket a dolgozószobámban. Egy különösen rossz érzés fogott el. Azonnal hívtam volna a biztonsági főnököt, de a vonal süket volt. Próbálkoztam a többi, kifelé menő telefonnal is: néma volt mindegyik, még a műholdas és a katonai vonalak is süketek voltak. Ettől még inkább rossz érzésem támadt: mi a fene történik itt?

Közben a Moszkvából érkezett tábornokok és tisztek, Jurij Plehanov vezetése alatt, kiadták a legfontosabb parancsot: a dácsát senki sem hagyhatja el, ez érvényes Gorbacsovra is! És a személyzet számára megtiltottak mindennemű érintkezést az elnökkel. Csak a Gorbacsov lakrészében tartózkodó néhány személyt – titkárnő, szakácsnő – nem tudták hatalmuk alá vonni.

– Itt valami különleges történik, ami kimondottan veszélyes lehet – mondtam Raiszának. – Igyekeztem vele mindent kettesben, halkan megbeszélni, hogy a többieket ne nyugtalanítsuk. Újra próbálkoztam a telefonvonalakkal, de mind süket volt. Erre a portáról újra hívást

kaptam: szinte utasítottak, menjek a dolgozószobámba, ahol a különös látogatók már várnak. Megnyugtattam Raiszát, várjon, megnézem, hogy kik ezek a vendégek és vajon mit akarnak. Bár nagyon furcsa volt minden, de ekkor még puccsra nem gondoltam. Raisza lányunkkal, Irinával, annak férjével, Anatolijjal Gorbacsov dolgozószobájához közeli helyiségbe mentek. Ott várakoztak idegesen. Mindenki roszszat sejtett.

– A dolgozószobám elég kicsi volt: a puccsisták egyik része ült, a másik része állt. Sokan voltak. Nem durván, de eléggé erélyes hangon tudatták velem: mivel az egészségi állapotom megromlott, azonnal írjam alá a lemondásomat!

Szóvivőjük Valerij Boldin, Gorbacsov kabinetjének a főnöke volt.

Gorbacsovot hideg zuhanyként érte a tisztek jelenléte és követeléseik. Előbb felháborodottan és nagyon erélyesen próbált fellépni ellenük. Eddig ismeretlen volt számára az ilyen helyzet, amelyben bárki is ilyen hangnemet engedett volna meg magának vele szemben. Most meg parancsolgatnak neki, valami olyasmire akarják őt rávenni, ami egyrészt nem igaz, másrészt meg a halálos ítéletet jelentené számára.

A moszkvai puccsisták Foroszban tartózkodó „segédei" közölték Gorbacsovval, hogy a dácsát hermetikusan elvágták a külvilágtól, ne is próbálkozzon, úgysem tud se kommunikálni, se szabadon távozni. Ezzel elnöki hatalma megszűnt, ők irányítják a dácsa személyzetét. Felszólították, azonnal írja alá a lemondását.

– Megdöbbenve hallgattam őket, majd határozottan megmondtam nekik: egészséges vagyok, és nem írok alá semmit. Egyáltalán nem is voltam hajlandó ilyen emberekkel tovább beszélni, és kimentem a szobából. – Azonnal a családjához ment: izgatottan, felindultan mesélte el nekik a szobában történteket.

– Ezek az emberek nagyon veszélyesek, a lemondásomat követelik, és bármire képesek, hogy elérjék a céljukat. A KGB-től vannak. De én semmilyen nyomás hatására nem vagyok hajlandó lemondani – mondta a felettébb ideges családnak Gorbacsov.

Raisza odalépett férjéhez, és átkulcsolta a kezét. Gyakran tett így, ha szerette volna megnyugtatni a férjét.

– Mi mindenben melletted állunk! – mondta nagyon határozottan.

A nagyszülők, a szülők azonnal félteni kezdték az unokákat, a két kislányt. Arra gondoltak, mivel a betolakodók mindenre elszántak, majd a gyerekekkel próbálják zsarolni a nagypapát és kikényszeríteni belőle a lemondó nyilatkozatot. Ezért igyekeztek elrejteni a két kislányt a dácsa egyik eldugott zugában.

A moszkvai puccs, dokumentumfilm – Nézze meg a videót!

– Raisza és Irina azt mondták, én döntök. A döntésemet pedig mindenben támogatják. Erre azt feleltem, rendben, én döntöttem: nem mondok le. Majd kérettem a tiszteket a dolgozószobámba.

A tisztek egyre idegesebben, hangosabban viselkedtek. Újra elkezdték verbálisan „kényszeríteni" Gorbacsovot.

– Folyamatosan azt mondták nekem, ők tudják, hogy én súlyos beteg vagyok, fel sem tudok kelni az ágyból. Erről már tájékoztatták Moszkvát is. Erre a moszkvaiak egyöntetűen azt kérték: pihenjek nyugodtan, majd más ellátja a feladataimat. Súlyos betegségem miatt ruházzam át minden hatalmamat az alelnökre. Én már úgyis nagyon sokat tettem a Szovjetunióért, és majd később, ha meggyógyulok, újra visszatérhetek Moszkvába. Most semmi mást nem kell tennem, mint aláírni a kezükben lévő lemondó nyilatkozatot. A tisztek szavaiból Gorbacsov megértette, hogy a „moszkvaiak" mögött alelnöke, Janajev állt. Mint sok egyebet, ezt sem gondolta volna, hogy pont az az ember, akit ő emelt maga mellé, akiben megbízott, most hátba szúrja őt. Tudta, hogy a dolgozószobájában lévő tisztek csak végrehajtók, ezért elvi vitákat nem akart velük folytatni. Igyekezett csak a pillanatnyi helyzet gyakorlati dolgairól beszélni velük: ő egészséges és nem ír alá semmit! A tisztek nem alkalmaztak vele szemben fizikai erőszakot. Csak verbális volt a kényszerítés. Hosszasan bizonygatták neki, hogy ők semmi rosszat nem akarnak, csak segíteni neki a gyógyulásában. Többször is elmondták, az országban nagyon rossz a helyzet, de majd az alelnök átveszi a hatalmat, és újra helyreállítja a rendet. Ezért kérik Gorbacsovot, vonuljon szépen a háttérbe, hiszen már rengeteget dolgozott, és a többit majd az új vezetés elintézi. Ők biztosítják Gorbacsovot, hogy vezetésük alatt újra rend lesz az országban.

– Amikor többször is elhangzott a REND szó, akkor vált számomra teljesen világossá: itt egy erőszakos puccsról van szó, bármennyire is a szép szavak dominálnak. Azonnal elképzeltem, miféle rend lehet az, amit ezek az emberek vezetnének be az országban. Újra egy diktatórikus „rend" lenne országszerte, amit soha többé nem lennének hajlandók kiengedni a kezükből – emlékezik vissza Gorbacsov.

A helyiségben egyre idegesebb lett a hangulat. Gorbacsov egyedül az egyik oldalon, vele szemben kilenc puccsista a másik oldalon. Gorbacsov nem volt még soha ilyen helyzetben. A Szovjetunióban egyébként is a rang, a főtitkári rang abszolút tiszteletet kiváltó, ellentmondást nem tűrő pozíció volt. Normális körülmények között a rangban, beosztásban alatta lévő személyek (vagyis mindenki!) megszólalni sem mertek a főtitkár engedélye nélkül. És ha a főtitkár egyszer kimondott valamit, akkor azt semmilyen körülmények között senki nem kérdőjelezhette meg. Most pedig, bár hivatalosan még ő az ország első embere, de fogságban van, és mások parancsolgatnak neki, kiabálnak vele.

Szó szót követett, mindkét fél egyre hangosabban, ingerültebben vitatkozott. A puccsisták (Gorbacsov nagy ritkán nevezi nevén az embereket, a legtöbbször csak ezt a kifejezést használja) folyamatosan azt bizonygatják neki, hogy nagyon jól ismerik az ország rossz társadalmi-gazdasági helyzetét. Gorbacsov erre azt válaszolta: ő még jobban ismeri az állapotokat. Erre a másik fél: de ő beteg és fáradt, pihenésre van szüksége, és a rendet országszerte újra helyre kell állítani.

– Ha mást akartok, mint én, akkor ezt miért nem törvényes módon közlitek velem és az országgal? – kérdezte tőlük indulatosan Gorbacsov. – Ha más a véleményetek a tagországokkal kötendő szerződésről, a válságellenes programról, akkor miért szavaztátok meg? Én összeállítottam ezeket a programokat, bemutattam min-

denkinek, tárgyaltam róla minden érintett féllel, majd a képviselők demokratikusan megszavazták. Hivatalosan mindenki elfogadta. Így legális a döntés. Amit ti tesztek, az illegális, törvénytelen. Ez egy puccs.

Gorbacsov azt javasolta, a tisztek mondják meg a moszkvai feletteseiknek: Moszkvában azonnal hívják össze a kongresszust, a Legfelsőbb Tanácsot, ahol ő hajlandó újra bemutatni a törvényjavaslatokat, a szerződéseket, és ott majd mindenki szabadon beszélhet. Törvényes keretek között. Döntsön majd a kongresszus, a képviselők!

Erre a tisztek nem reagáltak. Bizonyára a tervükben nem demokratikus tárgyalások, hanem törvénytelen hatalomátvétel szerepelt. De Gorbacsov ilyen határozott ellenállásával nem számoltak: sem ők itt Foroszban, sem feletteseik Moszkvában. A patthelyzetet az egyik puccsista próbálta a maguk javára billenteni. Megfenyegette Gorbacsovot:

– Most egy időre elmegyünk, de később visszajövünk. Ha addig nem írja alá a lemondását, búcsúzzon el szeretteitől. Akkor már nem kérni fogunk, hanem cselekedni. Gorbacsov erre erélyesen válaszolt:

– Nem búcsúzom el, kitartok a végsőkig!

A dolgozószoba melletti helyiségben izgatottan várta a család a megbeszélés végét. Amikor áthallatszott, hogy a látogatók távozóban vannak, Raisza benyitott a férjéhez, és megkérdezte a puccsistákat:

– Milyen szándékkal jöttek ide?

A többség figyelmen kívül hagyta a kérdést, de egyikük megfordult és azt mondta:

– Nyugodjon meg, jó szándékkal, barátként jöttünk!

Raisza és Gorbacsov nem hittek nekik! Aztán a tisztek morgolódva kimentek a dolgozószobából, Gorbacsov és Raisza visszamentek az ebédlőbe. Irina és férje már várták őket.

– Papa, mi történik itt? – kérdezte Irina zaklatottan.

– Pontosan nem tudom – válaszolta az apja –, de ezek mindenre elszántak. Ám én akkor sem vagyok hajlandó lemondani. Anyáddal úgy döntöttünk, a végsőkig kitartunk. Gorbacsov megölelte a lányát és leült az asztalhoz. Néhány órával korábban még egy nyugodt vacsorához készülődtek, de most már senki sem tudott egy falatot sem lenyelni. Félelem uralkodott az egész családban. A puccsisták egyik mondata nagyon vészjósló és fenyegető volt: „Búcsúzzon el szeretteitől!" Gorbacsov ezt csak feleségének mondta el, a többieket nem akarta még jobban nyugtalanítani.

Időközben veje, Anatolij belehallgatott a BBC híreibe, de ott egy szó sem esett Gorbacsovról. A főtitkár Japánban kapott ajándékba egy Sony táskarádiót, azon próbáltak most információkat szerezni. De akkor, augusztus 18-án este, éjszaka a helyzetükről még nem tudott a világ, így a hírekben sem lehetett még téma a fogva tartásuk.

– A puccsisták elmentek, de tudtam, a játszmának még nincs vége. Azt is éreztem, ők még nincsenek nyerő helyzetben, és mi még nem vagyunk vesztes helyzetben. Nem tudtam, hogy mit tesznek majd, mit jelentenek Moszkvának, hogy a fővárosban pontosan mi történik, de sejtettem, hogy velem is a Hruscsov*-féle változatot akarják megcsinálni.

1964-ben – tizenegy év hivatali idő után – hasonló történt az akkori pártfőtitkárral, Nyikita Szergejevics Hruscsovval is. A Sztálint* követő Hruscsov reformokat akart bevezetni, de a konzervatív erők erőszakkal eltávolították őt a hatalomból. Új vezetőnek Leonyid Brezsnyevet nevezték ki.

Annak idején Hruscsov – hasonló nyomásra! – aláírta a lemondását, és úgymond „magától" távozott a hatalomból. Legalábbis ez lett kommunikálva. Arról nem beszéltek, hogy Hruscsov a hátralévő éveit házi őrizetben volt kénytelen tölteni.

Gorbacsov viszont elszántan ellenállt: nem volt hajlandó lemondani! A puccsisták és személy szerint vezetőjük, Janajev (Gorbacsov helyettese!) a puccs előkészítése során abból indultak ki, hogy Gorbacsov is beadja majd a derekát, mint azt annak idején Hruscsov tette. Mindent erre a változatra készítettek elő. B tervvel nem is rendelkeztek.

Gorbacsov egész éjszaka nem aludt, Raiszával közösen megfogalmazták a követeléseit.

– Igen, követeléseket írtam, mert tudtam, nem bírnak el velem, bármit tesznek is, nem írok alá semmit, és kitartok a végsőkig. A kö-

A puccsisták sajtókonferenciája, Moszkva, 1991. augusztus 19.
– Nézze meg a videót!

vetelések között szerepelt a telefonvonalak (minden kommunikációs lehetőség) azonnali helyreállítása, egy repülőgép rendelkezésre bocsátása, amivel a család azonnal Moszkvába repülhet.

A puccsisták – mivel Foroszban nem jártak sikerrel (Gorbacsov nem írta alá a lemondó nyilatkozatot) – a repülőtérre hajtottak. A pilóták szerint idegesek voltak, egész úton hangosan vitatkoztak. Egyes későbbi vallomások szerint a puccs vezetője, Janajev, miután megtudta, hogy Gorbacsov nem mondott le, azt javasolta, fújják le a puccsot, és Gorbacsov javaslata szerint hívják össze a kongresszust, döntsenek a képviselők. Ezért visszarendelte Foroszból a tiszteket. Ezek egy része visszaindult Moszkvába. Közben a moszkvai puccsisták vezetői, elsősorban a KGB-főnök, Krjucskov rávették Janajevet, hogy változtassa meg a véleményét, és a rádióban közöljék a hatalomátvétel tényét: azaz folytassák a megkezdett puccsot! Hiszen Gorbacsov izolálva van Foroszban, és előbb vagy utóbb úgyis aláírja a lemondó nyilatkozatot.

Így tehát másnap reggel 5:20-kor a Moszkvai Rádió bemondta, hogy Gorbacsov beteg, az új elnök Janajev lett, aki elrendelte a rendkívüli állapotot.

Ezzel igazi patthelyzet állt elő. Gorbacsov még mindig el volt zárva a külvilágtól, a dácsát nem hagyhatta el. Viszont nem mondott le, tehát hivatalosan még ő volt az elnök. A Gorbacsov család Foroszban egyre kíváncsibban tekergette a Sony rádió gombját. Augusztus 19-én reggel a BBC híreiből ők is megtudták a puccs hivatalos tényét: Gorbacsov beteg, nem képes ellátni a feladatait, ezért az alelnök, Janajev kénytelen a helyébe lépni.

Moszkva hivatalosan semmiféle puccsról, erőszakos hatalomátvételről nem beszélt. Sokkal inkább egy kényszerhelyzetről, amelyet Gorbacsov betegsége idézett elő, és a helyettesének, Janajevnek

kell ezt megoldania. Viszont ez túl átlátszó magyarázat volt: senki nem hitt nekik.

A hírek hallatán Gorbacsov és családja ledöbbent: egyikük sem számított arra, hogy a puccsisták a lemondás megtagadásának ellenére is átveszik a hatalmat. Viszont ők tudták a legjobban, a hír így nem igaz: Gorbacsov egészséges, nem mondott le – tehát még van remény!

A család szinte egész nap a rádió mellett ült. A világ hírei szinte kizárólag a Szovjetunióról, Moszkváról és Gorbacsovról szóltak. Egyre inkább világosabb lett számukra a kép: Gorbacsov helyettese, Gennagyij Janajev, Vlagyimir Krjucskov, a KGB elnöke, Dmitrij Jazov védelmi miniszter, Borisz Pugo belügyminiszter és további négy magas rangú személy puccsot hajtottak végre ellene, és átvették a hatalmat. Kihirdették a szükségállapotot. Vagyis: a Kremlnek új ura van – legalábbis Janajev ezt kommunikálja. De az is elhangzott a BBC híreiben, hogy a szükségállapot ellenére Moszkvában tankok és tömegek vannak az utcán.

A foroszi dácsa egy hegyoldalban volt, ezért a rádióvétel akadozott. De Anatolij megtalálta a házban azt a helyet, ahol viszonylag tisztán lehetett fogni a BBC-t. A rádió volt az egyedüli hírforrás, amelyből értesülhettek a moszkvai eseményekről.

– A puccsisták állandóan azt bizonygatták, hogy nagyon beteg vagyok. Azt próbálták elhitetni, hogy ők semmiféle puccsot nem hajtanak végre, csupán a betegségem miatt kénytelenek cselekedni. Mindent jogszerűen, az érvényes törvények szellemében tesznek. Sőt, nyilatkozataikban többször is jó egészséget és mielőbbi felépülést kívántak nekem. Ugyanakkor nekem volt egy kézzel írt orvosi igazolásom egy orvosprofesszortól, hogy teljesen egészséges vagyok – emlékezik vissza az eseményekre Gorbacsov.

A puccsisták az éjszaka folyamán szintén megpróbáltak beszerezni egy hivatalos orvosi igazolást, amellyel a délelőtti sajtókonferencián bizonyítani kívánták Gorbacsov betegségét. De nem találtak egyetlen orvost sem, aki ezt hajlandó lett volna leírni.

A foroszi dácsában – a moszkvai és a helyi helyzet miatt – egyre fokozódott az ideges hangulat. Gorbacsovék azt látták a dácsájuk

ablakaiból, hogy a helikopterleszállóra teherautót állítottak, a dácsa mindkét kijáratát szintén teherautókkal barikádozták el, és rengeteg katona mozgott a dácsa körül.

A kis Sony rádió híreiből kiderült, Moszkvában a puccsisták sajtókonferencián is bejelentették a hatalomátvételt s a rendkívüli állapot bevezetését. Közben Moszkvában katonai járművek, tankok cirkáltak városszerte. Sőt, a katonaság országos parancsot kapott a mozgósításra. Moszkvában mind a katonák, mind Borisz Jelcin, az akkori Oroszországi Föderáció* vezetője, a moszkvai Fehér Házhoz vonultak. Egyre nagyobb tömeg indult el Gorbacsov védelmére a katonák ellen. Jelcin a nép élére állt.

Gorbacsov augusztus 19-én este, a puccsisták sajtótájékoztatójáról érkező hír után a kis videokamerájába egy rögtönzött beszédet mondott. Tudatta a világgal, hogy egészséges, és illegális hatalomátvételnek nevezte az eseményeket. Továbbá közölte azt is, hogy elzárták őt a külvilágtól, lekapcsolták a telefonvonalait, mozgásában és elnöki hatalmának gyakorlásában korlátozzák.

– Sokan sokszor a szememre hányták: lehetetlen, hogy a puccsisták hermetikusan elzártak engem, hiszen a házban volt egy szupertitkos telefonvonal is. Igen, volt, de ezt is elnémították. Ők nagyon jól ismerték a házat, hiszen a KGB építette az egészet. S ezt a teljes izolációt később maga Krjucskov, az egyik fő puccsista, akkori KGB-főnök is igazolta.

Gorbacsov éjszaka fél háromkor, ingben, pulóverben elmondta a beszédét a kamera előtt. Mindezt négyszer megtette: a felvételeket lánya, Irina és annak férje, Anatolij készítette, akik a szalagot négy darabra vágták és különféle helyekre eldugták.

Közben a család azon törte a fejét, hogyan juttassák ki a dácsából a felvételt. Raisza fejében született meg az ötlet: volt a dácsában egy gyorsírónő, bizonyos Olga Lanina, aki Moszkvából érkezett velük, és Foroszban érte a hír, hogy a gyermeke megbetegedett. A nő az ő oldalukon állt, megbíztak benne. Olga sokat könyörgött az őrzőknek, hogy engedjék őt haza, szeretné látni beteg gyermekét. Raisza odaadta Olgának az egyik szalagot. Neki kellett volna Anatolij Csernajev (Gorbacsov egyik legbizalmasabb tanácsadója) feleségén keresztül eljuttatni a felvételt a nyilvánosságnak. Sajnos, ismeretlen okok miatt a szalag átadása nem sikerült, így Gorbacsov segélykiáltása sem juthatott el a világhoz. Végül a videoszalagokat Gorbacsov vitte magával Moszkvába, és sajtótájékoztatóján mutatta meg a felvételeket.

Mihail Gorbacsov videofelvétele, Forosz, 1991. augusztus 20., 02:35 – Nézze meg a videót!

A közelben nyaraltak Gorbacsov közvetlen munkatársai is, akik a hírek hallatán elmentek a dácsához, hogy ténylegesen meggyőződjenek főnökük állapotáról. De őket sem engedték be. Azt mondták nekik, Gorbacsov nyugalma és biztonsága érdekében szigorú őrizetet vezettek be. Gorbacsov beteg, ezért pihennie kell!

– Az izolációt biztonságnak nevezték. És ezt hangoztatták mindenütt, hogy mindent csak az én biztonságom érdekében tesznek. Ekkora hazugságot! A náci Joseph Goebbels* szerint a hazugságot gyakran kell ismételni, és akkor azt el is hiszik az emberek. Hát ők ezt tették.

A Gorbacsov házaspár a dácsában az éjszakákat álmatlanul töltötte. Késő este ugyan lefeküdtek, de egy pillanatra sem tudták lehunyni a szemüket. Gorbacsov és Raisza végigbeszélgették az éjszakát. Raisza folyamatosan próbálta nyugtatni a férjét, aki végig teljesen eltökélt volt: történjen a legrosszabb is, ő kitart, nem írja alá a lemondását.

– *Raiszával akkor éjszaka felkészültünk a legrosszabbra. Megbeszéltük, kitartunk, ha kell, az életünk árán is.* Ez az a helyzet volt, amikor tudtuk, ha feladjuk, minden elveszett. De azt is tudtuk, ezek az emberek elszántak, mindenre képesek, és a KGB nem retten visszza az erőszaktól sem.

A házaspár egész éjszaka fogta egymás kezét, és felkészültek arra, hogy bármelyik pillanatban betörhetnek a szobájukba, elszakítják őket egymástól és végeznek velük. Gorbacsovban felidéződtek a Ceauşescu házaspárról korábban látott képek, de Raiszának nem említette meg.

Aztán ha nagyon lassan is, de derengeni kezdett, beköszöntött a reggel. A rádió híradásaiból kiderült: van számukra remény, Moszkvában ellenállás van. Emberek ezrei, Jelcinnel az élen, a barikádokon vannak. Harcolnak Gorbacsovért – a puccsisták ellen.

– Ez nagyon sok erőt adott nekem. Ebből megértettem, nem volt hiábavaló az a sok erőfeszítés, a reformok. Én mindig hittem, hogy az egyszerű emberek igenis akarják a változást. Tudtam, ők mellettem, velem vannak még akkor is, ha a változások elsősorban az ő életkörülményeiket nehezítik meg. Ugyanakkor azt is tudtam, az apparatcsikok ellenem vannak. Kiderült, a Kremlben, a legfelső vezetésben is többen a vesztemet kívánják. Hiszen reformjaimmal elsősorban az ő előjogaikat nyirbáltam meg. Ők voltak az én legnagyobb ellenfeleim és a reformok hátramozdítói.

A Sony rádióból augusztus 21-én elérte Gorbacsovot egy nagyon különös hír. Az egyik fő puccsista, Krjucskov, a KGB főnöke, felajánlotta Jelcinnek: repüljenek Foroszba Gorbacsovhoz, ahol Jelcin személyesen meggyőződhet az elnök megromlott egészségi állapotáról.

– Azonnal tudtam, ez egy csapda, de szerencsére Jelcint nem tudták félrevezetni. Az volt a puccsisták terve, hogy Jelcint eltávolítsák Moszkvából, és erőszakkal eltüntessék őt. Talán a foroszi dácsában velem együtt akarták fogva tartani. De Jelcin nem hitt nekik. Neki bizonyára már akkor a hatalom megszerzésén járt az esze, és az én tényleges állapotom egyáltalán nem érdekelte! Hiszen Jelcin akkor már a harcoló tömeg élén állt, egy új vezér volt. Ezért akarták eltüntetni: ha nincs vezér, nincs, aki a tömeget irányítsa.

Jelcin ugyan a puccsisták ellen fordult, de cseppet sem volt Gorbacsov igaz barátja. Sőt, többször nyilvánosan is hangot adott kifogásainak Gorbacsovval szemben. A puccs előtti hónapokban felkeresték őt is a puccsisták, nevezetesen Janajev, hogy fogjanak összse Gorbacsov ellen. Ezt akkor Jelcin ugyan elutasította, de a találkozóról nem tájékoztatta Gorbacsovot.

– Jelcin soha nem beszélt nekem a puccsistákkal történt találkozóról. Ha erről szól nekem, minden másképpen alakult volna. De nem tette meg! És tudom, azért nem mondta el, mert ezzel nyitva

hagyta a kiskaput a puccsisták felé. Ő már akkor azzal számolt, hogy a puccsból majd ő kerül ki győztesen. Be is vált a számítása – mondta Gorbacsov tíz évvel később.

Amikor a Gorbacsov család meghallotta a rádióban a hírt, hogy Jelcin talán meglátogatja a beteg Gorbacsovot, Raisza megijedt:

– Hogy Jelcin betegnek lásson, ahhoz téged beteggé kell tenniük. Ezek tényleg nem riadnak vissza semmitől, és beteggé fognak tenni bármi áron is – mondta szinte kétségbeesetten a már napok óta végtelenül aggódó feleség.

– Raisza félelmében azon töprengett, hogy hová rejtsen el engem. Én meg folyton csak azt mondogattam neki: erre itt nincs lehetőség! Bárhová bújnék is, megtalálnak!

Sajnos Gorbacsovnak nem sikerült megnyugtatnia a feleségét. A család épp ebédhez készülődött, mindenki ott volt: Irina és a férje, Anatolij meg az unokák is. Épp a levesnél tartottak, amikor Raisza az asztalnál összeesett, infarktust kapott.

– Azonnal lefektettük őt a kanapéra. Nagyon rosszul volt: nem tudott beszélni, nem tudta mozgatni a végtagjait. Akart nekem valamit mondani, de nem jött ki szó a száján. A szeme folyamatosan a tekintetemet kereste: rémülten, félelmekkel telve nézett rám. A vejem azonnal adott neki egy injekciót. Ettől kicsit stabilizálódott az állapota, és estig mozdulatlanul feküdt. Csak késő este állt fel, amikor megjött a repülő, és elhagyhattuk a dácsát, végre hazamehettünk Moszkvába.

De a repülőútig még komoly események történtek a dácsában.

A hírekből Gorbacsov és családja, a hozzá hű emberek tudták, Moszkvában a puccsisták vesztésre állnak: már a katonák közül is egyre többen átálltak az ellenállást vezető Jelcin oldalára. Gorbacsov délutánra a dácsában egy tucat emberből álló személyes őrséget szervezett, akikben teljesen megbízott.

– Életemben először és utoljára tűzparancsot adtam ki. Azt mondtam nekik, ha valaki erőszakkal akar behatolni hozzám, akkor lőjenek! Tettem mindezt a családom meg a saját biztonságom érdekében.

Nemsokára megérkezett Plehanov, a dácsa KGB-vezetője, aki nem ment vissza Moszkvába a többiekkel, és egyik társával be akart

A puccs eseményei Moszkvában kronológiai sorrendben, 1991. augusztus – Nézze meg a videót!

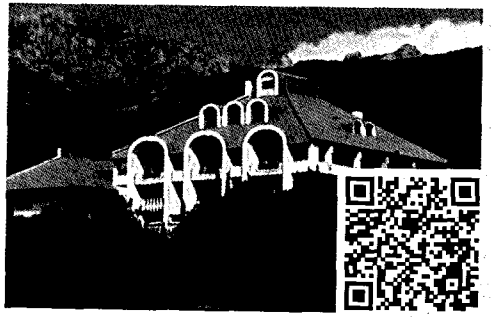

Puccs, foroszi dácsa, 1991. augusztus – Nézze meg a videót!

menni az elnökhöz. Gorbacsov őrei komolyan vették a tűzparancsot, és felszólították Plehanovot (aki rangban felettesük volt), álljon meg: ha közelebb jön, lövünk! Kemény vita alakult ki, de végül Plehanovék távoztak. Később kiderült, azért jöttek, hogy erőszakkal elvigyék az elnököt. Arra nem számítottak, hogy épp Plehanov egyik beosztottja fordul főnöke ellen és fegyvert fog rá.

A puccsisták egyre tehetetlenebbek voltak: Moszkvában és Foroszban is. Időközben megérkeztek Foroszba egy TU–134-es repülőn Krjucskov, a KGB puccsista főnöke és társai. Tárgyalni jöttek, békés szándékkal – hangoztatták. Menteni akarták a menthetőt. Gorbacsovnak jelentették, hogy a KGB-főnök találkozni akar vele, de ő nem volt hajlandó fogadni őt. Ehelyett egyre hangosabban, erélyesebben követelte, azonnal állítsák helyre a telefonösszeköttetést és biztosítsanak számára egy repülőgépet.

Moszkvában közben a katonaság átállt: a tankok már nem a nép ellen, hanem a nép oldalán harcoltak. A nép az utcára vonult, a tömegeket Jelcin vezette. Akkor még azzal a jelszóval, hogy mentsük meg Gorbacsovot! Jelcint a puccs vezetői nem korlátozták semmiben. Egyik munkatársa szerint teljesen szabadok voltak mind mozgásukban, mind a kommunikációban. Olyannyira, jegyezte meg némi iróniával a közeli munkatárs, hogy még a pizzát is telefonon rendelhették meg.

A moszkvai eseményeknek, a kitartásnak és Gorbacsov határozottságának meglett az eredménye. Valószínűleg az történt, hogy Krjucskov a helyszínről jelentette Janajevnek: Gorbacsovot nem lehet rávenni a lemondásra. Janajev elkeseredetten számolt be Krjucskovnak arról, hogy Moszkvában, Jelcin vezetésével, egyre erősödik az ellenállás.

A puccsisták megelégelték a helyzetet, és arra készültek, hogy az Alfa egység (akik korábban Vilniusban a tömegbe lőttek) megrohamozza a Fehér Házat. A KGB Alfa egységének akkori parancsnoka, Viktor Karpusin azt mondta nekem az események után közel tíz évvel:

– Elmondtam a feletteseimnek, ha megtámadjuk a Fehér Házat, akkor hatalmas vérfürdő lesz. Senki sem fogja megérteni, miért kellett a rendet erőszakkal helyreállítani. Azt gondolom, ha kiadták volna erre a parancsot, ez lett volna életem utolsó napja. Talán ettől tartottak a puccsisták is, akik kénytelenek voltak beismerni: vesztettek Moszkvában, vesztettek Foroszban, és talán még most – magyarázkodások tömegével! – megúszhatják az egészet! Hiszen, ahogy később is mindvégig bizonygatták: ők csak jót akartak Gorbacsovnak és az országnak!

Krjucskov Foroszba érkezése után elkezdődött egy kemény huzavona: de Gorbacsov hajthatatlan maradt – nem fogadta Krjucskovot, és nem is mondott le. Testőrsége védte őt! Aztán egy félórányi „csend" következett. Gorbacsov és családja feszülten várt. A legrosszabbra számítottak: talán most arra készülnek a puccsisták, hogy beváltják fenyegetésüket, erőszakkal elfoglalják az elnöki család lakrészét és letartóztatják minden tagját. Tudta, itt nem babra megy a játék: nem kímélnek majd senkit, végeznek velük! Gorbacsov, mint a napok során annyiszor, tehetetlenségében rendszeresen felemelte a telefonkagylót és belehallgatott: hátha újra él a vonal. Ahogy ezt 17:45-kor sokadszorra most is megtette, alig akart hinni a fülének: a telefon újra működött: hetvenhárom óra elzártság után újra volt kapcsolata a külvilággal.

Mihail Gorbacsov és családja megérkezik Moszkvába, első interjú, 1991. augusztus 22. – Nézze meg a videót!

– Azonnal felhívtam Jelcint, az amerikai elnököt, Busht*, és a Kreml parancsnokát, hogy elmondjam nekik: jól vagyok és azonnal Moszkvába repülök. Emlékszem, Bush nagyon megörült, és elmondta, már napok óta imádkoznak értem Barbarával.

Az unokákat előhozták rejtekhelyükről, és mindenki rohant a betegen fekvő Raiszához, aki megkérte lányát, hívja össze a hozzájuk hű teljes női személyzetet, együtt szeretne velük örülni, és szeretne nekik köszönetet mondani.

Talán mindenki közül Raisza tűnt a legboldogabbnak, pedig mindenki épségben került ki az eseményekből, és csak ő került valódi életveszélybe.

Gorbacsov és családja éjfél után néhány perccel megérkezett Moszkvába. A repülő tömve volt utasokkal. Voltak, akiknek ülőhely sem jutott, és a gép padlózatán ültek. Az unokák a szülők ölében kaptak helyet. A repülőn nagy volt az öröm, az utasok sokszor koccintottak a megmenekülésre, Gorbacsovra, a folytatásra. A gépen még Gorbacsov is meghúzta az egyik vodkásüveget! Raisza volt az egyetlen, aki ugyan örült, de nem ivott.

A gép hátuljában ült Krjucskov, a KGB-vezér is, a puccs egyik fő szervezője. A repülés alatt kétszer is jelezte, szeretne beszélni Gorbacsovval, de az elnök mindkétszer elutasította. Gorbacsov ignorálta őt, de még nem tartóztatta le. Előbb szeretett volna megérkezni a Kremlbe, ott tájékozódni, majd azután cselekedni.

A repülőn volt a francia elnök, François Mitterrand képviselője is mint nyugati megfigyelő, akit a moszkvai francia követség juttatott fel a gépre. Állítólag a puccsisták ezt azért engedték meg, mert a külvilág felé ezzel is szerették volna bizonyítani békés szándékukat. De akkor már késő volt: a puccs, a törvénytelen hatalomátvétel ténye világos volt mindenki számára. Meg az is, hogy a puccsisták vesztettek, és következik a leszámolás.

– A repülés során folyamatosan az járt a fejemben: hogyan tovább? – emlékezik vissza Gorbacsov. – Azt tudtam, ahogy eddig mentek a dolgok, tovább így már nem mehetnek. Ezért is mondtam másnap a sajtótájékoztatón: egy teljesen más országba érkeztem vissza, ahol ezután másképp lesz minden.

Gorbacsov fáradtan, mégis boldogan szállt ki a repülőből. Egy tévéstáb kérdésére ezek voltak az első szavai:

– A legfontosabb, hogy amit 1985-től eddig csináltunk, az mára meghozta a maga valódi gyümölcseit! Ellenfeleink nem tudtak megtörni... A nép megértette, a sok probléma ellenére is kell a peresztrojka.

Mihail Gorbacsov első nyilatkozata Moszkvába való visszatérése után, Moszkva, 1991. augusztus 22. – Nézze meg a videót!

A sajtó, az emberek örültek, hogy Gorbacsov visszatérhetett, de az események igazi hőse akkor már Borisz Jelcin volt. Őt tekintették a megmentő forradalmárnak, de a hatalom még Gorbacsov kezében volt.

Gorbacsov a Moszkvába történő, visszatérése után utasítást adott, készítsenek az ismert puccsistákról és minden fontos funkciót betöltő személyről jelentést: ki hogyan viselkedett a puccs idején? Az ismert puccsistákat letartóztatták és bíróság elé állították. A puccsisták vezetője, Janajev több évet töltött börtönben, de 1994-ben az Állami Dumától amnesztiát kapott. Hetvenhárom évesen, 2010-ben hunyt el. A puccs további vezetői közül ketten öngyilkosok lettek, a többiek amnesztiában részesültek.

Valójában a puccsisták közül – Janajev kivételével – senkit sem ítéltek el!

– Ezzel egyértelművé vált számomra: az új Oroszországban bizonyos embereknek büntetlenül lehet bűnt elkövetni! – kommentálta az eseményeket Gorbacsov.

Gorbacsov még 1991. december 25-ig megőrizte hatalmát, de a Szovjetunió szétesését már nem tudta megakadályozni. Jelcinnel

nagyon megromlott a viszonya, hivatali ideje lejárta után többé nem beszéltek egymással. Az augusztusi puccs moszkvai győzteséből előbb ellenfél, majd később igazi ellenség lett.

– Szegény Raisza, a foroszi infarktus után sosem gyógyult meg teljesen: beszéd- és hallászavarokkal küszködött. Az orvosok azt mondták, ez is az egyik oka lehetett korai halálának.

Évekkel később Gorbacsov egyik tanácsadója, Anatolij Csernajev így foglalta össze az eseményeket:

– A Szovjetunió halálra volt ítélve. Egy revolver volt a fejéhez szegezve. A revolver meg volt töltve és kibiztosítva. A puccsistáknak már csak meg kellett húzniuk a ravaszt!

UTÓIRAT:

A 2000-es évek elején a Kaukázusban jártam Gorbacsovval. Tőlünk alig egyórányi útra volt Forosz. Javasoltam, menjünk el a dácsába, beszélgessünk ott is a történtekről.

– A puccs óta nem jártam ott, és az az egyetlen hely, ahová az életben soha többé nem is akarok menni!

Ezzel a témát lezártuk. De akkor eszembe jutott egy korábbi mondata: „Ha lehetne, mindent ugyanúgy csinálnék, mint korábban!" Igen, mindent, gondoltam, de minden bizonnyal a „mindent" a foroszi események nélkül értette!

AZ UTÓIRAT UTÓIRATA:

Miután megírtam a fenti részt, és néhányan elolvasták, az egyik barátom felhívta a figyelmemet a következő moszkvai tévéműsorra.

Az orosz „Valójában" (На самом деле) című tévéműsor 2017. október 26-i adása – Hazugságvizsgálón Gorbacsov őrei – *Nézze meg a videót!*

Az orosz 1-es tévécsatorna főműsoridőben – nagyon látványos műsor keretében – feltette a kérdést:

– Valóban elzárták Gorbacsovot Foroszban a külvilágtól? Igazat mond Gorbacsov, vagy hazudik?

Ötven percen keresztül boncolgatták a témát. Gorbacsov egykori biztonsági főnöke (Vjacseszlav Vlagyimirovics Generalov KGB-tábornok az 1991-es eseményekben a puccsisták oldalán állt, Gorbacsov visszatérte után letartóztatták, vizsgálat indult ellene, 1992-ben egészségi állapotára hivatkozva szabadon engedték) és még sokan mások is azt állítják: Gorbacsov 1991-ben, Foroszban nem volt elzárva a külvilágtól. Szabad volt, módjában lett volna telefonálni, elutazni, a hatalmát gyakorolni. Ezt a tábornok úgy állítja, hogy közben az ujjaira egy hazugságvizsgáló gép van kapcsolva. A szerkezet nem jelez hazugságot.

A műsor „hatalmas és gazdag" díszletek között, több millió néző előtt azt sugallja az embereknek: a KGB nem követett el puccsot, nem vett részt az elnök elzárásában, sőt, a „fiúk" mindent megtettek, hogy Gorbacsov Moszkvába utazzon és tovább irányítsa az országot. Viszont, mondják a műsorban, Gorbacsov félt, hazudott, nem akart visszamenni a Kremlbe, inkább elbújt és magára hagyta a Szovjetuniót. Sőt, az egyik résztvevő nem kevesebbet állít: Gorbacsov foroszi magatartásával hozzájárult (bár ezt nem akarta!) Raisza halálához.

A könyvem elején leírtam: az egyes eseményekről többször hallottam, olvastam eltérő véleményeket. Sokszor egymásnak ellentmondóakat. Ám úgy határoztam, hogy a könyvemben minden esetben azt fogadom el „igazságnak", amit nekem Gorbacsov vagy más kompetens személyek személyesen elmondtak. Ebben az esetben is Gorbacsovnak hiszek, és továbbra is azt a változatot adom közre, amit nekem Gorbacsov személyesen elmesélt: ahogy ő átélte.

Az azért mindenképpen érdekes és elgondolkoztató, hogy mostanság az orosz média egyre többet foglalkozik a korszakkal, Gorbacsovval, Raiszával. Sokak szerint ez a jelenlegi rendszer propagandagépezetének egyik része, amely a hatalom, a KGB, a titkosszolgálat tisztaságát, erősségét, imázsát igyekszik fényezni.

Vlagyimir Putyin mint egykori magas rangú KGB-tiszt szeretné elérni, hogy a szervezet becsületén semmi csorba ne essen: a KGB mindig a haza boldogulásán dolgozott! Hogy időnként voltak ilyen „felelőtlen parasztgyerekek" (ez elhangzik a műsorban!), mint Gorbacsov, aki a nehéz időkben elment nyaralni és magára hagyta a hazát, arról a KGB nem tehet. Ők mindent megtettek és most is megtesznek!

A műsorba meghívták Gorbacsovot is, aki megköszönte a meghívást, de nem ment el.

Amikor rákérdeztem nála, hogy miért nem, azt mondta: én már elmondtam mindent, újat nem tudok mondani!

27. GORBACSOV ÉS A TESTŐRÖK

Ronald Reagan és Mihail Gorbacsov testőrökkel körülvéve, Moszkva, Vörös tér, 1988. május 31.

ÖSSZEFOGLALÓ:

Gorbacsov mindig nagyon öntörvényű ember volt. Az amerikai Secret Service vagy a KGB testőrei nehezen tudták őt követni, mert gyakran eltért az előre meghatározott programtól. Ezzel pedig sokszor felborította a protokoll szabályait, és „ellenőrizhetetlen helyzetet" okozott a biztonságiaknak. Egyszer a Secret Service egyik tisztje megjegyezte:

– Mi van akkor, ha megismétlődik Szarajevó (1914)?

Gorbacsov erre csak legyintett:

– Miért bántanának engem, én csak beszélgetni akarok az utca emberével!

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.
a Szovjetunió elnöke: 1990. 03. 15. – 1991. 12. 25.

Ronald Reagan: 1911. 02. 06. – 2004. 06. 05.
az Amerikai Egyesült Államok 40. elnöke:
1981. 01. 20. – 1989. 01. 20.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„De hát te vagy a főnök, parancsold meg nekik!"

– Ha közelebb jön, lövök! – mondta a testőr a parancsnokának.

– Azonnal engedj be, ez parancs! – kapta meg az erélyes választ a testőr.

– Nem tehetem, az Elnök úr, Mihail Szergejevics azt mondta, senkit nem engedhetek be – válaszolta egyre idegesebben a testőr, miközben gépfegyverét a parancsnokára irányította, ujja pedig a ravaszon volt.

– De neked én vagyok a főnököd, és most újra megparancsolom, azonnal engedj be! – hangzott ordítva a szigorú utasítás.

De a testőr hajthatatlan volt, így a parancsnok, Jurij Plehanov és kísérője távoztak. Ezzel az igazi főnök, az elnök, Mihail Szergejevics Gorbacsov megmenekült, és néhány órával később kiszabadult a fogságból, Moszkvába repült, majd a puccsistákat, akik az életére törtek, letartóztatták. Köztük volt testőrének KGB*-s főnöke, Plehanov is.

Az eset 1991. augusztus 21-én történt, Foroszban*, Gorbacsov fekete-tengeri üdülőjében. A testőrt Borisz Ivanovics Golenzovnak, a parancsnokot Jurij Szergejevics Plehanovnak hívták. Plehanov a KGB 9. osztályának (az elnök személyi biztonságáért felelős részleg) vezetője volt.

A történtek után Borisz hosszan elgondolkodott, és sokat tanakodott KGB-s kollégáival együtt: vajon helyesen cselekedett-e? Még azt a kérdést is feltette magának: nekem valójában ki is a főnököm? A védett személy vagy a munkaadóm, a KGB? Ebben az esetben tehát az ország elnöke, a fegyveres erők főparancsnoka vagy katonai rangjánál fogva a parancsnoka?

Végül sok álmatlan éjszaka és a társaival történt beszélgetés után arra jutott: a testőr főnöke mindig a rábízott személy, akinek a biztonságáért minden körülmények között felelnie kell!

Mivel ebben az esetben a rábízott személy még az állam elnöke és a fegyveres erők főparancsnoka is, egyértelmű volt számára,

hogy neki az igazi főnöke Gorbacsov. Tehát akkor Foroszban jó döntést hozott, és ezzel megmentette a rábízott személynek, a Szovjetunió elnökének az életét.

A Szovjetunióban ez a kettőség, hogy kinek ki a főnöke, korábban nem játszott ennyire fontos szerepet. A párt mindenkori főtitkára volt az egyetlen és igazi főnök, mindenki főnöke, akinek minden helyzetben mindenkinek engedelmeskednie kellett: miniszternek, KGB-főnöknek, egyszerű állampolgárnak.

Ez működött is évtizedeken keresztül. Hol szép szóval, hol hatalmi erőszakkal, de működött.

Soha korábban nem fordult elő, hogy a főtitkárnak egy beosztott – azaz bárki a Szovjetunióban! – nemet mert volna mondani. Mert hát a főtitkár volt az első, s az ország közel háromszázmillió állampolgára utána következett, neki mindenki engedelmességgel tartozott.

Emlékszem, a volt amerikai elnökkel, Bushsal, és Gorbacsovval beszélgetve többször szóba került, hogy az Egyesült Államokban mi is a Secret Service* feladata. Bush egyszer részletesen mesélt erről szovjet kollégájának. Az Egyesült Államokban* a Secret Service végzi az elnök – és a volt elnökök – őrzését. A kritikus helyzetben a bodyguardnak joga van parancsolni az elnöknek – az elnök biztonsága érdekében!

Sőt, a mindenkori amerikai elnök le sem mondhat a saját védelméről, kritikus helyzetben engedelmeskednie kell a testőreinek, hiszen a Secret Service törvényi kötelessége megóvni az elnök biztonságát. Így tehát, ha úgy tetszik, az elnök nem parancsolhat olyat a testőröknek, amivel a saját élete, biztonsága kerülne veszélybe.

2001-ben a volt amerikai elnökkel, George H. W. Bushsal*, és Gorbacsovval egy VAN gépkocsiban együtt utaztunk az ország északkeleti csücskében, Maine államban. A csodás óceánparton Gorbacsov meglátott egy fából épült, nagyon hangulatos homáréttermet. Szólt, álljunk meg és menjünk be enni. Bush erre felkapta a fejét: „Azt nem lehet, ez nem volt betervezve, a Secret Service nem engedné." Erre Gorbacsov: *„De hát te vagy a főnök, parancsold meg nekik!"*

Bush pedig – bár akkor már „csak" volt elnök és a regnáló elnök apja volt – mindössze annyit tudott tenni, hogy másnapra betervezte az étteremlátogatást. A biztonsági emberek átvizsgálták az éttermet és biztosították a két volt elnök védelmét.

Gorbacsovval később részletesen beszéltünk az esetről, és elmagyaráztuk neki, hogy bizony itt másképpen mennek a dolgok, mint a Szovjetunióban*. Az elnök ugyan az ország első embere, sok mindenben ténylegesen teljhatalmú úr, sokaknak parancsol, de a saját biztonságát nem kockáztathatja. Azt pedig, hogy mi hol biztonságos, nem ő mondja meg, hanem a biztonsági szolgálata. Így csak úgy, *ad hoc,* nem mehet be egy étterembe sem. Nos, ezt Gorbacsov nagyon nehezen értette meg!

Volt egy másik eset is, amit Gorbacsov szintén furcsállott. A Bush család texasi birtokán voltunk, nagy kiterjedésű, helyenként fákkal tarkított sík mezőkön. A volt elnök felesége, Barbara asszony naponta kétszer-háromszor megsétáltatta a kutyáját. Amikor Barbara elindult a kis termetű kutyával, tisztes távolságból, tíz-tizenöt méterről követte őt egy testőr. Pedig Barbara nem ment ki az utcára, a tömegek közé, csupán a ház közelében maradt, vagy száz-százötven méterre az épülettől. Közelben-távolban se egy épület, se egy ember nem volt, amerre a szem ellátott, minden a Bush-birtokhoz tartozott. És Barbara nem volt elnök, hanem „csak" a volt elnök felesége, a jelenlegi elnök anyja.

De a szabály, az szabály, sőt törvény: a Secret Service-nek az elnököt, a volt elnököt, annak feleségét őriznie kell éjjel-nappal – még a ház körüli kutyasétáltatás közben is. Ahogy Barbara távolodott és a testőr követte őt, Gorbacsov árgus szemekkel figyelte, majd megbökött: – Nézd, még itt is figyelik!

Nos, csak megítélés kérdése, hogy ki milyennek lát valamit. Gorbacsov számára – igaz, némi iróniával – a biztonság egyenlő volt a megfigyeléssel. Nem is csoda: ahol ő élt, ott tényleg így működtek a dolgok: mindenki megfigyelt mindenkit! Emlékeztettem is őt moszkvai villájára, ahol mindent lehallgatott a KGB. És nem az ő érdekében, hanem épp ellene.

Jóval később, 2020-ban tudtam csak meg a Gorbacsov által korábban – hivatali idejében, Washingtonban – okozott diplomáciai-

protokolláris baklövés részleteit. Ez a mostani kísérlete, hogy álljunk meg egy étteremben, csekélység volt a korábbihoz képest.

1987 decemberében Gorbacsov látogatásra érkezett Ronald Reaganhez*, hogy aláírják az INF-szerződést [a közepes és rövid hatótávolságú nukleáris eszközök felszámolásáról].

Annak idején Gorbacsov testőrségébe tartozott Dmitrij Fonarjov KGB-tiszt is, akitől az alábbi történetet hallottam. Dmitrij a Fehér Házba volt beosztva, hogy ott amerikai kollégáival együtt készítse elő a terepet. Amikor „idő volt", és Gorbacsovnak meg kellett volna érkeznie, a Fehér Ház* ura, Reagan fel s alá járkált a bejáratnál, egyre idegesebben várta Gorbacsovot. De a szovjet főtitkár csak nem érkezett meg. Hosszú percek teltek el, egyre nyugtalanabbak lettek a Secret Service ügynökei is. Kérdezték Dmitrijt, mi a helyzet, miért késik MS (ez volt Mihail Szergejevics kódneve).

A fiatal szovjet tisztnek akkor még nem volt mobiltelefonja, a nála lévő műholdas telefont meg csak vészhelyzetben használhatta. Azt javasolta, a Secret Service szóljon oda a konvojt kísérő amerikai kollégáknak, és tudakolják meg, hogy mi a helyzet.

Az amerikaiak elkezdtek telefonálgatni. Hamar kiderült, Gorbacsov ugyan időben elindult a szálláshelyéről, de útközben megállította a konvojt, kiszállt a kocsiból, és most épp az utcán beszélget a helyi emberekkel. Sőt, azt is közölték, MS nagyon belemelegedett a beszélgetésbe, valószínűleg eltart még egy ideig az utcai eszmecsere.

Mihail Gorbacsov az utca emberével beszélget, Washington, 1990. május 31. – Nézze meg a videót!

Ettől a hírtől Reagan elnök, a protokollfőnök és a biztonságiak még idegesebbek lettek. Az ilyen jellegű, önálló cselekvés, amely merőben eltért a hónapokon keresztül percről percre egyeztetett tervtől, ismeretlen, sőt egyenesen felháborító és súlyos biztonsági vétség, diplomácia illetlenség – ma azt mondanánk: bunkóság! – volt Gorbacsov részéről az amerikaiak szemében.

„Hogyan? Megállította a konvojt, kiszállt az autóból és az utcán beszélget az emberekkel?!" – kérdezték felháborodva az amerikaiak. Hamar megjegyezték: elfogadhatatlan helyzet, és ezzel ellenőrizhetetlenné vált a szovjet főtitkár biztonsága.

Mihail Gorbacsov és Raisza Gorbacsova, Washington, Fehér Ház, 1990. június 2. – Nézze meg a videót!

Mert mi van akkor, ha egy járókelő agresszívan reagál a számára is új, furcsa találkozásra? A Secret Service-nek kötelessége megvédeni a vendéget. Ezért is terveztek el előre mindent nagyon pontosan. És Gorbacsov ezt most felrúgta. Mi lesz, ha történik vele valami előre nem látható esemény? Ha, mondjuk, egy hirtelenjében felbőszült ember hozzávág egy üveget, egy aktatáskát, vagy leköpi, pofon üti? Ebből nemzetközi diplomáciai botrány, sőt, urambocsá!, háborús konfliktus lehet.

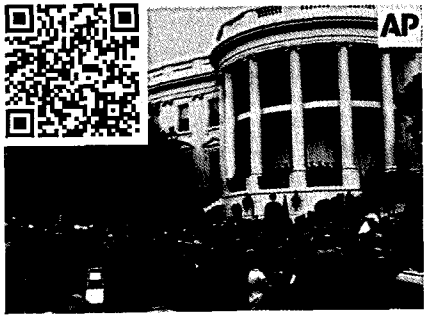

A Gorbacsov házaspár félórás késéssel megérkezik a Fehér Házba, Washington, 1987. december 8. – Nézze meg a videót!

Ha valami ilyesmi történik, vége a Secret Service jó hírének, többé egyetlen külföldi államfő sem bízik meg a munkájukban. Aztán majd hiába is magyarázkodnának, hogy ez nem az ő, hanem Gorbacsov hibájából történt. Minden rajtuk száradt volna, és talán még azt is terjesztenék, a Secrets Service tette el láb alól Gorbacsovot. Dmitrij szerint hirtelenjében egy felbolydult méhkas lett a Fehér Ház. Még Reagan elnök sem azon bosszankodott elsősorban, hogy várnia kell, hanem azt kérdezte: „Tudjátok szavatolni a biztonságát?" Persze azt is hozzátette: „Na de ilyet, engem még nem várakoztatott meg senki!"

Közel fél óra késéssel megérkezett Gorbacsov. Aláírták az INF-szerződést, a sajtó világszerte ünnepelt.

A Fehér Ház súlyos diplomáciai hibának tekintette a szovjet főtitkár viselkedését – de különösebben nem tette szóvá az esetet. A történtek kapcsán gyakran mondták: „unbelievable" – hihetetlen, amit ezek az oroszok csináltak!

Nancy és Ronald Reagan a Vörös téren, Moszkva, 1988. június 1.
– Nézze meg a videót!

1988 májusában Ronald Reagan Moszkvába látogatott. Az egyik programpont volt, hogy feleségével, Nancyvel „egyedül", azaz a Gorbacsov házaspár nélkül sétálnak Moszkva híres utcáján, az Arbaton.

– Mindent pontosan elterveztünk. Ám Reagan érkezése napján titkosszolgálatunk megtudta, hogy merénylet készül Reagan ellen. Ettől aztán a legmagasabb biztonsági fokozatot is megdupláztuk – mesélte később Dmitrij, aki a mai megfogalmazás szerint egy terrorelhárító csoportot vezetett, így ott volt embereivel az Arbaton.

Az elnök és felesége gyalog érkeztek közeli szálláshelyükről az Arbatra. Előre egyeztették, hogy a széles utca bal oldalán fognak sétálni, ahol a turistatömegben kétszáz civil ruhás KGB-tiszt lesz, akik vigyáznak a biztonságukra. Szép májusi nap volt, az Arbat telis-tele volt turistákkal.

Megérkezett az elnöki pár, amelynek az orosz protokollfőnök szépen megmutatta, hogy merre induljon el. Reagan intett is, hogy „OK", majd megfordult, és elindult az utca jobb oldalára a bal helyett.

Nancy és Ronald Reagan, Moszkva, Arbat, 1988. május 29.

A testőrökben meghűlt a vér. Azonnal kiadták a riasztást: figyelem, útvonalváltás van! A biztosítás parancsnoka bemondta a fülükbe: minden ember jobbra! Így a kétszáz civil ruhás KGB-tiszt (az Arbat tömve turistákkal!) egyszerre megindul a másik oldalra.

Közben a tömeg észrevette, hogy ott van az utcán Reagan és felesége. A turisták elkezdtek körülöttük tömörülni, éljenezték őket, odakiáltottak nekik: Reagan! Reagan!

Pillanatok alatt tömeg gyűlt össze, egymást taposták az emberek, mindenki kíváncsi volt az amerikai elnökre és feleségére. A tumultus egyre nőtt, embereink többsége pedig még az utca másik oldalán volt – mesélte Dmitrij.

Mindez nagyon gyorsan, pillanatok alatt történt, az Arbat és egyik keresztutcájának sarkánál állt egy turistahintó. Reagan odament, felállt rá, és onnan integetett a tömegnek. Nos, ez a helyzet a biztonsági emberek számára egyenlő volt egy nagy vészhelyzettel, vagy ahogyan akkor ők nevezték: „ellenőrizhetetlen helyzet" alakult ki!

Dmitrij azonnal a pisztolyához nyúlt, és egy pillanatra megfordult a fejében, hogy a levegőbe lő, de úgy ítélte meg: ezzel csak fokozná a pánikot! Pedig ott motoszkált a fejében a Reagan ellen tervezett merényletről szóló jelentés, de azt is látta, hogy az ujjongáson túl semmilyen erőszakos cselekményre utaló esemény nem történt.

Viszont tisztában volt az ilyen helyzetek lehetséges kimenetelével is. A felbolydult tömegben óhatatlanul is megtörténhet a baj: összetaposnak egymást az emberek, elszabadulnak az indulatok, a Reagan házaspárt a falhoz nyomják... Annak idején Dmitrij ott volt Washingtonban, amikor Gorbacsov kiszállt a kocsijából és az utcán emberekkel beszélgetett. Az is egy előre nem látható, ellenőrizhetetlen helyzet volt. Természetesen azonnal megfordult a fejében: talán most az amerikaiak visszaadják mindazt, amit mi ott nekik előidéztünk?!

Az amerikai és a szovjet titkosszolgálati emberek – többségük nem beszélt semmilyen közös nyelvet – tekintetükkel, mozdulataikkal kommunikáltak a teendőkről. Láncot alkotva körbevették és védték a házaspárt. Közben megérkezett számukra az újabb parancs: „Emberek, azonnal el innen!" Ami „lefordítva" azt jelentette, azonnal kimenekíteni a házaspárt a tömegből és elvinni őket egy biztonsá-

gos, ellenőrizhető helyre. A szovjet és az amerikai testőrök azonnal cselekedtek: az elnök és felesége kiszabadult a tömegből.

Évtizedekkel később Dmitrij ezt úgy kommentálta:

– Gorbacsov nem is tudta, hogy mennyire forró volt akkor a helyzet – Washingtonban meg Moszkvában is. Mi – biztonsági okokból – nem közöltük sem az amerikaiakkal, sem Gorbacsovval a lehetséges merénylet hírét. Csak utólag mondtuk el Gorbacsovnak. Erre ő azt kérdezte: „Akkor ti megmentettétek az amerikai elnököt?!" Nos, talán lehet így is mondani, hiszen biztonsági szempontból ez tényleg egy vészhelyzet volt.

Dmitrij szerint mind Washingtonban, mind Moszkvában a két elnök az előre tervezettől eltérő viselkedésével egy felettébb kockázatos helyzetet idézett elő. Mindketten veszélybe sodorták a saját életüket, és ha történik velük valami végzetes, annak beláthatatlan politikai következményei lehettek volna.

Ronald Reagan és Mihail Gorbacsov a Vörös téren, Moszkva, 1988. május 28. – Nézze meg a videót!

– El tudjuk képzelni, hogy ha valamelyik elnököt életveszélyesen megsebesítik, összenyomja a tömeg, vagy lelövik őt, akkor milyen világban élnénk ma? Vajon leomolhatott volna a berlini fal, megszűnhetett volna a keleti kommunista rendszer, egyesülhetett volna Németország? – teszi fel a szónoki kérdést Dmitrij.

A Szovjetunióban sok történet keringett a főtitkárok testőreiről, pontosabban a főtitkár és a testőrök viszonyáról. Ezek többségét Gorbacsov is ismerte. Az egyik nagyon kirívó eset még Sztálin idejéből való. Ezt Dmitrij még egyik idős testőrmentorától, úgymond, első kézből hallotta: Sztálin halála előtt egyszer kiadta a parancsot testőreinek: egyedül akar lenni, „senki nem jöhet be" a szobájába. Sztálin magányában (akkor már nagyon beteg volt) szívrohamot kapott. Elesett, és a nagy zajra a testőrök mégis berohantak – hívás nélkül. Még időben vették észre az esetet, ezzel megmentették a főnökük életét.

Sztálin ezt nagyon egyedi módon „hálálta" meg: azonnal kivégeztette a testőröket, mert azok megszegték a parancsát.

Néhány hónappal később, egy este hasonló parancsot kaptak az új testőrök: „Senki nem jöhet be!" A testőröknek furcsa volt a hosszú néma csend. Másnap, jó 24 óra elteltével titokban belestek az ország diktátorának szobájába. A „kulcslyukon" keresztül egy holttestet láttak: Sztálin újra szívrohamot kapott, és mivel senki nem volt a közelében, meghalt! Vizeletében feküdt a földön. A testőrök még akkor sem mertek hozzányúlni. A takarítónő utasította őket rendre: No, vigyék már innen, hogy feltakaríthassak!

De másokkal is megtörténtek furcsaságok. Borisz Jelcin*, Oroszország első elnöke, köztudottan súlyos alkoholista volt. Az 1990-es évek második felében külföldre utazott. Az indulás után hamar felöntött a garatra, és megparancsolta testőreinek, hagyják aludni: „Senki ne zavarjon!" A testőrök, szokás szerint, tartották magukat a parancshoz: a gép leszállt, a fogadóbizottság már türelmetlenül várta a magas rangú orosz vendéget.

Eltelt öt perc, tíz perc, de Jelcin nem mutatkozott. Végül előbukkant: hanyagul megkötött nyakkendőben, zilált hajjal, nyúzott arccal. Dülöngélve lebotorkált a lépcsőn, majd még mindig kótyagosan, nehezen forgó nyelvvel azt mondta a fogadó félnek: „Elnézést, útközben aludtam, és az embereim nem ébresztettek fel időben."

Alkoholfogyasztás Mihail Gorbacsov alatt és Borisz Jelcin idejében – Nézze meg a videót!

Hiába telt el negyven év, a testőrök között köztudott volt a sztálini szabály: a főnök parancsát minden körülmények között be kell tartani!

Így tett Foroszban Borisz Ivanovics Golenzov is: akár élete árán, saját közvetlen parancsnokával szembeszegülve, megmentette az elnök életét. Ki tudja, ha nem így cselekszik, milyen lenne ma a világ? Talán újraindult volna a Szovjetunió és az Egyesült Államok között

a fegyverkezési verseny, egy újabb hidegháború kezdődött volna, aminek egy igazi „forró" háború lett volna a vége...

Nem tudni. De annyi biztos, hogy a keményvonalas puccsisták fő célja az volt: a Szovjetunióban újra helyre kell állítani a „rendet", Gorbacsov reformjai helyett megszilárdítani a kommunista párt vezető szerepét, visszaállítani a Szovjetunió katonai hatalmát... Ha úgy tetszik, folytatni a hidegháborút!

Semmiképpen sem engedni, hogy megváltozzon a Szovjetunió, a világ!

Szerencsére Foroszban volt egy testőr, aki pillanatok alatt tudott dönteni, és a jó oldalra állt!

UTÓIRAT:

Foroszban jelen volt Gorbacsov lánya, az akkor harmincnégy éves Irina is. Évekkel később, amikor a család már időben egyre távolodott a drámai foroszi eseményektől, Irina megkérdezte apját:

– Papa, te akkor tényleg el voltál szánva mindenre?

– Igen, mindenre: ezért is sikerült győznöm!

Gorbacsov győzött, Foroszban és mindenütt, mert elérte, amit akart: gyökeresen megváltoztatta a világot! Mint a mesében: a paraszt-fiú elindult, harcolt és győzött. Belőle nagy reformer lett, de ahogyan mondta: *Boldog reformerek nincsenek!*

28. GORBACSOV UTOLSÓ NAPJA A HATALOMBAN – AZ ATOMKOFFER ÁTADÁSA

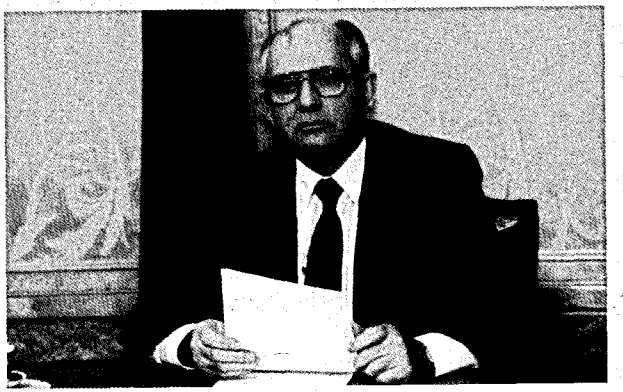

Mihail Gorbacsov, Moszkva, Kreml, 1991. december 25. 19:00

ÖSSZEFOGLALÓ:

1991. december 25-én Gorbacsov lemondott, és ezzel megszűnt a Szovjetunió. Gorbacsov lemondó beszéde alatt – Borisz Jelcin utasítására – már elkezdték kicserélni a szovjet lobogókat orosz zászlókra. Viszont még a leköszönő elnök birtokában volt az „atomkoffer", amelyet a lemondó beszéd után személyesen kellett volna átadnia Jelcinnek. Ám az új orosz elnök nem jelent meg, hogy átvegye a koffert.

– Mi legyen, kinek adjam át az atomkoffert? – tanakodott munkatársaival Gorbacsov.

De mit is „tudott" ez az atomkoffer, és hogyan történt meg az átadása?

HÁTTÉR:

1991 végére Gorbacsov politikai helyzete egyre tarthatatlanabbá vált. Oroszország és az egyes tagállamok kiléptek a (szovjet) unióból. Az 1985-ben Gorbacsov által elindított reformok felbolydították a világot és a Szovjetuniót. Országok szűntek meg, újak jöttek létre. A száz nép boldog hazáját, a Szovjetuniót sem lehetett egyben tartani.

ESEMÉNY:

Gorbacsov a Kremlben sajtótájékoztatót tart, és élő tévébeszédben lemond: ezzel megszűnik a Szovjetunió, így az elnöki tisztség is. Gorbacsov ezzel „munkanélkülivé" válik, átadja hivatalát a Szovjetunió jogutódjának, Oroszország elnökének, Borisz Jelcinnek.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Szovjetunió, Moszkva, Kreml
1991. december 25.

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
a Szovjetunió elnöke: 1990. 03. 15. – 1991. 12. 25.

Borisz Nyikolajevics Jelcin: 1931. 02. 01. – 2007. 04. 23.
az Oroszországi Föderáció elnöke:
1991. 06. 12. – 1999. 12. 31.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Mit tudtok Jelcinről, mikor jön az atomkofferért?"

– Az atomkoffer* nem volt kamu, mint ahogy sokan gondolták. A koffer tényleg létezett! – mondta határozottan Gorbacsov, amikor elnöki hivatala utolsó napjának történéseit meséli. Ekkor került szóba az „atomkoffer".

A nyilvánosság Gorbacsov idejében sosem láthatta kinyitva a koffert. A híradásokban viszont gyakran látható volt, hogy a főtitkár közelében áll egy öltönyös férfi, akinek a kezében egy furcsa formájú aktatáska van. Nos, ez volt az a bizonyos atomkoffer, amelyről mendemondák tömkelege keringett, és képtelenebbnél képtelenebb történetek övezték.

A közel hét éve hatalmon lévő Gorbacsov 1991. december 25-én lemondott tisztségéről. Ezzel nemcsak hivatala, hanem az ország, a Szovjetunió* is megszűnt. Ő volt a nagyhatalom első és utolsó elnöke.

A hivatalos lemondását élő tévébeszédben közölte a Szovjetunió népeivel és a világgal. Lemondása után át kellett adnia a koffert utódjának, Jelcinnek.

A Kremlben* lévő irodájában napközben már minden személyes holmit összepakolt: néhány bekeretezett képet feleségéről, lányáról, unokáiról, és ott volt a csomagban az a bizonyos Sony táskarádió meg egy toll és egy kis asztali óra. Két nappal korábban egy közel tízórás megbeszélést folytatott utódjával, Borisz Jelcinnel. Nagyon kemény tárgyalás volt, ahol Jelcin éreztette Gorbacsovval: a hajó elsüllyedt, és ő, a kapitány örülhet, hogy épségben menekülhet. Gorbacsov bármennyire szerette is volna, nem kapott garanciát arra, hogy politikai tevékenységéért nem vonják büntetőjogi felelősségre.

19:00 óra volt a tervezett élő tévéközvetítés időpontja. Tíz perccel hét előtt megjelent Gorbacsovnál egyik asszisztense, hogy elkísérje a közvetítés színhelyére, egy terembe, ahol a sajtó képviselői már várakoztak.

Amikor Gorbacsov belépett a terembe, meglepődött a „hatalmas" médiaképviseleten. Ennyi emberre, ekkora érdeklődésre nem számított. Meg is kérdezte asszisztensétől: Honnan fogom tudni, hogy mikor kell elkezdenem a beszédet?

Asszisztense, Kislova asszony megadta a választ: „Nyugodjon meg, Mihail Szergejevics, ott van önnel pont szemben az a nagy kamera. Annak az operatőre jelez majd önnek, és utána kezdjen el beszélni."

Mihail Gorbacsov lemond, angol nyelvű feliratral, Moszkva, 1991. december 25. 19:00 – Nézze meg a videót!

Gorbacsov elhelyezkedett a szé-kén, ránézett a karórájára, majd azt mondta: „Ó, hát még van bőven időnk!" Aztán elmosolyodott, pedig már csak három-négy perc volt hátra hét óráig. Ekkor kinyitotta mappáját, elővette a lemondó nyilatkozatot, majd fekete golyóstollával aláírta. Ezzel az aláírással megszűnt a Szovjetunió, megszűnt az elnöki pozíció, és vége lett egy korszaknak meg egy egyedülálló politikus karrierjének.

– Ekkor lettem ország- és munkanélküli – emlékezett vissza jóval később Gorbacsov az eseményre.

De az aláírással még nem ért véget a nap! Sőt, igazából csak most kezdődött. Este hét órát ütött a Kreml toronyórája, amikor az operatőr megadta a jelzést, és Gorbacsov lassan, kimért mondatokban, meglehetősen szomorúan felolvasta lemondó beszédét. Az utolsó szavak elhangzása után még néhány másodpercre belenézett az előtte álló fotósok kamerájába, szemébe. Majd szótlanul összezárta a zöld mappát, levette a szemüvegét, ránézett a tömegre és kivonult a teremből.

Visszament az irodájába, leült a székére, felvette a telefonkagylót és Németországot tárcsázta: Hans-Dietrich Genschert* hívta a Bonn melletti otthonában.

Genschert évek óta ismerte, kölcsönös volt a tisztelet és a szimpátia köztük. Már-már barátoknak nevezték egymást. Később pedig ténylegesen nagyon közeli barátok lettek.

Az atomkoffer ma kiállítási tárgy Moszkvában, 2017

– Hansnak elmondtam, hogy felolvastam leköszönő beszédemet a tévében, és várom Jelcint, az „utódomat", hogy átadjam neki hivatalosan az atomkoffert. Miután befejeztük Genscherrel a beszélgetést, kimentem a munkatársaimhoz és érdeklődtem: „Mit tudtok Jelcinről*, mikor jön az atomkofferért?" Erre kiderült, Jelcin nem jön. Hűha, gondoltam, akkor most mi legyen az atomkofferrel?

Jelcin – mint Gorbacsov utódja és mint új orosz elnök – már Gorbacsov beszéde alatt kiadta a parancsot: a Kremlről azonnal vonják be a szovjet lobogókat és húzzák fel az orosz zászlókat! Gorbacsov még be sem fejezte a beszédét, de már megtörtént a zászlócsere. Az irodáit már kezdték lefoglalni Jelcin emberei, leltároztak: kíváncsiak voltak, eltulajdonított-e a volt elnök valamilyen állami tulajdont. Közben kinyitottak egy üveg whiskyt, és ünnepeltek. Jelcinnek sokkal fontosabb volt a zászló, a külsőség, a whisky, mint az atomkoffer.

Itt kell elmondanom Jelcinről egy történetet, amelyet 2001-ben Bush* elnöktől hallottam, Walker's Point-i otthonában, az óceán partján beszélgetve. Köztudott, hogy Jelcin nagyon szerette az alkoholt, sőt ma már az is elmondható, hogy idült alkoholista volt. 1995-ben Washingtonba látogatott, ahol éjszaka ittasan lelépett a testőreitől, a Secret Service emberei az egyik sugárúton alsónadrágban találtak rá: épp taxit akart fogni. Mikor megkérdezték tőle, mi a fenét keres itt egyedül, éjnek éjjelén alsónadrágban, egyszerű választ adott: éhes voltam, és pizzát akartam venni. Nos, egy ilyen ember birtokolta nyolc éven keresztül az atomkoffert.

Az atomkoffer ötlete Leonyid Brezsnyev* korábbi főtitkártól ered. Regnálásának utolsó évében utasításba adta, hogy készítsenek neki egy olyan mobil eszközt, amelyről ő bárhonnan parancsot adhat a szovjet atomtöltetű rakéták kilövésére. A szovjet szakembereknek három-négy évébe telt, míg elkészítették az atomkoffert, melynek vé-

gül első ura Konsztantyin Csernyenko* pártfőtitkár volt. Azt mondják, Csernyenko sohasem nyitotta ki a koffert, nem túlzottan érdekelte őt a táska tartalma.

– Semmi különös nem volt a kofferban. Amikor én 1985-ben átvettem, kinyitottam, megnéztem. A tisztek elmagyarázták nekem a pontos működését – emlékezik vissza Gorbacsov. Nos, az „atomkoffer" egy fekete színű, aktatáska formájú, az egyik oldalán egy vastag akkumulátorral megerősített koffer volt. Valójában egy adó-vevő készüléket tartalmazott, és műholdon keresztül kommunikált. Nem volt benne telefon, csak elektronikus jeleket lehetett vele küldeni és fogadni. A fáma szerint a koffer egy műholdas telefont rejtett, amelyen Gorbacsov bárhonnan tudott telefonálni és parancsot adni a „központnak". Nos, a helyzet nem volt ilyen egyszerű!

Az atomkofferből három egyforma példány létezett. Egy volt Gorbacsovnál, egy a honvédelmi miniszternél, egy pedig a vezérkari főnöknél. A táskák az atomrakétákat irányító katonai központtal voltak összekötve. A táska közepén volt egy nagy piros gomb és mellette további két kisebb piros gomb. Amennyiben, mondjuk, a főtitkár úgy döntött volna, hogy ki kell lőni az atomtöltetű rakétákat, akkor megnyomja a nagy piros gombot. De ezzel a központban még nem kezdik indítani a rakétákat. A Gorbacsov által megnyomott gomb csak jelzést küld a rakétasiló irányítóközpontjának. A jelzés ezzel egy időben megjelenik a honvédelmi miniszter és a vezérkari főnök kofferjén is. Ahhoz, hogy az ügyeletes tiszt elindítsa a rakétát, mindhárom kofferen meg kellett nyomni a piros gombot. Tehát mindhárom személy igazolása, egyetértése kellett a rakéták indításához.

– Szerencsére a koffert sosem kellett használnunk. Én nagyon helyesnek tartottam, hogy három ember egyöntetű döntésére volt szükség a rakéták indításához, és nem lett volna elég egyetlen önkényes döntés.

Gorbacsov lemondása után – a biztonság kedvéért – személyesen is felhívta Jelcin irodáját. Jelcin segédtisztje megerősítette, Oroszország* új elnöke nem megy a volt szovjet elnökhöz az atomkofferért. Gorbacsov dühös lett. Tudta, a koffert nem tarthatja magánál, át kell adnia Jelcinnek. Viszont ezek után ő sem akart futni az új elnök után. Ezért megszületett a közbülső megoldás. Jelcin irodájával megállapodtak, hogy Jevgenyij Saposnyikov honvédelmi miniszter viszi Jelcinhez a koffert. Gorbacsov megkönnyebbült: ezzel ténylegesen megszűnt minden joga és kötelessége, véget ért korábbi korlátlan hatalma.

– Egyik pillanatról a másikra egy munka és ország nélküli ember lettem – közli a tényt Gorbacsov. Volt elnökként egy Volga* márkájú gépkocsit, két volt testőrét és korábbi, PB*-tagként használt villáját kapta, meg egy irodát az alapítványának, amit néhány hónap múlva Jelcin bezáratott. Havi nyugdíja az infláció következtében 1993-ban átszámolva két (azaz kettő!) dollár volt, aztán hosszú éveken át háromszáz dollár, ma ez az összeg kilencszázötven dollár.

Az atomkoffert Jelcin is „magával hordozta", majd később átadta utódjának, Vlagyimir Putyinnak. Putyin négy éven keresztül használta, majd kifejlesztetett egy sokkal kisebb és modernebb változatot. A Putyin-féle atomkoffert a nyilvánosság nem ismeri: hétpecsétes titokként őrzik. Azt rebesgetik, hogy ehhez már nem kell három ember, ezzel már egyetlen gombnyomással is elindíthatók a rakéták.

Vlagyimir Putyin átveszi az atomkoffert Borisz Jelcin embereitől, 1999. december 31.

29. GORBACSOV ÉS BUSH – NEKED MENNYI A NYUGDÍJAD?

George H. W. Bush és Mihail Gorbacsov egy baseballmeccsen, College Station, 2001

ÖSSZEFOGLALÓ:

Egy éttermi vacsora során a volt amerikai elnök, George H. W. Bush megkérdezte a vele szemben ülő volt szovjet elnököt, Gorbacsovot, hogy neki mennyi a nyugdíja. Amikor meghallotta a számokat, értetlenkedni kezdett:

– Naponta, hetente? Vagy hogyan kell ezt számolni? – kérdezte Bush.

Gorbacsov elmagyarázta.

HÁTTÉR:

A filmforgatás egyik estjén vacsorázni megyünk: George H. W. Bush és felesége, Barbara Bush, Mihail Gorbacsov és tolmácsa, az egyik testőre és én.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Egyesült Államok, College Station
George H. W. Bush Presidential Library and Museum
2001 nyara

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.
a Szovjetunió elnöke: 1990. 03. 15. – 1991. 12. 25.

George Herbert Walker Bush: 1924. 06. 12. – 2018. 11. 30.
az Amerikai Egyesült Államok 41. elnöke:
1989. 01. 20. – 1993. 01. 20.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*) jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Bevonták az útlevelét, nem utazhatott külföldre..."

A texasi College Station* diákváros egyik „shopping mall"-jának (bevásárlóközpont) mexikói éttermében üldögélünk: id. George Bush, Barbara Bush, Mihail Gorbacsov, egy tolmács, egy testőr és én. A félhomályos étteremben megittunk egy jó tequilát, majd helyi specialitásokat kóstolgattunk. Kellemes volt a hangulat, a nagyhatalmak egykori elnökei régi és új dolgokról beszélgettek.

2001-et írunk, George H. W. Bush fia, George W. Bush*, az Egyesült Államok 43. elnöke, első hivatali évét tölti. Így az idősebb Bushnak duplán is kijár az elnöki védelem: egyrészt mint korábbi elnöknek, másrészt mint a jelenlegi elnök apjának.

Vacsora közben odajön Bushhoz az egyik testőre, kezébe ad egy telefont. Bush röviden beszél, majd visszaadja a készüléket.

– George, a testőreidet az állam fizeti, vagy te? – kérdezi Gorbacsov.

– Az állam. Nálunk van egy törvény, a Former Presidents Act*, amely rendelkezik az amerikai elnökök hivatali idejük lejárta utáni juttatásairól – válaszolja Bush.

A törvényt 1958-ban fogadták el, és pontosan meghatározza, mire jogosult egy volt amerikai elnök. Többek között évi 207 800 dollár nyugdíjra; egy elnöki könyvtárra és múzeumra, amely bemutatja az elnök életét, munkásságát (ez Herbert Hoover* elnök óta minden volt amerikai elnöknek jár); irodára, betegbiztosításra, személyi biztosításra a Secret Service* részéről – a volt elnök élete végéig. Ezek a járandóságok megilletik az elnök feleségét és tizenhat év alatti gyermekeit is. A feleségnek akkor is jár élete végéig minden juttatás, ha időközben a férje elhalálozik.

Az Elnöki Könyvtár és Múzeum épületeit az elnökök általában a szülőhelyükön építtetik fel, és itt is vannak eltemetve. Ezekben helyezik el az elnök életét, munkásságát bemutató tárgyakat, dokumentumokat... Az Egyesült Államokban ezek a múzeumok az egyik leglátó-

gatottabb nyilvános intézmények: mindegyik ingyenesen látogatható. A múzeumok minden költségét az állam viseli.

Mihail Gorbacsov és George H. W. Bush, Camp David, 1990. június 1. – Nézze meg a videót!

George H. W. Bush College Station városka külterületén, egy erdő mellett építtette fel elnöki könyvtárát, amelyhez a helyi A&M University egyik, Bush nevét viselő oktatási részlege és a család sírhelye is tartozik. Itt van eltemetve a Bush család hatéves korában elhunyt második gyermeke, Robin is. (Sőt, most már George H. W. Bush és Barbara Bush is.)

– Hát, nekem ilyen nincs – mondja Gorbacsov eléggé elcsodálkozva a rengeteg juttatáson.

– És neked, Mihail, neked mennyi a nyugdíjad? – kérdezi meg Bush volt kollégáját.

– Kilencszázötven dollár – mondja egykedvűen Gorbacsov.

Bush hirtelenjében nem érti, rákérdez újra:

– Mennyi?

– Kilencszázötven dollár – erősíti meg Gorbacsov.

Barbara és George Bush, Walker's Point, 2001

Bush számolgatni kezd, majd feleségéhez, Barbarához fordul, megismétli a számot:

– Kilencszázötven dollár?! Hogy van ez? Naponta, hetente? Vagy hogyan kell ezt számolni? – értetlenkedik Bush.

A tolmács aprólékosan lefordítja Gorbacsovnak Bush szavait, és megjegyezi: Bush elnök úr nem érti, hogy Mihail Szergejevics mennyi időre kapja ezt a pénzt.

Gorbacsov határozottan válaszol:

– Egy hónapra!

– Mennyire? – kérdez rá tágra nyitott szemekkel Bush.

– Egy teljes hónapra – ismétli meg Gorbacsov. – És kapok még egy Volgát, két testőrt, meg használhatom a régi villámat (dácsát). Ennyi!

Gorbacsov elkezd számolni: tehát ő kap havi kilencszázötven dollárt, Bush pedig havi tizenhatezer-hétszáz dollárt. Összehasonlíthatatlan a két összeg. Az egyéb juttatásokról már nem is beszélve.

– George, akkor ezt a mai vacsorát te fizeted – mondja Gorbacsov a tőle megszokott humoros hangon és mosollyal.

– Semmi gond – válaszolja Bush. – Kérünk még valamit?

Nem kértünk. Megittuk az italokat, szedelőzködtünk, és a Secret Service autóin elhajtottunk szállásunkra.

Előtte Bush fizetett. Sikerült meglesnem a számlát: öt személyre 246,20 dollárt tett ki az összeg. Gorbacsov a nyugdíjából közel négy ilyen vacsorát fizethetett volna ki! Bush meg mennyit is? Hatvanhetet! Hát, igen! A kettő között van némi különbség.

UTÓIRAT:

Miután Gorbacsov 1991. december végén leköszönt elnöki hivataláról, és Borisz Jelcin* lett az utódja, meglehetősen nehéz évek következtek számára. Úgy mondott le, hogy kérése ellenére nem kapott „elnöki mentelmet", azaz elnöki garanciát arra, hogy lemondása után politikai tevékenysége miatt nem állíthatják őt bíróság elé. (Amikor Jelcin lemondott, utódja, Vlagyimir Putyin* törvénybe iktatta a volt elnök védelmét. Sőt, Jelcin kapott egy saját múzeumot [amerikai elnökök mintájára], és alapítványának minden költségét az állam fizeti...)

Zolcer János és Mihail Gorbacsov, Németország, Berlin, 2001

Gorbacsov akkori nyugdíja átszámolva 2 USD (azaz kettő amerikai dollár) volt!

Lemondása után 24 órával el kellett hagynia az elnöki villát (dácsát). Visszaköltözhetett abba az állami villába, ahol 1978-tól főtitkárrá történő megválasztásáig lakott. De egyéb intézkedések sorát is meghozták ellene. Jelcin parancsba adta, hogy a moszkvai és a vidéki állami vezetők nem találkozhatnak Gorbacsovval. Sőt, amikor 1996-ban választási körúton járta a vidéket, és találkozni akart emberekkel, akkor ezt a helyi állami apparátus bojkottálta. Bevonták az útlevelét, nem utazhatott külföldre, még Willy Brandt* volt német kancellár temetésére sem engedte el őt Jelcin. Később, amikor külföldi politikusok nyomására visszakapta az útlevelét, egyetlen orosz nagykövetségre sem tehette be a lábát. Emlékszem, 2001-ben Berlinben sétáltunk az utcán, és megálltunk Gorbacsovval a szovjet nagykövetség épülete előtt:

– Amikor újra utazhattam, első utam Berlinbe vezetett. A nagykövetség egyik, általam korábbról jól ismert munkatársa tudatta velem: ne próbáljak bejönni az épületbe, mert nem fognak beengedni, csak kellemetlenségem lesz belőle. Aztán ugyanez volt Rómában, Washingtonban, mindenütt...

Jelcin ötmillió dollárért felbérelt egy amerikai nyomozóirodát, hogy derítsék ki Gorbacsov külföldi bankszámláit: de semmit sem találtak. Aztán jött Vlagyimir Putyin, némileg változott a helyzet, de szorosabb kapcsolat nem alakult ki köztük.

Néhány évvel ezelőtt rákérdeztem, hogy milyen a viszonya Putyinnal. Szomorúan válaszolta:

– Kétszer is kerestem, de nem hívott vissza!

III. RÉSZ

A BOLDOGTALAN EMBER

A sors néha kegyetlen, közbeszól, elveszi az embertől a céljait
és élete társát. De élni így is kell! Meg hinni a célokban,
hogy jönnek majd új reformerek,
akiknek már az általa kitaposott úton kell feljebb jutniuk.

30. A FIRST LADY – RAISZA HALÁLA

Raisza Gorbacsova és Mihail Gorbacsov, 1989

ÖSSZEFOGLALÓ:

A Gorbacsov előtti főtitkárok „titkolták" feleségüket, magánéletüket. Az asszonyaikat szinte soha nem lehetett nyilvánosan látni. Aztán 1985-ben jött Raisza, kimondottan csinosan öltözve megjelent férje oldalán, megfogta a kezét, nyilatkozott a sajtónak, jótékonykodott és aktív társadalmi életet élt. Mindez Nyugaton szimpátiát, a Szovjetunióban pedig ellenszenvet váltott ki iránta.

– Hogyan viselkedjek? – kérdezte Mihailt, miután férjét megválasztották a párt főtitkárává.

HÁTTÉR:

Gorbacsov 1985-ös megválasztásával nemcsak egy új politikai korszak vette kezdetét, hanem a főtitkár oldalán nyilvánosan megjelent a felesége, Raisza is. Gyorsan ő lett mind otthon, mind világszerte az első szovjet First Lady*. Ilyen „pozíció", megnevezés addig nem volt a Szovjetunió politikai és társadalmi életében.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Németország, Münster
1999. szeptember 20.

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.
a Szovjetunió elnöke: 1990. 03. 15. – 1991. 12. 25.

Raisza Makszimovna Gorbacsova:
1932. 01. 05. – 1999. 09. 20.
filozófus, szociológus, Mihail Gorbacsov felesége

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Konzultálnunk kell Raisza Makszimovnával!"

– Hallgass! Neked csak ezüst fokozatod van – mondta gyakran viccesen Raisza a férjének.

– Rendben, arany fokozatos! – válaszolta komolyan a férj, Mihail.

Az „ezüst" és az „arany" szavak egy diákkori tanulmányi eredményre utaltak. Raisza arany fokozattal végezte el a középiskolát, férje pedig „csak" ezüsttel. Mivel mindkettőjük számára az iskola, a tanulás nagyon sokat jelentett, ezért tanulmányi eredményeik alapján szokták egymást tréfásan ugratni. Ezek a mondatok már annyiszor elhangzottak közöttük, hogy az évek során csak egy vicces „beszólás" lett belőlük, amit már egyikük sem vett komolyan.

A közvélemény nem ismerte ennek a beszólásnak a történetét, ennek ellenére a sajtó, az emberek azt suttogták: az országot nem is Gorbacsov, hanem Raisza irányítja! Sőt, ezt gyakran hangoztatták Gorbacsov politikai ellenfelei is. Ennek némi alapot adott maga Gorbacsov is, akinek elhíresült az alábbi mondata: *„Konzultálnunk kell Raisza Makszimovnával!"*

– Hogy a háttérben Raisza irányított volna, természetesen nem volt igaz – mondta később Gorbacsov. – Én is hallottam ilyen mendemondákat, az ellenségeim terjesztették rólam. Tény, hogy *én* mindent megosztottam, megbeszéltem a feleségemmel. Raisza tudott mindenről, de nagyon okos, szuverén személy volt, aki végezte a saját munkáját, és nem avatkozott bele az enyémbe.

Amikor Gorbacsovot megválasztották a párt főtitkárának, felesége megkérdezte tőle: „Hogyan legyen a továbbiakban, hogyan viselkedjek?" A kérdés kézenfekvő volt, hiszen személyiségéből adódóan képtelenség lett volna elvárni tőle, hogy az évtizedes szokásokhoz hasonlóan vonuljon háttérbe, és legyen csak egy „elbújó", a nyilvánosság előtt sohasem látható feleség, háziasszony, ahogy ez bevett szokás volt az előző főtitkárok életében.

Raisza Gorbacsova és Barbara Bush (világos öltözetben), Washington, Fehér Ház, 1990. március 30.

Amikor Raisza férje oldalán először megjelent a nyilvánosság előtt, azonnal jöttek a kommentárok: „Egy nő, akit nem rejt el a férje", „Egy nő, aki egyenrangú a férjével"... – Valójában ezeket a megállapításokat nem pozitívumként, hanem tényként kezelték az emberek. Pedig Raisza mindig, mindenütt hangoztatta: Én semmiben sem vagyok más, mint az átlagos orosz nő! – És főleg a férje politikai karrierjének kezdetén ténylegesen nem is volt más.

Gorbacsov hivatalba kerülése után Raiszára azonnal ráragadt az angol kifejezés, a First Lady fogalma, amely a Szovjetunióban korábban nem létezett.

Talán érdemes megemlíteni, hogy a First Lady kifejezést Washingtonban, 1840-ben „találták" ki. A mindenkori hatalmon lévő elnök feleségét nevezték el így, akinek hivatalos feladatköre nem volt. Pontosabban azt várták el tőle, hogy csillogjon-villogjon, reprezentáljon a férje oldalán. Több First Lady különféle jótékonysági tevékenységet választott magának, ezzel igyekezett kitűnni a háttérből.

A Bush családnál hallottam, a Secret Service* embereitől, hogy az épp aktuális első hölgy titkosszolgálati neve: Flotus! (*First Lady of the United States*).

Gorbacsov ellenfelei nemcsak azt tették szóvá, hogy Raisza túl erős, domináns First Lady a háttérben, hanem azt is, hogy férje – nyugati mintára – mindenhová magával viszi feleségét, és nyilvánosan „mutogatja".

– Az egyik PB*-ülésen, amikor már túl sok volt ellenünk a kritika, nagyon kikeltem magamból. Azt mondtam, érdekes, az senkit sem zavar, hogy egyes elvtársak szolgálati útjaikra, üdüléseikre, külföldre magukkal viszik a titkárnőjüket, barátnőjüket – hivatalosan, de titokban! Ezt mindenki csinálja, és ezen senki nem akad ki. Viszont én, a főtitkár, nem barátnőt tartok, hanem nyilvánosan szerepelek a feleségemmel, elviszem magammal hivatalos útjaimra, és ha megfogom

a kezét, akkor felhördül az egész ország. Miféle képmutatás ez? Talán nekem is barátnőt kellene tartanom?!

Ezután a Kremlen* belül némileg csökkent a kritika, de a sajtó, az emberek nem nyugodtak le. Sokaknak nem tetszett a külföldi utazásokon kívül az sem, ahogyan Raisza gyakran kioktató módon nyilatkozott a tévében, a sajtóban. Raisza ugyan mindig meghallgatta a kritikákat, de valójában szuverén egyéniség volt. Mindig nagyon tudatosan élt, azt tette, amit az adott helyzetben helyesnek tartott. Mindig nagyon ügyelt megjelenésére, testsúlyára. Belső igény volt számára, hogy jól nézzen ki. Ezt nem a kozmetikumokkal akarta elérni, hanem megfelelő étkezéssel, életmóddal. Ha úgy érezte, kicsit felszedett magára, azonnal fogyókúrába kezdett. Szeretett enni, de különösebb gondot nem jelentett számára, ha csak módjával étkezhetett.

– Pozíciómból adódóan nálunk a hűtő mindig tele volt. A nekünk kirendelt személyzet remek orosz ételeket készített. De Raisza arra is „megtanította" őket, hogyan kell egészségesen táplálkozni, főzni, egyszerre csak keveset, de naponta többször étkezni. Nagyon szerette a teát, és sok gyümölcsöt fogyasztott.

Raisza amennyire szerette a szép ruhákat, annyira nem kedvelte a kozmetikumokat. Harmincéves koráig nem festette az ajkát! Sőt, az arcát sem, mégis mindig kicsattanóan egészséges színe volt.

– Negyvenhat évet töltöttünk együtt, de Raisza egyetlen reggel sem jelent meg előttem gyűrött arccal, táskás szemekkel: mindig természetesen kisimult arcú és szép volt. Ezt az életmódot tanította lányunknak, Irinának is. Raisza az unokái emlékezetében is mint a mindig elegáns nagymama él – mondja Gorbacsov.

A közvélemény azt is rossz néven vette, hogy Raisza szeretett divatosan öltözködni.

– Raisza egy természetes szépség volt. Annak ellenére, hogy egyszerű vidéki családban nevelkedett, viselkedése, modora, stílusa hercegnői volt. Ehhez méltóan szeretett öltözködni is – mondta Gorbacsov, és boldogan beszélt felesége ruháiról, vásárlási szokásairól.

Raisza Németországban találkozott Anna Burdával*, aki az akkori divatvilág legmérvadóbb magazinját, a *Burdát* készítette. Burda

asszony épp akkor készült üzletet nyitni Moszkvában, és Raisza lett az új szalon védnöke. Így elterjedt a hír, hogy a *Burda* meg Yves Saint Laurent* öltözteti Raiszát, ezért visel naponta új ruhákat.

Raisza egy zárt körű YSL-show-műsoron, mellette Yves Saint-Laurent, Moszkva, 1986

– A mendemondákból semmi nem volt igaz: Raisza a moszkvai Kuznyetszkij Moszthoz közeli szalonban készült ruhákat hordta. Mindig különösen ügyelt arra, hogy orosz tervezők és készítők munkáit viselje. Tény, hogy a moszkvai szalonban sok ruha készült Raisza számára, de külföldi útjain szívesen benézett az üzletekbe is. Mindig hosszasan időzött a próbafülkékben, nagyon igényes és önkritikus volt. Ám ha megszeretett egy ruhát, akkor azt hosszú évekig viselte. Emlékszem, volt egy pulóvere, amit otthon vagy a szállodai szobákban éveken keresztül hordott. Egyszer beakadt valamibe, és a pulóver kiszakadt. Nem dobta el, ő maga varrta össze és viselte tovább – mondta a feleségéről Gorbacsov.

– Gyakran előfordult, hogy az emberek megjegyezték: „Raisza Makszimovna, hogyan csinálja, hogy mindig ilyen jól néz ki?" Meg hozzátették: „Mennyire szerencsés a férje, hogy ilyen felesége van!" Én erre viccesen megjegyeztem: majd kiderül, hogy valójában ki is a szerencsés!? – emlékezik vissza nevetve Gorbacsov. – Egyszer azt kérdezték Raiszától: Könnyű-e a főtitkár feleségének lenni? Erre Raisza mosolyogva azt felelte: Hát, sokkal könnyebb, mint főtitkárnak lenni!

Raisza kedvenc virága a vörös rózsa volt, és különleges alkalmakkor örömmel koccintott egy jó konyakkal. Rendes szibériai létére szerette és kitűnően el is tudta készíteni a húsos pelmenyit. Rengeteg időt töltött férjével, szinte minden hazai és külföldi útjára elkísérte őt. Naponta rendszeresen sétáltak és megbeszéltek mindent: semmilyen titkuk nem volt egymás előtt. Általában amíg a férje tárgyalt, addig ő ismerkedett az adott város, ország nevezetességeivel, és élményeit, tapasztalatait mindig megosztotta férjével.

A szovjet First Lady jól beszélt angolul. Ebben is kitűnt a Szovjetunióban, hiszen nemzedékéből szinte alig beszélt valaki idegen nyelvet. Így külföldön is gyorsan tudott kapcsolatot teremteni. A nyugati politikusokat, a sajtót sokszor meglepte remek angoltudása, határozott fellépése, kellemes természete. Mivel férje csak oroszul beszélt, gyakran tolmácsolt is neki. Igaz, nem a hivatalos tárgyalásoknál, hanem csak vacsoráknál, fogadásokon.

– Reagannel találkoztam Reykjavíkban. Raisza közben szétnézett Izlandon. Az egyik este furcsa történetet hallottam tőle. Ellátogatott az ország egyetlen börtönébe, ahol összesen egy rab volt, aki azonban napközben a családjával van, dolgozik, és csak este vonul be a börtönbe, ahol „háromszobás" cellában élt. Azt mondta, olyan volt ez a börtönlakás, hogy bármely szovjet család boldogan elfogadta volna otthonának. Ez a történet engem is elgondolkoztatott: hát így is lehet egy társadalmat építeni, így is lehet benne élni meg büntetni. Mert Raisza mindig felnyitotta a szememet, mindig meglátott dolgokat, amelyek sorra elgondolkoztattak és alapkérdéseket vetettek fel mindkettőnkben. Ennek a reykjavíki esetnek a kapcsán is újra arra a következtetésre jutottunk: ahogyan mi élünk a Szovjetunióban, úgy nem lehet tovább élni! – idézi fel az esetet Gorbacsov.

– Raisza nagyon tisztességes és nagyon sebezhető ember volt. Kimondottan fejlett volt az igazságérzete. Nem bírta elviselni a hazugságot, és ha valakit igazságtalanul bántottak, azonnal „fellázadt" – mondta Gorbacsov elégedetten, hiszen felesége sokszor mesélt neki ilyen igazságtalan helyzetekről, ahol a férjétől várta az igazságos döntést, megoldást. De az is előfordult, hogy ezeket a döntéseket saját maga hozta meg, és már csak mint megtörténtet közölte a férjével.

A szovjet sajtóban, a közbeszédben rengeteg pletyka, rágalom terjedt el Raiszáról és az egész Gorbacsov családról. Magát a szovjet sajtót ugyan Gorbacsov tette szabaddá, de ez az új, szabad sajtó gyakran ellene fordult. Korábban a Szovjetunióban csak irányított, cenzúrázott formában lehetett bármiről is írni. A vezetőkről pedig csak ritkán, és mindig csak pozitív dolgokat, azokat is csak a vezetők munkájának dicsőítése formájában. A sajtóban a főtitkár, a vezető elvtársak magánéletéről egyetlen szó sem eshetett. Ugyanígy tiltott téma, tabu volt a szexualitás, a szerelem, a fontos elvtársak magánélete is.

– A glasznoszty* szellemében dolgozó sajtó abszurditások tömegét hozta fel a családunk ellen. Az úgynevezett fényűző életmódunkról, Raisza túlzott divatimádatáról, közös luxusutazásainkról cikkeztek – sorolta a „vádakat" Gorbacsov.

Amikor Gorbacsov az egyik külföldi útjára külön repülőgéppel szállították el a főtitkár páncélozott ZIL* limuzinját, akkor is felhördült a sajtó: biztosan ezt is Raisza találta ki!

Pedig életmódjukban sokkal több volt a szokatlan, mint a luxus. Hiszen ha ők ketten bármit tettek is, annak nem volt előzménye, korábban ilyen nem történt a Szovjetunió hatvan éve alatt. Már csak nagyon kevés idős emberben élt a cári Oroszország emléke. Az új, kommunista világban, ahol az emberek nem utazhattak, elérhetetlen volt számukra a nyugati média (nem volt még internet sem), szinte semmit sem tudtak a „külföld" politikai, társadalmi szokásairól, csak egy nagyon puritán, szegényes életformát ismertek. Ezért számukra minden új és szokatlan volt, és luxusnak számított például, ha a párt főtitkára megjelent a feleségével, akin mindig más-más ruha volt; a sok hivatalos külföldi utazás, ahol ünnepelte őket a tömeg; továbbá az is, hogy a főtitkár feleségének is van véleménye, és azt a tévében, nyilvánosan el is mondja.

A Szovjetunióban a politikusok feleségének nem volt semmilyen szerep kitalálva: ők maradjanak csak a háttérben, és legyenek csak egyszerűen feleségek, háztartásbeliek! Lenin* feleségét, Nagyezsda Krupszkaját*, vagy Hruscsov* asszonyát, Nyina Hruscsovát talán csak egyszer láthatta a nyilvánosság. Sztálin* felesége sosem lépett ki a Kreml* falai közül, Brezsnyev* csak egyetlenegyszer jelent meg a nyilvánosság előtt a feleségével. Andropov* feleségét először csak a férje ravatalánál láthatták. Erre jön a csinos, divatosan öltözködő Raisza, aki mindenhova elkíséri férjét.

Szépen öltözve, néha még nadrágkosztümben is, mindig mosolyogva! Sőt, időnként kézen fogva, összeölelkezve mutatkoznak a férjével. Beszédeket mond, jótékonykodik és rendszeresen nyilatkozik a sajtónak. Nem csoda, hogy az emberek értetlenül, döbbenettel fogadták. Sőt, sokan feltették a kérdést: „Miféle világ ez, ahol már a nő hordja a nadrágot?" És ez nem csak képletesen volt igaz. A Szovjetunióban akkor még a nők többsége csak szoknyát hordott. Főleg munkában, hivatalban, a nyilvánosság előtt egy nő számára a nadrág viselete szinte elképzelhetetlen volt. Raisza ebben is felbolydította a közvéleményt!

A szovjet felső vezetésben a feleség, a nő egészen egyedülálló helyet foglalt el. Hivatalosan volt nőnap (március 8.), igazi ünnep, sőt, munkaszüneti nap. De nem hivatalosan megtörtént ilyen eset is: egy fiatal vidéki pártbizottsági titkár – elejét véve a mendemondáknak – bejelentette feletteseinek, hogy elhidegült a feleségétől és szeretne elválni. Erre idősebb főnöke azt mondta neki: „Mit gondolsz, hogy mi mindannyian szeretjük az asszonyainkat? Hát nem! Ennek ellenére velük élünk. Tedd te is ezt! És ha neked nem jó az asszony, tarts szeretőt, de ne válj el!"

Gorbacsov az ilyen képmutatást gyűlölte: ezért minden esetben megvédte Raiszát, kapcsolatukat, és bátran vállalta, hogy ők szoros egységet képeznek.

– Raisza nagyon nehezen viselte a sok igazságtalan vádaskodást. Elkezdett könyvet írni, hogy megmutassa, hogyan is élünk, milyen emberek is vagyunk. Mikor vázolta nekem ezt a tervét, csak annyit mondtam: ilyen a politika, itt sok piszkos dolog történik, és az embereket nem az igazság, hanem a pletykák érdeklik. „Tudom, de én akkor is megpróbálom. Segítesz nekem?" – kérdezte, majd elkezdte gyűjteni az anyagot a könyvhöz. Természetesen segítettem volna, de az élet közbeszólt.

Mihail Gorbacsov, Irina és a férje, az unokák – Nézze meg a videót!

Raisza mindig szeretett adni, segíteni. Amikor First Lady lett, már nagyban folytatta a jótékonykodást. Férje regnálása alatt százmillió dollárt költött kulturális célokra. Amikor megtörtént a csernobili atomkatasztrófa, férjével együtt elment a sugárveszélyes Csernobilba is. Sőt, Raisza nagyon gyorsan a csernobili áldozatok alapítványának az élére állt, létrehozott egy alapítványt a leukémiában szenvedő gyermekek gyógyítására, patronálta a központi moszkvai gyermekkórházat... Ide szinte soha nem kísérhették el őt riporterek, ez mindig a magánügye maradt, nem akart ebből sem magának, sem a férjének politikai előnyt kovácsolni. Jótékonysági tevékenységét férje lemondása után is folytatta. Élete utolsó éveiben létrehozta a Raisza Makszimovna Klubot, amely segíti a gyermekkórházakat. Ezt a tevékenységét ma lánya, Irina folytatja.

1999. június 22-én Moszkvában az orvosok leukémiát* diagnosztizáltak Raiszánál. A család azonnal a németországi Münster város egyetemi klinikájára vitte Raiszát, ahol Thomas Büchner, Európa egyik vezető onkológusa kezelte. Napokon belül kiderült: a feleség, az anya, a nagymama napjai meg vannak számlálva. Raisza két hónapig küzdött az életéért.

– A kórházban egyetlen pillanatra sem hagytuk őt magára. Betegágyánál lányunk, Irina, és én váltottuk egymást. Egyikünk mindig vele volt, a nap 24 órájában. Amikor Irina elment lepihenni a szállodába, én megjöttem, ültem az ágya mellett, fogtam a kezét.

Gyakran kérte, segítsek neki felülni, megfordulni az ágyban. Még ilyenkor is viccelődtünk. Többször mondta: „No, mi van, már meg sem bírsz emelni? Fiatal korodban még a tenyereden hordoztál!" Erre én: „Fiatal koromban még fürge és erős voltam. Most meg öreg vagyok, fáj a hátam." De azért mindig volt annyi erőm, hogy segítsek neki. Ilyenkor aztán mindig rám mosolygott, megcsókoltuk egymást.

Gorbacsov mindig akár órákig tudott mesélni a feleségéről. Sőt, bármiről kezdődött is egy beszélgetés, a végén mindig Raiszánál lyukadt ki.

Raisza nagyon ápolta és védte a férjéhez fűződő „szerelmi" kapcsolatát. Mindketten bátran felvállalták, hogy ők ketten férj és feleség, hogy jóban-rosszban együtt vannak, hogy szeretik egymást, de a nyilvánosság előtt nem csókolóztak, decensen viselkedtek. Pedig évtizedeken keresztül magas fokon izzott közöttük a szerelem. Ha a férj elutazott, azon nyomban szerelmesleveleket írt feleségének. Raisza minden levelet megőrzött.

Amikor a halálos ágyán feküdt, megkérte férjét, hogy vigye be neki ezeket a leveleket. Raisza még egyszer, utoljára mindegyiket elolvasta, majd megsemmisítették azokat.

Később, amikor ez kiderült, ráfogták, hogy a titkos bankszámláit, titkos házainak címeit, titkos politikai gondolatait semmisítette meg. Férje ezt határozottan cáfolta:

Raisza temetése, Moszkva, 1999. szeptember 23. – Nézze meg a videót!

– Nem volt semmilyen titkos számlája, címe, politikai hitvallása. Ezekben a levelekben egymásnak írt bizalmas írások voltak, amelyek csak kettőnkre tartoztak. Raisza nem akarta, hogy ezekben később mások kutakodjanak – magyarázta meg a megsemmisítést Gorbacsov.

– Mindig nagyon boldog voltam, ha sikereket ért el. Sokat nevettünk együtt. Egész életünkben viccelődtünk egymással. Bevallom, néhányszor féltékeny is voltam rá. De hát féltékenység nélkül nincs szerelem. A mi életünk pedig végig egy nagy-nagy szerelem volt. És a mai napig is az.

Gorbacsov Raisza halála után tíz évvel Andrej Makareviccsel, a Masina Vremenyi (Időgép) nevű rockegyüttes vezetőjével szerelmes dalokat

Gorbacsov feleségének énekel, 2012. Hallgassa meg a dalt!

vett lemezre, *Dalok Raiszának* címmel. Remek, telt és bársonyos énekhangján elénekelte felesége hét legkedveltebb románcát. A lemez nem került kereskedelmi forgalomba, a jótékony célú adományárveréseken felajánlott bevételeket a Raisza Maximovna Gorbacsova Alapítványnak utalják át.

UTÓIRAT:

Mihail Gorbacsovnak a korábbi szovjet pártfőtitkár, Jurij Andropov* volt a mentora. Ma többen azt állítják, hogy az egykori KGB-főnök nem is annyira Gorbacsovot, hanem rajta keresztül Raiszát mentorálta és benne látta a nagy „államférfit":

Ő lett volt az igazán megfelelő politikus, főtitkár, elnök, és nem a férje, Mihail. Vele – mondják – bizonyára egészben maradt volna a Szovjetunió*. Orosz politikai elemzők, Raisza ismerői is azt mondják: ha nem következik be 1999-ben a halála, nagy esélye lett volna férje nyomdokaiba lépni és akár választásokat is nyerni. Szerintük minden képessége megvolt ahhoz, hogy irányítsa az országot, folytassa férje reformpolitikáját.

A szovjet-orosz társadalom mindvégig kritizálta, személyét, viselkedését nem fogadta el. Az 1991-es puccs után némileg javult a megítélése. Ma egyfajta nosztalgia van jelen az orosz társadalomban Raisza iránt, akit már egykori ellenségei is szívesen látnának akár Oroszország vezetőjeként.

Az elemzők gyakran hangoztatják, hogy Gorbacsovék vidékről származó, egyszerű és őszinte emberek voltak. Sosem tanulták meg a „tősgyökeres" moszkvaiak körmönfont, álszent életvitelét, politikai intrikáit. Egyesek szerint ez lett a vesztük.

Ma – harminc évvel Gorbacsov elnöksége után – is felvetődik az orosz sajtóban a kérdés: Ki irányította akkoriban a Szovjetuniót? Raisza vagy a férje?

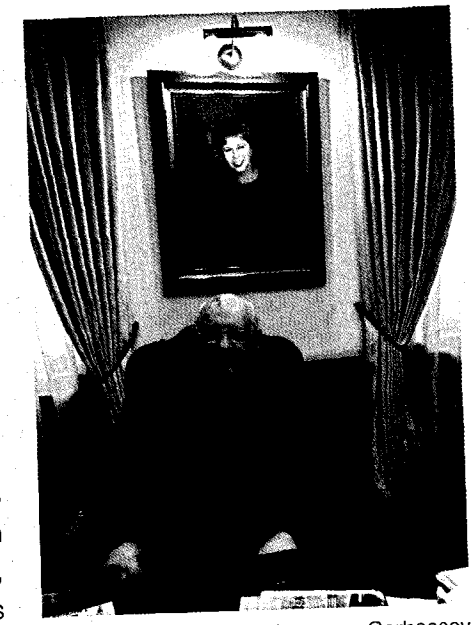

Mihail Gorbacsov a Gorbacsov Alapítvány épületében lévő irodájában, Moszkva, 2019

A helyzet ismerői, sőt maga Gorbacsov is a kérdést határozottan visszautasítják: Gorbacsov irányított, a politikai döntéseket egyedül hozta meg – Raisza csak támogatta őt ezekben. Raisza tudta, hogy férje egy nagyon különös ember és egy nagyon sajátos, egyedi stílusú harcot folytat.

Gorbacsov valójában mindenkivel harcban állt, ezért nagyon fontos volt számára egy biztos pont, a felesége, aki mindenben megértette, mindig mellette állt, támogatta őt a magánéletben és politikusként is. Harcolt a keményvonalas PB-tagokkal, és harcolt a világgal – az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és Németország vezetőivel! –, akik egyrészt nem bíztak benne, másrészt nem tetszett nekik a leszerelést, a hidegháború befejezését sürgető új szovjet politika.

– Raisza nélkül képtelen lettem volna naponta küzdeni, harcolni a világ ellen – mondta nekem Gorbacsov. – Mi ketten egyek voltunk, így képeztünk egy nagyon erős, nagyon bátor egészet.

31. GORBACSOV ÉS A HÁZASSÁG

Raisza Gorbacsova és Mihail Gorbacsov, 1980-as évek

ÖSSZEFOGLALÓ:

2001-ben a moszkvai Vörös téren egy nő megszólította Gorbacsovot: „Igaz, hogy újra megnősült?"

– Ez a kérdés számomra már megoldódott 1953-ban, amikor feleségül vettem Raisza Makszimovnát – válaszolta a volt főtitkár.

De a történet még folytatódik: Bostonban is azt híresztelte egy taxisofőr, hogy ismeri Gorbacsov új lakóhelyét, ahol amerikai feleségével él. Mi hát az igazság?

HÁTTÉR:

1999-ben leukémiában meghalt Gorbacsov felesége, Raisza, akivel negyvenhat évet élt együtt, boldogan. Gorbacsov a felesége halála után nem keresett új kapcsolatot, egyedül él moszkvai állami dácsájában.

ESEMÉNY:

Filmforgatás, utazás

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Szovjetunió, Moszkva, Vörös tér
Egyesült Államok, Boston
2001

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.
a Szovjetunió elnöke: 1990. 03. 15. – 1991. 12. 25.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot, és megjelennek a szövegben csillaggal (*) jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Nekem Raisza volt az egyetlen társam, barátom, bizalmasom egész életemben."

2001 nyarán a moszkvai Vörös téren* filmet forgattunk Gorbacsovval. A forgatási terület le volt zárva, rendőrök vigyáztak, hogy senki se zavarja a munkát. Gorbacsov egyszer néhány lépés távolságra került a kordon mögött ácsorgó, nézelődő emberekhez. A tömegből megszólalt egy hang:

Filmforgatás, Mihail Gorbacsov és Helmut Kohl, Moszkva, Vörös tér, 2001

– Mihail Szergejevics, igaz, hogy újra megnősült, és feleségül vett egy amerikai nőt? – kérdezte egy középkorú orosz asszony Gorbacsovtól.

Gorbacsov, ahogy meghallotta a kérdést, közelebb lépett a hang irányába:

– Ez a kérdés számomra már megoldódott 1953-ban, amikor feleségül vettem Raisza Makszimovnát – válaszolta, aztán visszament a többiekhez, forgott tovább a film.

Raisza és Gorbacsov Moszkvában, egy egyetemi táncesten ismerkedtek meg. Raisza filozófiát tanult, a fiatal Mihail pedig jogot. Szerelem alakult ki köztük az első látásra, gyorsan összeházasodtak, 1957-ben megszületett egyetlen gyermekük, Irina.

Kapcsolatuk nemcsak a szerelemben volt „örök", hanem minden más területen is:

– *Nekem Raisza volt az egyetlen társam, barátom, bizalmasom egész életemben* – mondta nekem Gorbacsov 2001 őszén Tel-Avivban. Órákon keresztül ültem a tengerparti szállodánk elnöki lakosztályában, a megfázástól lázasan fekvő Gorbacsov ágya mellett. Fogta a kezemet, és mesélt. És hát hogy érzi magát egy férfi náthásan, lázasan, betegen? Azt hiszi, itt a világ vége. Gorbacsov teljesen maga alatt volt, és előjött belőle minden fájdalom.

– Tíz éve ment el Raisza Makszimovna, de azóta sem tudom megérteni, feldolgozni, hogy miért kellett ennek így történnie – mondta szinte könnybe lábadt szemekkel Gorbacsov.

Raisza Makszimovna 1999. szeptember 20-án halt meg leukémiában*, a németországi Münster egyetemi klinikáján. A Moszkva délnyugati részén lévő Novogyevicsi-kolostor temetőjében helyezték örök nyugalomra. Gorbacsov minden héten virágot visz a sírjára.

– Azt mondják, hogy a betegségének kiváltó oka a szemipalatyinszki atomkísérlet vagy a csernobili* atomkatasztrófa volt. Vagy mindkettő. Elment! Tehetetlen voltam én is, az orvosok is. Maradt utána egy nagy űr, amit már soha senki nem tud betölteni. Meg nem is akarom, hogy bárki is betöltsön.

Raiszát mint szovjet First Ladyt* világszerte kedvelték. Minden külföldi útjára elkísérte a férjét. Ő volt az első szovjet pártfőtitkár-feleség, aki megmutatta magát a férje oldalán ország- és világszerte. A Gorbacsov házaspár bátran vállalta, hogy ők egymáshoz tartoznak, szeretik egymást, és Raisza nemcsak felesége, hanem társa is Gorbacsovnak. Fittyet hánytak minden korábbi bevett szokásra: a magánéletben is színesítették a politikai palettát.

Raiszát férje közvetlen munkatársai, testőrei is nagyon szerették.

– Egyszer külföldön voltunk, és az utolsó nap odajött hozzám Raisza Makszimovna – mesélte nekem tizenöt évvel később az egyik testőr. – A markomba nyomott egy összetekert százdollárost, hogy vegyek valamit a gyereknek. Mindig nagyon rendes volt hozzánk, sosem felejtem el őt.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 2.

Ki tudja miért, de a pletykát, hogy Gorbacsov újra megnősült, Bostonban is hallottam, amikor filmet forgattunk az amerikai nagyvárosban. Gorbacsov egyik legközvetlenebb munkatársa, Karen, és én taxival közlekedtünk a városban. A taxis szavaiból hamar kihallottuk, hogy orosz származású. Elkezdtünk vele oroszul beszélgetni.

– Tudjátok, hogy Gorbacsov Bostonba nősült, és itt lakik a városban? – mondta a középkorú férfi, anélkül, hogy tudta volna, kik is vagyunk.

– Tényleg, itt lakik?! Megmondanád, hogy hol? – kérdezte Karen, játszva a tudatlant.

– Mindjárt megkérdezem a kollégámtól, ugyanis ő mondta nekem, hogy múltkor látta Gorbacsovot egy házba bemenni egy nővel – mondta magabiztosan a taxisofőr.

Egy szempillantásra összenéztünk Karennel, és folytattuk a beszélgetést.

– El tudnál minket oda vinni, kíváncsiak vagyunk – mondtuk a sofőrnek, aki közben kapott kollégájától egy bostoni címet.

– Merre van ez az utca? – kérdeztük.

– Hát, mintegy fél órára a városon kívül.

Újra összenéztünk Karennel:

– Előbb álljunk meg a szállodánknál, magunkhoz veszünk valamit, és aztán megyünk tovább – ismertetve emberünkkel a további teendőket.

A sofőr elvitt a hotelbe. Közben Karen és én a kocsi hátsó ülésén ülve halkan, németül egyeztettük tervünket: a szállodánál behívjuk a sofőrt a hallba, kezébe nyomjuk a szállodai telefont, és...

Bementünk a hotelbe, Karen odalépett a telefonhoz, felhívta a szobájában lévő Gorbacsovot. Én kicsit távolabb álltam meg a sofőrrel. Karen gyorsan vázolta Gorbacsovnak a helyzetet, és megkérte: kérdezze már meg a sofőrt, hol és kivel is él ő Bostonban.

A sofőr ugyan meglepődve, de kezébe vette a kagylót:

– Halló, kivel beszélek? – kérdezte.

– Mihail Szergejevics Gorbacsov vagyok – hallottuk közvetlenül a kagyló mellett állva az érces hangot.

– Kicsoda? – kérdezett vissza meghökkenve a sofőr.

– Gorbacsov, a korábbi szovjet elnök! A kollégáim azt mondják, maga szerint itt lakom a városban és itt van az új amerikai feleségem. Maga biztos ebben? – kérdezte nagyon kimért hangon Gorbacsov.

– Hát... hát..., nekem ezt mondta a kollégám – hebegte a sofőr.

– Nos, ha maga ebben biztos, akkor van egy javaslatom: ha idehozza azt a nőt, aki állítólag a feleségem, akkor annyi pénzt adok magának, amennyit csak kér!

– Bocsánat, Mihail Szergejevics – mondta a sofőr, és idegesen lecsapta a kagylót. Majd megvakarta a fejét, alig tudta kinyögni:

– Ez tényleg Gorbacsov volt? – kérdezte hitetlenkedve.

Leültettük, bemutatkoztunk, elmondtuk, hogy filmet forgatunk, és Gorbacsovnak csak egyetlen felesége volt, Raisza Makszimovna. Gorbacsov ma egyedül él Moszkvában. Nincs Bostonban sem háza, sem felesége. Az egész csak egy városi legenda, ne higgyen a kollégájának! És biztosítottuk őt arról, hogy akivel az előbb beszélt, tényleg Gorbacsov.

Emberünk sűrű hajlongások és elnézéskérések közepette próbálta menteni a helyzetet:

– Itt a taxi száma, hívjanak bármikor, ingyen viszem magukat bárhová – mondta, majd nagyon gyorsan elhúzta a csíkot.

Később felmentünk Gorbacsovhoz a szobájába, és előbb nagyokat nevettünk a történeten, aztán Gorbacsov elkomorodott. Összekulcsolta a kezét és szomorúan azt mondta:

– Negyvenhat évet éltünk együtt Raiszával. Bárhol voltunk, bármilyen volt is az időjárás, mindennap sétáltunk egyet. Ha zuhogott az eső, ha hóvihar tombolt – mindig. Egyszer nagyon rossz idő volt, kértem: „Ne menjünk ki, nagy hóvihar van!" „Nem baj, azért csak menjünk!" – mondta, és a viharban is sétáltunk egy nagyot. Hát ő ilyen volt: nem adott fel soha semmit – minden nehézséget leküzdött. Gorbacsov zsebkendőjével megtörölgette a szemét, majd folytatta:

– Jó volt vele még viharban is sétálni, hiszen együtt voltunk! Aztán Raisza meghalt, én meg egyedül vagyok, többé már nem sétálok. Együtt szoktuk meg, egyedül nincs kedvem a sétákhoz sem!

Gorbacsov, könnyeivel küszködve, felállt és bement a fürdőszobába. Közben visszaszólt:

– Gyerünk aludni, holnap dolgoznunk kell!

32. „MAGA SZÉTVERTE A SZOVJETUNIÓT!"

A Szovjetunió összeomlott.

ÖSSZEFOGLALÓ:

Gorbacsovval a Moszkva melletti Domogyedovói repülőtéren várakoztunk. A hatalmas várócsarnok egyik kioszkjában kértünk egy teát. Az elárusítónő felismerte Gorbacsovot, és azonnal haragosan szitkozódni kezdett:

– Magának nem adok semmit, maga szétverte a Szovjetuniót!

Gorbacsov higgadtan válaszolt:

– Töltse csak ki azt a teát, és beszélgessünk!

– Hát, én csak azt akartam mondani, hogy nekem nagyon jó volt a Szovjetunió idején.

HÁTTÉR:

2001-ben tíz évvel vagyunk a Szovjetunió megszűnése után, amikor Gorbacsov elvesztette hatalmát, elnöki pozícióját. Az emberek nehezen felejtenek: külföldön Gorbacsov végtelenül népszerű – Oroszországban indulatok törnek felszínre már a neve hallatán is. Az oroszok többsége visszasírja a Szovjetuniót, és annak széthullását Gorbacsov számlájára írja.

ESEMÉNY:

Filmforgatásra indulunk Moszkvából az észak-kaukázusi Sztavropolba, Gorbacsov szülőföldjére. A repülőtéren várakozunk a gép indulására.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Oroszország, Moszkva, Domogyedovói repülőtér
2001 nyara

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.
a Szovjetunió elnöke: 1990. 03. 15. – 1991. 12. 25.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Hát, én csak azt akartam mondani,
hogy nekem nagyon jó volt a Szovjetunió idején."

Moszkva, napos nyári reggel. Gorbacsovval a repülőtéren várakozunk.

Mihail Szergejevics ma kimondottan jókedvű, hiszen a szülőföldjére – Kaukázus, Sztavropol, Privolnoje* – utazunk. Mindig nagy szeretettel emlegeti ezt a csodás vidéket, ahol született, tanult, dolgozott. Most is végtelenül örül, sugárzó arccal mesél a tájról, a hegyekről és az emberekről.

Gépünk indulásáig van még bőven idő, leülünk a hatalmas repülőtéri csarnok egyik kis kioszkja előtti asztalhoz. Odalépek a pulthoz, és teát kérek. Az idősebb kiszolgálónő villámló szemekkel odatekint Gorbacsov felé:

– Neki nem adok semmit, ő szétverte a Szovjetuniót* – mondta olyan hangosan, hogy ezt Gorbacsov is meghallotta.

Gorbacsov a kemény kritika hallatán felállt, a tőle megszokott nyugalommal, határozottsággal a pulthoz lépett, és mosolyogva nyújtotta a kezét a felszolgálónőnek.

– Engedje meg, hogy bemutatkozzam, és kérem, mondja el, mi a problémája – mondta nagyon közvetlen hangon, majd megmondta a nevét, és várta a reakciót.

Az előbb még nagyon haragos, indulatos asszonyt leforrázta Gorbacsov kedvessége, hangneme. Láttam, hirtelenjében azt sem tudja, hogyan reagáljon, mit mondjon. Arra egyáltalán nem számított, hogy ma Gorbacsovval találkozik, és hogy Gorbacsov ilyen kedves hangnemben beszél vele.

– Nyugodtan mondja el, amit gondol, nem haragszom meg semmiért – bátorította őt Gorbacsov.

– Hát, én csak azt akartam mondani, hogy nekem nagyon jó volt a Szovjetunió idején... Én nagyon szerettem a Szovjetunióban élni... Nekem akkor jobb életem volt, mint most – mondta egyre inkább felbátorodva az felszolgálónő.

Gorbacsov nem szólt közbe. Állt nyugodtan, összekulcsolt kezét a pultra tette, és kíváncsian várta a további szemrehányásokat.

– Maga szétverte a Szovjetuniót, azóta mi nem élünk jól: a fizetés kevés, az árak magasak, kevés a munka, a nyugdíj semmire se elég.

– No, adjon egy teát nekünk, aztán válaszolok magának mindenre – mondta Gorbacsov továbbra is végtelenül nyugodt hangnemben.

A középmagas, tömzsi felszolgálónő morgott valamit magában, de azért csak elkészítette a teát, és elénk tette a pultra. Közben Gorbacsov huncutul rám nézett, majd odasúgta nekem:

– Várj csak, majd én elmagyarázom neki!

Nagy nyugalommal kavargatta a teáját, kicsit tudatosan húzta az időt, némileg feszítve a hangulatot, majd belekezdett.

– Emlékszik még maga a nyolcvanas évekre? Azt mondja, jól élt. De akkor már üresek voltak a boltok, sokszor az élelmiszerjegyekre sem lehetett semmit kapni. Hát miféle jó élet volt az? – kérdezte higgadt hangnemben.

– De előtte volt mindenünk, mehettünk nyaralni, volt mit enni, volt lakás, munka... – válaszolta egyre jobban kapkodva a levegőt az asszony.

– Még hogy szétvertem a Szovjetuniót? De hiszen én csak visszaadtam mindenkinek, ami az övé volt. A grúzoknak Grúziát, a litvánoknak Litvániát, a magyaroknak Magyarországot... Lehet, ez sok orosznak nem tetszett, de a Szovjetunióban sok nép élt, és nem minden volt a miénk – mondta Gorbacsov, közben bele-belekortyolt a teájába.

Aztán belekezdett egy szinte tudományos igényű politikai-társadalmi fejtegetésbe. Olyan szavakkal, komolysággal tette, mintha egy nemzetközi tudós-politikus konferencia szakavatott közönségének beszélne. – Ez egyébként mindig, mindenben jellemző volt rá. Mindig mindenkit nagyon komolyan vett, sosem volt lekezelő, bántó senkivel szemben.

Gyakran előfordult, hogy megszólították őt utcán, étteremben, repülőn – autogramot kértek tőle, fotózkodni akartak vele, vagy

beszélgetni. Soha senkit nem rázott le, nem utasított el. Már-már azt mondanám, élvezte a nyilvánosságot, élvezte az emberek közelségét, élvezte, ha beszélgethet, vitatkozhat. Sosem rejtette véka alá a véleményét, mindig nagyon erélyesen hangoztatta gondolatait, tetteinek helyességét. Mindig kiállt az igazáért.

Nagyon kedvelte a fiatal hallgatóságot, a fiatal vitapartnereket. Bárhová mentünk, mindig kitűzött cél volt: találkozni fiatalokkal, előadást tartani diákoknak. Azt vallotta, mivel a fiataloké a jövő, őket kell meggyőzni, előkészíteni egy új világra.

Gorbacsov nemcsak egy nagy víziókkal rendelkező politikus volt, hanem egyfajta „népnevelő", tanító is, aki bárhol, bármikor és bárkivel hajlandó volt beszélgetni, vitázni.

Nos, Gorbacsov a reptéren talán még ma is győzködné az elégedetlen felszolgálónőt, ha nem kellett volna beszállnunk a gépbe.

– Nézze, akkor nem volt más lehetőség, mint megreformálni a régi világot. Én elkezdtem, most másnak kellene folytatnia. Én is nagyon sajnálom, hogy megállt a folyamat – mondta búcsúzóul, és mindkét kezével megszorította a felszolgálónő kezét.

A búcsúzáshoz az asszony kijött a pult mögül és azt mondta:

– Én nem úgy gondoltam, Mihail Szergejevics, ne haragudjon! – szabadkozott, és már-már megölelte a korábban még nagy ellenségnek tartott Gorbacsovot.

– Semmi gond! Legközelebb is jövök, és folytatjuk – mondta Gorbacsov, és elindultunk a repülőgép felé.

Beszálltunk a gépbe. Gorbacsov, mint mindig, az ablak mellé ült. Felszálltunk, már jóval a felhők felett jártunk, amikor egy hosszú merengés után Gorbacsov felém fordult és ezt mondta:

– Látod, az emberek azt sem tudják, hogy mi történt. Azt mondja, akkor jobban élt, most meg rosszabbul. Neki az egész változás, a peresztrojka* csak ennyit jelentett, de hát...

Röviden elhallgatott, kinézett a felhőkre, majd visszafordulva befejezte a mondatot:

– ...de hát igaza van, mert valójában tényleg erről szólt a peresztrojka: egy jobb életről!

Jó egy órát repültünk még. Csendben, szinte szó nélkül telt az idő. Gorbacsov végig kinézett az ablakon. A leszállás közeledtével előtűntek alattunk a felhők. A verőfényes napsütésben láthatóvá vált a csodálatos kaukázusi táj.

– Ez az én szülőföldem – mondta boldogan, örömtől sugárzó arccal, mintha most egy más világba érkeztünk volna meg. Számára a múlt ténylegesen egy más világ volt. Azt jobban szerette, mint ezt az új világot, aminek a megteremtésében neki is nagy része volt. Csak ezzel az új világgal az volt a baj, hogy ez a világ már nem szerette őt.

A világ megváltozott, Gorbacsov pedig maradt a régi: de ma is hisz abban, hogy korábban helyesen cselekedett, és ha lehetne, újra így tenne!

33. BERLIN – ALSÓNEMŰ-VÁSÁRLÁS IRINÁVAL

Irina és az apja, Mihail Gorbacsov, Lufthansa-gép, 2001

ÖSSZEFOGLALÓ:

Gorbacsov megérkezett Berlinbe, átöltözni készült, és indultunk volna a szálloda éttermébe. Közben észrevette, hogy Moszkvában felejtett több ruhadarabot, így az alsónadrágokat is. Megkért, kísérjem el lányát, Irinát, és vegyünk neki alsóneműt.

– Semmi gond – mondtam –, menjünk!

HÁTTÉR:

Berlinben, a Hotel Adlonban vagyunk: Gorbacsov, Irina, a testőrök meg én. Kora este van, vacsorához készülődünk a volt német államfővel és nemzetközi sajtó képviselőivel.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Németország, Berlin, Hotel Adlon
2001 késő ősze

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.
a Szovjetunió elnöke: 1990. 03. 15. – 1991. 12. 25.

Irina Virganszkaja: 1957. 01. 06. –
Mihail Gorbacsov lánya, orvos, a Gorbacsov Alapítvány alelnöke

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Változtatni nem az embereken,
hanem a világon akart!"

A Brandenburgi kapu mellett található Hotel Adlon* elnöki lakosztályában történt. Gorbacsov Berlinben mindig itt szállt meg, Németország legelőkelőbb hoteljében, ahol mindig egy csodás, körülbelül kétszáz négyzetméteres elnöki lakosztály várta a volt elnököt. (A lakosztály listaára akkor 9000 DM/éj volt, azaz 9000 EUR, mai árfolyamon kb. 3 millió forint. Igaz, ebben az árban benne volt a reggeli is, meg a szicíliai inas is, aki éjjel-nappal a vendég rendelkezésére állt. Azért hangsúlyozom, hogy listaár, mert a szálloda vezetése Gorbacsovnak vagy térítésmentesen, vagy nagyon kedvező áron bocsátotta rendelkezésére a lakosztályt.) Sokfelé jártam Gorbacsovval a világban, és azt tapasztaltam, hogy a szállodák szinte mindenütt ingyenesen biztosították számára az elnöki lakosztályt. Érkezéskor mindig az igazgató fogadta, örömmel és tisztelettel. Az egykori elnök ugyan nem igényelte, ám szívesen elfogadta a luxust, de a legelőkelőbb körülmények között is mindig közvetlen, egyszerű vendég maradt.

Általában kezet fogott a pincérrel, a boyjal, kérdezett, beszélgetett. Nem voltak sztárallűrjei, szerette a finom sülteket, a halat, az édességet. Keveset ivott, de örömmel koccintott, mondott szép, hosszú tósztokat. Evés közben gyakran letette az evőeszközt és beszélt, mesélt. Lassan, komótosan evett, értékelte a jó ízeket, a finom falatokat. Ha volt rá mód, élvezettel hörpintett fel egy-egy presszókávét. Nem dohányzott, de tudomásul vette, ha közvetlen környezetében „büdösítenek". Én akkor még rendesen „fogyasztottam" a cigarettát, étkezés után, hosszú beszélgetések során rágyújtottam mellette. Sosem szólt, nem is fintorgott. Általában, mint mindenben, elfogadta az embereket olyanoknak, amilyenek. *Változtatni nem az embereken, hanem a világon akart!* Sikerült neki – legalábbis a változások elkezdése!

Gorbacsov nemrég érkezett Moszkvából. Az elnöki lakosztályban tartózkodtunk Irinával, Gorbacsov lányával, és a testőrökkel, amikor Gorbacsov átöltözni készült a vacsorához, melyre hivatalos volt a német államelnök, Richard von Weizsäcker, és a nemzetközi sajtó képviselői. Gorbacsov épp zuhanyzáshoz készült, amikor észrevette, hogy otthon maradt néhány ruhadarabja, többek között az alsónadrágok is. Rögtön odaszólt a lányának:

– Irina, menjetek el Jánossal egy üzletbe, és vegyetek nekem néhány alsónadrágot!

– Semmi gond, menjünk! – mondtam Irinának, és máris indultunk.

Akkor talán másodszor vagy harmadszor találkoztam Irinával, de teljes volt közöttünk az összhang, a világ legtermészetesebb dolgának tartottuk, hogy nadrágot veszünk a papának, a Szovjetunió volt elnökének, aki épp Moszkvában felejtette alsóneműit. Irinával egyidősek vagyunk, tudtam vele oroszul beszélni, így az üzletben is fordítottam neki.

A Hotel Adlonhoz közel, gyalogosan alig tíz percre találtunk egy megfelelő üzletet. Bementünk és körbenéztünk a férfifehérnemű osztályon. Irina gyorsan szemügyre vette a kínálatot, és kiválasztott két csomag alsónadrágot. Fizettünk, mentünk vissza a szállodába. Fél óra alatt letudtuk a vásárlást.

Gorbacsov fürdőköpenyben várt ránk. Irina kicsomagolta és megmutatta apjának a szerzeményünket:

– Papa, ilyet találtunk, tetszik? – kérdezte, és az apjához próbálta az alsónadrágokat.

– Mindjárt felpróbálom – mondta Gorbacsov. Kezébe vett egy alsónadrágot, és elvonult vele a fürdőszobába.

Kisvártatva előjött az új alsónadrágban, fürdőköpeny nélkül.

– Nagyon jót választottatok – mondta, majd hozzátette: – Most már siessünk, várnak vacsorára!

Később, ha más országokban, városokban Irinával és Gorbacsovval találkoztunk, mindig megkérdeztem:

– Hozott a papa magával alsónadrágot, vagy megyünk vásárolni?

34. BERLIN, HOTEL ADLON – A HARMINCEZER MÁRKÁS VACSORA

Hotel Adlon, Németország, Berlin, 2001

ÖSSZEFOGLALÓ:

Gorbacsovval – harminc vendég társaságában – elfogyasztottuk a hatfogásos, harmincezer márkába (mai értéken: harmincezer euró – tízmillió forint) kerülő vacsorát.

A vacsora végeztével elindultunk a szobáinkba, a hallban vártunk a liftre. Ekkor Gorbacsov határozottan odaszólt nekem:

– János, éhes vagyok. Átöltözés farmerbe, és menjünk valahová vacsorázni!

– Rendben, mondtam, gyerünk!

HÁTTÉR:

2001 őszén véget ért a filmforgatás. Világszerte öt politikussal sikerült nagyon részletes, tartalmas forgatásokat lebonyolítani. Jártuk a világot a negyvenöt fős stábbal, és heteken keresztül együtt éltünk a politikusokkal: Gorbacsov, a prezentátor, én, a producer és a stáb.

ESEMÉNY:

2001 késő őszén a berlini Hotel Adlon* egyik első emeleti különtermében vacsorát adtunk Gorbacsovval. Jelen voltak német politikusok, köztük a volt német elnök, Richard von Weizsäcker*, és a világ nagy tévétársaságainak – CNN, BBC, NHK, ZDF... – a vezetői. Összesen harminc fő.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Németország, Berlin, Hotel Adlon
2002 ősze

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.
a Szovjetunió elnöke: 1990. 03. 15. – 1991. 12. 25.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Éhes vagyok, menjünk vacsorázni!"

Berlin, őszi péntek este, 19.00 óra. A Hotel Adlon első emeleti különtermében összegyűlt a harminc illusztris vendég, kezdődhet a vacsora.

Az ilyen protokolláris vacsoráknak megvan a maguk szigorúan előírt és betartandó menetrendje: az időtartam, a fogások száma, azok felszolgálásának sorrendje.

A vendégek között csupa fontos, nagy név: Mihail Gorbacsov, Hans-Dietrich Genscher*, Richard von Weizsäcker és a nagy nemzetközi tévétársaságok – Egyesült Államok: CNN, Egyesült Királyság: BBC, Németország: ZDF, Olaszország: RAI, Japán: NHK – vezető munkatársai.

Bent a teremben vendégek, kint az előtérben biztonsági emberek tömege. A vacsora pontban 19.00-kor elkezdődött: harminc vendég – harminc pincér.

A vendégsereg helyet foglalt, majd a pincérek is bevonultak a terembe. Minden vendég mögött megállt egy-egy pincér, kezében egy teli pezsgőspohárral. Az asztalfőnél állt a pincéreket igazgató főpincér. Minden pincér szeme rámeredt.

A főpincér egy szemvillantással és apró fejbiccentéssel megadta a jelet: a pincérek a vendég jobb oldaláról a vendég elé tették az italt. Aztán hátratett kézzel megálltak a vendég mögött. Majd a főpincér jelzett, és a pincérek libasorban kivonultak.

Ez a procedúra sokszor ismétlődött az egész este során. A vacsora időtartama 75 percre volt tervezve. A pincéreknek 75 perc alatt kellett felszolgálniuk a hatfogásos menüt, és ezt a vendégeknek 75 perc alatt kellett elfogyasztaniuk.

Gorbacsov egyik oldalán a német elnök, Richard von Weizsäcker ült, a másik oldalán a BBC képviselője. Természetesen ilyenkor nagyban folyik a beszélgetés. Gorbacsovval ez nem is nehéz, hiszen kimon-

Irina Virganszkaja, Mihail Gorbacsov, Zolcer János, Németország, Berlin, 2001

dottan szeret beszélgetni. Pontosabban, inkább válaszolni szeret: hosszasan és nagyon részletesen!

Ez történt most is: elhangzott felé egy kérdés, és ő azonnal belekezdett egy hosszú, nagyon részletes válaszba. Ez pedig azt eredményezte, hogy a beszéd közben a mellette ülő személy evett (pici falatokat, nagyon illedelmesen), de ő mint beszélő nem tudott az étkezéssel foglalkozni.

A pincérek számára ilyenkor teljesen mindegy, hogy a vendéget Gorbacsovnak vagy Kiss Józsinak hívják. Akárcsak az is, hogy a vendég elé tett tányér üres vagy még tele van. Az ő feladatuk, hogy a meghatározott időben odaálljanak a vendég mögé, megragadják annak tányérját és elvigyék azt. Így történt ekkor is.

Pontosan ki van számítva, hogy az egyes fogások elfogyasztására mennyi időt kap a vendég. Amikor letelik a meghatározott idő – mondjuk, leves: hat perc –, akkor jön a harminc pincér, megállnak a vendégek mögött, és egyszerre elveszik a vendégek elől a leveses tányért. Mindig nagyon határozottan végzik a dolgukat: minden körülmények között elviszik a tányért. Ezzel a könyörtelen protokollszabállyal tisztában voltak a vendégek is. Tudták, ha nem igyekeznek, akkor az adott fogásról lemaradnak, és jön a következő fogás, amelynél már ügyesebben kell gazdálkodni az idővel. Ez aztán vagy sikerült nekik, vagy nem. Akinek ez nem ment, az éhen maradt. – Ilyen körülmények között zajlott le a 75 perces vacsora. A végén én is, Gorbacsov is köszönetet mondtunk a részvételért, majd elbúcsúztunk a vendégektől.

Ezután Gorbacsov, Karen (titkár, tolmács, régi bizalmi ember), én és Gorbacsov egyik testőre, Gennagyij, elindultunk szobáink felé. Miközben a lift előtt várakoztunk, megszólalt Gorbacsov:

– *János, éhes vagyok. Átöltözés farmerbe, és menjünk valahová vacsorázni!*

– Rendben, mondtam, gyerünk!

Az most mellékesnek számított, hogy korábban a német titkosszolgálat két tisztjétől már elköszöntem, mondván, mára már nincs szükség a szolgálatukra, nem megyünk ki a városba.

Karen Karagezian, Mihail Gorbacsov, Zolcer János a Hotel Adlon előtt, Berlin, 2001

A Gorbacsov őrzésére kirendelt titkosszolgálat mindig, minden országban a segítségünkre volt. Gorbacsov Németországba érkezése előtt jeleztük a német fél illetékes osztályán, hogy érkezik a volt elnök. Kijelölték a védelmet/kíséretet biztosító rendőröket, akik mindig hivatalos rendőrautókkal, ha kellett, kék fénnyel biztosították az útvonalat és vigyáztak a vendég biztonságára. Munkájukat mindig nagyon udvariasan, lehetőleg szinte észrevétlenül végezték.

Gorbacsovot külföldi útjaira két saját testőre – Gennagyij és Vaszilij – is elkísérte. Ők már hosszú évek óta dolgoztak vele: nemcsak testőrök, hanem egyben mindenesek is voltak. A németek engedélyezték számukra, hogy saját fegyvereiket viselhessék. Mindkét férfi végtelenül előzékeny és szolgálatkész volt – mindig mindenben igyekeztek főnökük kedvére tenni.

Este fél tíz felé járt az idő. Mindannyian gyorsan farmerbe öltöztünk, és tíz percen belül találkoztunk a szálloda halljában.

– Mihail Szergejevics, mire lenne gusztusa? – kérdeztem Gorbacsovot már a Hotel Adlon szálloda előtt, az utcán.

– Valami jó kis sertéscsülökre: Schweinshaxe – mondta németül is az étel nevét, bár valójában az oroszon kívül semmilyen más nyelvet nem beszélt.

Az Adlon előtt elcsíptünk egy taxit. Gorbacsov előre ült, mi hárman hátra. Megkértem a sofőrt, vigyen valami jó helyre, ahol finom sertéscsülköt ehetünk. A taxis Szerbiából származott, azonnal felismerte Gorbacsovot, és szerbül kezdett hozzá beszélni.

El is beszélgettek, majd az alig tízperces út után megálltunk egy pinceétterem előtt:

– Itt egy orosz nő a tulajdonos, és remek sertéscsülök kapható – mondta a sofőr, és jó étvágyat kívánva elköszönt tőlünk. Fuvardíjat nem fogadott el, mondván, megtiszteltetés számára, hogy ilyen illusztris vendéget szállíthatott.

Lementünk az étterembe. A hatalmas, boltíves pincetermekben rengetegen voltak. Üres asztalt sehol sem találtunk. A pincérnek jeleztem, hogy Gorbacsov szeretne vacsorázni, és megkérdeztem, itt van-e az orosz főnökasszony.

A főnökasszony egy szempillantás alatt előkerült, nagy örömmel üdvözölte Gorbacsovot, és máris elvezetett egy kis különterembe, ami az ablakokon, rácsokon keresztül azért a többi helyiségből is belátható volt. Alig foglaltunk helyet, máris „terülj, terülj asztalkám" volt előttünk: sör, sörfalatkák, és hamar megérkezett a szép barnára sült sertéscsülök is. Mindenki egy-egy hatalmas adagot kapott. Jóízűen falatoztunk, hiszen mindannyian éhesek voltunk.

Időnként bejött a helyiségbe egy-két vendég, és kért egy autogramot Gorbacsovtól. A hangulatunk egyre emelkedett, bár azt mindenképpen meg kell jegyeznem, hogy Gorbacsov mindössze egy deci vodkát ivott meg. Mellesleg a *Gorbatschow* nevet viselő vodkához Mihail Szergejevics Gorbacsovnak semmi köze – ezt Berlinben gyártják. Nevét Leo Leontovics Gorbacsovról kapta, aki 1917-ben mint szeszgyáros menekült Szentpétervárról Berlinbe, ahol 1921-ben egy szeszfőzdét nyitott. Semmilyen rokoni kapcsolata nincs Mihail Gorbacsovval.

Gorbacsovot maximum egy-két vodka, egy-két pohár sör fogyasztására lehet rábeszélni. Neki nem kell alkohol a jókedvhez.

– János, énekelnék egyet. Van itt zenekar? – kérdezte egy koccintás után Gorbacsov.

– Egy pillanat! Nem tudom, hogy van-e, de ha nincs, akkor majd lesz! – válaszoltam, és megkerestem a főnökasszonyt.

Hallgassa meg a *Tyomnaja nocs* című dalt Mark Bernesz előadásában, a *Két harcos* című, 1943-ban készült szovjet háborús filmből!

Kiderült, hogy zenekar nincs, de a tulajdonos ismer egy vendéglőt, ahol van zene, méghozzá cigányzene. Gyorsan telefonáltam az étterembe. Kiderült, aznap nem játszanak az egyébként magyar cigányzenészek. Viszont megkaptam az elérhetőségüket. Közös albérletben laktak, alig tíz percre a mi éttermünktől. Azonnal hónuk alá kapták a hegedűt, és siettek hozzánk.

Gorbacsovval épp csak elfogyasztottuk a csülköt, máris ott termettek a zenészek.

– Ismeritek azt a dalt, hogy *Tyomnaja nocs**? – kérdezte Gorbacsov, és elkezdte dúdolni a közkedvelt a háborús dalt.

Szinte biztos voltam benne, hogy a Berlinben játszó magyar cigányzenészek nem ismerik a második világháborús szovjet-orosz nótát, de azt is tudtam, hogy ha meghallanak egy dallamot, azt el is tudják húzni.

Így történt most is: Gorbacsov előbb csak dúdolt, a zenészek meg füleltek, majd egymásra kacsintottak, és elkezdtek játszani. Gorbacsovnak egyre jobban tetszett a stílusuk, sőt Karen és Gennagyij is elkezdtek hangosan énekelni.

A zenészek szinte hibátlanul húzták, az édes-bús orosz dal betöltötte a termet, a vendégek kíváncsian hallgatták a különleges énekes különleges produkcióját. Majd a dal véget ért, mindannyian megtapsoltuk a zenészeket, de egyszer csak felcsendült egy újabb taps: a különterem bejáratánál állt egy körülbelül tizenöt emberből álló japán társaság, amelynek tagjai örömujjongásba kezdtek: Gorbacsovot ünnepelték. Egyikük odalépett az asztalunkhoz, angolul gratulált, majd megkérdezte:

– Gorbacsov úr, hajlandó lenne mindenkinek adni egy autogramot?

Gorbacsov az ilyen kérésre soha nem mondott nemet. Most sem. Sorra jöttek a japánok, mindenki kapott egy-egy aláírást egy meleg kézfogás kíséretében. Aztán a japánok távoztak, mi még eldúdoltunk néhány dalt a zenészekkel.

Lassan éjfél felé járt az idő. Intettem a pincérnek: fizetek. Azonnal hozta a számlát: 98,60 márka volt az összeg. Épp elővettem a pénztárcámat, amikor nagy sietve megérkezett a főnökasszony:

– Szó sem lehet róla, a pénzt nem fogadhatom el. Számomra megtiszteltetés, hogy a vendégeim voltak – mondta, és egy gyors mozdulattal széttépte a számlát.

Megköszöntük a vendéglátást és elbúcsúztunk.

Éjszaka, félálomban forgolódva az járt a fejemben: harmincezer márkáért éhen maradtunk, de végül száz (!) márkából mégis jóllaktunk. Ennyiből ettünk, ittunk meg jót mulattunk! Hát igen, ennyi pénz, száz márka az Adlonban még borravalónak is kevés lett volna.

Az Adlon-vacsorát Gorbacsov azóta nem nagyon emlegeti, viszont a pinceéttermet, a csülköt meg a cigányzenét mindig felhozza. Amikor csak lehet, megismételjük a csülkös vacsorát. A *Tyomnaja nocs* című dalt pedig, ha csak tehetem, mindig elhúzatom.

35. GORBACSOVVAL A SZÜLEI SÍRJÁNÁL

Mihail Gorbacsov és Hans-Dietrich Genscher Gorbacsov szüleinek a sírjánál, Oroszország, Privolnoje, 2001

ÖSSZEFOGLALÓ:

– Apám hatvanhat évesen, anyám nyolcvannégy évesen halt meg. Egyszerű parasztemberek voltak, de nagyon jó emberek, nagyon szerettem őket. Gyermekként sosem vertek, mindig mindent megbeszéltek velem. Gyerekként is mindig felnőttként kezeltek – mondja Gorbacsov a privolnojei temetőben, a szülei sírjánál.

HÁTTÉR:

Gorbacsov – bármilyen pozícióban volt is – sokat járt vidékre, az emberek közé. Így gyakran ellátogatott szülőfalujába, Privolnojéba* is. Sosem a nagy, elérhetetlen államfőként jelent meg és beszélt az emberekkel, hanem igyekezett mindig az egykor volt kombájnosként mutatkozni, beszélgetni. Szülőfalujában, akár elnökként is, végigment a sáros főutcán és szóba állt bárkivel.

ESEMÉNY:

2001 nyarán ellátogattunk Gorbacsovval az Észak-Kaukázusban lévő, közel háromezer lakosú szülőfalujába. A szülői ház már nem áll, de rokonai tárt karokkal fogadnak. És ha Gorbacsov itt jár, nem mulasztja el, hogy a temetőben felkeresse a szülei sírját.

HELYSZÍN, IDŐPONT:

Oroszország, Észak-Kaukázus, Privolnoje
2001. augusztus

SZEREPLŐK:

Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1931. 03. 02. –
az SZKP főtitkára: 1985. 03. 11. – 1990. 03. 15.
a Szovjetunió elnöke: 1990. 03. 15. – 1991. 12. 25.

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot,
és megjelennek a szövegben csillaggal (*)
jelölt szavak magyarázatai.

TÖRTÉNET:

„Ilyen emberekre lehet építeni a világot!"

Az orosz temetőkben általában minden sírnál van egy pad. A rokonok kimennek az sírhoz, leülnek a padra, beszélgetnek, emlékeznek az elhunytra, és akár még egy üveg vodkát is megisznak az eltávozott lelki üdvéért. Gorbacsovval a szülei sírjánál állunk. Vodkázás nincs, csak néma emlékezés. Csak azért nem ülünk le, mert zuhog az eső.

– Raiszával nagyon gyakran kértük anyámat, hogy költözzön hozzánk, Moszkvába. Sokszor már könyörögtünk neki, de nem akart jönni. Ha néha mégis meglátogatott, ott volt egy-két hétig, aztán már nagyon hiányzott neki Privolnoje, és jött vissza.

Gorbacsov és Raisza segítettek a szülőknek, felépítettek nekik egy új házat a falu közepén, amelybe bevezették a vizet és a központi fűtést is. Az új helyen közel volt a mama számára az orvosi rendelő meg a vegyesbolt. Mindezek ellenére egyre nehezebben tudott magáról gondoskodni. Utolsó éveiben már több időt töltött a fiánál, Moszkvában. A fővárosban, a Kreml kórházában halt meg, de az volt az utolsó kívánsága, hogy Privolnojéban temessék el.

– Előző este voltam nála, hosszan elbeszélgettünk. Aztán éjszaka meghalt. A halála előtti percekben mellette volt az orvosa, aki megkérdezte tőle, hogy üzen-e valamit a fiának. Erre anyám nagyon halkan és nyugalommal azt mondta: Semmit! Tegnap itt volt nálam, és mindent megbeszéltünk!

Gorbacsov kimondottan tisztelte és szerette a szüleit, és az utolsó percig mindent megtett értük.

– Anyámnak nálunk, Moszkvában megvolt mindene, de ott sosem érezte igazán jól magát. Privolnojéban született, itt élt világéletében. Itt voltak eltemetve a szülei, az apám, és itt éltek a rokonai, ismerősei.

A sírtól elindulunk a kijárat felé. A kapuban Gorbacsov megállt, és végtelenül szomorú tekintettel, lassan, elcsukló hangon mondta:

– Nagyon mély érzelmek fűztek a családomhoz. Nagyon szerettem őket. Sajnos már mind elmentek, mind itthagytak. Meghalt mindkét nagyapám és nagyanyám, meghalt apám, meghalt anyám, és Raisza is itthagyott. Ez szomorú, nagyon szomorú...

A temetőből elsétálunk Gorbacsov szüleinek utolsó lakhelyére. A szülői ház, ahol Mihail gyerekeskedett, már nincs meg. A ház, amelyet Mihail és Raisza építtetett a szülőknek időskorukra, ma üresen áll. Gorbacsov felajánlotta a falunak. A helybéliek múzeumot szeretnének berendezni benne a falu híres szülöttének tiszteletére. Egyelőre a terv még mindig csak terv maradt.

Leülünk a ház előtti kis padra.

– Apám csak két osztályt végzett a helyi egyházi iskolában, éppen csak megtanult írni-olvasni. Anyám még ennyit sem tudott. Apám már nyolcéves korától minden áldott nap a földeken dolgozott. Egyszerű, képzetlen ember volt, de gondolkodásmódja, gondolatai miatt komoly intellektusnak mondanám őt. Minden iránt nagyon érdeklődött. Amikor eljöttem hozzá látogatóba, százszámra tette fel nekem a kérdéseket a világ dolgairól. Sőt, ha sokáig nem tudtam jönni, akkor levelet írt, igaz, sok hibával, hiszen nem volt tanult ember, és abban tett fel sok kérdést.

Gorbacsov örömmel meséli, az apja sokszor elmondta neki, hogy nagyon büszke a fiára, aki ilyen híres ember lett.

De Mihail is nagyon büszke az apjára, aki elvégezte a traktorvezetői és -szerelői tanfolyamot, és sikeresen levizsgázott. Negyven éven keresztül traktoron és kombájnon dolgozott, és mindvégig a szülőfalujában.

– Munkakönyvében csak egyetlen bejegyzés volt, hogy mikor és hol kezdett el dolgozni. Mindig nagyon megbízható ember volt: a magánéletben, a munkában, mindig. *Ilyen emberekre lehet építeni a világot!* – mondta Gorbacsov az apjáról.

Ebédidő van, Gorbacsov rokonai meginvitálnak minket egy minden jóval telerakott nagy asztalhoz. Gorbacsovból előjönnek a háborús évek emlékei. Apját 1940. augusztus 3-án vitték el a frontra. A kiskamasz elkísérte őt a járási székhely vasútállomásáig. Itt az apja vett neki egy fagyit (ez volt élete első fagylaltja) meg egy balalajkát.

A hangszert hosszú éveken keresztül őrizte: nem tanult meg rajta játszani, mert félt, hogy leesik, eltörik és tönkremegy az apjától kapott ajándék.

Sokakat már két hónappal előbb behívtak katonának, de az apjára mint a legjobb kombájnosra szükség volt az aratásnál, ezért csak később került rá a sor. A fronton végig az első vonalban harcolt, a Dnyepernél, Kurszknál... Aztán Kassánál, az akkori Csehszlovákia keleti részén súlyosan megsebesült, és a lengyelországi Krakkóban ápolták. (Amikor Gorbacsov 1969-ben egy küldöttséggel Kassán járt, felkereste apja sebesülésének helyszínét, a Dargói-hágót.) Felépülése után tovább harcolt. Mihail tizenegy éves volt, amikor az apja elment a háborúba. A lehetőségekhez képest sokat leveleztek. Egyszer az apja azt írta haza: adjatok el mindent, hogy Mihailnak legyen miből tanulnia!

De egyszer jött egy „tragikus" levél is, benne több családi fénykép, melyeket az apja magával vitt a frontra, meg az értesítés, hogy Gorbacsov őrmester meghalt. A család három napig siratta, mikor megint levél érkezett: az apa írt, hogy egészséges, jól van, csak egy csatában elvesztette az iratait, s ebből bajtársai arra következtettek, hogy elesett.

A háborús évek Privolnojében is sok megpróbáltatást, nyomorúságot hoztak az embereknek. A falut megszállták a németek, elvettek minden ehetőt a parasztoktól. Még a titkos vermeket is kirabolták, a nőket meg rendszeresen „megkergették". Az embereknek, így a kiskamasz Mihailnak is, lövészárkot kellett ásnia. És Privolnoje örülhetett, hogy nem jutott sok ezer más szovjet település sorsára, amelyeket a nácik felégettek.

Mihail már gyerekként sokat segített anyjának: kendert termesztettek, abból ruhát szőttek, mert az üzletben semmilyen ruhaanyag, ruhanemű nem volt kapható. A falusiak maguk főzték a szappant is, gyufa helyett kovakövet használtak.

A háborús időkben esténként összegyűltek a falu asszonyai, az öregek és a gyerekek, hogy Mihail felolvassa nekik a *Pravda** haditudósításait.

1942 augusztusában Sztálin elvtárs kiadta a 227. számú háborús parancsát: *„Egy lépést se hátra!"* Majd jött a következő ukáz: *„Csak előre, nincs megállás!"* Sztálin híres mondása, hogy az aknamezők ellen az a legjobb védekezés, ha végighajtják rajta a gyalogságot – bevált. A parancsok teljesítése százezrek, milliók életébe került. De a Vörös Hadsereg* haladt előre, Berlinig meg sem állt. Hitler* négymillió katonával, százezer páncélossal támadta meg a Szovjetuniót. 1945 májusában mégsem maradt a Führernek más választása, mint az öngyilkosság. Sztálin* meg nagy pompával ünnepelt: Ő lett a nagy győztes.

A háború évei alatt Privolnojéban nem telt el egy nap sem, hogy a postás ne hozott volna valakinek táviratot: „Sajnálattal közöljük, hogy a fia hősi halált halt a fronton!"

– Amikor apám 1945 nyarán hazajött, én már tizenöt éves legény voltam, közben eltelt négy év, és gyerekből felnőtt lettem.

Gorbacsov pontosan emlékszik apja hazatérésére, az első találkozásra, amikor újra meg kellett ismerniük egymást.

– Az udvarban voltam, amikor valaki beszólt az utcáról: Szaladj, Misa, ott jön az apád! Azonnal kifutottam az utcára. Anyám nem volt otthon, a földeken dolgozott. Az utcán, a távolban megláttam egy egyenruhás katonát. Rohantam felé, majd néhány lépésnyire tőle megtorpantam. Hirtelen nem az apámat láttam a férfiban, hanem csak egy fáradt, csont-bőr, toprongyos katonát. Tétován álltam előtte a rongyos ruhámban. Apám is csak nézett rám, majd megszólalt: Üdvözöllek, fiam!

Továbbra is csak nézett, nézett, majd könnycseppek jelentek meg a szemében, és végigfolytak borostás arcán. Nekem is potyogtak a könnyeim. Végül mondott egy kínkeserves mondatot: Látod, fiam, ezt tette velünk a háború! Igen, ezt mondta nekem, és közben szüntelenül engem nézett. Én úgy nézhettem ki akkori öltözetemben, mint egy koldus. Rajta is meg rajtam is lógott minden: kirongyosodott a nadrágunk, a cipőnk... De az öröm, hogy újra együtt vagyunk, mindkettőnk szívében fellángolt, és már mindegy volt a rongyos ruha... Minden mindegy volt! Apám odalépett hozzám, boldogan megöleltük egymást. Sírtam én is, sírt ő is. Aztán átfogta a vállamat,

és elindultunk hazafelé. Úgy ölelt, szorított magához, mint még soha máskor. Nagyon boldogok voltunk.

Akkortájt nemcsak Mihail és a családja, hanem mindenki koldusszegény volt a faluban. De a következő évben, tizenhat évesen, Mihail már apja mellett segédkombájnosként dolgozott és pénzt keresett, több jutott élelemre is.

– A munka nagyon összehozott minket apámmal. Attól kezdve nemcsak mint apa és fia néztünk egymásra, hanem úgy is, mint két jó barát, mint két közeli munkatárs. Apám életében csupán egyszer mondott nekem egy kritikus mondatot, azt is az anyámon keresztül üzente meg. Legénykoromban gyakran eljártunk – ma úgy mondanánk – bulizni a barátokkal, és csak hajnalban jöttünk haza. Ez nem tetszett neki. Azt mondta anyámnak: mondd meg Mihailnak, hogy ne ilyen későn járjon haza, mert másnap dolgozni kell! Soha semmi más kritikája, megjegyzése nem volt felém. Mindig megbízott bennem.

Apa és fia nagyon jól tudott együtt dolgozni. Kimondottan emlékezetes maradt számukra az 1948. évi aratás. Akkoriban a Sztálin által meghirdetett aratási verseny díjaiért folyt a vetélkedés a kombájnosok között. A kiírás szerint aki learatott tízezer tonna búzát, annak esélye volt, hogy megkapja a Szocialista Munka Hőse* kitüntetést. Mihail apjával kilencezer tonna gabonát takarított be: az apa megkapta a Lenin-rendet*, Mihail pedig a Munka Vörös Zászló* érdemrendet. Ilyen magas kitüntetést nagyon kevesen kaptak, ha mégis, akkor is csak idősebbek, több év jó munkájáért. Mihail pedig mindössze tizenhét éves volt. A kitüntetésre nem lehetett nem büszkének lenni.

– Amikor az iskolában tudomást szereztek a kitüntetésről, azonnal rendeztek a tiszteletemre egy összejövetelt, ahol mondtam egy beszédet. Előtte szépen leírtam a gondolataimat. Azóta is őrzöm ezt a papírt. A beszédemben elmondtam, hogy apámmal nagyon keményen dolgoztunk. Megmutattam nekik a tenyeremet: látjátok, a tenyerem csupa hólyag, ezzel most még tapsolni nem tudnék. Naponta 16 órát dolgoztunk a tűző napon, végig porfelhőben. Alig jutott három-négy óra idő az alvásra. Közben meg gyakran kellett javítani az elromlott

gépeket. A szervezetem néha figyelmeztetett is: többször folyt az orrom vére, de nem adtam fel.

Gorbacsov több mint ötven év távlatából is boldogan idézi fel a nehéz időket, apját és a velük együtt dolgozó embereket.

– Akkor a faluban a gépszerelők és a gépkezelők voltak a legképzettebb, legfontosabb emberek. Komoly, ügyes, sokat tapasztalt emberek, akiktől sokat tanultam. Köztük váltam felnőtté, igazi férfivá.

Gorbacsovot a tőlük szerzett tudása a későbbiekben is kisegítette, ha úgy tetszik, megmentette.

– Amikor Raiszával össze akartunk házasodni, nem volt pénzünk. Levelet írtam Moszkvából a helyi kolhoz* vezetőjének, hogy a nyáron szeretnék kombájnon dolgozni. Azonnal válaszolt és örömmel fogadott. Az így keresett pénzből tudtam venni magamnak egy öltönyt, Raiszának egy ruhát, és jutott két üveg vodkára is, amit a barátokkal megittunk az esküvő után. Persze azért telt még egy harmadik üvegre is. Mihail, miután befejezte az aratást és megkapta a fizetségét, vett egy üveg jobb minőségű vodkát, amelyet köszönetképpen átadott az apjának. Az apja felnyitotta, töltött mindkettőjüknek, de Mihail most is csak belekóstolt, mondván:

– De hiszen én ezt neked vettem!

Az apja sokáig őrizte a megbontott üveget. Nem itta ki a maradékot, hiszen, ahogy egyszer elmondta a feleségének, ha meglátja az üveget, mindig a fia jut az eszébe, akivel nagyon jó volt együtt dolgozni.

Gorbacsovról sokan állítják ezt. Mihail Szergejevics mindig derűs, kedves, nagyon egyenes és határozott ember, munkatárs, vezető volt. Pontosan tudta, hogy mit akar, de nem tudta mindig pontosan felmérni a lehetőségeit, hiszen soha nem ismert lehetetlent. Ma is utasításokat ad a munkatársainak, amelyeket végre kell hajtaniuk. Másnap rákérdez, számon kér. Az ő világa nagyobb, mint a valóságos világ, amelyben még mindig rengeteg dolog van, amit szeretne elintézni. De hát az álmodozók, a reformerek már csak ilyenek: terveznek, dolgoznak, végzik, amit szívük és álmaik diktálnak. Miközben tudják: boldog reformerek pedig nincsenek!

ÉS VÉGÜL...

Egyszer volt, hol nem volt, egy szinte ismeretlen észak-kaukázusi *faluból elindult egy parasztfiú, és felküzdötte magát a csúcsra:* ötven év múlva nevétől zengett a világ! Álmodott, fáradhatatlanul dolgozott, és elért egy egyedülálló eredményt.

Mihail Gorbacsov története is bizonyítja: igenis, valóra válhat a mese, valóra válhat az álom! Tette lenyűgöző: felismerte és kimondta: a megszokott módon már nem lehet tovább élni! Változás kell! És a változás, amit elkezdett egy országban, megváltoztatta az egész világot.

Lev Tolsztojjal együtt vallja: „Harc – ez az élet maga; harc – csak ez az élet. Nyugalom – nincs." Igen, számára nincs nyugalom, hiszen mindig hajtotta őt a változtatás kényszere. És történelmi fontosságú döntései nyomán a világ megváltozott.

Elégedettsége, megítélése azonban nem egyértelmű. Egyrészt nyugdíjasként szabadon élhet, nem küldték száműzetésbe, nem mérgezték meg, másrészt az őt követő orosz hatalom ignorálja őt, az országok, amelyek tőle kapták vissza függetlenségüket, nem méltányolják tetteit. Sokan egy békés forradalmárnak, mások egy birodalom szétrombolójának látják.

De mindent egybevetve, Misa, Mihail Gorbacsov büszke és elégedett lehet. Győztesnek tekintheti magát, hiszen megtette, ami ráméretett. Megtette, amire eddig senki nem volt képes – békés úton megváltoztatta az egész világot. És hitet adott mindenkinek: érdemes álmodni, mert egy parasztfiú álma is megvalósulhat – akár varázspálca nélkül is.

A mesének is vége, s mielőtt elfutnánk vele, érdemes feltenni a kérdést: Mi az én álmom? Mi az én tervem mára, holnapra és azután? Mert a világban a nagy álom mellett kell a sok kis álom is, mindenkinek a saját meséjét kell megvalósítania, amiért érdemes reggelente felébredni és minden újabb nap kihívásaival megküzdeni.

SZTE Klebelsberg Könyvtár
SZEGED
2.

X 297405

ZOLCER® HIBRID KÖNYV

HOGYAN HASZNÁLJUK A „ZOLCER HIBRID-KÖNYVET"?

Csillaggal (*) jelölt szavak

Okostelefonnal olvassa le a történetek elején található QR-kódot, és egy külön oldalon további információt, fotót, videót talál a csillaggal megjelölt szavakról.

Példa: hidegháború*, kolhozosítás*, Brezsnyev*...

QR-kód a fotókban

Okostelefonnal olvassa le a QR-kódot, és a történethez kapcsolódó videót nézhet meg.

TÁJÉKOZTATÁS

Kedves Olvasó, amennyiben valamelyik QR-kód mögött nem jelenne meg tartalom (mert megszűnt a Youtube-csatorna, törölték a videót stb.), kérjük, olvassa le az itt található QR-kódot és a «gorbititkai» Youtube-csatornán keresse meg a felvételt. Köszönjük.

077 Sz
941 G52

Felelős kiadó Kocsis András Sándor,
a Kossuth Kiadó Zrt. elnök-vezérigazgatója
A kiadó az 1795-ben alapított
Magyar Könyvterjesztők és Könyvkiadók
Egyesülésének a tagja

Szerkesztő Hitseker Mária
Műszaki vezető Papp Miklós
Nyomdai előkészítés Csermák Annamária
Korrektor Balázs Jenő
www.kossuth.hu / kiado@kossuth.hu

Gelbert ECOprint

Nyomdai kivitelezés Gelbert Eco Print Kft.
Felelős vezető Gellér Róbert ügyvezető
www.gelberteco.hu

csodálatos élményét, vagy új felhasználók kedvelik meg az olvasást. Igazi hibridkönyvet akartam létrehozni, amelyben sokféle formában, egymás mellett, egymást kiegészítve megtalálhatók az ismeretet, élményt adó tartalmak – minden nemzedék számára.

Nos, remélem, hogy az általam előadott formában sikerül majd a legkülönbözőbb korosztályú és érdeklődési körű emberekkel is megismertetni korunk egyik legnagyobb politikusának tetteit, gondolatait. Néhány apró részletében bemutatni a kort, amelyben Gorbacsov felnőtt és élt, amelyet elkezdett megreformálni. Ítélje meg az olvasó, hogy ez mennyire sikerült neki, mennyiben befolyásolta vagy változtatta meg ez a reform mindannyiunk életét, sorsunk alakulását.

Írásom egy barát objektív szemszögéből mutatja be őt, nagyon közvetlen, személyes élmények alapján. És ezért is lett más ez a könyv, mert módom volt Gorbacsovot elkísérni élete minden fontos helyszínére, sok-sok beszélgetést folytatni vele – és mindezt ötvözni származásom, múltam, személyes élményeim, munkám és kapcsolataim idevágó élményeivel.

e-könyvben:
multimediaplaza.com

Zolcer János tévéproducer 2000-ben elhatározta, hogy egy nagyon ismert személyiség – Mihail Gorbacsov, a Szovjetunió utolsó vezetője – közreműködésével bemutatja az 1985–1990-es évek legfontosabb politikusait.

A filmforgatás során közvetlen, személyes kapcsolat alakult ki közöttük, amely már húsz éve tart. Sokszor, sok helyszínen, sokféle helyzetben találkoztak és sokat beszélgettek. Zolcer János lejegyezte, amit hallott és látott, majd az írások gördülékenysége kedvéért némileg kiszínezte a történeteket. Így született meg a szerző által kitalált új műfaj, a dokumentummese, amely a résztvevők által előadott igaz történeteken alapul.

A szerző 35 történetben meséli el a hatalom egykor „szigorúan titkos" dolgait, működési mechanizmusát a Szovjetunióban és a világban. Első kézből megszerzett információkat, Gorbacsov által elmesélt igaz háttértörténeteket. Azokat a „titkokat", amelyeket ilyen formában még senki sem mesélt el róla. Sőt, így még ő sem mesélt önmagáról.

A könyvben QR-kódok találhatók, amelyekről további információk, fotók és videók nyithatók meg. Használja okostelefonját és feltárul Ön előtt Mihail és Raisza egyedi világa; hallgasson meg egy dalt, melyet Gorbacsov gyakran énekelt szeretett feleségének.

3990 Ft

KOSSUTH KIADÓ
www.kossuth.hu
kiado@kossuth.hu

9 789635 441983